

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek er en del af foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data. Det er et special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:

<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data:

www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavs-retten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Når det drejer sig om værker, som er omfattet af ophavsret, er det vigtigt at være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig, privat brug.

Hardsyssels Årbog

1991

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

Hardsyssels Årbog

1991

ANDEN RÆKKE - BIND 25

UDGIVET AF

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

OMSLAGSBILLEDE:

Griseauktion ca. 1916 ved det nuværende hotel i Spjald, dengang "Afbolds Gæstgiveri".

INDHOLD

<i>Poul D. C. Christensen: Handelens udvikling i Brejning</i>	5
<i>Jørgen Mejdahl: Du godeste – lever han endnu?</i>	
- en beretning om købmand Bro i Skolegade	35
<i>Christian Jensen: Skærveslåning</i>	51
<i>Rudolf Knudsen: Et kommunalt 150 års jubilæum</i>	55
<i>Randi Ottosen: En håndværker i Lemvig</i>	59
<i>Anders V. Langer: Nørlanger – en by, der måtte vige for havet</i>	65
<i>Ellen Damgaard: I al Christelig og redelig Hensigt</i>	
- om et 1700-tals gravkapel ved Nørre Lem kirke	91
<i>Jørgen Frederiksen: Kalf-slægten og Vinderupeggen i middelalderen</i> ..	101
Meddelelser fra Historisk Samfund for Ringkøbing amt	111
Regnskab	115
Udvalg af litteratur om Ringkøbing amt 1989-90 ved Kr. Bjerregård .	117

ISBN 87-87358-10-7

ISSN 0046 6840

Hardsyssels Årbog 1991, under redaktion af
Esben Graugaard, Knud Erik Nielsen, Rigmor Lillelund,
Jørgen Østergaard og Kr. Bjerregård

Gengivelse af årbogens artikler må kun ske med forfatterens tilladelse og med angivelse af,
at artiklen tidligere har været offentliggjort i Hardsyssels Årbog

De reproducerede kort publiceres med Geodætisk Instituts tilladelse nr. A 403/85

Handelens udvikling i Brejning

Af Poul D. C. Christensen

»Ingen, hvem det være kan, må bruge noget købmandsskab på landet og i landsbyerne«, hed det i Chr. 5. danske lov, noget tilsvarende gjaldt for håndværk. For håndværkerne var dog de håndværk, man havde brug for på landet undtaget: grovsmeden, mureren, tømreren, skrædderen, væveren og skomageren, der syede bøndersko og enkelte andre. Men for købmænd var der ingen undtagelser bortset fra de enkelte tilfælde, hvor der på grund af særlig stor afstand til købstaden kunne være givet en bevilling.

Men med de store forandringer i samfundet der satte ind mod midten af 1800-tallet, og den kraftige vækst i befolkningstallet der skete i landsognene, skabtes et øget behov for handel på landet. For at imødekomme dette behov blev der i 1857 vedtaget nye love om handel og håndværk, som skabte mulighed for, at disse erhverv kunne etablere sig på landet.

Disse love satte også en udvikling i gang i Brejning, der dengang var det nordligste sogn i Bølling Herred, idag en del af Videbæk kommune. Det er denne udvikling specielt fra tiden kort før næringslovens ikrafttrædelsen den 1. januar 1862, og frem til omkring 1915, jeg vil prøve at beskrive.

Først med et tilbageblik i tiden før næ-

ringsloven, hvordan man da skaffede sig de fornødne købevarer. De første forretninger der åbnes af sognets egne beboere, oftest som en bibeskæftigelse i forbindelse med landbrug. Disse forretningers afløser, handelsfolk udefra, der kommer og placerer sig nye steder i sognet, og efterhånden overtager handelen. Mejeriets start der sætter en udvikling igang, hvor handlende og håndværkere slår sig ned ved mejeriet og danner et nyt bysamfund. Betydningen jernbanens anlæggelse får for dette nye bysamfund.

HVORDAN MAN SKAFFEDE SIG KØBEVARER

Behovet for købevarer hos beboerne i Brejning har i tiden indtil begyndelsen af 1800-tallet sikkert ikke været stort. Økonomien var overvejende lagt an på selvforsyning. Man bagte og bryggede af eget korn, kerede smør, lavede ost og slagtede af egne produkter, kartede, spandt og strikkede af egen uld. Levede i et primitivt selvforsyningslandbrug, isoleret fra omverdenen af store hedeblader og ufremkommelige veje.

Det er i hvert fald standardopfattelsen af levevilkårene i et vestjysk bondesamfund på den tid. Måske et lidt for unuanceret billede. Studerer man tiden nærmere for Brejnings vedkommende, finder man, at der

trods alt foregik noget indenfor både handel og håndværk, og forbindelser til omverdenen havde man også.

I Brejning finder vi flere af de tilladte håndværk, grovsmed, murer, tømrer, skomager, skrædder, væver, og en - for et landsogn usædvanlig håndværker, feldberederen. Feldbereder var den tids betegnelse for en håndværker, der garvede fåre- og lammeskind.

Dette håndværk blev drevet af flere af sognets fæstebønder, særligt op gennem 1700-tallet, hvor der i en periode omtales fem fæstebønder der driver feldberedning. En af feldberederne var Niels Lauridsen i Lille Kildsig, om ham ved vi, at han i året 1743 garvede 2400 fåre- og lammeskind. De rå skind opkøbte han rundt i sognene og på købstædernes markeder, garvningen af skindene foregik ved Brejninggaards stampemølle, - i 1768 nævnes to stampemøller ved Brejninggaard. De færdiggarvede skind kørte Niels Lauridsen til markederne i Ringkøbing, Holstebro og så langt borte som til Ribe og Kolding kørte han for at afsætte skindene. Her gjorde han så sine indkøb af redskaber til håndværket og andre fornødenheder.¹⁾

En anden af feldberederne var Hans Madsen i Bjørnkjær, han foretog for en stor del sine opkøb i sognene langs vestkysten, hvor han foruden skind opkøbte uld. Af en regning fra køb- og handelsmand Chr. Noe i Ringkøbing, der fremkom ved skiftet efter Hans Madsens død i 1754, fremgår det, at Hans Madsen i 1753 havde leveret Chr. Noe 1200 pund uld, og 2500 pund limslæder. Limslæder var et affaldsprodukt, der fremkom ved afskrabning af skindene før garvningen, som brugtes til fremstilling af lim. I modydelse havde Hans Madsen fået leveret forskellige varer, som salt, tjære,

tran, jern og flere gange en rulle tobak der vejede 6 pund, pris 2 rd.²⁾

Netop de varer, som Hans Madsen fik leveret, var varer, man ikke selv kunne frembringe, dem måtte man til byen for at købe. Kigger man i skifterne fra den tid, vil man se, at der ofte foreligger krav fra en af købmændene i Ringkøbing. Det var her Brejningboerne kørte til med den overskudsproduktion, der blev af f.eks. korn og smør, og med sig hjem fik varer til bedriften og husholdningen. Det kunne foruden de allerede nævnte være tømmer, kalk, sukker, humle, kaffe, krydderier og nogle kontante penge blev der som regel også udbetalt.

Markederne var et andet sted, hvor der blev gjort indkøb af fornødenheder til husholdning og personligt behov, de var desuden et udflugtsmål, en af de få fornøjelser man undte sig selv. Her kunne hele familien være med, og måske var man heldig at træffe fjernere boende slægtninge. Karle og piger betingede sig ofte, når de lod sig fæste, frihed til et bestemt marked. På markederne kom markedssælgerne, der kørte rundt fra marked til marked med deres udbud af varer, det kunne være de lokale håndværkere og handlende, der udbød deres produkter. Bødkerverer, gryder, pletter, bliktoj, træsko, og mere personlige ting, ure, piber, lommeknive og pynteting. Også en svingom og en dram kunne der være mulighed for at få, drammen undertiden så mange at hjemkørselen blev temmelig risikabel.

Både omrejsende og lokale kræmmere og handelsfolk var en tredje mulighed for forsyning med købevarer. En af disse handelsmænd var Poul Hendriksen, der døde i Røjkum 1766, som indsidder hos fæstebonde og feldbereder Michel Hansen i Røjkum. Poul Hendriksen, der stammede fra

Tim, havde tidligere opholdt sig i Brejning som feldberedersvend hos feldberederne i Kildsig. Poul Hendriksen havde slået sig på handelen, og det var en meget alsidig handel, der rakte fra stude til silketørklæder. Fra skiftet efter hans død, kan vi af optegnelserne over hans tilgodehavender få et indblik i handelens alsidighed. Hos Chr. Petersen i Ribe, Michel Byfoged i Vind og Peter Søndergaard, Brostrup i Ølstrup, havde han mindre beløb tilgode for stude. Hos Mads Videbæk i Vorgod stod et tilgodehavende på 12 rd. for skind. Også korn handlede han med, Jens Pilgaard og Jens Odderbæk i Brejning skyldte ham for leveret rug. Og Mette Søndergaard i He skyldte for hør. Hans Skiern i Rindum skyldte for 2 silketørklæder 2 rd. 2 mk.

Ved boopgørelsen fremkom 200 færeskind, der lå ved Brejninggaards stampe-mølle, som felbereder Michel Hansen skulle garve for Poul Hendriksen. Så Poul Hendriksen havde altså fortsat beskæftiget sig med noget, der havde lidt med hans gamle håndværk at gøre, opkøb og salg af skind. Desuden fandtes der i boet en brændevinskobberkedel med hat og piber, købt på auktion på Fastergaard. Som enken forsikrede, »ej var til at brøgge på, som jo af kongen forbuden var, men for igien at sælge, og om muligt derpå at profitere«. Yderligere var Poul Hendriksen kommissær for en Sr. Hesselberg i Skive, men skiftet siger intet om, hvad denne kommission gik ud på.³⁾

En anden lokal handelsmand var Mogens Jensen i Sdr. Søndergaard, en regnskabsbog han førte over sit opkøb og salg af bindetøj og kramtøj for årene 1814 til 1817, findes i Brejning Lokalhistoriske Arkiv.

Bindetøjet, Mogens Jensen opkøbte, var hovedsageligt »qwind« eller »fruens strøm-

per« og »mands sokker«, som han skriver i regnskabsbogen. Opkøbene foregik lokalt i sognet og i nabosognene Nr. Omme og Høver. Uldbinderiet må have været ret almindeligt på egnen den gang, for alene i månederne sept., okt., nov. 1814 kunne Mogens Jensen videresælge 1452 par strømper og sokker, et videresalg der undertiden foregik i samarbejde med Anders Hansen i Ravnsbjerg, der tilsyneladende også har købt bindetøj op. Det var også hos Anders Hansen Ravnsbjerg at Mogens Jensen undertiden lånte kapital til finansiering af opkøbene. Prisen, Mogens Jensen opnåede, for bindetøjet varierede stærkt, og afspejler den økonomiske krise der opstod efter statsbankerotten i 1813. I august 1814 fik han 9 rd. for et par mandssokker, og i maj 1817 var prisen nede på 1 rd. 2 mk. 8 sk.

Afsætningen af bindetøjet skete til uldhandlere i Hammerum herred. Blandt aftagerne var kendte uldhandlernavne som Chr. Petersen Lund, Morten Skaarup, Jens Mørup og Palle Fløe. Undertiden fik Mogens Jensen kramtøj i bytte for bindetøjet. I 1816 fik han en leverance der bestod af 6 alen lærred à 9 mk., sigesklæde, tråflor, 13 alen knipling, trykt klæde, 4 kraver, 12 alen bånd, 10 fingerringe og 5 sakse à 1 rd. Kramtøjet har han selvfølgelig brugt som bytteobjekt, når han købte bindetøj, og nu således kunnet gøre en dobbelthandel.

Et par, som vi træffer i folketællingen fra 1850, der sikkert også har ydet deres bidrag til vareforsyningen, var handelsmand Chr. Jeppesen, der holdt til hos en broder i Landerhuse, og kludesamler Chr. Jacobsen i Kærhusene. Kludesamlerne afsatte kludene til papirmøllen i Nymølle, her var det skik, at de fik kramvarer i bytte; det kunne være hægter, kamme, cikorie og krydderier.

Uldhandleren, en skikkelse der var

kendt langt op i vort århundrede, havde Brejning også i S. Chr. Jensen Stokvad. Uldhandelen var tilladt, når det drejede sig om hjemmestrikkede varer, men som regel havde uldhandleren også nogle fabriksfremstillede varer i sækken, og så gik det galt, hvis han var så uheldig som S. Chr. Jensen, da han en dag var på handelen i Kirkebyen. Her løb han på gendarm N. Nielsen fra gendarmeristationen i Brejning, der forlangte at se, hvad han havde i sækken. Det viste sig, at S. Chr. Jensen havde flere ulovlige varer i sækken, blandt andet en sort herrekrave og flere manufakturvarer, skønt han efter bedste evne søgte at bortforklare, måtte han finde sig i at få sækken konfiskeret og sendt til herredskontoret til bedømmelse. Det var jo en streg i regningen, han kunne forvente at få nogle af varerne konfiskeret og en bøde oven i. Bedre blev det ikke, da gendarmen et par dage senere dukkede op på hans bopæl og afkrævede ham 92 øre til betaling af fragten til herredskontoret. S. Chr. Jensen nægtede at betale - i hvert fald med det første.⁴⁾

DET FORBEDREDE LANDBRUG

Med landboreformerne i slutningen af 1700-tallet og overgangen til selveje, der i Brejning tog sin begyndelse i 1794, begyndte ændringerne i landbosamfundet. Med selvejet voksede interessen for en bedre udnyttelse af agerjorden for derved at opnå et større udbytte, et forhold også Brejning-bønderne var opmærksomme på.

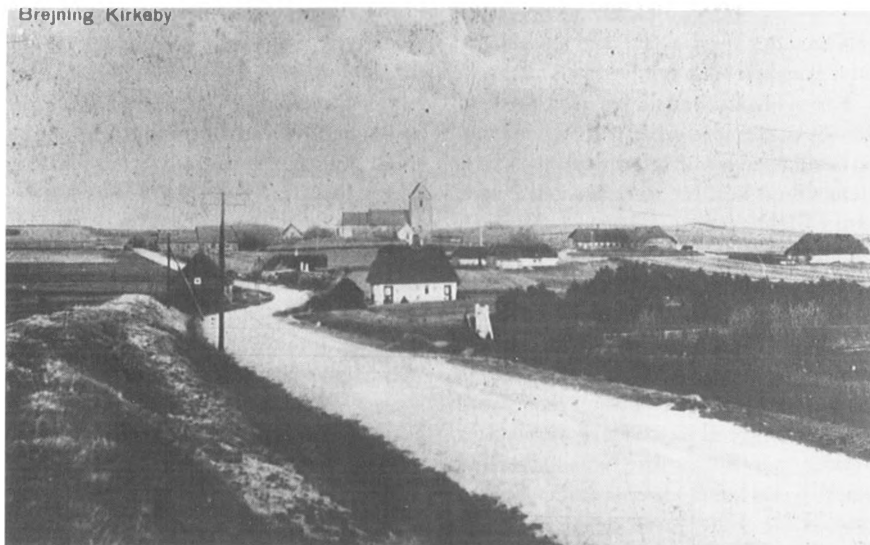
Husmand Ole Jespersen i Landerhuse skrev i 1830 til Landhusholdningsselskabet for at få økonomisk støtte til forbedring af sit landbrug. Han havde planer om at gå over til vækselbrug og sommerstaldfodring, men manglede kapital til planens gennemførelse. Tidligere havde han fået støtte til

indhegning og træplantning på 2 tdr. land. Og havde desuden indhegnet 1½ tdr. land, hvoraf en stor del var tilplantet med frugttræer, og havde påbegyndt kulegravningen af et stykke jord, der skulle anvendes til en skole for frugttræers forædling.

Jens Pedersen i Hulsted skrev ligeledes til selskabet i 1830 for at få hjælp til sit agerbrugs forbedring. Han havde 15 tdr. agerland plus en del hede, mose og nogen eng. Han skrev, »Som inderlig velynder af det forbedrede landbrug, hvilket jeg dels af skriver, dels af enkelte eksempler lærte at kjende, besluttede jeg for nogle år siden at indføre i min drivt, vexelbrug forenet med brakfrugtavl og sommerstaldfodring. Jeg begyndte med kløver og kartoffelavl, begge slags lykkedes godt især kartofler, hvoraf jeg i 1828 avlede næsten 200 tdr.« Han vedlagde sin ansøgning udførlige markplaner, hvor vi kan se, at han dyrkede rug, byg, havre, boghvede, ærter, spergel, kartofler og græs til grøntfoder, hø og frø.⁵⁾

Også sogneforstanderskabet forsøgte at påvirke udviklingen, om end på et lidt senere tidspunkt. På et møde i januar 1859 vedtog man at bestille »Bondens Magasin«, og indkalde til en forening for at samles en gang om måneden for at diskutere og forhandle landvæsen, møderne skulle afholdes en søndag efter gudstjenesten. Hvor meget det blev til med foreningen, har jeg ikke kunnet efterspore, men det må være det første tiltag til en landboforening i Brejning.

Denne udvikling skabte efterhånden et øget behov for købevarer, det gjaldt både redskaber og varer til husholdningen, og varer der tidligere blev betragtet som luksus, blev efterhånden almindelige forbrugsvarer. Et forbrug der i vid udstrækning blev dækket af omreisende kræmmere og lokale handlende. Særligt i Vestjylland var denne

Brejning Kirkeby ca. 1907. Cecilius Petersens købmandshandel ses til venstre for kirken. Til højre for kirken ligger Poul Kamps købmandshandel.

ulovlige handel udbredt og det til stor fortrydelse for købstæderne. I 1856 forsøgte myndighederne at imødekomme det stigende behov for handel på landet, ved at give høkere tilladelse til at slå sig ned på landet, de måtte dog ikke være indenfor en afstand af 1 mil fra købstaden. Men det var et ret begrænset vareudvalg de måtte føre, så efterspurgte varer som ris, sukker, kaffe, krydderier og brændevin måtte de ikke sælge, men gjorde det ofte alligevel.

Men endelig med næringsloven af 1857, der trådte i kraft 1862, blev der givet tilladelse for handlende og håndværkere til at slå sig ned på landet, det skulle dog være uden for en afstand af 1½ mil fra købstaden.

BONDELANDSBYEN BREJNING KIRKEBY

De to første næringsbreve på detailhandel i

Brejning blev udsendt til Poul Madsen Kamp i 1866 og Jeppe Andersen i 1868. De havde antageligt allerede i nogen tid inden næringsbrevet kom i hus drevet handel. De boede begge to i Kirkebyen, hvor de drev landbrug. Det var netop karakteristisk for de første handlende på landet, at handelen blev drevet som en bibeskæftigelse.

Det var sikkert ikke tilfældigt, at det var i Kirkebyen det skete. Her var sognets største samlede bebyggelse: 8 gårde og huse, med kroen, skolen, smedien og et kort stykke vest for byen fattighuset. Ved kroen, der lå lige op til østsiden af kirkegården, var et vigtigt vejkryds, her løb Ringkøbing-Århus vejen sammen med Varde-Holstebro vejen. Krydset mistede noget af sin betydning, da den nye Ringkøbing-Århus vej omkring 1850 blev taget i brug. Kromanden, Peder Mogensen, flyttede kroen ud til den

nye vej i 1857-58, og officielt også bevillingen, men det afholdt ham ikke fra stadig at drive skænkeri i den gamle kro i Kirkebyen.

Kroen i Kirkebyen fik kongelig bevilling den 29. august 1839 udstedt af Frederik den 6.; bevillingen havde følgende formulering. »Jens Olsen bevilget værtshushold i hans gård i Brejning sogn. Han må i sin gård i Brejning sogn ved landevejen mellem Ringkøbing og Århus herefter og indtil videre holde værtshus, og de rejsende med fornødent logement, samt spise og drikkevarer til nødtørfighed, og for en billig betaling betjene. Erlægges herfor årligt 5 Rd. sølv. Han må brygge øl på stedet til værtshusets forbrug, men aldeles ikke brænde brændevin, som skal købes i købstæderne. Han må ikke holde kro for sognets beboere.«⁶⁾ Ravnbjerg Kro fik den 1. oktober 1835 udstedt kongelig bevilling af Frederik den 6., med nøjagtig den samme formulering. Begge de gamle kroer i Brejning har således udstedt kongelig bevilling, men det betyder ikke, at det var kongeligt privilegerede kroer. Alle bevillinger var udstedt af kongen, det var jo i enevældens dage. Kgl. privilegerede kroer blev oprettet i en tid, hvor det var nødvendigt med visse privilegier for overhovedet at få nogen til at give sig af med krodrift. Et eksempel på en bevilling til en Kgl. privilegeret kro, se note 1. Men det er sikkert ret bemærkelsesværdigt, at der i et sogn med kun godt 500 indbyggere er udstedt to krobevillinger, men måske fordi de hver især lå ved en hovedfærdselsåre, Ringkøbing-Århus vejen og Holstebro-Varde vejen.

Sognets første forretning blev oprettet da Poul Madsen Kamp i Brejning Kirkeby, i marts 1866 løste næringsbevis på detailhandel.⁷⁾ To år senere i 1868 udstedes der næringsbevis til Jeppe Andersen Pilgård, Brej-

ning Kirkeby, på detailhandel. Men Jeppe Andersens tid som detailhandler bliver ikke af lang varighed, allerede i 1879 opsiges han igen næringsbeviset. Samtidig oplyser han, at han ikke har drevet nogen næring de sidste 3 år. Nogen næring havde han dog drevet, netop inden for de tre år fik han påtale for ulovlig brændevinsudskænkning.⁸⁾

Men Poul Madsen eller Poul Kamp som samtiden kalder ham, og som han benævnes i det følgende, får etableret en forretning, der i næsten et par årtier bliver sognets betydeligste. Poul Kamp, der var født i sognet i 1838, som søn af gårdmand Mads Poulsen Mose, bliver i 1856 gift med Jensine Lauridsdatter fra Mosdal. Stedet hvorfra han drev forretningen var et husmandssted, der lå lige op til vestsiden af kirkegården syd for vejen til Ringkøbing, i dag Kildsigvej nr. 25.

I årene før han åbnede forretningen drev han foruden landbrug, fragtmandskørsel. En af fragtkunderne var C. Sørensens kartoffelmelsfabrik i Lem,⁹⁾ for hvem han transporterede kartoffelmel til Drewsens papirfabrik i Silkeborg, her blev kartoffelmelet brugt ved papirfremstillingen. Det var måske denne fragtkørsel, der var starten på købmandshandelen. På disse fragtture har Poul Kamp sikkert haft bud med for nogle af sognets beboere, og har så gjort større indkøb end han havde bestilling på, af varer han kunne sælge hjemme i sognet. Var det for at få lagerplads til disse varer, at han i februar 1865 køber det gamle skolehus?¹⁰⁾ der lå umiddelbart nord for kirken. Det var måske her - fra det gamle skolehus - han i begyndelsen drev forretning. Han kunne først overtage huset 1. september, men får lov at tage loftet i brug straks. Også det forhold, at han flere gange i årene før han får næringsbevis, gør indkøb af kartof-

felmel på fabrikken i Lem, kunne tyde på, at handelen så småt var startet, før næringsbeviset var i hus.

Som nævnt får Poul Kamp udstedt næringsbevis i marts 1866 på detailhandel, og han får det i 1873 udvidet til også at omfatte brændevishandel. Det er ikke mange vidnesbyrd, der findes om Poul Kamp som købmand, den overvejende part er hentet i sognerådets forhandlingsprotokol. Et par fra en politirapport fra 1879, hvori det hedder om en kunde: »Han kom ind i hans butik for at købe krudt«. ¹¹⁾ Det bekræfter dog, at der var en butik og der handlede med krudt. Forretningens vareudvalg har sikkert ikke været stort, men det har omfattet mange varegrupper. Foruden de almindeligste kolonialvarer førte han isenkram, fodtøj og manufakturvarer. Også grovvarer som kunstgødning, kalk og brædder kunne forretningen levere. Fattiggårdens årlige forbrug af 1600 pund kunstgødning leverede Poul Kamp. ¹²⁾ Beboerne kunne også afsætte deres overskud af smør, æg og husflidsarbejder til købmanden. Martin Sørensen i Opsund solgte de revlingkoste han bandt, til købmanden i kirkebyen, for 6 skilling stykket. ¹³⁾

Det var ikke almindeligt, at forretningerne på landet havde faste åbningstider, der var åbent fra tidlig morgen til sen aften. Nogen lukkelov fandtes ikke; der var en forordning, der påbød forretningerne at holde lukket på helligdage fra kl. 9 til kl. 16. Men det var alligevel ret almindeligt, at man efter kirkegangen om søndagen af lagde besøg hos købmanden om ikke for andet så for at spørge nyt, eller forhøre om der skulle ligge et brev. Forretningen var nemlig også sognets posthus. Silkeborg-Ringkøbing postvognen kom her dagligt og afleverede hele sognets post hos købman-

den, så måtte beboerne selv hente den. Sognerådet havde lejet en mand for 17 kr. om året til at bringe posten frem og tilbage mellem Poul Kamp og sognerådsformanden. ¹⁴⁾

Forretningen var et vigtigt led i sognets liv, mange aktiviteter var henlagt hertil. ¹⁵⁾ Da der i december 1867 skulle holdes valg til sogneforstanderskabet, foregik valghandlingen hos Poul Kamp. Ligeledes da man i juli 1869 skulle tage beslutning om køb af en gård til de fattige, var det på et møde hos detailhandler Poul Kamp, beboerne blev indkaldt for at tage stilling til sagen. Ved denne lejlighed blev det besluttet at købe St. Snogdal for 2700 rigsdaler til formålet. Når sognerådet i januar var færdig med skatteligningen, blev listerne fremlagt hos købmanden, så beboerne kunne blive bekendte med, hvor meget de skulle betale.

Også entreprenørarbejde tog Poul Kamp sig af. I 1870 gjorde han akkord med sognerådet om at nedbryde det gamle fattighus, der var på 9 fag, og flytte det til Sandbæk, hvor han skulle genopføre det til en biskole på 7 fag. Akkorden lød på 90 rigsdaler, så skulle Poul Kamp forny det atømmeret, der var råddent. ¹⁶⁾

I maj 1884 sælger Poul Kamp ejendom og forretning til Peter Eriksen, der kom fra Arden. ¹⁷⁾ Købesummen var 13.000 kr., med 3000 kr. i udbetaling, varelageret blev overtaget for 1000 kr. Med i handelen fulgte 2 køer af sælgerens besætning samt en fragtvojn, diske og reoler i butikken. Men Peter Eriksen fortryder åbenbart hurtigt handelen, allerede i foråret 1886 sælger han forretningen igen til Laurids Poulsen Kamp, der var en søn af Poul Kamp. ¹⁸⁾ Laurids Poulsen Kamp manglede nogle måneder i at være myndig, derfor låner han et næringsbevis af Søren Chr. Winther, Opsund, der på sit

husmandssted i Opsund tidligere havde drevet lidt købmandshandel.¹⁹⁾ Men det varede kun 3 år, så opsigter Laurids Poulsen Kamp næringsbeviset og nedlægger forretningen.

BRÆNDERIGÅRDENS KØBMANDSHANDEL

Ved Brejninggårds salg i 1882 blev Brænderigården med et areal på 1100 tdr. land fraskilt hovedgården, og solgt til Peder Smith i Nymølle. På gården var der et brændevinsbrænderi, oprettet af brødrene H. S. og N. H. Frandsen, der i 1847 havde overtaget Brejninggård med 32 tdr. htk.

Brænderiet havde brødrene købt af amtmand Schulin og konsul Husted i Ringkøbing. Det var et ret stort dampbrænderi, mæskekarene kunne rumme 85 tdr. og kedlen 15 tdr. Med til brænderiet hørte en fedestald for 50 stude og 8-10 køer,²⁰⁾ der blev fodret med bærmen, et affald fra brænderiet. Råmateriale, der blev anvendt, var kartofler, og det hed sig i folkemunde, at de på Brænderigården kunne lave en dram af hver kartoffel.²¹⁾ Efter overtagelsen sælger Peder Smith i efteråret 1882 brændevinsredskaberne. Gården stod nu tom indtil efteråret 1883, kun avlsbruget blev fortsat drevet af et par tjenestefolk.

Den 13. oktober 1883 udstedes der næringsbevis på købmands- og brændevinshandel til Peder Smith, Brænderigården i Brejning. Forinden havde han i det tidligere brænderi ladet indrette butik, bageri og en korn- og benmølle. Gunde Knudsen, der får næringsbevis som møller i oktober 1883, ansættes som bestyrer af mølle og bageri. Til at forestå købmandshandelen antager Peder Smith en tidligere medarbejder, Cecilius Petersen, der som ung mand havde været kusk på papirfabriken i Nymølle.²²⁾

Cecilius Petersen havde i den mellemliggende tid drevet en kornhandel i Ringkøbing.

Brænderigårdens købmandshandel blev, trods dens noget afsides beliggenhed og dårlige tilkørselsvej, i løbet af få år en betydelig forretning, der trak det meste af sognets handel til sig. Også fra de omliggende sogne kom der kunder, og gjorde deres handel i Brænderigården. Med købmandshandel, bageri, og kornmølle, var forretningen en købmansgård, der kunne forsyne beboerne med hvad de havde behov for og aftage deres produkter. Også svineopkøb gav forretningen sig af med, svinene blev fragtet med hestevogn, to vogne efter hinanden til svineslagteriet i Holstebro. Det var Jens Bech Petersen, Cecilius Petersens broder, der stod for opkøbene og transporten til Holstebro. Med hestevogn var det en heldagstur fra tidlig morgen til sen aften. Jens Bech Petersen var en stor og kraftig mand, der kunne ta' en dram, undertiden flere og det kunne føre til, at de øvrige gæster i krostuen frivilligt fortrak. I familien fortælles en historie om ham, måske er det kun en historie, det er i det mindste en røverhistorie. Han skulle, engang på en af disse ture til Holstebro med svin, på hjemvejen en sen aften, da han kørte i Ommebakker, være blevet antastet af et par røvere. Udfaldet på bataljen blev, at overfaldsmændene blev stoppet i vognen under svinenet.

Peder Smiths personlighed, økonomiske formåen, og det forhold at han allerede drev en betydelig købmandshandel på Nymølle, har sikkert været en medvirkende årsag til forretningens hurtige succes. I januar 1891 køber Cecilius Petersen købmandshandel, mølle, bageri og forretningens aktiver og passiver for 12.000 kr. Et stort beløb

der siger noget om forretningens omfang. Bygninger og maskiner lejer han for en årlig afgift.²³⁾ Der er ikke tale om nogen udbetaling, hele beløbet skal forrentes med 5%, og afdrages med 1000 kr. om året.²⁴⁾

De første år efter overtagelsen går forretningen stadig fint, men der var begyndt at komme vanskeligheder. I 1888 var der noget nordligere i sognet startet et andelsmejeri. Her havde en kreds af landmænd startet en forretning, en afdeling af Ringkøbing Amts Vareindkøbsforening. Det tog nogle af Brænderigårdens kunder, og sognerådet flyttede fattiggårdens handel til vareindkøbsforeningen.²⁵⁾ Også andre forhold gjorde sig gældende, landbruget var inde i en kriseperiode. Den kraftige vækst i den animalske produktion havde forårsaget et prisfald på flere af disse produkter, der var på det laveste i begyndelsen af 1890'erne. Og det havde til følge, at nogle landmænd fik besvær med at betale købmandsregningen. I 1893 måtte Cecilius Petersen således overtage en landejendom i Randbæk, i et forsøg på at redde et tilgodehavende.²⁶⁾ Der var dog også forhold der virkede i modsat retning, til fordel for købmandens omsætning. Det var den store vækst i befolkningstallet på landet, for Brejnings vedkommende steg befolkningstallet fra 1870, hvor den var 861 til 1275 i 1901. En anden befolkningsgruppe, der havde fået flere penge at købe for, var daglejere og tyende på landet. Gennemsnitslønnen for en daglejer på egen kost var i samme periode steget fra 350 kr. til 500 kr. om året. For en karl på landet var stigningen fra 125 kr. til 230 kr.^{26b)} Det vil nok ikke være forkert at antage, at Vestjylland har ligget lidt under gennemsnittet.

Forretningens dårlige beliggenhed gør sig mere og mere gældende, og Cecilius Petersen overvejer at flytte forretningen til et

mere centralt sted. I 1894 køber han den nedlagte kro i Kirkebyen, der da blev drevet som landbrug; foruden jorden hjemme ved gården var det et hedeareal på 90 tdr. land til ejendommen.²⁷⁾ Tilsyneladende får han ejendommen for at overtage aftægtskontrakterne fra de to foregående ejere, der hvilede på ejendommen som en prioritet. Men det var også ret betydelige forpligtelser. Udhusene var i så ringe en forfatning, at han i 1895 må bygge ny stald og lade. I sommeren 1897 ombygges stuehuset, der indrettes med butikslonale. Og om efteråret flytter Cecilius Petersen forretningen fra Brænderigården til Kirkebyen. Ved vurdering til brandassurance beskrives huset således: 16 fag, 34½ alen lang, 10 alen dyb, grundmur af brændte sten, tagbeklædning pap. Indrettet fra øst, 3 fag til butik, 4½ fag til pakhus og kontor, 3 fag til dagligstue, 2 fag til forstue og sovekammer, 2½ fag til pige og barnekammer, 1½ fag til køkken. Bræddegulv og loft med undtagelse af køkken og forstue hvor der er cementgulv.²⁸⁾

Kirkebyen havde igen fået en købmand, men det skulle kun blive for en kort periode. Det blev ikke i Kirkebyen, udviklingen kom til at foregå, som Cecilius Petersen nok troede, da han købte ejendommen. Udgifterne ved driften af de to landejendomme, ombygning og nybygningen, plus opførelsen af et pakhus øst for landevejen belastede økonomien. Desuden var konkurrencen blevet yderligere skærpet, flere nye forretninger var dukket op ved mejeriet. Og på Brænderigården havde Poul S. Smith, der havde overtaget gården efter den gamle Peder Smiths død i december 1898 igen åbnet en købmandshandel.²⁹⁾ Det bevirkede, at Cecilius Petersens forretning i Kirkebyen ikke fik den forventede omsætning og nødvendige indtjening til dækning

Brejning Mejeriby ca. 1908. Bemærk diget i venstre side og grøften på vejens højre side. Huset med de høje vinduer er det første mejeri.

af omkostningerne. Og da december termin ikke blev betalt, blev der gjort udlæg i ejendom og varelager. Og den første marts 1900 måtte Cecilus Petersen erklære sig konkurs.

Der går nu nogle år indtil 1905, hvor hører Jens Bech Petersen åbner forretning i Cecilus Petersen gamle lokaler. I 1910 overtager Jens Damgård forretningen med en detailhandlerbevilling. Nu kom der en periode med hyppige ejerskift, 1912 er det H. P. Lauridsen, der driver forretningen, og i 1915 kom der et A/S Brejning Kirkebys Kolonialhandel. Igen i 1917 og 1919 skifter forretningen ejer, men den kom senere ind i en lang periode, hvor den var en af sognets solide købmandsforretninger.

MEJERIBYEN

DET NYE BYSAMFUND

Grundlaget for at der i de sidste årtier af 1800-tallet kunne opstå nye bysamfund på landet var mangfoldigt. Først og fremmest

de store ændringer i landbruget, hvor produktionen af korn efterhånden var blevet afløst af en større produktion af animalske produkter, især smør og flæsk. Produktionen var ikke længere først og fremmest lagt an på selvforsyning. Samtidig var pengeligheden blevet større og behovet for købevarer større.

En anden væsentlig faktor var den kraftige vækst i befolkningstallet i landsognene, i Brejning steg befolkningstallet fra 666 i 1850 til 1164 i 1890. En afgørende betingelse var desuden den frihed der skabtes med grundloven af 1849, og de specielle love der fuglte efter, blandt andre næringsloven af 1857. Det skabte mulighed for, at handlende og håndværkere kunne etablere sig på landet, da det jo netop var handlende og håndværkere der dannede de nye bysamfund, efter at ændringerne i landbosamfundet havde skabt betingelserne for deres eksistens.

Spjald set fra syd. Det første hus til højre er Hovedgaden nr. 48 – i dag Ramsings Isenkram – er opført 1912. Vindmøllen står ved P. C. Christiansens møllebyggeri – Stadionvej 6.

Der var sikkert ikke nogen af de landmænd fra Brejning, Hover og Nr. Omme, der i foråret 1888 besluttede at starte et andelsmejeri, der gjorde sig tanker om at grundlægge et nyt bysamfund i Brejning, da de valgte at placere mejeriet på et areal fra Nr. Søndergård ved Holstebrovejen. Mejeriet blev sat i drift den 24. juli 1888. Der var da indteget 111 andelshavere med 584 køer.³⁰⁾

Det kan uden tvivl tilskrives mejeriets tilstedeværelse her ved den befærdede vej, at der de følgende år kommer handlende og håndværkere og slår sig ned. I 1890 er der kun et hus foruden mejeriet. Ved folketællingen 1901 er der 12 huse med 85 beboere, fem år senere, februar 1906, er antallet forøget til 20 huse med 127 beboere. For alle husenes vedkommende blev der fra dem drevet en eller anden form for handel eller håndværk. De første syv huse blev alle byg-

get ved vestsiden af vejen, mod syd fra mejeriet. På østsiden af vejen lidt nord for mejeriet lå gården Spjald, og umiddelbart nord for Søndergård vindmølle. På denne side var der et dige langs med vejen, der strakte sig hele vejen fra Kirkebyen til gården Spjald, hvor den drejede mod øst ned til Møllebækken ved Kindvad bro. Det første hus på østsiden af vejen blev opført i 1898, og nu var det her udviklingen foregik. Omkring 1906 var der en ubrudt række huse på begge sider af vejen.

De mennesker der havde mod til at slå sig ned her på den bare mark ved mejeriet var handlende og håndværkere, der alene med deres erhverv handel eller håndværk som grundlag ville skabe sig et levebrød. Det var i sig selv noget nyt i et landsogn, hvor det hidtil havde været almindeligt, at handel og håndværk var bierhverv i forbindelse med landbrug.

I 1889 var de tre første forretninger etableret, det var bager Hansen, træhandler Jensen og vareindkøbsforeningen med Søren K. Sørensen som bestyrer.³¹⁾ Derefter kom smed Anders Christiansen og træhandler Jacob S. Andersen, der overtog træhandler Jensens forretning. Jacob S. Andersen var kun 20 år, da han startede i 1890, han handlede med trævarer, sko, støvler, træsko, øl og pottemagervarer.³²⁾ I 1891 åbner manufakturhandler Leffler forretning, og året efter skomager og skotøjshandler Mads Lauridsen, han havde i et par år forinden drevet forretning i Kirkebyen. I 1893 kom der en skrædder og missionær Jens Chr. Nielsen. I et hus ved vindmøllen havde B. Glistrup Christensen i et lejet værelse åbnet en forretning med en købmandsbevilling. Det var alle unge mennesker mellem 20 og 30 år, der havde slået sig ned som handlende ved mejeriet. Fire fra sognet, to fra nabosognene, og tre kom henholdsvis fra Ringkøbing, Svendborg og Gøtøborg.³³⁾

Mejeribyen som bebyggelsen hurtigt kom til at hedde, voksede de følgende år støt. Der var mange, som kom og forsøgte at slå sig ned som handlende eller håndværkere i byen. I tidsrummet fra 1890 til 1915 blev der udstedt 48 næringsbeviser på handel eller håndværk.³⁴⁾ Flere gav efter få års forløb op og forsvandt igen; andre var afløser i allerede bestående forretninger. Men for en væsentlig part lykkedes det at blive fast etablerede.

Efterhånden blev flere og flere former for erhvervsvirksomheder repræsenteret i byen. Der kom et fransk vaskeri, karetmager og en vognmand, murer, tømmer og snedker. Chr. Peder Christiansen (Peder Snedker) drev en snedker-, møbel- og tømmerforretning, og har været bygmester og bygherre til flere af byens ældre huse. Mu-

termester J. Chr. Sørensen kom til byen i 1901, han opførte afholdshjemmet i 1904. Og var gennem en årrække ejer af Brejninggård. Også på det kulturelle område var der kommet aktiviteter i gang. Der blev dannet en foredragsforening, der i forening med Luthersk Mission opførte forsamlingshuset i 1901. Kapitalen skaffede man ved at tegne aktier à 5 kr., der skulle betales i to terminer. Der var beboere fra Finderup og Nr. Ommø, som tegnede aktier i forsamlingshuset. Bestyrelsesposterne blev fordelt med tre til grundtvigianerne og to til Luthersk Mission. I vedtægternes paragraf 3 står følgende: »Huset må kun benyttes til møder med kristelig, folkelig, afholds, landsbrugs, borgerlige, politiske eller andre oplysende foredrag, og må huset ingensinde benyttes til offentlige eller private fornøjelser«. ³⁵⁾ Telefoncentralen blev oprettet i 1905, med 5 abonnenter, den først kendte bestyrer var mejerist Brosbøl. ³⁶⁾ Der var dog allerede i 1898 kommet telefon til sognet, det var et konsortium med nr. 6 under Videbæk central. ³⁷⁾

BEFOLKNINGSTILVÆKSTEN

De ikke så få handlende og håndværkere der kom til sognet omkring århundredskiftet, har sikkert i forvejen gjort sig overvejser om, hvorvidt der var mulighed for erhvervet, om der var et befolkningsunderlag. Netop i sidste halvdel af 1800tallet skete der en kraftig befolkningstilvækst i sognet; hvad var baggrunden for denne tilvækst?

V. D. Rasmussen konkluderer i sin bog »Nørrejske Jernbanebyer«, at jernbanerne blev søgt ført gennem velbefolkede sogne. Og at der kunne konstateres en ikke ubetydelig befolkningstilvækst især i sogne der fik en station, og en del mindre jernbaneløse sogne. Desuden opstod der relativt hurtigt en bydannelse ved stationen.

BEFOLKNINGSTALLET OG TILVÆKSTEN I BREJNING, NR. OMME OG GENNEMSNITSTAL I ET ANTAL VESTJYSKE SOGNE MED OG UDEN JERNBANESTATION

Tidsperioder	1860-1870		1870-1890		1890-1901		Sogneens areal i Td.l.
	i tal	i %	i tal	i %	i tal	i %	
Brejning sogn Antal indbyggere i 1860 822	39	4,7	303	55,1	111	9,5	13,432
Nr. Omme sogn Antal indbyggere i 1860 402	150	31,1	245	38,7	176	20,0	13,617
* Gennemsnit i 9 vestjyske landsogne med jernbanestation Antal indbyggere i 1860 851	55	6,4	262	20,9	236	20,2	
* Gennemsnit i 62 vestjyske landsogne uden jernbanestation Antal indbyggere i 1860 539	64	11,9	93	15,4	52	7,5	

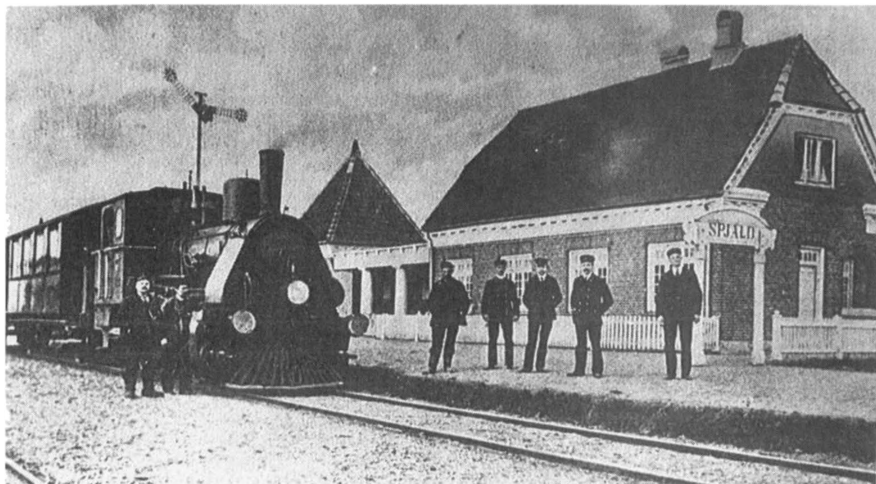
* Tallene i disse rubrikker er udregnet på grundlag af tabeller i V. D. Rasmussens: Nørre-jyske Jernbanebyer.

Brejning havde jo ikke fået en jernbane, selvom interessen var til stede, men alligevel fik sognet en tilvækst og en ny bydannelse. For Brejning og Nr. Omme, specielt Nr. Omme var tilvæksten større end i gennemsnittet af vestjyske landsogne (se hostående skema). Brejning og Nr. Omme var arealmæssigt store sogne, hvor endnu i midten af 1800tallet mere end to trediedele lå hen som hede og mose. Her kunne blive en hedelod til husmands- og gårdmandssønnerne, og mange tilflyttere kunne få fod un-

der eget bord og stifte familie, det var baggrunden for tilvæksten. I Brejning skabte de nye brug i forening med den omlægning af produktionen der fandt sted i slutningen af perioden, mulighed for oprettelsen af mejeriet, der uden tvivl blev grundlag for den nye bydannelse, der opstod her.

MEJERIBYEN BLIVER TIL STATIONSBYEN SPJALD

I de sidste årtier af 1800tallet kom jernbanen også til Vestjylland, Varde-Ringkøbing-

Spjald Station set fra syd ca. 1915-20.

Holstebro banen var færdigbygget i året 1875. Jernbanen var et væsentligt led i den stærke udvikling, der i sidste halvdel af 1800tallet fandt sted i landet. Godstransporten, der tidligere udelukkende foregik med hestekraft eller skib, blev nu hurtigere og billigere, og man kunne hurtigt og bekvemt rejse fra den ene landsdel til den anden. For landbruget fik især godstransporten stor betydning, netop i denne periode lagde man i landbruget større og større vægt på den animalske produktion. Og det var af stor betydning, at denne produktion kunne transporteres hurtigt og sikkert til eksportmarkederne.

Endnu i begyndelsen af 1900tallet blev der anlagt stats- og privatbaner i landsdelen. Byerne og landsognene kappedes om at få en jernbane til netop deres område. Også Brejning sogneråd havde forståelse for, at en jernbane kunne få betydning for sognets udvikling.³⁶⁾ I februar 1899 sendes i for- ening med de pågældende sogne et andra-

gende til jernbanekommissionen, med et forslag om en statsbane Ringkøbing-Ølstrup-Brejning-Videbæk-Herning, og et par måneder senere et forslag om den samme strækning som privatbane. Andre forslag blev bragt frem blandt andet om en bane Skive-Aulum-Brejning-Videbæk-Skjern. I 1905 forhandlede om en automobilrute Ringkøbing-Herning over Brejning Mejeriby. Ingen af disse forslag blev ført ud i livet. Sognets beboere måtte endnu en tid klare sig med det gamle transportmiddel – hestevognen. I 1901 var det vognmand Georg Jeppesen og senere Chr. Thomsen, der sørgede for godstransporten. Persontransporten med de to dagvognsruter til Ringkøbing og Skjern blev besørget af dagvognsejer og brødhandler Anders Knudsen.

Det var ikke alle moderne trafikmidler, man var begejstret for; automobilen, der begyndte at vise sig efter århundredskiftet, var ikke velset på sognets veje. FDM søger i 1910, og telegrafdirektoratet i 1911, om tillæ-

delse til at køre med automobil på bivejene, men det kunne under ingen omstændigheder tillades. Man var bange for at få vejene ødelagt, det kostede jo skattekrone at vedligeholde dem, og en anden væsentlig årsag var, at disse uhyrer kom farende med en fart af tyve kilometer i timen, og var til stor fare for den øvrige trafik. Gående måtte springe for livet, hestekøretøjer og ridende kunne risikere, at hestene løb løbsk. Først da herredsfogden i 1918 søger om tilladelse, gav man lov. Herredsfogden skriver i sin ansøgning: »at kørselen vil foregå med forsigtighed så færdselen ikke udsættes for fare.«³⁹⁾

Anstrengelserne for at få en jernbane til sognet gav omsider resultat. I jernbaneloven af 27. maj 1908 om anlæggelse af flere statsbaner kom også anlæggelsen af en privatbane Ringkøbing-Nr. Omme med. Koncessionen blev udstedt den 19. juni 1909, og

anlægsarbejdet påbegyndtes i september samme år. Den 14. november 1911 fandt indvielsen sted, og dagen efter blev banen sat i normal drift.⁴⁰⁾ I Brejning blev stationen anlagt et par hundrede meter syd for Mejeribyen og kom til at hedde Spjald Station. Der blev opført stationsbygning, pakhuis og en remise; baneanlægget var med et vigespor og læssespor, ved læssesporret opførtes en stald med læsserampe. Stationen blev også sognets postkontor, og ved denne lejlighed blev poststempellet ændret fra Brejning til Spjald. Kommunen stillede et garantibeløb på kroner 100.000, dengang et meget stort beløb, der viser, at man troede på sagen.

Banen fik stor betydning for egnens og byens udvikling, for transporten af byggematerialer, mergel, foderstoffer og gødning til landbruget og for afsætningen af landbrugets produkter.

I 1910 opførte malermester S. O. Simonsen dette hus, der blev revet ned i 1989.

I bogen, »Danske Byer og Sogne«, beskriver man den store betydning transporten af mergel fra lejet i Lervang fik for et øget udbytte af jorden, og dermed en større produktion af animalske produkter, som senere kom banen til gode i form af transport af disse produkter. Medens man omkring 1912-13 da mergeltransporten begyndte, ugentlig sendte 17-18 dritler smør fra Brejning Mejeri, så var dette i 1931 steget til 100 dritler om ugen. Også produktionen af svin var i denne periode øget væsentligt, i 1931 afsendtes ca. 6000 stk. svin fra stationen i Spjald.⁴¹⁾ Og fremgang for landbruget betød også fremgang for handel og håndværk.

Allerede under anlægsarbejdet, der stod på i 1910-11, tog udviklingen fart. De mange arbejdere satte præg på byen og forretningernes omsætning. Byggeriet tog et vældigt opsving, nu begyndte man at bygge ned mod den nye station. Alene i sommeren 1910 blev der opført 10 nye huse i byen,⁴²⁾ og mange nye erhvervsdrivende kom til byen. Sammenligner man de fem år før 1910 med de efterfølgende fem år, hvad antallet at udstedte næringsbeviser angår, er udviklingen tydelig: i første periode udstedes der 9 næringsbeviser og i den sidste 20 næringsbeviser.

Flere nye erhvervsvirksomheder starter i årene omkring og efter banens anlæggelse. Malermester S. O. Simonsen bygger 1910 hovedgaden nr. 44. »Amalienborg«, i et butikslokale her begynder samme år G. M. Knudsen en isenkramforretning, et »Flensborg Lager«, forretningen førte også manufakturvarer, legetøj, galanterivarer og der var håndkøbsudsalg fra Videbæk Apotek. I 1912 bygger han hovedgaden nr. 48, i dag Ramsing, og flytter forretningen hertil. Tømrer N. Stampe bygger i 1910 hovedgaden nr. 42, her blev der i stuehuset indret-

tet telefoncentral med N. Stampe som bestyrer. På dette tidspunkt havde Brejning Central 17 abonnenter, hvoraf de 5 boede i Finderup, Ølstrup, Hover og Nr. Omme. Tømrer Stampe havde værksted i et baghus; på en nabogrund bygger han et par år senere et cementstøberi, hvor der blev fremstillet cementmursten og tagsten. Handelsgartner P. C. Petersen bygger 1910 hovedgaden nr. 54, efterhånden et af de få tilbageværende af byens gamle huse der er bevaret i sin oprindelige stil. I dag ødelægges de gamle huse med moderne store ruder. Dengang var der i husets nordende indrettet et butikslokale, og i baghuset vognport og stald. På et stort areal ned mod Møllebækken var der anlagt gartneri. Foruden to heste til arbejdet i gartneriet havde gartner Petersen to køer og et par svin. Også andre af byens beboere holdt husdyr, tømrer Stampe havde i forbindelse med tømrerværkstedet indrettet en svinesti, andre havde høns i et baghus.

Så mange nye erhvervsvirksomheder kom til byen efter banens åbning, at byen dengang havde flere specialforretninger end i dag. Marianne Mohrsen åbnede en mode- og broderiforretning, N. P. Morsing et fotografisk atelier. Hans Mosgaard Sørensen køber i 1912 hovedgaden nr. 64, hvor hans søn Niels Mosgaard åbner en købmandsforretning. Allerede i 1915 er der behov for en udvidelse, en tilbygning i nord med en ny butik, der indrettes med 2 diske, 4 reoler og en kaffemølle. Chr. Christensen køber i 1914 Hovedgaden 56, her åbner han en urmager og cykelforretning. Møllebygger, maskinfabrikant og maskinhandler Peter Kristian Kristiansen bygger 1914 hovedgaden 51, og samme år bygger han på Stadionvej 6, værksted med vindmølle på taget, her var der gennem en længere årrække en betydelig

Hilsen fra Brejning.

Parti fra Spjald set fra nord. Huset midt i billedet med kvist er brugsforeningen.

virksomhed med møllebyggeri og salg af landbrugsmaskiner.

Brugsforeningen blev oprettet ved en stiftende generalforsamling den 5. marts 1912, med lærer Th. Petersen som formand. Det var under beskedne forhold, med kun 17 medlemmer, da brugsforeningen startede, i et lille lokale i nordenden af afholdshjemmet. Men allerede inden årets udgang var der behov for en udvidelse, og bestyrelsen besluttede for egen regning at overtage naboejendommen, hvor Brugsen ligger i dag, af købmand P. Eriksen. Ejendommen blev opført i foråret 1905 af smed Niels Pedersen; den var da på 15 fag, $30\frac{1}{2} \times 14\frac{1}{2}$ alen, grundmuret med cementstenstag. De 8 nordligste fag var indrettet til beboelse, med stadsstue, dagligstue, soveværelse, køkken og bryggers med muret bageovn, og på loftet 3 værelser. De sydligste 7 fag var indrettet som smedeværksted, og i gården

var der en bygning opført af træ til vognport og hestestald. Det var dengang byens største smedie med en svend og 3 lærlinge ansat.

BYEN OG BORGERFORENINGEN

Hvordan byen så ud omkring århundredskiftet, beskrives måske ganske godt af nogle linier i en sang fra Borger- og Håndværkerforeningens 25 års jubilæum i 1939. Her står der, »Det siges at fordem var Spjald en ørk, dens gade så pløret og mørk. En lille klat huse – et mejeri, var hele byen i nitten ti«.

Ja, en lille klat huse, 20-25 stykker placeret på begge sider af en grusvej, den største part med sort tjærepaptag. På en del af vejstrækningen stenpikkede rendestene, andre steder med vejgrøfter, hvor man kunne se et gangbrædt lagt over grøften ind til husene. Vejen var hullet og pløret på

grund af den store trafik, og ofte ufremkommelig, hed det i en klage til amtet. Mørk var den også, gadebelysning fandtes ikke, skulle man udendørs efter mørkets frembrud, måtte man have en lampe med.

Bekvemmeligheder i husene, som vi kender idag, fandtes ikke. Vandforsyningen var en brønd i gården, ofte var to huse fælles om en brønd. Spildevandet løb ud i baggården eller blev smidt ud i rendestenen foran huset. Kloakeringen blev først etableret i 1928. WC'et var et meget lille rum i udhuset, et koldt sted om vinteren. Skulle spanden tømmes, var der ikke andre muligheder end at grave indholdet ned i haven, hvis det da ikke var frostvejr. Køkkenaffald, aske fra kakkelovn og komfur anbragtes på møddingen, som regel et hul i jorden ude i baggården, et yndet opholdssted for rotter. Det har sikkert ikke været uden grund, at det på Borger- og Håndværkerforeningens generalforsamling i 1918 blev foreslået, at foreningen søgte om statstilskud til rottebekæmpelse.

Det var forhold byens borgere ønskede ændret, og det måtte man gå sammen om. »År 1914 samledes Spjald Bys Håndværkere om at oprette en Borger- og Håndværkerforening for at fremme Deres Interesser gennem Sammenhold og Samarbejde«, står der i de første linier i foreningens forhandlingsprotokol.

Allerede et par måneder efter foreningens oprettelse blev der nedsat et udvalg, der skulle skaffe en læge til byen. Der blev tegnet aktier à 10 kr. til køb af en bolig til lægen. Interessen hos beboerne viste sig at være så stor, at man med sognerådets løfte om et årligt tilskud på 300 kr. kunne købe en bolig til lægen, og inden årets udgang havde byen fået en læge. Et andet udvalg havde fået opsat gadebelysning, »Luxlam-

Cecilius Petersens kone, Sidsel, ved vandpumpen ca. 1920.

per«, en form for petroleumslamper hvis lysevne nok ikke har været alt for stor. På en efterfølgende generalforsamling er der tilsyneladende faldet nogle bemærkninger desangående. Sekretæren skriver (bevidst eller ubevidst) i forhandlingsprotokollen: »udvalget der stod for gadebelysningen, blev genvalgt med den begrundelse, at de lyste for lidt op i landskabet«.

Et andet ønske, det stod højt, var at få en skole i byen, allerede i 1903 havde en gruppe beboere søgt sognerådet om tilskud til en privat skole, og igen i 1904 om en pøgeskole, men sognerådet sagde nej. I 1916 blev der foretaget en underskriftindsamling til fordel for en skole i byen. Igen i 1919 forsøgte man sig, men sognerådet var ubøjeelig. Endelig i 1935 fik byen en skole. Et andet emne, der var meget oppe i tiden, var oprettelsen af et elektricitetsværk. Møller Thomsen, Spjald Vindmølle, havde planer om at anlægge et elektricitetsværk, der skulle for-

syne byen med elektricitet, men resultatet blev, at hele sognet kom sammen om et elektricitetsværk, der blev sat i drift i 1916.

Mange andre emner blev taget op, asfaltering af grusvejen gennem byen, vandværk, sundhedskommission, byggevedtægt, renovation, ønsker man efterhånden havde fået opfyldt, da Borgerforeningen i 1939 holdt sit 25 års jubilæum, men ikke stillede sig tilfreds med. I et af de sidste vers af den før omtalte jubilæumssang, udtrykker man det således: »Men mere på listen endnu der står, det kommer vi til lisom Tiden gaar. En Lufthavn, Fabrikker, måske lidt gas, Kanal til Søndervig var tilpas«. Ønsker man sikkert ikke forestillede sig ville gå i opfyldelse. Men nu mangler kun kanalen til Søndervig.

NAVNET SPJALD

Brejning Mejeriby eller bare Mejeribyen, blev byen kaldt de første par årtier af dens historie. Men da jernbanen kom i 1911, og stationen kom til at hedde Spjald, begyndte man at bruge navnet. Telefoncentralen hed Brejning Central indtil 1919, da det på Borgerforeningens foranledning blev ændret til Spjald Central.

Som bynavn er Spjald forholdsvis nyt, men det har været brugt om stedet hvor byen ligger gennem århundreder. I en præsteindberetning fra 1638, hvor præsten havde tegnet et kort over sognet og vedlagt indberetningen, kalder han højene, byen ligger på, »Spjald Høje«, og et dige, »Spjald dige om marken«. I ældre tid brugte man betegnelsen »Spjald«, om et firkantet markestykke. Og netop det markestykke, som diget langs østsiden af vejen og Møllebækken indrammede, blev kaldt Spjald. Op gennem 1800tallet lå der her på dette areal nogle fæsteejendomme, der i fæstebrevene beteg-

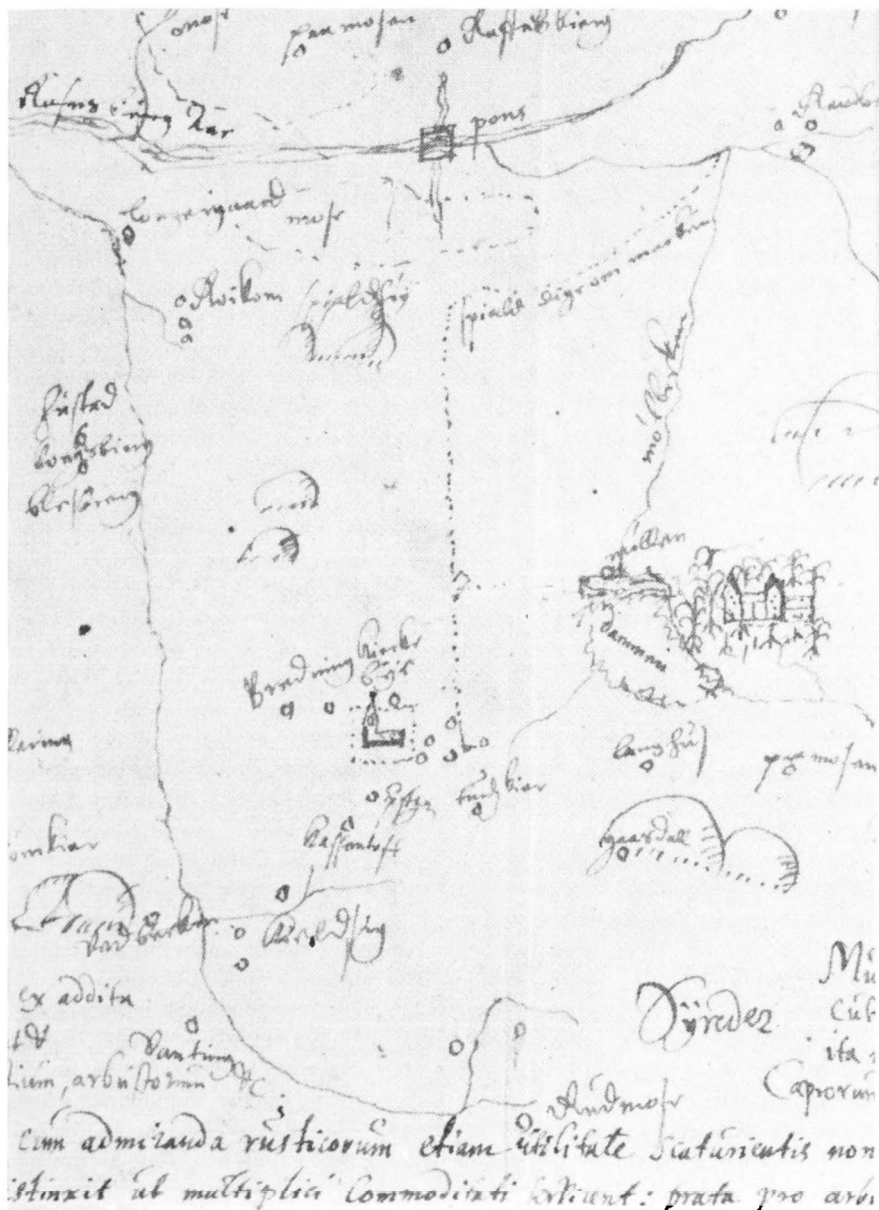
nes som liggende på Nørre Spjald.⁴⁴⁾ Og Spjaldgård, som den hedder i dag, før stationsbytiden blev den altid omtalt som bare Spjald, var en af disse tidligere fæsteejendomme, der havde fået sit navn efter stedet, hvor den lå, og kom derved til at bære navnet videre til byen.

NOGLE ENKELTE FORRETNINGER

I det følgende beskrives nogle enkelte forretninger fortrinsvis de første det blev etableret og som fik en længere levetid og betydning i byens udvikling. For at kunne stedfæste deres beliggenhed er de betegnet med et nummer, der refererer til det nuværende husnummer i Hovedgaden. Men først et par virksomheder, der ikke var egentlige handelsvirksomheder, men som havde en væsentlig plads i byens liv.

Nr. 65. Smedien blev bygget 1891⁴⁵⁾ af smed Anders Christiansen. I 1896 er det Karen Marie Andersen, der har skøde på ejendommen, smedeværkstedet drives af Anders P. Nielsen. Foråret 1896 blev smedeværkstedet nedrevet og et nyt opført med 6 fag til smedie, og 3 fag til brændselrum og lokum. I 1910 er det igen en Anders Christiansen, der får skøde på ejendommen. Igen 1913 skifter smedien ejer, nu er det Chr. Christensen, han bygger en vognport i gården. Den 1. april 1914 køber Niels Mølsted smedien, han bygger sidst i 1930erne nyt stuehus og værksted.

Nr. 70. Murer Jens Sørensen kom til sognet i 1901, han var da 23 år gammel. Han har været bygmester på flere af byens huse. I 1904 opfører han den bygning, der senere skulle blive til afholdshjemmet. Det var med den hensigt, at han ville drive krovirksomhed i den, men da han i 1905 søger bevilling, får han afslag.⁴⁶⁾ Det fortælles, at hans kone drev et pensionat i huset, hvad

Udsnit af kortet fra præsteindberetningen i 1638. Trekanten i midten er det areal, som betegnedes som "Spiald". Den stiplede linie til venstre er diget, der løb langs med østsiden af vejen fra Kirkebyen til Spjaldgård og derfra ned til Kindvad bru.

Her omkring år 1900 holder dagvognen foran smedens hus klar til afgang.

de to voksne tjenestepiger, der i 1906 var i husstanden, sikkert bekræfter. I 1907 sælger Jens Sørensen ejendommen til bager Edvard Jensen, han havde afholdsbevilling, og får nu tilladelse til at logere gæster. Tømrer Niels Stampe og hans kone bestyrer afholdshjemmet for ham. I 1908 får mejerist Brosbøl skøde på ejendommen, han havde en bestyrer, der gik under navnet »Baronen«, en hentydning til hans stilfulde optræder og påklædning. Brosbøl udlejer i august 1910 afholdshjemmet til et konsortium, der kaldte sig A/S Brejning og Omegns Afholdshjem med lærer Petersen Vesterbæk som formand. Den 22. august 1910 får konsortiet bevilling til at drive gæstgiveri og restauration med Maren Hansen Sig som bestyrer. 1911 får konsortiet skøde på ejendommen, og sælger i marts 1915 til Maren Hansen Sig, hun driver stedet indtil 1936.

Nr. 79-81. Hvornår huset er bygget, er lidt usikkert, i 1888 eller 1889. Ved mejeriets 50 års jubilæum 1938 siger formanden i festtalen: der var ikke et eneste hus på stedet, da mejeriet blev opført. I en politirapport fra august 1889⁴⁷⁾ får vi at vide, at der da var en bager Hansen og en træhandler Jensen foruden vareindkøbsforeningen på stedet. Der var altså startet 3 forretninger her kort efter mejeriets start. Vareindkøbsforeningen blev bestyret af Søren Kusk Sørensen, der havde fået sin uddannelse hos Cecilus Petersen på Brænderigården. S. K. Sørensen er kun 21 år, da han bliver bestyrer for vareindkøbsforeningen, i december 1893 overtager han forretningen, og den 27. juni 1894 får han skøde på ejendommen.⁴⁸⁾ Der var ansat en handelsbetjent og en lærling i forretningen, desuden havde familien ung pige i huset. S. K. Sørensen optrådte som talsmand for byens beboere, det var

Brejning af boldsbjerg ca. 1911. Døren til venstre er indgangen til bager A. C. H. Andersens butik. Her i bagerbutikken åbnede brugsforeningen i 1912.

ham der i 1903 søgte kommunen om tilskud til oprettelsen af en privat skole i Mejeribyen, og igen i 1904 om at få en pøgeskole i byen, men sognerådet kunne ikke gå ind for nogen af forslagene.

S. K. Sørensen var også med, da forsamlingshuset blev bygget, han var dets første formand, og ligeledes da man i 1907 forsøgte at få en læge til byen. De mange nye forretninger, og den deraf følgende hårde konkurrence førte til, at forretningen i 1910 måtte lukke.

At konkurrencen var hård, underbygges af nogle bemærkninger i sognerådets forhandlingsprotokol nogle år senere, hvor sognerådet havde fået en påtale fra amtssligningsrådet om, at de handlende var sat for lavt i skat. Hertil svarer sognerådet, at der de mange handlende imellem var en hård konkurrence, da der var fire købmænd og 2 brugsforeninger, og så går en del af handelen endda udensogns.

Nr. 69-71. Skrædder og missionær Jens

Chr. Nielsen kom fra Svendborg amt, han opfører huset i 1893. Ved en brand vinteren 1897 nedbrænder huset, ved genopførelsen blev der indrettet bageri i nr. 71.⁴⁹ Her driver J. L. Andersen bageri og beværtningen »Landbohjemmet«. Hans virksomhed var tilsyneladende ikke velset af sognerådet, der ansætter ham meget højt i skat. Han klager i 1899 over, at han skal betale lige så meget i skat som proprietær Fenger på Bilring. Sognerådet svarer ham: »at man ikke kan sammenligne beværtning med landbrug, da beværtning sikkert giver en fortjeneste på flere hundrede procent, hvad man ikke kan sige om landbrug«. J. L. Andersen klager til amtet og får medhold, sognerådet må nedsætte hans skat. Det følgende år blev han igen sat højt i skat, det fik ham til at give op. Den 19. marts 1900 meddeler han sognerådet, at han har nedlagt skænkeriet i Landbohjemmet og beder om at få skatten nedsat med 100 kr., og det blev ham straks bevilget.

Søren K. Sørensens forretning omkring 1906.

Bager Edvard Jensen køber 1902 nr. 71 og får i 1903 foruden det næringsbevis som bager, han allerede er i besiddelse af, bevilling som gæstgiver og åbner nu Landbohjemmet igen. Bageriet flytter han ud i en nybygning i gården. I 1907 flytter han bageriet over øst for vejen, og det gamle bageri ombygges til en gymnastiksal,⁵⁰ som blev benyttet af sognets piger og karle. Julius Andersen Søndergård får af sognerådet et gratiale på 10 kr. for at have ledet gymnastikken her i vinteren 1907-08.

Nr. 76. Bager Edvard Jensen flytter som nævnt bageriet over på østsiden af vejen. Her lå en smedie, hvori bageriet blev indrettet. Smedien blev opført i 1901 af smed Niels Pedersen,⁵¹ det var også ham der opførte stuehuset ud til vejen i 1902. Bageriet skifter ejer flere gange indtil november 1911, hvor den blev købt af A. C. Henrik Andersen. Han ombygger stuehuset og ind-

retter butik her, også bageriet blev ombygget, og der installeres dampkedel med en 22 alen høj skorsten, æltemaskine og brødsprøjte. Bageriet er på 10 fag, de 7 fag er bageri, 3 fag er hestestald, kulrum og vognport.

Nr. 75. Wilhelm Lefler, der kom fra Gøteborg, var kommet til byen som den første mejeribestyrer.⁵² Men i 1891 er han ikke mere i stillingen, han får udstedt næringsbevis, og åbner manufakturforretning i nr. 73. Han får en bøde for at have drevet forretningen nogle måneder uden næringsbevis. I juni 1893 får han skøde på nr. 75 og driver manufakturhandel her indtil december 1895. Da bliver ejendommen overtaget af ejendomshandler P. C. Søndergård, der i foråret 1896 sælger til P. Eriksen. Den samme mand der i 1884-86 havde Poul Kamps købmandshandel i Kirkebyen, han driver forretningen indtil han i 1905 bort-

forpagter den til C. F. Madsen, der i 1913 får skøde på ejendommen. P. Eriksen flyttede over på den anden side af vejen i en ejendom der tilhørte Niels Pedersen og åbner her en købmandsforretning, som han i 1912 sælger til brugsforeningen. C. F. Madsen, der overtog forretningen i 1905, var en dygtig forretningsmand, der brugte salgsmetoder, som vi kender dem idag, han sendte reklametryksager ud med posten. I 1919 overdrog han forretningen til L. M. Andersen, og i 1923 blev den overtaget af P. Th. Jensen.

Nr. 84. Er det første hus der opføres på østsiden af vejen, det blev opført i 1898 af Lars Andersen med den hensigt, at der skulle være kro og bageri. Fra beskrivelsen ved brandassurancen kan det ses, hvordan huset blev indrettet. Huset var 25 alen lang og 12½ alen bred, i nordenden blev der i østre side indrettet bagestue, i vestsiden butik, i den øvrige del af huset krostue og beboelse. 12 alen syd for huset blev der bygget en kørestald på 20 × 12 alen med port i begge ender, og mod øst fra den et halvtag på 20 × 7 alen, med 11 alen til gæstestald og 9 alen til slagtehus. Alt var klart til at åbne byens første kro, men da L. Andersen i april 1889 søger bevilling til gæstgiveri og krohold, blev han nægtet bevilling. Den 31. maj 1899 sælger L. Andersen ejendommen til H. C. Bank Jeppesen, husene stod tomme indtil april 1900.

Celilius Petersen, der i marts 1900 måtte lukke forretningen i Kirkebyen, havde en søn, Wilhelm Petersen, han får i kraft af et myndighedsbevis som 23 årig udstedt næringsbevis den 2. april 1900. Og han åbner en købmandsforretning her i de tomme bygninger. Det var, kan man sige, købmandsforretningen fra Kirkebyen der blev flyttet til Mejeribyen. Wilhelm Petersen og

hans fader oparbejder her en betydelig købmandsforretning, der foruden kolonialvarer forhandlede korn, foderstoffer, gødning, tømmer, støbegods og brændsel. I 1907 udvides huset med en tilbygning mod syd, og butikken bliver flyttet hertil. Der bliver i årenes løb foretaget flere udvidelser. På et større grundareal nord for forretningen, bliver der et stykke tilbage på grunden opført kornpakhuse, og ud til landevejen opførte Wilhelm Petersen i 1910 et nyt stuehus. Wilhelm Petersen var formand i udvalget, der i 1914 fik en læge til byen, og han var i bestyrelsen for Indre Mission i Brejning. Han skænkede grunden til Missionshuset »Tabor«, der blev opført i 1915.

Den 15. november 1911 overtog J. F. Mortensen forretningen i forpagtningen, og i december 1920 køber han ejendommen.⁵³⁾ Wilhelm Petersen beholdt selv korn-, foderstof- og tømmerhandelen, som han de følgende år oparbejdede til en stor virksomhed. Der blev efterhånden opført 3 korn- og gødningspakhuse. Tømmerhandelen opbyggede han på et areal nord for kornpakhuse, her blev der opført 4 store tømmerpakhuse. Krisen efter første verdenskrig og økonomiske spekulationer tvang ham til i 1924 at afhænde virksomheden.

FORRETNINGERNES ÅBNINGSTIDER

Forretningerne såvel i købstæderne som på landet havde ikke faste lukketider, man handlede så længe der var kunder, fra kl. 6-7 om morgenen til kl. 22-23 om aftenen, undertiden endnu længere, og det alle ugens dage. Nogen lukkelov fandtes ikke, der var helligdagsforordningen af 1845, der påbød, at forretningerne skulle holdes lukket fra kl. 9 til kl. 16 om søndagen.⁵⁴⁾ Men denne forordning blev i vid udstrækning overtrådt. På landet var det almindeligt, at man på vej

På dette billede fra omkring 1907 rager mejeriets skorsten op over det nye bysamfund. Til venstre ses C. F. Madsens forretning - derefter Søren K. Sørensens.

Vilhelm Petersens forretning ca. 1910. Det nye stuehus er under opførelse til venstre.

til kirke om søndagen lagde sin bestilling ind til købmanden, for så at hente varerne efter kirkegangen. Søndag formiddag kunne være købmandens travleste tid.

I købstæderne begyndte handelsfor-
 eningerne i 1870-80erne på frivillig basis at
 aftale indskrænkninger af åbningstiderne,
 man var dog langt fra de forskellige bran-
 cher imellem enige om lukketiderne. I før-
 ste omgang var det søndags- senere også
 hverdagslukketiderne, man ønskede ænd-
 ret. Ringkøbing Handelsstandsforenings
 bestyrelse vedtog i 1880, »at lukke søndag
 aften kl. 20 i månederne juni, juli, august,
 såfremt det vinder medlemmernes tilslut-
 ning«. Hvorvidt det vandt medlemmernes
 tilslutning ved vi ikke. Men det var ten-
 densen, at man ønskede søndagsåbningen
 ændret.³⁵⁾ Efterhånden sigtede man mod
 helt at få søndagshandelen afskaffet. I 1891
 blev helligdagsforordningen ændret såle-
 des, at der kun måtte være åbent indtil kl.
 9 om søndagen. Og endelig den 22. april
 1904 vedtog rigsdagen en lov, der forbød
 forretningerne at holde åbent om søndag-
 en.

Allerede i 1890erne havde handelsfor-
 eningerne i mange byer på frivillig basis
 gennemført faste lukketider på hverdage.
 Og nu lagde handelsorganisationerne pres
 på regeringen, for at få en lukkelov, så også
 de udbrydere der var indenfor nogle bran-
 cher kunne komme med. Og den 19. juni
 1908 fik landet den første egentlige lukke-
 lov, der i hovedsagen bekræftede, hvad der
 allerede var gældende praksis, at der de 5
 første dage i ugen skulle lukkes kl. 20 og
 lørdag kl. 23, om morgenen måtte der tid-
 ligst åbnes kl. 4. Vi har ikke konkrete ek-
 sempler på lukketiderne i Brejning, før luk-
 keloven kom, men vi har sikkert lov at an-
 tage, man ikke har lukket døren før meget

sent på dagen, hvad eksemplerne i det føl-
 gende afsnit vidner om.

BUTIKKEN DET LOKALE SAMLINGSSTED

Som allerede omtalt brugte sognerådet
 Poul Kamps forretning i Kirkebyen som
 samlingssted, når man ville have beboerne i
 tale, ved valg og afgørelser af vigtige sager.
 Også sognerådsmøder blev afholdt her, li-
 geledes i vareindkøbsforeningen i Mejeri-
 byen blev der afholdt sognerådsmøder. Tid
 og sted var i forvejen bekendtgjort ved kir-
 kestævnet, for at beboerne kunne vide,
 hvor og hvornår, de kunne få sognerådet i
 tale. Det var den tids form for åbningstid på
 kommunkontoret; sognerådsmedlemmer-
 ne ordnede dengang selv alle sager.

Men ligeså vigtigt var det, når man kom
 til købmand for at handle, at man her traf
 andre af sognets beboere, kunne sætte sig
 og få en sludder og udveksle nyheder. Det
 var i overvejende grad mændene, der sam-
 ledes hos købmanden. Undertiden havde
 mændene et fast tidspunkt, hvor man mød-
 tes, eller når man var færdige med arbejdet
 derhjemme, drog man afsted til købman-
 den, sådan et købmandsbesøg kunne vare
 flere timer. På disken stod tobakskassen
 fremme, her kunne kunderne frit stoppe pi-
 ben eller tage en skrå. Lørdag aften var det
 skik, at karlene fra gårdene samledes hos
 købmanden for at gøre deres indkøb. Så
 kunne det blive midnat, før man fik snakket
 færdigt. Og medens snakken gik, blev or-
 drerne ekspederet. Det var skik, som regel
 en fast dag i ugen, at der blev lagt en pose
 brystsukker i kurven og ved juletid en alma-
 nak.³⁶⁾

Ved disse sammenkomster hos købman-
 den blev der ofte udvekslet omgange af øl
 eller brændevin, også skikken med at køb-

manden skænkede kunderne en snaps var ret almindelig. Ja, man anså det ligefrem for umuligt at drive forretning, hvis man ikke gjorde det.⁷⁷ Det var dengang som nu ikke tilladt, at kunderne nød drikkevarer på stedet, men at det også i Brejning var ret almindeligt, at man gjorde det, vidner følgende eksempler om.

Jeppe Andersen i Kirkebyen fik i 1870 påtale for ulovlig udskænkning, det var kromanden i Ravnsbjerg, der følte sig gået for nær, og foretog anmeldelse. Også Cecilius Petersen på Brænderigården blev mulktet for ulovlig udskænkning, fremgår det af en politirapport. Der står, at han lørdag den 29. november havde gjort sig skyldig i ulovligt værthushold, idet han havde solgt nogle flasker brændevin, der af flere personer var drukket på stedet.⁷⁸ Dengang kostede 1/2 fl. brændevin 16 øre og en øl 10 øre.

Også i vareindkøbsforeningen hos Søren Kusk gik det galt. Den 5. august 1890, en udbetalingsdag, var nogle landmænd fra Højmose kommet ind hos træhandler Jensen, hvor også uldhandler Stokvad var tilstede. Her blev der drukket en del øl, og da selskabet ved midnatstid kom ind til Søren Kusk for at hente de bestilte varer, fortsatte man her. Det kom imidlertid til håndgemæng, og da den af parterne der følte sig forurettet, på vej hjem, fik den idé, at ville til distriktslægen i Videbæk for at få en lægeerklæring, kom sagen for dagens lys. Distriktslægen blev godt irriteret over at blive vækket kl. 6 om morgenen af en beruset mand. Han skrev et brev til politimesteren, hvori han gav udtryk for, at vareindkøbsforeningen i Brejning Mejeriby vist nok var en smugkro.⁷⁹ En smugkro var vareindkøbsforeningen sikkert ikke, men de implicerede blev afhørt til politirapporten, og Søren Kusk måtte vedtage en bøde.

SAMMENFATNING

Denne beskrivelse af udviklingen i håndværk og handel i Brejning er for en stor del sammenlignelig med den udvikling der foregik i mange andre vestjyske sogne.

Fra en tid hvor man i landbosamfundet på mange områder var selvforsynende, men trods alt havde brug for nogle købevarer, som først og fremmest blev dækket ind hos de handlende i købstæderne, men også for en del hos lokale og omrejdende handelsmænd og kræmmere. Til en tid hvor forbedringer i landbruget og nye love om handel og håndværk gjorde det muligt for enkelte lokale beboere at etablere sig med handel som en bibeskæftigelse. En beskæftigelse der efterhånden gled over til professionelle handlende. I Brejning var det Brænderigårdens købmandshandel der trak handelen til sig, men den måtte igen vige for en ny udvikling. Befolkningstallet øgedes kraftigt, landbrugets produktion blev omlagt til en større animalsk produktion, og skabte grundlag for oprettelse af et mejeri. Håndværkere og handlende kom til og dannede et nyt bysamfund, der fik en yderligere tilvækst, da jernbanen kom til sognet.

Både jernbanen og byen kom senere ind i en stagnationsperiode, krisetider og krig lagde en dæmper på udviklingen. Banen fik dog stor betydning under 2. verdenskrig, men måtte senere se sig udkonkurreret af landevejstransporten, og godt syv måneder før den i 1961 kunne fejre sit 50 års jubilæum, blev den nedlagt. Paradoksalt nok satte en ny eksplosiv tilvækst af byen igang med flere bykvarterer og en flerdobling af indbyggertallet, da jernbanen var nedlagt. Men for forretningernes vedkommende gik det den anden vej. Flere er efterhånden blevet nedlagt, men denne tendens er tilsyneladende nu standset, og alt tyder på, at byen

Spjald by set fra nord omkring 1920.

endnu i en lang fremtid vil være en handelsby. Men for mange andre små bysamfund, der voksede op samtidig med Spjald, er situationen ved at være som for 130 år siden, man må til købstaden for at gøre indkøb. Man kan vel næppe forestille sig en ny næringslov der forbyder beboerne at tage til købstaden for at handle.

KILDER

SFHP. — Sognerådets forhandlingsprotokol, Videbæk Kommunes arkiv.

HVORDAN SKAFFEDE MAN SIG KØBEVARER

1. L.A. G. 444-1 Brejninggårds skifteprotokol.
2. do.
3. do.
4. L.A. B 80 A 5116 Politiprotokol.

DET FORBEDREDE LANDBRUG

5. Landshusholdningsselskabets arkiv i Erhvervsarkivet Århus.

BONDELANDSBYEN BREJNING KIRKEBY

6. R.A. Rentekammeret 2412 1-46, bd. 44.
6. b. Danske Veje, side 92 ff.
7. Næringsprotokol Bølling herred, L.A. B 81 A 7000.
8. SFHP.
9. Regnskaber fra C. Sørensens kartoffelmelsfabrik. Højmark sognearkiv.
10. SFHP.
11. Politimester L.A. B 80 A 5133.
12. SFHP.
13. Hedeboender i 3 slægtled, side 124.

14. SFHP.
15. SFHP.
16. SFHP.
17. Skøde og panteprotokol L.A. B 80 A.
18. Skøde og panteprotokol L.A. B 80 A.
19. Nørlund Christensen, V.: Videbækbogen.

BRÆNDERIGAARDENS KØBMANDSHANDEL

20. Brejninggaards Efterskolens årsskrift 1990 og L. V. Scheel: Brændevinsbrænding i Danmark, Kbh. 1877.
21. Hansen, H. P.: Fra gamle dage.
22. Oplyst af Cecilus Petersens datter.
23. Politimester, L.A. B 80 A 5192, dokumenter fra konkursbo.
24. Do.
25. SFHP.
26. Samme som nr. 23.
26. b. Engelstoft P.: Det danske folks historie, bd. VII.
27. Oplyst af M. Klokrose.
28. Brandassuranceprotokol, i Brejning sognearkiv.
29. Politimester, L.A. B 80 A 5193, dokumenter fra konkursbo.

MEJERIBYEN. DET NYE BYSAMFUND

30. Mejeriets jubilæumsskrift 1963. Brejning sognearkiv.
31. Næringsprotokol, Hind herred, L.A. B 81 7000.
32. Politimester. L.A. B 80 A 5116.
33. Folketællingsliste 1901.
34. Næringsprotokol, Hind herred, L.A. B 410-7012.
35. Aktiebrev, Brejning Lokalhistoriske arkiv.
36. Jydsk Telefon.
37. SFHP.

MEJERIBYEN BLIVER TIL STATIONSBYEN SPJALD

30. SFHP.
39. SFHP.
40. Mogensen O. E.: Hardsyssel Årbog 1976, side 6.
41. Danske byer og sogne: Ringkøbing amt, side 378.
42. Ringkøbing Amts Dagblad, d. 10. juli 1910.
43. SFHP.
44. Skøde og panteprotokol L.A. B 81 Sp. 22.
45. Brandassuranceprotokol, Brejning sognearkiv.
46. SFHP.
47. Politimester, L.A. B 80 A 5116.
48. Realregister, L.A. B 80 Sp. 78.
49. Brandassuranceprotokol, Brejning sognearkiv.
50. do.

51. do.
52. Mejeriets Jubilæumsskrift 1963.
53. Realregistret, L.A. B 80 A Sp. 78.

FORRETNINGERNES ÅBNINGSTIDER

54. Båd Pedersen, M.: Købmand og Høker på landet.
55. Dybdahl, V.: Handelsstanden og butikslukning 1840-1908.

BUTIKKEN DET LOKALE SAMLINGSSTED

56. Båd Pedersen, M.: Købmand og Høker på landet.
57. Kragelund, T.: Vestjyske markeder.
58. Politirapport L.A. B 80 A 5116
59. Politirapport L.A. B 80 A 5116

LITTERATURLISTE

- Båd Pedersen, M.: Købmand og Høker på landet, Kbh. 1983.
- Brejninggaard Efterskoles årsskrift 1990.
- Bøger og Byer: Ringkøbing 1949. •H. P. Hansen: Papirfabrikker i Vestjylland.
- Danske byer og sogne. Odense.
- Danske Veje. Kbh. 1964. •Turistforeningens årbog.
- Dybdahl, V.: Handelsstanden og butikslukning 1840-1908. Erhvervshistorisk årbog 1949.
- Engelstoft, P.: Det danske folks historie, bd, VII. Kbh. 1926.
- Hansen, H. P.: Hede bønder i tre slægtled, Kbh. 1958.
- Hansen, H. P.: Fra gamle dage, Kbh. 1921.
- Harder, J. B.: Støvring fra bondelandsby til stationsby, 1984.
- Jensen, Sigurd: Fra Patriarkalisme til pengeøkonomi. Just, Fl.: Brugsforeningen i stationsbyen. •Nyt fra stationsbyen, nr. 7.
- Kragelund, T.: Vestjyske markeder, Esbjerg 1956.
- Mogensen, O. E.: Ringkøbing-Ørnhøj-Holstebro jernbanen, Hardsyssel Årbog 1976.
- Nørlund Christensen, V.: Videbækbogen, Videbæk 1974.
- Rasmussen, V. D.: Nørrejske Jernbanebyer, Århus 1981.
- Sandholm, J.: Bonde og Handelsmand, Dansk Folke-minde-samling, bd. 56.
- Scheel, L. V.: Brændevinsbrændingen i Danmark, Kbh. 1877.
- Spjald Brugsforenings jubilæumsskrift 1987.
- Stensberg, A.: Dagligliv i Danmark, bd. 1 •1 butik og værksted•.

NOTER

1. Rasmussen, Vigand D.: Nørrejyske Jernbanebyer.
I bogen undersøger han de faktorer der var bestemte for en jernbanelinies forløb samt for stationens placering og deres betydning for bydannelsen. Det er vestbanen, Esbjerg-Varde-Ringkøbing-Holstebro, han beskæftiger sig med.
2. Schepelern, H. D.: Den gamle kro ved Frederiksborg.
Frederik d. 2. befalede i 1560 at lade bygge en kro i fire huse eller fløje med god våning til kromanden,

fem eller seks kamre til fremmede og staldrum til 50 heste. Mod at skaffe de rejsende herberg og god underholdning til rimelig pris, får kromanden tilladelse til afgiftsfrit at indføre tysk øl, mel, humle, salt, stål og andet. Desuden får kromanden så megen jord, som han kan bruge med een plov, eng til 60 læs hø, fri olden i kronens skove, frit brændsel af vindfælder samt fri græsning til 40 fæhøveder og endelig forleningsbrev på tre bundgarnsstader i stranden ved Espergærde.

Med denne artikel vandt forfatteren 1. præmie i Historisk Samfund for Ringkøbing Amts konkurrence om handel og håndværk.

Poul D. C. Christensen
Fhv. boghandler
Kildevej 2
Spjald
Født 1926 i Spjald

Du godeste - lever han endnu?

- en beretning om købmand Bro i Skolegade

Af Jørgen Mejdahl

Dimissionsfesten på Holstebro Gymnasium har nu altid noget særligt over sig. En af de få dage om året, hvor den efterhånden ret nedslidte skolebygning tager sig ganske pæn ud. Blomsterdekorationerne på scenen i festsalen gør naturligvis sit til det, men først og fremmest er det de mange festklædte studenter og h'ere. Huen er igen blevet »in« som i de første år, og pigernes hvide kjoler og drengenes pæne skjorter med.

Med dimissionsfesten er det som med fødselsdagsselskabet i TV ved nytårstide: The same procedure as last year. Blot med den væsentlige forskel, at hos os er det nye personer hvert år, nye studenter og h'ere, vi sender ud, nye forældre, der smiler og stråler af berettiget stolthed over deres afkom. Det er os lærere, som er det faste inventar år efter år og kender programmet.

Når blæsten er gået frisk over Limfjordens vande, overrækkes eksamensbeviserne. Tænk, at det er de samme elever, vi tog imod for tre år siden. Så følger dimissionstalen og en rejselysten flåde. Varmen i den stopfulde sal må være mindst 28 grader, bare man kunne være bekendt at smide jakken. Derpå følger uddeling af købmand N. A. Bros og hustru, Pauline Marie, født Riis' mindelegat. Rektor må næsten tage til-løb for ikke at snuble over ordene. Seks

portioner à 8000 kroner, egentlig et ganske pænt beløb for et ungt menneske, men det skal der såmænd nok være den, der ser anderledes på. De fem portioner uddeles efter indstilling fra lærerrådet, den sjette har årets dimittender selv valgt. Lærerrådets portioner gives i år til...

Gad vide, hvem han var denne købmand N. A. Bro. Jeg mindes kun hans navn fra etiketten på en flaske petroleum, jeg købte oppe i Skolegade et af de første år, vi boede her. Der stod N. A. Bros efterfølger. Butiksindehaveren har åbenbart set en fordel i at reklamere med, at det var købmand Bros gamle forretning, han havde overtaget. Bro har altså været et »navn« her i byen.

N. A. står for Niels Andersen, har jeg set. Han er fra den tid, da folk ikke havde faste efternavne, men kaldte børnene ved faderens fornavn. Patronymer hedder det. Niels Andersens far hed Anders Nielsen, og hans far igen hed Niels Andersen.

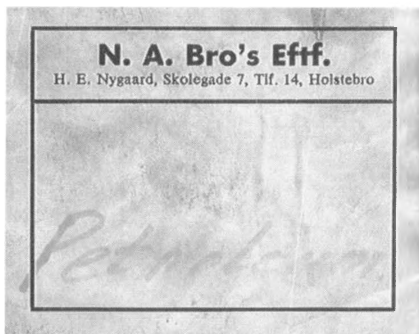
Navnet Bro er ikke et kaldenavn, han senere har søgt om at måtte antage. Han hed faktisk Bro, blot ikke som efternavn, men som mellemnavn. Niels Bro Andersen blev han døbt en junidag i 1857 i Tvis gamle kirke på klosterøen, dér hvor Tvis å udmunder i Storåen. Ved navnebevis fik han i 1905 ret til at kalde sig Niels Andersen Bro.

Som ældste søn af Anders Nielsen og Henriette Sørensdatter var han kaldt op efter sin farfar, som i Tvis ikke hed andet end Niels Bro. Han var sognefoged og ejede den ejendom, som i dag hedder Øster Halgård. Dengang hed den Stenbrohus, fordi den ligger på Halgård stenbro ager ikke langt fra Herningvej, men Stenbrohus var for langt et ord at bruge om ejeren, så det blev til Niels Bro.

Da denne farfar døde i 1849, kom sønnen Anders, der ernærede sig som murer, hjem og drev ejendommen nogle år for moderen, inden han selv overtog den i 1853. Den var dengang på 21 tønder land og regnedes for et husmandsbrug. To år forinden havde Anders Bro giftet sig med Henriette Sørensdatter fra Nørgård i Tvislund, en af de store gårde oppe midt i sognet. Hendes far, Søren Didriksen, var død i 1827, da Henriette kun var ni år, og moderen, Johanne Henriksdatter, præsterede som enke at drive gården i 25 år, samtidig med at hun opdrog en børneflokk på ti, hvoraf Henriette var nummer seks.

Niels Bro Andersen kom til verden den 21. juni 1857. Fire år senere fik forældrene endnu en søn, som blev kaldt op efter morfaderen både ved fornavnet Søren og mellemnavnet Lund efter Tvislund: Søren Lund Andersen. Flere børn kom der ikke.

Han har aldrig stået i lære som købmand. Han arbejdede hjemme på Stenbrohus, til han var 18, og da han skulle ud at tjene, blev han gårdskarl i en af de store købmændsgårde på Sønderland i Holstebro, vistnok hos købmand Smidstrup, hvor han slæbte sække og stablede tønder, spændte for og læssede på. Men købmanden må have haft blik for, at Niels Bro havde andre talenter, for med ét gjorde han springet fra gården, lageret og stalden til disken, pulten og

Købmand Nygaard overtog ikke forretningen direkte efter Bro, men han vidste, at det var god reklame at fortælle kunderne, at han var købmand N. A. Bro's efterfølger.

kramboden, hvor han lærte at veje af, pakke ind og betjene kunder. Han blev kommis og fik nu løn oven i kost og logi i gården.

Selv om Holstebro var købmændenes Jerusalem - udtrykket stammer fra Søren Kirkegaards far, den rige hosekræmmer Michael Pedersen Kierkegaard i Sædding - så var der ikke mange af slagsen, da Niels Bro i 1887 fik borgerskab i byen. På Sønderland var der Niels Smidstrup, Valdemar Kragh og Poul Andersen. I Nørregade Henrik Schrøder, Frederik Gundelach og Frederik Poulsen og oppe i den nordre ende af Nørregade havde den nystartede Ringkøbing Amts Vareindkøbsforening netop etableret sig. På hjørnet af Storetorv og Vestergade lå Bøggild & Petersen, og i Østergade Jeppe Schou og J. C. Meinhardt.

Sidstnævnte hed oprindelig Christensen og forhandlede manufakturvarer fra Crome & Goldsmidt i København og ting, fremstillet i Horsens tugthus, hvorfor folk i byen kaldte ham Tugthus-Christensen. Det fandt han ikke spor morsomt, så han tog navneforandring til Meinhardt. Bortset fra de deciderede tekstilkøbmænd, som efterhån-

Købmand Niels A. Bro. (Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune).

den udelukkende handlede med manufakturvarer, var handelen hos byens storkøbmænd i høj grad byttehandel: De opkøbte naturalieprodukterne, som bønderne kom ind med: smør, æg, skind, korn eller spergel, og solgte så at sige alt, hvad der var brug for i en landhusholdning eller bedrift.

Naturligvis kappedes de om kundernes gunst, men hvad grovvarer angår, skete der dog en vis fordeling, efter at den knalddygtige Poul Andersen i 1881 havde overtaget købmand Frølund's forretning på Sønderland og var begyndt at handle med trælast. Tre tømmerhandlere var mere end markedet kunne bære, så snart blev det hos Poul Andersen og Jeppe Schou man købte træ - sidstnævnte solgte i 1910 sin afdeling for trælastvarer til købmand Bendix. Bøggild

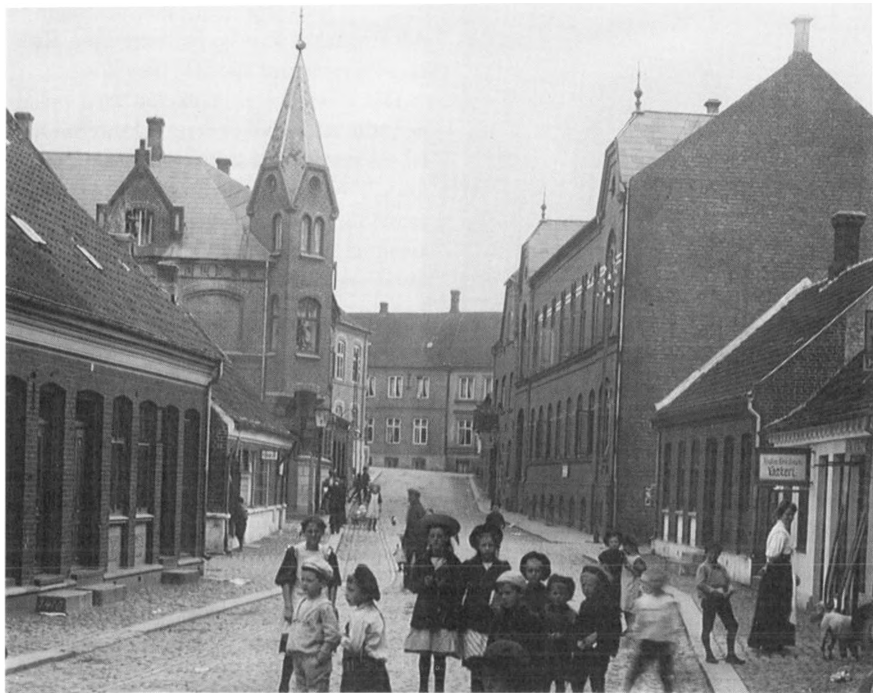
handlede med jernvarer - det blev siden til A/S Holstebro Jern- og Stålforretning. Købmand Smidstrups speciale blev korn.

Det monopol på handelen med oplandet, som storkøbmændene i Holstebro rent faktisk havde, blev støttet af to ting: Dels en forordning, som forhindrede andre i at ned sætte sig som købmænd inden for en afstand af 1½ mil fra Holstebro. Dels af, at bønderne elskede at komme til byen for at handle og få en dag ud af det.

Det var først i 1880'erne, der i Holstebro blev en niche, som det hedder i vore dage, for den lille købmand, høkeren, urtekræmmeren, detaillisten, eller hvad vi skal kalde ham. Det hang sammen med den store vareomsætning, der indtil da fandt sted på de mange markeder, som holdtes i byen, og hvor handlende fra nær og fjern kom hertil og slog deres boder op. De stod overalt i gaderne og falbød deres produkter: reb, humle, jydepotter, træsko, høleer, vognhjul, skovle, hornskeer. Ikke mindst de mange krammarkeder, hvoraf Holstebro indtil 1882 havde op imod en halv snes om året, betød, at en hel del af den handel gik uden om storkøbmændene i byen, som så til gengæld havde øget omsætning af kolonialvarer og specier, det vil sige krydderier, på markedsdagene.

Det traditionsrige Sct. Hans marked i begyndelsen af juli var oprindeligt fastsat til 2 dage, men udstraktes inden længe til 3. Foruden de handlende tiltrak det efterhånden så mange »musikanter, visesangere, gøglere og forevisere« fra det meste af Jylland, at markedsløjerne var ved at tage overhånd. I 1882 blev disse markeder forbudt, mens torvedagene og de store heste- og kvægmarkeder fortsatte på dertil bestemte pladser og gader i byen.

Skolegade var stedet, hvor handelen

Skolegade set mod Nørregade omkring 1910. (Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune)

med heste foregik, og da en hestehandel ikke sjældent skulle afsluttes med lidkøb, blev det snart den gade i Holstebro, der rummede flest værtshuse. Af byens 65 bevrætninger lå de 14 i Skolegade. Kan godt være, de ikke allesammen var rigtige værtshuse; blandt småhåndværkere og handlende i gaden var der dem, der havde bevilling til at udskænke på torvedage, og det gav en kærkommen ekstrafortjeneste, selv om værkstedet eller stuen for en dag eller to skulle ryddes til formålet. Der var også dem, der ingen bevilling havde, men bare gjorde det. Når der var kvægmarked, var de rigtige værtshusholdere ikke sene til at rejse udskænkningsstelte oppe på markedsplad-

sen. Den lå oprindeligt på Sysseltoft nord for Skolegade og jernbanen, hvor siden alderdomshjemmet blev opført. I 1870 blev den flyttet sydfor til arealet mellem Lemvigvej og Frøjkvej, men lige tæt blev der drukket.

Det var ikke så meget øl man drak. Det var kaffepunch. Eller kaffepuncher, for det blev sjældent ved den ene. De blev serveret i en spølkum, det vil sige en bred kop uden hank, og bestod af sort kaffe, puddersukker og så meget brændevin, man ville have. En sådan »halvkop« kostede 8 øre, ville man have to, var prisen 15 øre, og nåede man til den tredje, steg den samlede regning til 25 øre. Også dengang kendte man til at runde beløbet op eller ned. De, der havde mere

Til bestemarked i Skolegade, 1945. (Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune)

end »en naturlig tørst«, kunne springe kaffen og puddersukkeret over og købe sig en flaske brændevin. Det var billigere. Den kostede 20 øre. For en hel flaske.

Skolegade har navn efter den latinske skole, som lå her indtil 1739. Den gik fra Nørregade ved rådhuset og hotel Schaumburg ud til byens vestre bomdige, hvor vejen til Frøjk og Døes tog fat, og kaldtes også for Nørre Vestergade eller Lille Vestergade til forskel fra den rigtige Vestergade nede ved Storetorv, som kaldtes Sønder Vestergade. Som alle middelaldergader er Skolegade krum. I dag ser man kun den ene krumning, fordi den nederste ende ind mod byen, er blevet gennemskåret og udsløttet af den in-

dre cirkulationsgade og biblioteks- og rådhusbyggeriet. Den bid, der er tilbage, fra Nørregade ned forbi Højskolehjemmet, hedder slet ikke Skolegade længere, men Rådhusstræde, og derfra kan man ikke engang se Skolegade mere, ej heller dens krumninger, eller hvor stejl den var.

Den høje indgang til rådhuset og biblioteket med dørene, der går op af sig selv, når man nærmer sig, ligger præcis over den engang så ydmyge Skolegade. Købmand Bros ejendom lå på gadens sydside, altså til venstre for indgangen i den runde udbygning på rådhuset, der rummer byrådsalen. Under den flisebelagte forplads med bænkene, hvor tørstige medborgere sommerdage får

dækket deres væskebehov, og blomsterkummerne, hvor de bliver af med det igen, løb engang Blødens bæk, der jævnlige gik over sine bredder og oversvømmede den lavestliggende del af Skolegade, hvor købmand Bro boede.

Bros købmandsgård var ikke lige så stor som Jeppe Schous gård i Østergade eller Bølgilds på Storetorv eller Smidstrups på Sønderland, som lå ved byens store indfaldsveje. Det var dér, gårdmændene kørte ind og spændte fra og staldede op, når de kom til byen. Enten når der var marked, eller fordi de havde ærinde i købstaden, eller blot for at få sig en dram, en pibe tobak eller "en guer snak mæ bekjænd folk" ved langbordet i købmandens krumbod, hvor tobaksskuffen stod fremme til fri afbenyttelse, og hvor drammen blev rakt over bordet til gæsterne på husets regning.

Skolegade var nok en indfaldsvej til Holstebro, men den var så stejl, at det kunne knibe for et heste- eller studeforspand at klare den. Navnlige nedkørslen til byen fra Vesterport gav problemer, så bønderne kørte hellere ned over Storetoften til Nelliestræde. Den begrænsede gennemgående trafik gjorde Skolegade velegnet til markedsgade, og den var godt pakket, når flere hundrede heste stod flanke ved flanke hele gaden igennem fra Vesterport ned til Høj-skolehjemmet, hvor værtinden Sine Andersen altid havde dansk bøf med bløde stegte løg på menuen, når der var markedsdag.

Oprindelig stod hestene i to rækker, senere kun i en med rumpen mod syd og mulen mod nord. At færdes ude på gaden foran hestene var ifølge en uskreven lov forbeholdt købere og sælgere. Hvem der bare skulle se på og give sit besyv med – og dem var der gerne en del af – måtte holde sig inde ved husene på gadens nordside. Men

det var nu ikke så ringe, for det var solsiden, og herfra havde man en glimrende udsigt til de smukke dyrs muler. Verden så anderledes ud for dem, der boede på sydsiden. Her var skygge, og man måtte kante sig forbi de mange ukendte hestesko-beslæede bagben på et fortov, der var så smalt, at hestenes rumper, med hvad deraf fulgte, kom betænkelig nær forhusenes vinduer og døre. Men når så dagen var forbi og hestene trukket bort, var det bare med at komme ud og redde sig nogle hestepærer til jordbærbedet i baghaven eller pelargonierne i vinduet, inden byens frivillige brandværn kom for at gøre gaden ren. De begyndte øverst oppe i Skolegade og spulede al møget nedad mod den laveste ende, den ende, hvor Bro boede.

Bro boede på sydsiden som sagt, og før han kom til, var der både købmandsbutik og beværtning i forhuset, som kun var 21 alen langt. Indgangen lå midt i huset, og fra forstuen førte en dør til venstre ind i skænkestuen, til højre ind i købmandsbutikken. Den havde to fag vinduer ud til gaden, men ellers ikke megen diskplads eller albuerum, og slet ikke noget langbord til dem, der bare ville hygge sig. Bag butikken lå en lille stue og et køkken med udgang til gården. På loftet et kvistværrelse på 14 kvadratmeter samt et pigeværrelse med tagvindue.

Skænkestuen til venstre havde ligeledes to vinduer ud mod gaden, og bagtil boede værtshusholder Dahlgaard i en lejlighed, der bestod af et værelse og køkken. To forretninger og to privatboliger i et forhus på ikke over 108 kvadratmeter, så småt var det.

Før Bro var både værtshusholderen og købmanden lejere i huset. Den første købmand hed Jens Peter Thorup. Han fik borgerskab i 1843 og blev i 1850 efterfulgt af købmand Andreas Sebastian Eyndhoven,

som døde i 1884. Så fik Niels Bro chancen for at købe hele gården, der ejedes af skrædder Michael Hjermind, som dog ikke selv boede der.

Langs enden af forhuset kom man ad en smøge ind i den brolagte gård, som var omgivet af to sidelænger og et værtshus. Bag det igen lå haven med frugttræer og gårdens toft, der blev dyrket som køkkenurtehave, tilsammen et grundareal på godt og ved 10.000 kvadratalen. I sidelængen til højre boede snedker Christensen; han havde værksted, et værelse og køkken med komfur. Den anden sidelænge var dobbelt så lang og rummede to udlejningslejligheder. Størst og nyest var tværbygningen på godt 20 alen. Den var fra 1876 og rummede foruden stald samt tærse- og foderlo gårdens bedste lejlighed med hele tre værelser plus køkken med komfur og ovn, spisekammer og forstue.

Her flyttede Niels Bros forældre ind, da sønnen i 1886 købte gården. Anders Nielsen var da 75 og hustruen 68, og de havde netop solgt Stenbrohus. Selv om der ikke er fundet nogen aftægtskontrakt, tør vi formode, at de har hjulpet sønnen økonomisk med at etablere sig, mod at han forsørgede dem på deres gamle dage. Han var deres eneste, efter at den anden søn, Søren, var død ugift.

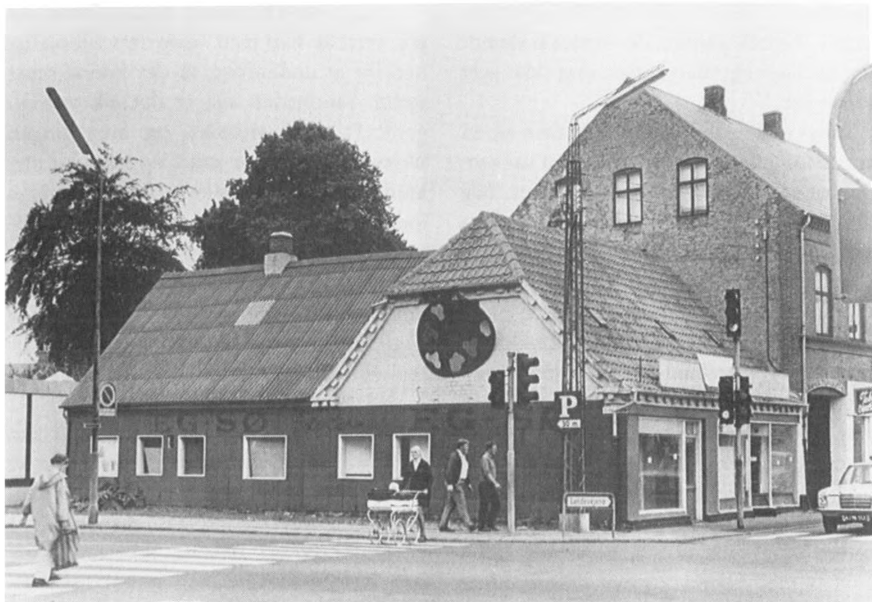
Niels Bro var knap 30 år, da han flyttede ind i købmandslejligheden i forhuset. Han var ungtkarl, men to år senere, i 1888, giftede han sig med Pauline Marie Riis, som var 28 år, født den 26. april 1861 i Rakkerby på Mors. Deres første barn var en dreng, der kom til verden den 24. juli 1889 og blev døbt Anders Henry Bro. Så fulgte pigen Dagmar Marie den 9. januar 1891. Sønnen Axel Poul Bro blev født den 5. januar 1893, og endelig Gudrun Bro den 30. april 1897.

Spurgte man købmand Bro, hvordan det gik, svarede han med vestjydernes tilbøjelighed for at underdrive, at det kunne være værre. Sandheden var, at det gik vældigt godt. Familien trivedes, og forretningen blomstrede. Bro var solid, og hans kundekreds synes at have været ganske stabil. Han indgød tillid og afholdt sig fra risikobetonede forretninger. De legatmidler, vore elever nyder godt af i dag, er ikke tjent ved spekulation. Den, der ville prange, skulle ikke gå til Bro. Han kalkulerede sine priser nøje og holdt fast ved sit forlangende.

Sådan blev *han* købmand.

At forretningen gik godt, ses af, at han omkring århundredskiftet opførte en 32 alen lang lagerbygning inde i gården med hestestald og oplagsplads forned og kornloft foroven. Det var ikke brødkorn, han oplagrede her, men foderkorn, som han opkøbte af bønderne. Kornet blev leveret i sække, og Bro, der ikke selv havde kværn i gården, lod det formale nede i Lægård mølle. Når det kom hjem igen, fyldte det mere, så karlen skulle altid have nogle tomme sække med ned til møllen, når han skulle hente grutningen, som det formale foderkorn kaldtes.

I 1902 købte han nabohuset ud til gaden og lod det nedrive. I stedet byggede han en to-etagers tilbygning til det lave forhus, hvori han havde sin butik. I det nye hus var der både kælder og beboeligt loftrum samt to butikker med direkte indgang fra Skolegade. Ind i gården kom man gennem en overbygget port, dér hvor smøgen før havde været, og hele førstesalen indrettede købmand Bro til privatbolig. To stuer og et værelse ud mod Skolegade og tre værelser og køkken ud til gården. På loftet med vinduer i gavlen var der værelser til tjenestepigen og lærlingen, som dengang hørte med til husstanden.

I dette hus, som oprindeligt ikke var noget hjørnehus, havde købmand Bro butik alle sine dage. Nabobuset byggede han til udlejning og til egen privatbolig på førstesalen. (Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune)

Det var et godt solidt hus, bevares, men ikke et, der skulle give Skolegade arkitektonisk profil, sådan som bagermester Martin Pedersen ejendom i nr. 4, som gudskelov ligger der endnu, eller Håndværkerstiftelsen i nr. 16, som faldt for vejgennembrydningen, for ikke at tale om Højskolehjemmet, som nu er blevet til ejerlejligheder. Købmand Bro var ikke direkte nabo til Højskolehjemmet, der lå et hus imellem, som havde nr. 5. Mellem dette hus og Højskolehjemmet gik en ganske smal smøge op til Kirkepladsen. Den hed Garverstræde, et af de mange forsvundne gadenavne i byen.

Man kan undre sig over, at Bro ikke byggede flottere, som folk ellers gjorde i århundredets begyndelse, hvis de havde penge og gerne ville vise det. Bro havde

penge, men måske ville han ikke vise det. Han satte hverken karnap eller spir på sit hus. Ingen pæne vinduesindfatninger eller facadeudsmykning bortset fra en tandsnitsfrise oppe under taget. Heller ingen imponerende hovedindgang med trappetrin, der siger: Her bor jer. Døren til Bros privatlejlighed var inde i porten. Herfra førte en trappe op til førstesalen.

Huset blev heller ikke bygget med henblik på omflytning af forretningen. De to butikker med indgang fra gaden udlejede han til fremmede. Sin egen forretning beholdt han i det lave gamle forhus. Eneste udvidelse var, at den tidligere købmandslejligheds stue bagtil blev inddraget til butiksareal. Skænkestuen til venstre for indgangen nedlagde han, der var værtshuse nok

Købmand Bros ejendom fra 1902 var en af de sidste i den nedre ende af Skolegade, der blev nedrevet i 1970 for at gøre plads for Holstebros nye rådhus. (Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune)

endda i Skolegade, mente han, og indrettede til lejlighed. Indtil 1910 boede her en kone ved navn Kirstine Christensen, der drev et vaskeri. Det blev overtaget af Nicoline Laursen, men det varede kun et par år. Fra 1913 var lejligheden udelukkende beboelse. Moderniseringer i butikken var Bro ikke meget for. Så sent som i 1926 udskiftede han vinduerne ud mod gaden med høje butiksrunder, der gav mulighed for en egentlig vinduesudstilling.

Købmændene i Holstebro var – tør man nok antyde – byens toneangivende lag. De var gennemgående højrefolk, og bystyret lå i deres hænder som følge af en udemokratisk lov om købstadskommuners styrelse, som først blev ophævet, efter at Venstre ved systemskiftet i 1901 havde fået regeringsmagten i landet. Ifølge denne lov blev fire medlemmer af byrådet valgt udelukkende

af den privilegerede klasse, det vil sige den højest beskattede femtedel af byens borgere. De øvrige fem medlemmer valgtes af den almindelige vælgerklasse, det var de mænd, der var fyldt 25 år, og som betalte skat. På den måde fik de privilegerede i realiteten to stemmer, mens de almindelige kun havde en. Kvinderne havde slet ingen. Valgene til de to grupper foregik aldrig på samme tid. Valgperioden var seks år, og hvert tredje år var enten den ene eller den anden gruppe på valg.

I 1906 skulle der vælges fem repræsentanter for den almindelige vælgerklasse, og Højre gjorde et stort nummer ud af, at dette var et valg for eller imod socialisterne, som havde opstillet en liste med redaktøren af Holstebro Socialdemokrat, Peter Andersen, i spidsen.

Industriforeningen opstillede, som den

plejede, en liste, men af de fem kandidater kunne Højre kun gå ind for de fire, ikke den femte, som var redaktøren af Holstebro Dagblad, Thomas Nielsen, for han var venstremand, og det var i Højres øjne næsten lige så slemt som at være socialist.

Ved valget, som fandt sted den 4. januar 1906, blev der valgt en socialdemokrat, tre venstremænd og kun en fra Højre. Det interessante i vor sammenhæng er, at der ud af de afgivne 856 stemmer blev afgivet 1 stemme på købmand Bro, selv om han slet ikke var opstillet.

Men det blev han i næste omgang, for valget blev kasseret efter protest fra Højre. Ikke på grund af resultatet, men fordi socialdemokraterne havde drevet en så kraftig agitation helt ind i valglokalet, at det nærmede sig valgtryk. Dengang satte vælgerne nemlig ikke deres kryds i valgkasse, som vi kender det, men henne ved valgbordet, eller hvor der nu var plads, skulle de selv skrive navnene på de kandidater, de ville stemme på. Eller de kunne klistre en af de fortrykte sedler på stemmesedlen, som agitatorerne for de forskellige lister så venligt tilbød dem. Og her var socialdemokraterne så ihærdige, at ministeriet tog klagen til følge og lod valget gå om.

Ved omvalget den 3. april 1906 blev der opstillet en borgerliste, der rummede både højrefolk og venstremænd, og den erobrede alle fem pladser, ingen socialdemokrater blev valgt.

Af kandidaterne på borgerlisten fik købmand Bro 509 stemmer, og kom i byrådet, hvor han blev medlem af kirkeinspektionen, bygningskommissionen, brandkommissionen, havneudvalget, fattigudvalget og gade- og markudvalget.

Det skete der nu ikke noget ved. Han sad i byrådet i 3 år og udrettede ikke alver-

den. I referaterne fra byrådsmøderne i de lokale aviser optræder Bros navn uhyre sjældent og aldrig i forbindelse med væsentlige sager. De politiske slagsmål, og dem var der nogle stykker af i de år, huede ham ikke. Der er dem, der påstår, at Bros største oplevelse som byrådsmedlem var, at hans datter blev udtaget som en af de små yndige piger, der skulle overrække prinsesserne blomster, dengang i 1908, da Frederik den Ottende og dronning Louise sammen med deres børn besøgte Holstebro.

Det er også den eneste historie, jeg har hørt om ham. Nogen farverig figur i byen, som folk gerne snakkede om, var Bro ikke. I sin korte byrådsperiode havde han ikke kunnet skjule, at han var venstremand, men siden skilte han aldrig med sin holdning. Måske tænkte han det samme som den indvandrede bundtmager Prohaska i Nørregade, der havde mod til at sige på sit gebrokkene dansk: Min budik er min boledik.

Heller ikke kirkeligt ses Bro at have markeret, hvor han stod. Den grundtvigske menighed var han næsten nabo til, både valgmenighedskirken og højskolehjemmet lå som bekendt i Skolegade, men modsat så mange andre fra Tvis fandt han ikke sin plads her. Sine børn sendte han i Lillelunds privatskole på Lægårdvej, ikke i Morten Larsens Friskole som de grundtvigske.

Foruden Handelsstandsforeningen var købmand Bro medlem af to andre foreninger i byen: Odd Fellow-logen, hvor han avancerede til skatmester, og Holstebro Borgerklub. Begge dele var meget eksklusive foretagender. Om Odd Fellow-logen ved vi intet. Borgerklubben var en selskabelig forening for byens spidser; mens håndværksmestrene især holdt til i Industriforeningen, samledes embedsmændene og de større handlende i Borgerklubben.

Især 2. juledagsballet i Borgerklubben var meget fornemt. Det blev holdt i hotel Schaumburgs store sal, og det var en selvfølge, at herrerne var i kjole og hvidt og damerne i slæbekjole og glacéhandsker. Man talte meget om dengang en af byens murermestre mødte op i diplomatfrakke og blev bedt om at gå igen. Ballet formede sig som en ren opvisning og blev ledet af en balinspektør, det var i reglen arrestforvalter Oluf Høft, der inddelte parrene og lod seks par danse ud, derpå yderligere seks, så der ikke blev trængsel eller uorden på gulvet under disse »opførende danse«. Det begyndte altid med polonaisen, siden dansedes lanciers og française. Først under kotillonon blev der mulighed for en smule frit initiativ fra de dansendes side. Særdeles eksklusivt, overordentligt festligt, og drøn-varmt. Og så var Borgerklubben endda ikke nær så fin som »foreningen«, en selskabelig klub, der blev opløst i 1909.

Sådanne aftener nød Bro. Ikke mindst glædede han sig over den lykke, hans efterhånden halvvoxsne børn gjorde ved disse baller. Husmandssønnen fra Tvis var accepteret i de borgerlige kredse i Holstebro. Alene gik han aldrig ud, bortset fra møderne i Odd Fellow-logen. Ham traf man ikke i selskab med Magnus Kjær og Poul Andersen på hotel Schaumburg. Han spillede ikke l'hombre med Cornelius Lauritsen og doktor Detlefsen. Bro var en hjemmets mand og passede sin forretning. Men også de to verdener holdt han strengt adskilte. Måske er det grunden til, at han ikke flyttede sin egen butik med over i det nye forhus, hvor han havde privatbolig på førstesalen.

Da han i 1912 fejrede sit 25 års forretningsjubelåum, var der sket betydelige forandringer i købmandshandelen siden star-

ten i 1887. Landmændenes animalske produktion var nu større end kornproduktionen og i nogen grad lagt an på de forædlede produkter. Læbæltet på 1½ mil omkring købstæderne skulle først ophøre i 1920, men købstæderne kunne selv beslutte at ophæve bestemmelsen før den tid, og det gjorde Holstebro i 1904. Bro indså, at tiden for de store købmandsgårde var ved at rinde ud. Det var detailhandelen, der var fremtid i. Ganske vist var der oprettet flere mindre købmandsforretninger i byen, tilmed en i Skolegade, men indbyggertallet i Holstebro voksede jo, og industrialiseringen gav et øget udbud af færdigvarer, som fandt villige aftagere både i by og på land.

Bro opgav dog ikke med det samme sin grovvareforhandling. Endnu i 1912 ses han at have solgt jern til et par smedemestre og foderstoffer til bønderne. Kul og koks solgte han til missionshuset og til private, omend i mindre mængder. Og så var han begyndt på en handel, som skulle vise sig særdeles indbringende: Produkthandelen.

Han opkøbte gammelt jern og andre metaller og vragede ikke selv små mængder. Mangen Holstebro-dreng har tjent en skilling ved at sælge rustne søm, slidte hestesko eller andre fund fra gader og stræder til købmand Bro. Klude købte han og solgte til papirfabrikation. Hår fra heste- og kohaler betales med høj pris. De gik til hattefremstilling. Hos byens slagtere hentede han ben, som han oplagrede i baghuset, indtil han havde så mange, at det kunne betale sig at fragte dem til benmelsfabrikken i Hobro. Lagerrummet vrilledes med rotter, og på varme sommerdage lugtede der alt andet end dejligt inde i købmand Bros gård.

Det gjorde der til gengæld i hans butik, som var særdeles velassorteret. En skøn blanding af lugten fra klipfisk, som lå i en

Her bag ejendommen lå købmandsgården med bagbuse og lagerbygninger, hvor også produktbandelen havde til buse. Det gav godt, men her lugtede ikke altid lige rart. (Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune)

stabel på gulvet, og fra petroleum, som tapedes under trappen. Af spegepølse og hestegrimer. Af chokolade og soda. Af blanksværte og melangetobak. Af tovværk og krydderier. Men over dem alle: Duften af Bros hjemmeristede kaffe.

Han havde sit eget risteri og sin egen blanding, som han rugede over som en husmoder over en vellykket bageopskrift. Dengang kaffen begyndte at blive almindelig på landet, købte bønderne den rå, maledede den selv, brugte cikorie som tilsætning og sødede den med kandis. Men den hjemmeristede kaffe fra Bro kunne ingen landhusmoder stå for, og fatter var sjældent svær at overtale, når han først havde fået duften i næsen. I byen var der folk fra andre gader, der kom hos Bro i Skolegade udelukkende

for at købe kaffe. Så god var den, at han i 1936 kunne skrive følgende annonce i Dagbladet: - I over 48 år har jeg selv blandet og brændt min kaffe. Jeg tør derfor garantere den mest erfarne og omhyggelige blanding af den fineste råkaffe, der kan fås. - Underskrevet: N. A. Bro.

Så sent som efter anden verdenskrig, da rigtig kaffe var noget, jeg husker de voksne tale om med et drømmende blik i øjnene, kunne købmand Bros efterfølger annoncere således i Dagbladet, den 15. december 1945:

- Husker De Bro's kaffe? - Den kommer igen, men De bør købe kaffen hos os, så snart mærkerne træder i kraft. Vi garanterer Dem fin friskbrændt kaffe. - Underskrevet: N. A. Bro's efterfølger, Aage Stenbjerg Jensen, Skolegade 7.

Bros kaffe var, hvad forretningsfolk i dag ville kalde en sællert, men det var ikke, fordi den var særlig billig. I 1912 kostede kaffen 1 krone og 20 øre pundet. Sammen med et pund cikorie til 22 øre blev det 1,42 kr., men det var kun hver anden gang, kunderne købte cikorie, for kaffen og tilsætningen blev blandet i forholdet 2 til 1. Melis kostede 20 øre pundet, farin 22 øre, sago-gryn 28 øre, blegsoda 10 øre, salt 5 øre.

Det ved vi, fordi Bros forretningsjournal fra 1912 til 1917 er bevaret, en kolossal bog på 1190 sider, pagineret og autoriseret med stempel og underskrift af Holstebro Kjøbstads og Hjern-Gindings herredsfuldmegetig. Bogen fortæller om detailpriserne på varerne i Bros butik op til og under den første verdenskrig.

Den fortæller også lidt om, hvem det var, der handlede hos ham, men også kun lidt. De, der lagde deres penge på disken for de varer de fik, er naturligvis ikke noteret. Og journalen giver heller ikke den fulde sandhed om, hvem det var, der fik kredit, for de fleste købmænd førte en kladdebog, hvori de skrev navnet på kunden samt varerne og beløbet. Der var også dem, der blot skrev det på en seddel, som så blev hængt op på et søm ved købmandspulsten, men den slags ville ligne Bro dårligt, han har givetvis haft en kladdebog, og den er desværre ikke bevaret. Når kunden efter lønningsdagen kom ind og udlignede sit mellemværende, blev han blot streget i kladdebogen, og så var det ude af verden.

Det var de længerevarende kreditter, der blev ført ind i journalen og hovedbogen, men heraf skal man ikke slutte, at det er de dårlige betalere, vi finder her. Bagermester Martin Pedersen i Skolegade 4 skrår over for Bro var afgjort kreditværdig, men har ikke givet lærlingen penge med, hver gang

han blev sendt hen til købmanden efter 4 snese æg eller noget gær.

Er den bevarede journalbog end kun en ufuldkommen kilde til belysning af omfanget af Bros kredithandel, så fortæller den til gengæld noget om købmanden selv. Bogen er ført med stort omhu. For det meste er det Bros egen skrift, men ind imellem har en anden, formentlig kommissen, fået opgaven betroet, og det er ikke mindre perfekt. Bogen er ført dag for dag, og når butikken lukkede og kassen var gjort op, blev journalbogen og de øvrige regnskabsbøger bundet sammen med en snor og anbragt midt på disken, så man hurtigt kunne få fat på dem, hvis der skulle udbryde ildebrand.

Første verdenskrigs vareknaphed og rationeringer traf forbrugerne og købmændene, men ganske få år efter krigen ses Bro igen at have en god handel. Foderstoffer og korn udgør nu en mindre del af hans omsætning. Han er udpræget detailhandler, hvad der for øvrigt også var det, han i 1887 havde fået borgerskab på: detaillist i Holstebro Kjøbstad. Ved siden af drev han i baggården sin produktforretning, og det gav godt.

Af skattebogen for Holstebro, som bogtrykker Niels P. Thomsen i Nørregade hvert år udsendte til borgerskabets store henrykkelse, fremgår, at købmand Bro svarede en ganske solid skat. Han var år efter år på listen over de skatteydere, der betalte over 1500 kroner i skat, og i Skolegade var han langt den største skatteyder. Skattebogen var nemlig sådan indrettet, at den opregnede gade for gade og beboer for beboer, hvor meget hver enkelt betalte i skat. De fattigmåse, der betalte mindre end 10 kr. om året, blev slet ikke nævnt, der måtte dog være en grænse. Yderst interessant læsning var den skattebog i store og små hjem i

byen. I året 1925-1926 betalte købmand N. A. Bro 3363 kroner i skat. Det var seks gange så meget som hans søn, Anders Henry Bro, betalte af sin løn som skolelærer ved Danmarksgade skole.

Apropos familien. Midt under første verdenskrig mistede Bro sin hustru, hun døde den 30. oktober 1915, kun 55 år gammel. Den ældste datter, Dagmar Marie Bro, kom derefter hjem i perioder og førte hus for faderen. Ellers klarede han sig med skiftende husbestyrerinder, Bro giftede sig ikke påny. Den ældste søn forblev ligesom datteren Dagmar ugift. Efter lærereksamen fra Silkeborg Seminarium i 1911 fik han stilling i Nørre Sundby, men vendte i 1921 tilbage til Holstebro, hvor han blev lærer på Danmarksgade skole, indtil han lod sig førtidspensionere i 1943 som følge af en halssygdom. Han boede i sit barndomshjem i Skolegade 7, og det var ham, der i 1964 oprettede legatet til minde om sine forældre og til gavn for studerende fra Holstebro Gymnasium.

Den anden søn, Axel Bro, blev skuespiller. Det er hans to børnebørn, som ifølge fundatsen var betænkt med hver en årlig portion indtil 1984. Købmand Bros yngste datter Gudrun blev gift med manufakturhandler Gundelach i Holstebro. Hun døde i en ung alder uden livsarvinger.

Ved forretningens 50 års jubilæum i 1937 kunne Bro konstatere, at der var sket færre forandringer i de sidste 25 år end i de første. Ude i verden måske nok, aviserne skrev så meget om denne Hitler, som råbte sådan op, og om nazisterne, der forfulgte jøderne og knuste deres butiksruder.

Men i Bros tilværelse var der orden. Hans forretning var vel konsolideret og havde et godt renommé. Aldrig havde han ladet sig friste af spekulationsgevinster, og

slet ikke nu, da han var fyldt de 80. Hans privatforbrug var beskedent. De penge, han tjente, brugte han til at købe huse i Skolegade, hvoraf han efterhånden ejede syv, ikke til udvidelse eller modernisering af sin egen butik. Den skulle nok holde hans tid ud, og ingen af børnene var jo gået købmandsvejen for at videreføre den.

En forandring var der dog sket i de halvtres år. Da Bro begyndte, kendte man ikke begrebet faste lukketider. Købmanden holdt åbent, så længe der var kunder, og det var der tidligt og sild, både søndag og søgn. Det blev sent, før han kunne sætte slåen for sin butiksdør. Siden havde de handlende i byen med vekslende held søgt at indføre faste lukketider, men først i 1932 vedtog rigsdagen en lukkelov, som påbød forretningerne at lukke klokken 7 aften de fire første dage i ugen, klokken 8 om fredagen og klokken 9 aften om lørdagen. Nu var det jo blevet det rene driverliv at være købmand.

Da anden verdenskrig brød ud i september 1939 med Hitlers brutale overfald på Polen, var danskernes første reaktion, at de gav sig til at hamstre sukker. De, der var gamle nok, kunne nemlig huske, at under den første verdenskrig var sukker en af de varer, der først blev mangel på. Handelsminister Johannes Kjærboel bekendtgjorde, at »private opkøb af varer i større kvanta end til normalt forbrug« var forbudt og kunne straffes med bøde, hæfte eller endog med fængsel i op til to år.

Det var for enhver husmoder en bekræftelse på, at nu gjaldt det sandelig om at forsyne sig. Den 5. september, to dage efter at krigen var erklæret, var det umuligt at opdrive så meget som et pund stødt melis hos Bro eller nogen anden købmand i hele byen. Det næste, folk kastede sig over, var sytråd. Det havde det også knebet med un-

der den forrige krig. Resultatet var, at manufakturhandlerne satte prisen op fra 24 øre til 27 øre rullen, hvilket ifølge handelsministeriets cirkulære også var forbudt. Det gjorde Bro ikke. Hans lager af sytråd var begrænset og blev snart tømt.

Den 9. april 1940 fulgte tyskernes overfald på Danmark og blandt andre ulykker betød det flere rationeringer og restriktioner. Nu tænkte Bro på at holde op, men først i februar 1942 fik han solgt sin købmandsforretning i Skolegade. Ikke ejendommen og heller ikke produktionen i gården, den fortsatte han med.

Samme år blev der i København stiftet en hjemstavnsforening for Holstebro. Det var ligesom algang og alsang et udtryk for den stærke folkelige samhørighedsfølelse, som kom frem i besættelsens første år. Alligevel er det imponerende at læse, at 800 holstebroere med ægtefæller, alle bosiddende i København, mødte op i Borgernes hus i Rosenborggade i København, den 9. oktober 1942, og stiftede Holstebro Hjemstavnsforening. Senere samme aften, da snakken ved kaffen gik om Holstebro, var der en, der nævnte, at købmand Bro netop havde solgt sin forretning, hvortil en anden ganske spontant udbrød: Du godeste, lever han endnu?

Ja, købmand Bro levede endnu. Og han kom også til at opleve befrielsen i 1945 og tiden derefter. Han døde den 5. marts 1949, godt 91½ år gammel. I 55 år havde han drevet egen købmandsforretning, og i 62 år havde han boet i Skolegade. Børn, han havde kendt, fra de knap kunne kravle, var nu bedsteforældre. Intet under, at de sagde: Lever han endnu!

Bro kom til Holstebro i 1880. Dengang var der 2560 indbyggere, ved hans død boede her otte gange så mange. Da Bro

kom til verden i 1857, gik Danmark efter pres fra stormagterne med til at ophæve Øresundstolden. Ved hans død i 1949 sluttede vi os Atlantpagten. Dengang var det Frederik den Syvende, der regerede landet, nu hed kongen Frederik den Niende. Og kaffen var steget til 3 kroner og 20 øre pundet.

- - - -

Hvert år ved dimissionsfesten på Holstebro Gymnasium uddeles seks portioner af købmand N. A. Bro's legat, som sønnen, Henry Bro, i 1964 oprettede til minde om sine forældre. Her ses rektor Severin sammen med en af studenterne ved afslutningen på gymnasiet i 1975.

- Sig mig, sidder du og sover under dimissionsfesten? Kollegaen ser bebrejdede på mig.

- Selvfølgelig ikke, hvisker jeg tilbage. Man sover ikke i skolen. Og en lærer slet ikke.

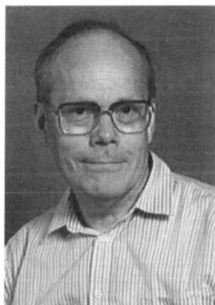
- Jamen, du var langt væk. Han bliver ved.

- Jeg var aldeles ikke langt væk. Jeg var tværtimod meget tæt på, svarer jeg, men opgiver at forklare mig nærmere, rækker i stedet ud efter sangbladet med Danmark,

nu blunder den lyse nat. Om lidt skal vi ned i frokoststuerne til et glas vin med de nyudsprungne glade studenter og hf'ere.

Ville nu hellere have en kop kaffe. Bros kaffe.

Med denne artikel vandt forfatteren 2. præmie i Historisk Samfund for Ringkøbing Amts priskonkurrence om handel og håndværk.

Jørgen Mejdahl
Lektor
Nibsbjergvej 10
7500 Holstebro
Født 1933

Skærveslåning

Af Christian Jensen

Før vejene asfalteredes, blev der lagt mange tusinde kubikmeter skærver ud på landevejene. Først lagde man dem ud med sten grebe, så blev de tromlet og endelig blev der strøet flere lag sand på. Sandet blev vandet ned mellem skærverne, hvorefter den tunge vejtrømler mange gange kørte hen over det opbyggede skærvelag.

I 1930'erne, hvor der var mange arbejdsløse, især om vinteren, var det skik i mange vestjyske sogne, at gifte fastboende arbejdsmænd fik lov at slå nogle stendynger til skærver. Det betalte kommunen dem for. Tre kroner fik de for at slå en kubikmeter skærver. De blev lagt i en pæn dyng, og hver lørdag blev de målt op af et sognerådsmedlem, der cyklede rundt til de arbejdere, som slog skærver. Når dyngen var målt op, fik de afregning for de skærver der var slået i ugens løb. Nogle af skærveslåerne stoledesognerådet så godt på, at de fik de penge, de bad om, og så målte man ikke dyngen op, før den var færdig. Men der var jo også nogle som ville lave numre; de brugte mange kneb. For eksempel begravede de store sten inde i skærvedyngen, de lagde dyngen på en forhøjning og gravede lidt jord væk udenom – det gav et godt højdemål. Og nogle lagde skærverne op i skæve trekanter, noget som kunne give opmålerne

hovedbrud, for heller ikke alle sognerådsmedlemmer var kommet så langt i regnebo-gen, at de kunne regne med decimaler.

Nogle skærveslåere havde en halv meter høj ramme, der kunne rumme en halv kubikmeter skærver. Så strøg de skærverne fra ambolten ned i rammen. Når denne var fyldt op, løftedes rammen op, og skærverne skovledes i dyngen. På den måde vidste skærveslåeren altid hvor mange kubikmeter han havde slået og dermed hvor meget han havde tjent.

Selv om skærveslåning vel ikke var et agtet arbejde, så skulle der dog nogen øvelse til for at tjene en dagløn; ligeså når de store sten skulle kløves, så var det med at finde stenenes årer. Ellers var de umulige at spalte. For der var stor forskel på sten og årstiderne spillede også ind, når der skulle slås skærver. Om sommeren, når det var varmt gik det let, men i frostvejr blev stenene nærmest seje at slå itu. Og sten fra højtbeliggende marker var lettere at slå end sten fra kær og lavtliggende marker – de var ligesom mere filtrede.

Priserne på marksten har svinget meget. Da Mads Peder Meldgaard i 1888 byggede den ejendom, der nu er mit hjem, var marksten ikke penge værd. Derfor blev de enten sat i markdiger eller kørt i mergelgravene.

Slåhammeren og slåringen var skærveslærens vigtigste værktøj. (Foto: Børge Gade)

Men i 1930erne, da pengene var »små«, skovlede min far stenene op igen og solgte dem. Han fik i 1934 3 kroner rummeteren og det samme beløb for at slå dem i skærver. I 1954 var rummeterprisen steget til 15 kroner; idag er marksten igen uden værdi – og køres som for 100 år siden i mergelgravene.

I Skjernområdet var der stor forskel på forekomsterne af stendynger. Nede i ådalen var der langt mellem dem, hvorimod de lå tæt i Borris, Faster og Sædding sogne. Op til 200 rummeter store kunne dyngerne være. Skjern kommune fik vognmænd til at opkøbe dynger i landsognene og fragte dem til udkanten af Skjern by, for på den måde at sikre de arbejdsløse vinterarbejde ved skærveslåning. Tilbage i 1920erne foregik denne transport altid med hesteforspand og stivogn, som regle to spændt efter hinanden.

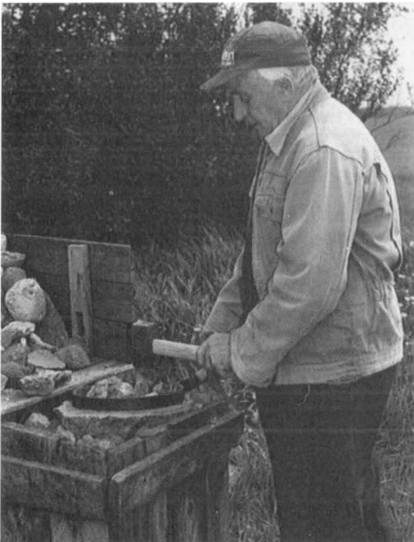
På den måde kunne et træk rumme ca. 2½ kubikmeter.

MIKKEL ALBÆK

Fra min barndom mindes jeg, at der var to skærveslære her i sognet (Faster). Mikkel Albæk og Peder Gregersen – sidstnævnte naturligvis kaldet Pæ-Kresten Græjsen. Især Mikkel husker jeg godt, fordi han boede hos os i den tid han slog vores stendyngne i skærver. Mikkel sad på en lav trækasse, benene var omviklet med gamle sække og spredte omkring en stor sten med jævn overflade. Denne sten fungerede så som Mikkels ambolt. Markstenene som skulle slås i skærver, holdtes med fingrene, som var beskyttede med nogle stumper jernrør, og et stykke blødt læder beskyttede håndens inderside. For det kunne give skrammer at slå skærver. Småflis kunne

De store sten i dyngen slækkes med spaltheammeren – på jysk kaldet »æ spåltammer« – inden de kan videreforarbejdes på ambolten. (Foto: Børge Gade)

Skærveslæderen (forfatteren) foran »truget«, hvorfra han skraber de spaltede sten ud på ambolten. (Foto: Børge Gade)

flyve i øjnene. Engang fløj en flis igennem min underkæbe og knækkede en hjørnetand.

Skærvene var meget mindre dengang – højest fire centimeter – det var før de blev tromlet ned. Man lagde dem i de dybe hjulspor. Senere, da jeg selv slog skærver, måtte de måle syv-otte centimeter. Det var en stor forskel; der kunne nok slås tre gange så meget af de store skærver. Jeg slog to kubikmeter om dagen, så jeg havde en god dagløn sidst i 1940'erne, hvor jeg var skærveslæder. Prisen var da omkring tyve kroner pr. kubikmeter.

Nu et par historier om de to gamle skærveslædere Mikkel og Pæ-Kresten.

Mikkel var en rar og velbegavet mand, der kunne Bibelen næsten udenad, og som ofte brugte velvalgte skriftsteder. Af og til tog han på en druktur, som kunne vare nogle dage. En nat han var ude på en sådan tur, kom han forbi Skjern kirke og fik så lyst til at høre kirkeklokkerne ringe. Og lidt efter ringede tonerne fra klokkerne ud over den sovende by. Da folk vågnede, blev de naturligvis forskrækkede, for det kunne jo være, at landet var blevet besat. Dengang brugte man at varsle krig med kirkeklokkerne. Men omsider vovede to modige borgere sig op til kirken, hvor de traf Mikkel i færd med at hive i klockerebet. Dommen blev afsagt på stedet, det samme gjorde sig gældende for afstraffelsen.

Når Mikkel var færdig med sin stendynge, samlede han sin firetandede hakke, spaltheammeren og slåhamrene i en sæk, som han svang over skulderen. Med kæppen i hånden og kappen flagrende gik turen så videre til næste dyng – hvis det da ikke var ved de tider, han havde nogle »ærinder« at ordne. Som Mikkel sagde »Æ krop ska ha hva den ka gi«. I så fald var det første mål

købmanden i Astrup, hvor Mikkel fik sin trepæglis brændevinsflaske fyldt op med 16% brændevin. Det kostede 21 øre. Når så købmanden havde klemt proppen godt og grundigt i, sagde den tørstige mand: »Hvi gjorde du mig den sorg«, og vandrede så ud i verden. Disse ture varede gerne 2-3 dage.

PEDER KRESTEN GREGERSEN

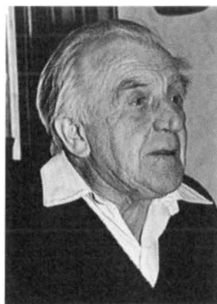
Pæ-Kresten Græjsen boede i et lille hus i Borris sogns nordlige del. Huset lå i en dyb kløft, som går fra et engområde ind i nogle hedebrinker. Stedet, der nu er bevokset med løvtræer, kaldes »æ Domsloger«. Under første verdenskrig blev der fundet brunkul her, og på nær en enkelt blev de gamle kløfter gravet op. De gamle fortalte, at under den preussiske besættelse i 1864, drev bønderne fra Klokrose deres kreaturer ud i »æ Domsloger«, så de var gemt godt af vejen.

Som Mikkel var også Pæ-Kresten lovlige glad for brændevin. Skærveslåning var ikke blot fysisk hårdt arbejde, men det gav også en del støv, så det kan forklare den tørre hals. Det skete jo også, at Pæ-Kresten af og

til var borte fra sognet et stykke tid. Under et sådant fravær modtog sognerådet i Borris-Faster kommune et brev fra Esbjerg kommune. Man havde fundet en mand druknet i havnen, og hans papirer lød på Peder Kresten Gregersen. Man ønskede nu den druknedes identitet bekræftet, så et par sognerådsmedlemmer måtte med toget derned. Da de så den druknede, mente de godt, der kunne være tale om skærveslåeren hjemmefra, så Borris-Faster betalte for mandens begravelse. Et stykke tid herefter dukkede »afdøde« op i bedste velgående. De to sognerådsmedlemmer, der havde bevidnet hans afgang fra dette liv, havde det ikke så godt et stykke tid. Sagen var den, at Pæ-Kresten var blevet fuld, og havde lagt sig til at sove i kreaturstaldene ved havnen i Esbjerg. Her var hans papirer blevet stjålet af en vagabond, der senere blev fundet druknet i havnen.

Farverige personer var skærveslåerne ofte; de og deres håndværk forsvandt med den teknologiske udvikling efter 2. verdenskrig. Arbejdet med at slå sten vil kun de færreste savne.

Med denne artikel vandt forfatteren 3. præmie i Historisk Samfund for Ringkøbing Amts priskonkurrence om handel og håndværk.

Christian Jensen
Husmand
Egerisvej 15
Astrup
6900 Skjern
Født 1914

Et kommunalt 150 års jubilæum

Af Rudolf Knudsen

Den 13. august 1991 er det 150 år siden, at sognekommuner og amtskommuner blev oprettet.

BAGGRUNDEN FOR INDFØRELSE AF KOMMUNESTYRET

I den sidste halvdel af 1700-tallet opstod der i den vestlige verden stærke strømninger og bevægelser, som arbejdede hen imod at frigøre befolkningen i de forskellige lande for de verdslige og kirkelige autoriteters magt, og indførelse af ændringer i retning af medbestemmelsesret for borgerne, såvel på det lovgivningsmæssige – som på de forvaltningsretslige områder.

I store befolkningskredse var man trætte af, og stærkt misfornøjede med den enevældige styreform og de statsansatte embedsmænds formynderi.

Under påvirkning af frihedsbevægelserne i udlandet gennemførtes der her i landet forskellige liberaliseringsreformer sidst i 1700-tallet og i første del af 1800-tallet.

Det folkelige røre i det danske samfund blev forstærket efter Juli-revolutionen i Frankrig i 1830.

Udviklingen i retning af indførelse af demokratiske forhold her i landet er karakteristisk ved, at ændringerne i samfundsforholdene gennemførtes uden revolutioner, eller

lignende voldelige begivenheder, hverken da kommunestyret indførtes i 1830'erne og begyndelsen af 1840'erne, eller da de statslige forhold ændredes med junigrundloven fra 1849. Demokratiet fik en blid start.

Det er endvidere karakteristisk, at den demokratiske udvikling begyndte på det kommunale plan. De liberale kræfter i samfundet koncentreredes ikke om først at ændre statsforfatningen, men man lagde vægt på gradvis at indføre en form for folkestyre og demokrati under den enevældige kongemagt ved indførelse af kommune-styre.

Efter lange forhandlinger og overvejelser udstedte kong Frederik den VI i 1834 en forordning, hvorefter der oprettedes stænderforsamlinger, en for hver »provins«. Der oprettedes en stænderforsamling for Jylland med hovedsæde i Viborg og med 56 medlemmer, og 1 forsamling for øerne med hovedsæde i Roskilde og med 70 medlemmer.

Endvidere oprettedes der en stænderforsamling i hvert af hertugdømmerne.

Stænderforsamlingerne havde alene rådgivende funktioner. De skulle blandt andet rådgive omkring ordning af de kommunale forhold. Efter anbefaling fra stænderforsamlingerne indførtes i 1837 byråd i købstæderne, og den 13. august 1841 udstedte

kong Christian den VIII en anordning om landkommunalvæsenet.

ANORDNINGEN AF 13. AUGUST 1841
 Indledningen til anordningen lyder således:
 »Vi Christian den Ottende af Guds Naade Konge til Danmark, de Venders og Gothers Hertug til Slesvig Holsten, Stormarn, Ditmarsken, Lauenborg og Oldenburg, Gjøre vitterligt: I den overbevisning at en fri og velordnet kommunalforfatning ikke alene giver borgerne en forøget betryggelse for en pålidelig og hensigtsmæssig bestyrelse af de anliggender, der vedkomme det Samfund, hvortil de nærmest høre, men at den og maa have en gavnlig Indflydelse paa at nære iver og rigtig sans for det almindelige vel, have vi lige fra Vor tronbestigelse ladet det være Os magtpaaliggende at fuldende den ordning af kommunalforholdene i vort Rige Danmark, som af vor forevige forgænger, dels allerede var begyndt, dels forberedt. Vi havde derfor ladet de sidstforsamlede danske provindsialstænder afgive allerunderdanigste betænkninger over bemeldte udkast i nøjere Overvejelse byde og befale Vi som følger:

§ 1

Paa Landet skulle herefter Beboernes kommunale Anliggender, dog under Vedligeholdelse af de nuværende særskilte direktioner for skolevæsenet, bestyres af et amtsraad i hvert amt og af et sogneforstanderskab i ethvert sognedistrikt«.

Indledningen til anordningen er smukt formuleret af kong Christian den VIII's embedsmænd. Der gives i indledningen udtryk for stor forståelse for, at borgernes forskellige lokale anliggender bedst kan bestyres af lokalbefolkningen, og man har tillige tillid til, at interessen for varetagelse af lo-

kalsamfundets anliggender på en hensigtsmæssig måde vil styrkes ved at lægge opgaver ud fra statens embedsmænd til folkevalgte bestyrelser.

SOGNEKOMMUNERNES STRUKTUR OG SOGNEFORSTANDERSKABETS MEDLEMMER

Ifølge anordningen skulle der oprettes en sognekommune i hver af de områder, som et præsteembede omfattede, forudsat at området havde et fælles fattigvæsen. Som hovedregel havde sognene i et pastorat fælles fattigvæsen.

Knap halvdelen af pastoraterne landet over bestod alene af 1 sogn, og knap halvdelen omfattede 2 sogne, og endelig var der få steder i landet, hvor et pastorat omfattede 3 sogne.

Den kirkelige pastoratinddeling dannede grundlaget for, at der landet over oprettedes ca. 1020 sognekommuner.

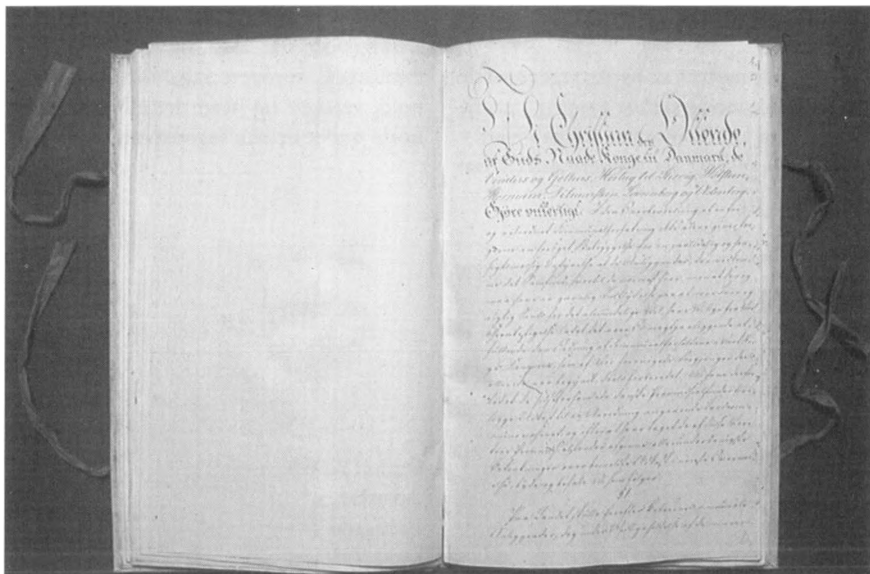
Sogneforstanderskaberne skulle bestå af sognepræsten og den eller de lodsejere, som ejede mindst 32 tønder af sognets hartkorn, samt af 4 til 9 mænd, der valgtes af de øvrige kvalificerede beboere i distriktet.

Endvidere havde herredsfogden i den retskreds, som sognedistriktet var beliggende i, ret til at deltage i sogneforstanderskabernes møder og ret til at deltage i afstemninger.

Kun forholdsvis få beboere havde stemmeret, og kunne vælges til medlemmer af sogneforstanderskabet.

Valgret og valgbarhed havde landbrugere, som ejede eller havde i fæste en ejendom med mindst 1 tønde hartkorn. Valgrets alderen var 25 år.

Kvinder, husmænd, tjenestefolk, fattige mennesker og personer, der var idømt værende straf havde ikke stemmeret.

Første side af anordningen af d. 13. august 1841 om landkommunalvæsenet. (Foto: Bo Jarner)

Det var den overvejende opfattelse i samfundet, at alene de personer som i væsentlig grad bidrog til opretholdelse af samfundets funktioner gennem betaling af skatter og afgifter burde have stemmeret, og have adgang til at deltage i bestyrelsen af de kommunale anlæggender.

Ved valgene var der ikke hemmelige afstemninger.

Rundt om i de nye sognekommuner blev der foretaget valg til sogneforstanderskaberne umiddelbart forinden årsskiftet 1841/42.

De folkevalgte sogneforstandere valgte selv - sammen med sognepræsten og godsjerne - deres formand.

I mange tilfælde blev den stedlige sognepræst eller en godsejer valgt til formand. Det var naturligt, for præsten og godsejeren havde administrativ erfaring og træning i at

forhandle og føre korrespondance med myndigheder.

SOGNEFORSTANDERSKABERNES OPGAVER

Sogneforstanderskaberne skulle bestyre kommunernes fattigvæsen, skolevæsen og vejvæsen, og de skulle tilrettelægge pligtbedringer af forskellig art, og de havde adgang til at varetage politimæssige opgaver samt til at føre tilsyn med vandløb.

Endvidere kunne sogneforstanderskaberne afgive indstillinger og tilkendegivelser i en lang række sager, herunder ved udstedelse af håndværkerbevillinger, opkrævning af bropenge, tilladelse til handel, oprettelse af brænderier, m. v.

Sogneforstanderskaberne skulle endvidere afgive udtalelser til forslag om ændring af læge- og jordemoderdistrikter og om for-

anstaltninger til imødegåelse af smitsomme sygdomme.

For at give indtryk af, hvilke sager et af de nye sogneforstanderskaber varetog i en typisk vestjysk landkommune, følger i Hardsyssels Årbog 1992 en længere artikel om

arbejdet i Vorgod og Nørre Vium sogneforstanderskab fra 1842 og fremefter. Her fremlægges konkrete sager om sociale forhold, vejsager og hvad der ellers fra 1841 hørte under de nye sognekommuners regi.

Rudolf Knudsen
Advokat
Bredgade 2
6920 Videbæk

En håndværker i Lemvig

Af Randi Ottosen

Den 21. februar 1914 tiltrådte den 37-årige murersvend Mads Jensen Madsen, Esbjerg, stillingen som lokalredaktør ved »Lemvig Socialdemokrat«.

Man havde i socialdemokratiske kredse i Vestjylland fået øje på denne Madsen, som var medlem af byrådet i Esbjerg, og som var kendt for sin indædte kamp for arbejderne og deres rettigheder.

Madsen havde gennem sin håndværksmæssige uddannelse som murer spillet en rolle ved opførelsen af Esbjerg sygehus i 1907. Ved licitationen til dette sygehus havde de lokale murermestre afgivet et tilbud, som lå et godt stykke over det rimelige. Da murersvendene i byen hørte dette, gik de med Madsen i spidsen sammen om at afgive et tilbud, som selvfølgelig var lavere. Mestrenes svar kom omgående. Teglværkerne nægtede at levere mursten til svendene. Men også denne hindring klarede murersvendene i fællesskab og fik hentet et læs mursten pr. jernbane. Madsen kørte selv det første læs op igennem hovedgaden i Esbjerg.

Mestrene skummede, men byen syntes godt om de raske murersvende. Madsen sagde nu sit gode arbejde op og blev formand for murersvendene, og ved mange konfronteringer og konflikter herefter

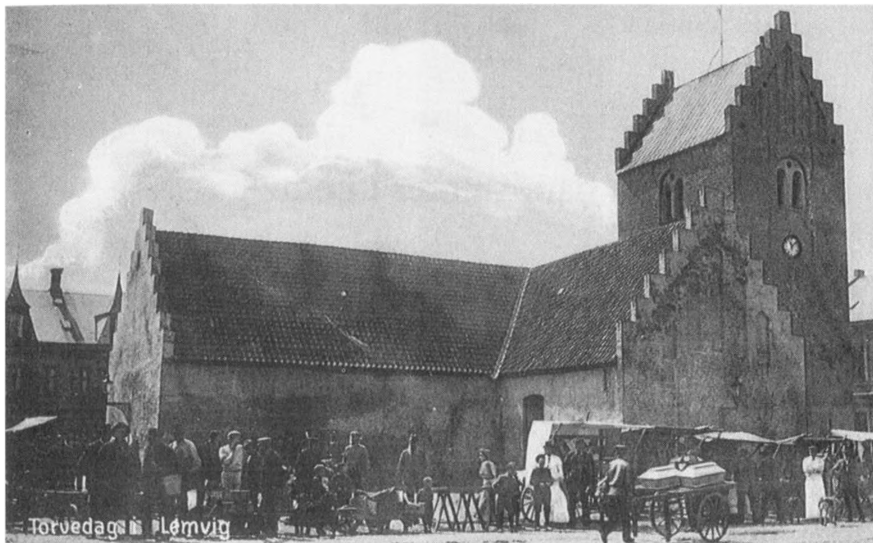
mellem arbejdere og deres foresatte stod Madsen nu i forreste række på den socialdemokratiske og fagforeningsmæssige side.

I Lemvig-området skulle Madsen opbygge og organisere parti- og fagforeningsarbejdet, samtidig med de daglige skrivelser i avisen. Han gik til dette arbejde med en ildhu og et aktivitetsniveau, som endda kunne tage vejret fra folk, der var yngre end han selv.

På dette tidspunkt var det at være socialdemokrat og socialist i det vestjyske ikke særlig vellidt, så Madsen blev hurtigt kendt på egnen som »æ sosialist«, og han blev i store kredse mødt med både foragt og modgang.

Modgangen viste sig på mange forskellige måder. Der kom mange skarpe bemærkninger om Madsen og hans »sjosjalistvirke«, og han blev direkte modarbejdet og chikaneret i sit arbejde. Det skete flere gange, at en nyorganiseret landarbejder blev afskediget af sine foresatte på grund af sit politiske arbejde.

Men mest berømt er nok en affære fra Lomborg-Rom, hvor gårdmandsønner og karle skar de elektriske tråde over, og trillede store sten hen over loftet på mødelokalet. Madsen var dog ikke sådan at slå ud. Han fremskaffede straks tællelys og stearinlys, og mødet blev fortsat.

Torvedag i Lemvig omkring 1914.

En anden gang kørte man en stor udklædt halmdukke, som skulle forestille Madsen, rundt omkring i sognet fra hus til hus til stor morskab for nogle.

Andre gange kunne det være svært blot at finde et sted, hvor et møde kunne holdes. I Madsens familie er stadig bevaret et brevkort, som han i 1919 modtog med følgende ordlyd:

»Da bestyrelsen for Lomborg forsamlingsbus anser Deres agitatoriske virksomhed for samfundsskadelig, har den besluttet, at der indtil videre ikke tilstedes Dem adgang til ovennævnte forsamlingsbus, hvilket bermed bringes til Deres kundskab.

Lomborg, 5. marts 1919

På bestyrelsens vegne

*Lars Eriksen**

Mon ikke Madsen har fundet et sted at være? Måske på et karlekammer eller et an-

det sted. Han blev hjulpet frem i sit virke af hjertevarme mennesker og fik husly rundt omkring på egnen til sine mange møder.

Til disse møder var der en stemning og en begejstring, som gjorde, at den ene lille partiforening/fagforening efter den anden fik grobund for sit virke.

Selv kendte Madsen nok til, at hver krone skulle vendes. Han og hans kone, Kirstine, havde en børneflokk på 10, og til at begynde med boede de i meget små kår i Nørregade i Lemvig. Lønnen var lille, men Madsen fortrøstningsfuld, og Kirstine sparsommelig.

Trods de mange chikanerier kæmpede Madsen videre. Det var hans hjertesag at udbrede det danske socialdemokrati og herigennem skabe bedre vilkår for fattige, arbejdere og småkårsfolk.

Året 1918 var et vendepunkt i arbejdet. Dette år stiftedes de første faglige forenin-

Nu Stauning var på Lemvig-egnen var det nærliggende med en tur på fjorden.

ger, og i 1935 var der 16 socialdemokratiske foreninger i Lemvig-kredsen.

Ved valg var Madsen rigtig i sit es og arbejdede nærmest i døgndrift. Turen gik ofte på gåben rundt til de mange møder, eller senere måske på tandem med én af sønnerne foran og Madsen med cigar i munden bagved.

I avisen, »Lemvig Socialdemokrat«, udfoldede Madsen sit journalistiske virke, og han var en god redaktør på sin måde. Han skrev om de daglige begivenheder i byen, og var kendt for at kunne skaffe nyhederne »hjem« hurtigere end alle andre.

En af hans arbejdsfæller fra partiet, O. V. Høft, fortæller følgende om sit første indtryk af Madsen:

»Det må ganske nøjagtig have været den 11. november 1918, da jeg fik mit første indtryk af redaktør Madsen – altså den dag, den første verdenskrig endte. Jeg var kommet

ind på »Socialdemokraten«s kontor i Holstebro, hvor man netop havde telefonforbindelse med kontoret i Lemvig.

Redaktør Stumph fortalte Madsen de sidste nyheder: Verdenskrigen endt. Det sidste skud på Vestfronten affyret. Tyskland antager de allieredes betingelser. Revolutionen sejret i hele Tyskland. Kongen af Sachsen og Storhertugen af Oldenburg afsat, og kejseren flygtet. – Redaktør Stumph standsede et øjeblik for at trække vejret, og så blev der sagt i telefonen fra Lemvig: Er der ellers noget nyt? – Næh, hvor vi grinede.

Vi vidste, at Madsen, som få, fulgte den storpolitiske udvikling, men dengang vidste jeg ikke, at når Madsen koncentrerede sig om en speciel sag, der angik Lemvig, kunne hele verden skabe sig, som den ville.

Og der har sikkert netop den dag været en lokal sag, der i øjeblikket gik foran verdensbegivenhederne«.

Den 9. august 1938 var der amtsarbejderstævne i Lemvig, og statsminister Thorvald Stauning deltog. Denne markante socialdemokrat ses midt i processionen. Fra venstre: fabrikant Krogh, redaktør og byrådsmedlem M. J. Madsen, partisekretær A. King Andersen, Stauning, arbejdsmand Plougmann og maler Høft. (Lemvig Byhistoriske Arkiv)

Var der sager om forurettede tjenestefolk eller beretninger om sociale uretfærdigheder, så krævede Madsen plads til dette i spalterne.

Hans artikler herom blev skrevet med næb og klør, så man ikke var i tvivl om hans stillingtagen til disse ting, og disse artikler nåede endda helt til hovedstaden. Dette gælder f.eks. artiklen: »Uhyggelige forhold på Harboøre« fra februar 1930.

Gennem sit arbejde på egnen lykkedes det Madsen at være med til at afskaffe 8 fattiggårde, og lidt efter lidt blev han og hans arbejde kendt og værdsat ikke kun i byen, men også langt ud i landet.

Madsen blev en kendt person i Lemvig, og den nyligt afdøde tegner, Henning Gantriis, har brugt Madsen og hans korpus som en del af redaktør-figuren i tegneserien »Livets gang i Lidenlund«.

I 1946 var Madsen initiativtager til, at den store Stauning-bautasten i Lemvig blev stillet op. Han var allerede da på vej til et liv som pensionist efter sit lange liv som agitator og ingangsætter.

Sine sidste år levede han som pensionist med sin kone, Kirstine, i Rødovre med den store flok af børn og børnebørn om sig. Han skrev i disse år mange sider om sit liv og sin slægts historie, hvoraf en del er udgivet i privatttryk.

Mads Jensen Madsen blev født den 7. april 1876 på gården »Eskærdal« i Jyllerup ved Varde.

Hans forældre var Hans Peder Madsen og hustru Else Christensen Bolhede. Hans slægt havde i mange generationer fæstet og ejet denne gård, som nu beboedes af hans forældre. I familien blev gården kaldt »Jyllerupgården«.

LIDENLUND

Tegning af Henning Gantrius fra Lidenlund — Lemvig. M. J. Madsens korpus var en væsentlig del af redaktør-figuren i denne serie.

Hans Peder Madsen drev sammen med sin moder slægtsgården i mange år, og først som 42-årig fandt han sin udkårne, den 21-årige Else Christensen Bolhede, en datter af en husmand.

Elses stand og den store aldersforskel mellem hende og Hans Peder medførte nogle problemer med familien. Men Hans Peder ville have sin »hederose«, og hvis familien ikke brød sig om det, så kunne den jo bare holde sig væk.

Men der kom snart liv i familien, for kort efter blev det første barn i ægteskabet, Mads, født, og der blev budt til barselsgilde på gården.

På denne gård fulgte man årtiers skik med at dele ud til dem, der ikke havde så meget. Den lille Mads, som stod for gårdens hønebestand fik besked på at give de fattige rigeligt med æg i kurven, når de i porten stod og sagde farvel efter et besøg på Jyllerupgården.

I 1888 døde Hans Peder Madsen pludselig og Else stod alene med børn og en stor gård.

Kort efter ægtede hun sin gårdskarl, Jens

Chr. Pedersen, men familien måtte snart sælge og flytte til Esbjerg.

Mads havde allerede som dreng lavet sine første teglsten, og han kom derfor straks i lære som murer.

Han aflagde sit svendestykke på Sørup Højskole ved Svendborg, og derefter fulgte år med mange oplevelser på valsen både i ind- og udland.

I 1901 var han i Åbenrå og deltog her i sin første 1. maj demonstration. Med i denne var også hans kæreste, Kirstine, fra Varde.

De blev gift kort efter i Varde kirke og bosatte sig i Esbjerg, hvor Mads Jensen Madsen levede som murersvend.

Hans håndværkeruddannelse gik på at skulle bygge noget op af mursten, men tiden viste, at Mads Jensen Madsen blev »bygmester« på en helt anden måde.

Dermed blev mottoet, »At skabe lykke for andre er lykken i livet«, en rammende overskrift over hans eget liv.

KILDER

- O. V. Høft: Redaktør M. J. Madsen 70 år.
Forefindes: Lokalhistorisk Arkiv, Lemvig.
- C. Th. J.: Vestjyllands røde uro, stadig i sving - trods 75. (Avisartikel fra 1951).
- Mads Jensen Madsen: Erindringer.
Udgivet af Viggo Madsen. Privattryk.
Forefindes: Lokalhistorisk Arkiv, Lemvig.
- Henning Gantriis: Privat korrespondance med Randi Ottosen.
- Danmarks Radio: Paul Hammerich: Gamle Danmark.
Herfra kort filmstrimmel af Mads Jensen Madsen som taler til et friluftsmøde.
- Endvidere forskelligt kildemateriale fra familien.

Foregangsmanden M. J. Madsen, hvis sociale og politiske arbejde satte sit præg på Lemvigegnen, er her fotograferet sammen med hustruen i Rødovre, hvor de nød deres ottum.

Randi Ottosen
Læreruddannet
Nøddektrattet 9
8850 Bjerringbro
Født 1947

Nørlanger

- en by, der måtte vige for havet

Af Anders V. Langer

Nørlanger lå i den allernordligste del af Harboøre sogn, ikke langt fra Pælediget, det gamle skel mod Agger sogn, Thisted amt og Aalborg stift.

Her mødtes Harboør med Thyør, de gamle navne for hver sin del af tangen mellem Vesterhav og Limfjord.

Fra det egentlige Harboøre-land strakte et mindre ør sig vest om Ferring Sø sydefter - det blev kaldt Lilleør - og et langt ør nord-efter, der fik navnet Langør. Det blev til Langer, i dialekten Långer, ligesom enhver sagde Liller - og ikke Lilleør(e).

Det forarbejde til Videnskabernes Selskabs kort, der i 1794 blev tegnet over Harboøre sogns nordlige del, er spændende at studere (fig. 2). Adskillige af kortets navne er ikke kendt af nutidens, og kortet giver et godt indtryk af forholdene, som de var for 200 år siden.

Byen hedder her Nørre Langøre og er som Thyborøn og Langerhuse markeret ved en dobbeltcirkel. Det fortæller om en større samlet bebyggelse. Der var kun fire beboelser på Rønland. De er vist sammen med en vindmølle. En sådan fandtes også på Nørlanger.

Den eneste bebyggelse, der var på Knopper - vest for Rønland - regnes ved folketællingen 1787 med til Langerhuse. Da

er der ni husstande i Nørlanger, der her betegnes som Langer By. 1801 medregnes stedet på Knopper under Langer, nu med ti husstande.

Året før, i 1800, blev alle Nørlangers steder takseret for første gang til brandforsikring. Det drejer sig om fire gårde og »de i byen Nørre Langer værende fem huse«.

Sammen med de oplysninger, det ret over tegnede udskiftnings- og matrikelkort fra 1798 giver, kan man danne sig et nogenlunde tydeligt billede af byen på det tidspunkt. Folketællingerne oplyser om hver enkelt af byens beboere, taksationsforretningen beskriver gårde og huse, og udskiftningskortet angiver, hvor de lå.

Hertil kommer de oplysninger, der findes i jordebogen fra 1798¹⁾.

Med den situation som udgangspunkt har jeg forsøgt at fremdrage træk af byens historie både tilbage og - især - frem.

I tilbageblikket støtter jeg mig til fhv. skolebiblioteksinspektør P. Rønn Christensens omfattende beskrivelse »Gårde og huse på Harboøre«²⁾ og til undersøgelser, foretaget af læge Martin Knak, med hvem denne artikels indhold undervejs er drøftet.

Rønn Christensen opfordrer i sit manuskript andre til at gå videre med tingene. Det samme gør jeg.

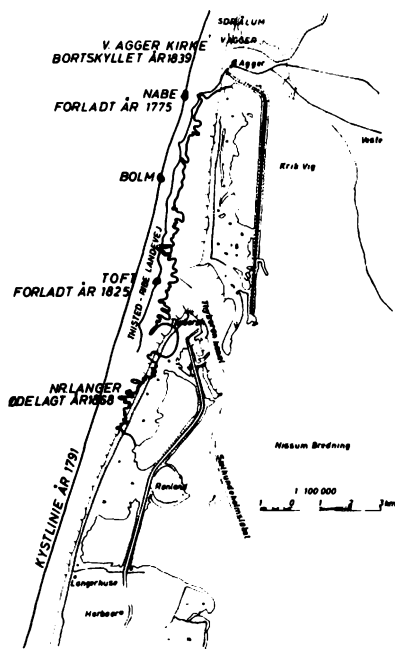

Fig. 1. Historisk kort over Limfjords-tangerne udarbejdet af Vandbygningsvæsenet i 1940'erne. Det nye dige fra ca. 1954 (set vest om Rønland, hvor nu vej og jernbane løber) var led i planen om lukning af Thyborøn Kanal. Den indtegnede cirkel angiver, hvor de tre Nørre Langer-gårde har ligget fra 1826 til de måtte rømme.

HARBOØRE-TANGEN

Fagfolk har udtalt forskellig mening om, hvorvidt Nissum Bredning har været åben havbugt fra Vesterhavet eller ej.

Mest troværdig forekommer den teori, at der for så vidt altid har været et landområde ud for Nissum Bredning til adskillelse mellem hav og fjord.

Beständig er denne landstrimmel nedbrudt af havet, men igen opstået ved naturkræfternes spil, således at Limfjords-tangerens historie fortæller os om en stadig tilbagegikning mod øst. Den tange, gennem

hvis åbninger såvel Knud den Store som Knud den Hellige i 1000-tallet muligvis har kunnet sejle, må have ligget uden for den nuværende kyst.

Det må så betyde, at huse og gårde stadig er flyttet østpå; men når og hvordan det er sket i tiden før 1600, fortaber sig i dunkelhed.

Kilder til beretninger om ældre tiders stormfloder forekommer usikre³⁾, men efter 1600 kan nævnes flere markante årstal med mere eller mindre udførlige beretninger om havets angreb på Nørre Langer, således 1624.

Det år - eller i slutningen af 1623 - bryder havet hul i tangen mellem Langerhuse og Thyborøn. Muligvis har det været ved »Mindet« på 1794-kortet syd for Nørre Langer.

Lokale folk har ikke taget så tungt på sagen. De erklærede, at det hul nok med tiden skulle lukkes af sig selv ved sand, som af havet »udi streng storm og Guds vejrlig« indflydes. Sådan var det gået før, havde de erfaring for.

Men det er først, da myndighederne, konge og adel, ser, hvad tilkaldte ditmarskere kræver af materiale og arbejdskraft for at lukke åbningen, at de vil lytte til den lokale erfaring⁴⁾.

Op den holdt stik. Tre år senere, i 1627, red de kejserlige tropper over Harboøre til Thy, den samme vej, som svenskerne gik i 1644 og 1657.

I 1657 måtte svenskerne dog tvinge en Harboøre-bonde til at vise vej, fordi passagen flere steder ofte blev besværliggjort ved de såkaldte havrendinger, hvor havet overskyller et landområde og efterlader et lag af sand og grus med påfølgende sandflugt til ødelæggelse af ager og eng. Beretninger om den slags ødelæggelser foreligger i flere tilfælde, således om stormfloden i 1697 og

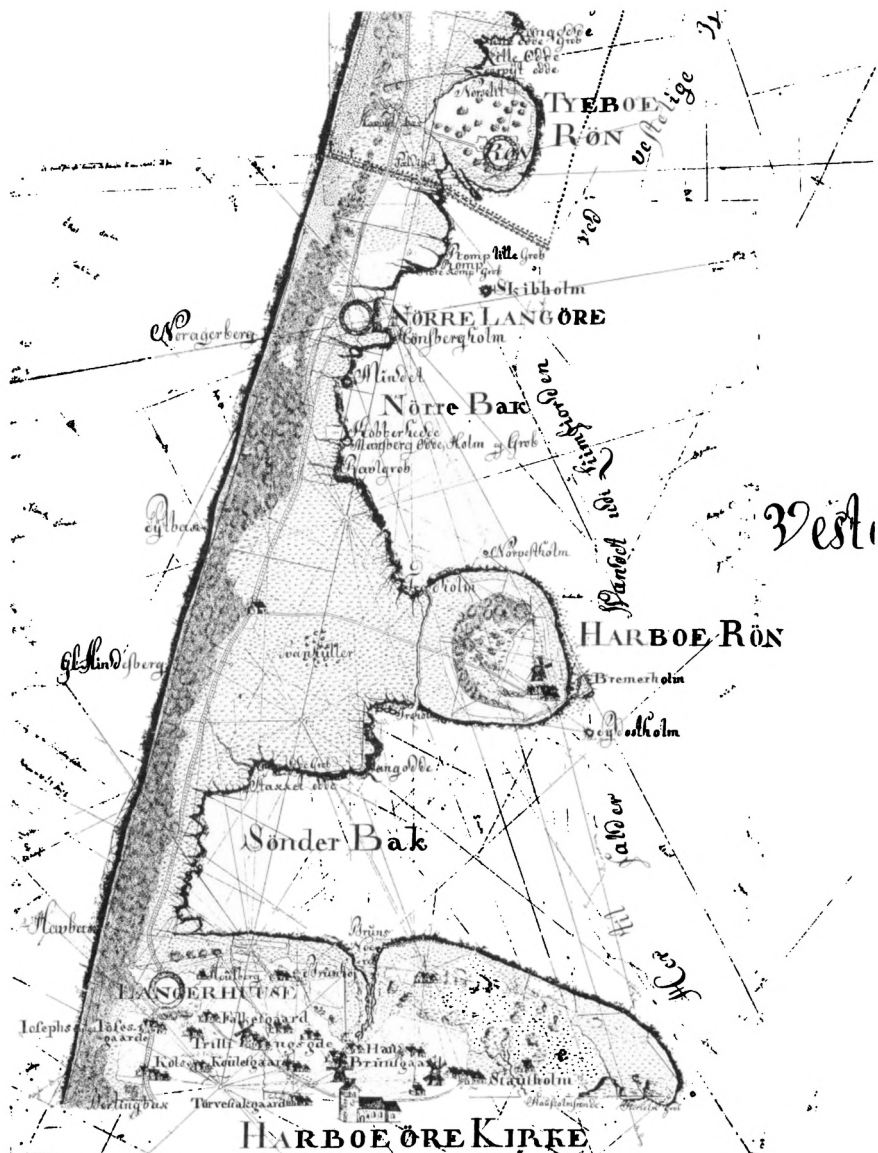

Fig. 2. Forarbejdet til Videnskabernes Selskabs kort over Harboøre sogns nordlige del 1794. Langs en dybdekurve mod Limfjorden står skrevet: »Her til falder Wandet udi Liimfjorden ved vestlige Winde, og fortsættelsen følger på næste kortblad mod nord: — og er landet da fast og haard og bruges til Landevej». — Altså har man under visse forhold foretrukket at køre på den tørre fjordbund.

nok værst i 1717. Både 1811 og 1818 sker der ødelæggelser – som et forvarsel om katastrofen 1825.

VED ALFARVEJ I 200 ÅR

I 200 år var vejen til Thy over Harboøre-tangen farbar. Der var vistnok ikke egentligt brud på tangen i al den tid.

Nørlander har for så vidt ikke været en afsides krog. Byen lå ved alfarvej, landevejen fra Ribe til Thisted, hvor bl.a. studedrifter fra Thy til Holsten er passeret.

»Lang og trælsom var turen, selv ved sommertide, når bølgerne dovent slikkede på havstokken«, skriver Hugo Matthiesen⁵⁾ og mener åbenbart, at færgefarten m. v. over Oddesund har været en bedre og lettere forbindelse end turen over Agger-Harboøre-tangen med havrendinger, kviksand

og sandflugt, hvorimod lyssky kræmmere, som bragte deres indsmuglede varer til Thy, selvfølgelig foretrak »den øde, tågesvøbte landstrimmel for de alfare færgesteder«.

Vejdirektoratets »Kort over den mindre Landevej imellem Lemvig og Thisted« fra 1798⁶⁾ giver indtryk af mange vadesteder ad vejen over tangen. Her og der deler den sig i flere spor.

Det er nærliggende i den forbindelse at tænke på en slags krovirksomhed, når man i Ryssensten birks auktionsprotokol finder, at Niels Nielsen Bruun på Nørlander i 1768 forpagter brænding af brændevin for et distrikt, der ligger uden for Lemvig købstad, nemlig Nørlander med fire gårde og fire gadehuse samt Harborøn (= Rønland) med to gårde og et gadehus.

En sag 1750-51 om krohold på den vest-

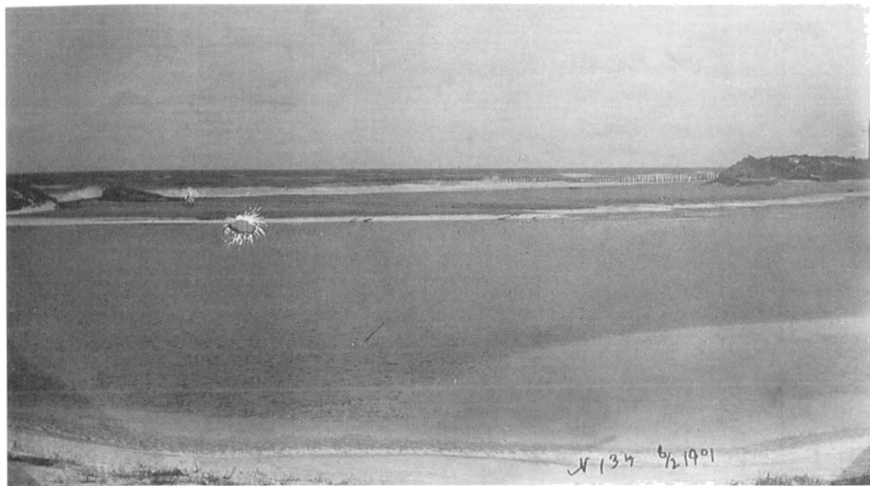

Fig. 3. Havrending mellem bafte 42 og 43 ved Knopper 6/2 1901 (Kystinspektoret, Lemvig). – Det gennembrudte dige blev hårdt angrebet ved stormfloden i december 1895, hvor beboerne fra Knopper blev hentet til Langerhuse med Flyvholm redningsbåd. Vandbygningsvæsenet gik i gang med at bygge et nyt tilbagetrukket dige, hvorfra billedet her må være taget i 1901. Dette dige har ligget som et værn mod havets yderligere fremrykning og har også hindret sandflugt ind over dyrket jord, hvad der ellers tidligere var en normal foreteelse efter havrending.

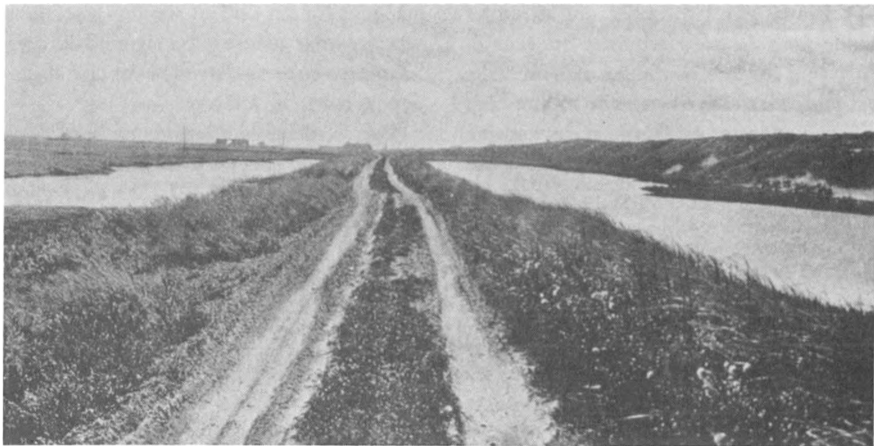

Fig. 4. Vejen fra Thyborøn mod Sdr. Langer og knopper ca. 1932. (Efter Achton Friis: »De Jyders Land«, bind II, 3. udg., 1980, tavle 21). 23/7 1932 tegnede Johannes Larsen vejen i modsat retning mod Thyborøn, tiilsyneladende fra omtrent samme sted, hvorfra fotografiet er taget (fig. 5.). »Man kører ben ad en væg mellem to lange og smalle lagunerækker, bist og her sivgroede og med et væld af vilde blomster langs de smalle vejsider. Et dejligt syn, et overmåde hertiligt sted!« skriver Achton Friis (side 156).

Flarboirstangen mod Thyborøn 23 Juli 1932. 72.

lige Lemvig-egn⁷⁾ fortæller om et omfattende krohold på Harboøre, omtrent en halv snes steder. Nørlander nævnes ikke, vel fordi afstanden var over to mil fra Lemvig, men man tør vel slutte, at der ligesåvel her som andre steder i sognet har været brændevin at købe.

BYENS HUSE OG GÅRDE OMKRING 1800

På grundlag af udskiftnings- og matrikelkort for Harboøre sogns nordlige del (opmålt 1798 og kopieret 1816) tegnede landinspektør A. G Birk i 1879 »kort over Vesterhavskysten fra Agger By i Thisted Amt.« De nye 1844-matrikelnumre, der må være blevet fastlagt og påført matrikelkortet o. 1820, er anført og grænser mellem parcellerne klart optrukne (fig. 6).

Gården på matr. nr. 5 beboes i 1787 af Simon Christensen (Langer) (1746-1806). Ved brandtaksation 1800 beskrives gården som fir-længet med stuehus i syd. Det svarer til kortets angivelse.

Gården på matr. nr. 6 beboes af Niels Christensen (Øster eller Bruun) (1761-1845). Også den beskrives i 1800 som fir-længet med en vejrmølle 150 alen øst for gården - som på Birks kort.

Mere problematisk forekommer gården på matr. nr. 7. Fæster og beboer i 1787 er Anders Sørensen (1753 - ca. 1801). Ifølge brandtaksation 1800 består den af tre fløje, stuehuset mod syd i øst/vest. Her er visse uoverensstemmelser med Birks kort.

Nr. 7 i den lille firkant sydvest for Simon Christensens gård, må være det sted, hvor husfæster Jens Pedersen (Øster) (1756-1814) bor i 1787. Hans hus ligger ved taksationen i øst/vest og har ligget ret tæt op ad Simon Christensens gård. Jens Pedersen blev selvejer i 1806 og sælger huset i 1814 få

måneder før sin død til sønnen Josef Jensen, der to år senere gifter sig med Anders Sørensens enke og derved bliver ejer af gården på matr. nr. 7.

Den fjerde af de fire gårde på Nørlander får matr. nr. 8 og er i 1787 beboet af Anders Pedersen Bruun (1743-98). Den mærkelige placering af gårdens fire længer stemmer godt nok med taksationsbeskrivelsen 1800, der anføres her som eksempel på, hvad en sådan beskrivelse kan oplyse.

Anders Bruuns gård består af følgende fire huse:

1. Stuehuset, stående nordvest i øst/vest, 14 fag langt, 2 alen i faget, og 9½ alen vid. Det er indrettet fra vestenden til 2 kamre, storstue med et kammer og 2 sengesteder i den nordre side, dernæst gang og kælder, dagligstue med 2 sengesteder. I samme stue er indmuret en jern-bilægger-kakkelovn. Derved er køkkenet med skorsten igennem huset samt bryggerhus, hvorudi er 1/2 tønde kobberkedel i grue mod østenden. Bygningen er opført af fyrtømmer med lervægge og tækket med rør- og stråtag, er loftet overalt og forsynet med vinduer og døre.

Ansættes i fag for 20 rd. .. = 280 rd.

2. Vesten i gården er et hus indrettet til tørve- og huggehuse, ligeledes opført af fyrtømmer med lervægge og strå-tække. Det er 6 fag langt og 6 alen vid og ansættes i fag for

4 rd. = 24 rd.

3. Korn- og hølade med stald i østerende, stående østen for stuehuset i øst/vest, 16 fag langt og 10 alen vid, bygget af fyrtømmer med lervægge og strå-tække. Ansættes i fag for

6 rd. = 96 rd.

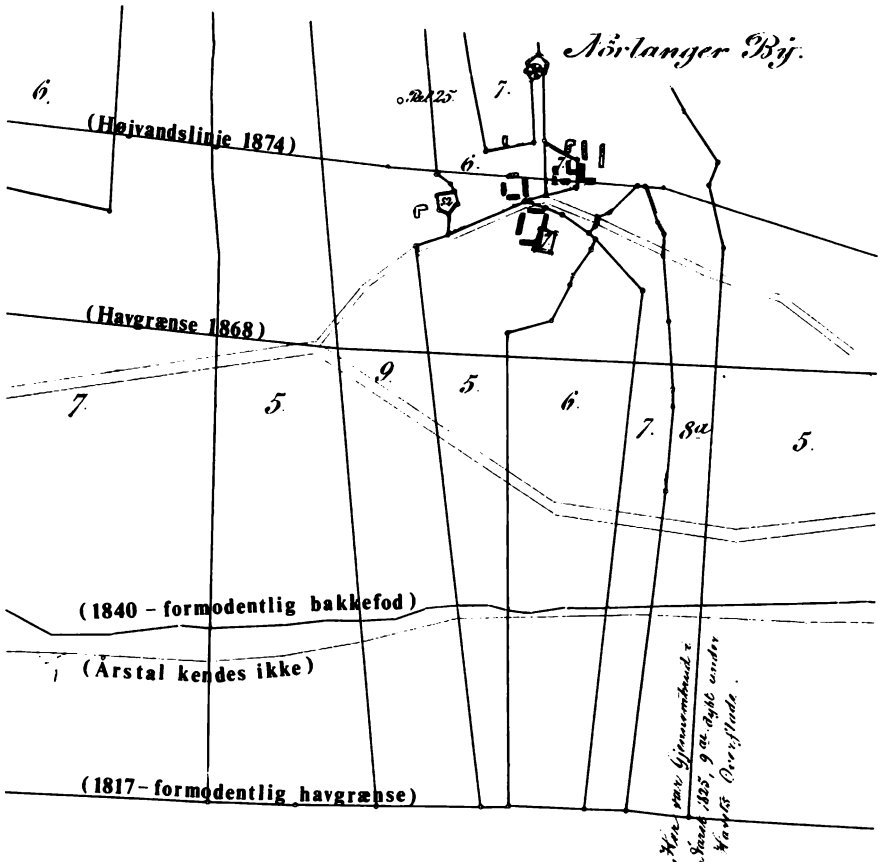

Fig. 6. Udsnit af Kort over Vesterhavs-kysten fra Agger By i Thisted Amt til Rønland i Ringkøbing Amt, forfattet i 1879 af landinspektør A. G. Birk. (Kystinspektoratet, Lemvig)

4. Fæ- og fårehuset, stående sønden i gården i øst/vest. Det er 12 fag langt og 6 alen vid, opbygget af samme slags materialer som forrige og ansættes à fag for 4 rd. 1 mk. = 50 rd.
I alt 450 rd.

Den højest vurderede genstand i stuehuset har været jern-bilægger-kakkelovnen til 8 rd., mens et 24 timers stueur i futteral vurderes til 4 rd. Kobberkedlen var 3 rd. værd.

Af kreaturer nævnes 4 køer, 1 kviekalv, 2 hopper, 1 føl, 6 får og 2 svin. Den bedste af hestene vurderes til 12 rd., den største enkeltpost i den samlede vurdering, der i alt beløber sig til 115-5-8.

Skifteforretning⁸⁾ med registrering 1794 efter Anders P. Bruuns afdøde hustru giver detaljerede oplysninger om gårdens indbo.

Gælden androg 94 rd. Når hertil kom

herskabets fordring for bygfæld og besætning, ville der intet blive til arvingerne.

Boet ejer en gammel fiskebåd til 2 rd., halvdelen i anden fiskebåd, 2 rd., samt en gammel fjord- eller pulsvodbåd, 4 mark, og der nævnes sildegarn og nogle gamle fiskekroge til 2 rd.

Langer-boerne har drevet såvel hav- som fjordfiskeri ligesom den øvrige del af sognets beboere. Fiskeri har vel betinget de fem husmænds eksistens. I listen over pulsvod-fiskere fra 1741 nævnes to bådejere fra Nørlanger og fire brugere. Det var, hvad der skulle til for at udruste et pulsvod.

Anders Bruuns gård havde skorsten »igennem huset« - som også Niels Christensens gård på matr. nr. 6. Ildstedet i de øvrige to gårde og de fem huse »befandtes som almindeligt for fiskere uden skorsten«.

Ifølge byfoged Bræmers indberetning i 1789 om byggeskik på landet^{8a)} er egnens stuehuse »sjældent og næsten ingen steder indbygget til udhusene; disse er og for en stor del separerede fra hinanden, men på sine steder sammenbyggede«. Sådan synes det også at have været på Nørlanger.

GLIMT FRA 1700-TALLET

Anders Pedersen Bruun overtog sin fødegård i fæste efter sin stedfar, vel omkring 1780.

Han er hovedperson i den tragiske begivenhed, der skildres i Harboøre-biografier⁹⁾

Niels Nielsen, 62 år. Denne mand var født på Nørlanger, hvor hans fader, Niels Nielsen, boede. Han blev 1755 gift med naboenken Maren Christensdatter og stedfader til Anders Pedersen, som han oplod gården til. Da Christen Gay på Stausholm havde bryllup med Maren Christensdatter

på Harborøn 1784, 26. oktober, blev benævnte Anders Pedersen, hvis hustru var brudens søster, indbudt med husfamilie, hvortil hans hustrus søn i 5. år og stedfaderen indfandt sig. Anden dag i aften ville de hjem. De var beruset. Forestillingen om vejens vanskelighed og nattens mørke kunne ej afholde dem fra det, de jo ville af sted hjem. Den unge mand kører med den gamle Niels Nielsen, der har den lille dreng på knæ. De kører rask og kommer til havbjergene, og lidt nordpå kommer de så nær en havpyt (= *dybt vandbul*), så vognen giver noget slag ned, hvorved den gamle mand slyngedes af vognen med barnet på knæet. Mulig var han indslumret, men vågnede ikke førend i evigheden. Anders Pedersen kørte hjem, og først da savnede han de to medhavende. Angst, skræk og anger betog nu ham såre meget, og end mer hustruen, da hun spurgte det, især hendes elskede barns så uskyldige død.

Det var formodentlig samme Niels Nielsen (1722-84), der som nævnt tilkøbte sig retten til brændevinsbrænding i 1768.

At den ret kunne misbruges, fortæller en anden beretning i Harboøre-biografier 7/10 1782. Det angår Christen Christensen Langer (1703-82).

Denne Christen Christensen Langer var, som mange langerboer da var, hengiven til brændevin fra den tid, de fiskede... Han var meget lille af person, hvorfor folk i almindelighed kaldte ham Bitte Chren. Når han var beruset, og dette var ikke sjældent, bandede og skændte han stærkt og det så ivrig, at han næppe kunne forstås.

Bitte Chren var fæster på gården på matr. nr. 5.

Ved provsteret i Ferring skole 8/6 1750 angående den vidtløftige Harboøre-degn Thyge Hassing¹⁰⁾ fortæller Peder Christensen af Nørlander, Anders Pedersen Bruuns far, at han for et års tid siden var kommet ind i degneboligen, hvor han og andre kom i kortspil med Thyge Hassing, »og de finge tilsammen en del brændevin at drikke, hvoraf vidnet måtte betale sin anpart«. Da degnen havde tabt penge i kortspillet, »opstod han imod vidnet og slog ham i ansigtet med knytnæve, så at blodet flød ham ned ad ansigtet, og han fik en stor skramme på næsen«.

- Er det mon mere end et tilfælde, at overleverede beretninger fra 1700-tallets Nørlander taler påfaldende meget om brændevin?

NABOSKAB MED THYBORØN

Trods Pælediget som sogne- og amtsgrænse har der været megen forbindelse med Thyborøn. Her havde man vistnok ingen heste, men lejede folk med heste i Harboøre til markarbejde - ifølge vidneudsagn fra 1720'rne mod herremanden Peder Nielsen Mollerup på Vestervig Kloster¹¹⁾

Med døden til følge mishandlede han den meget brutale bonde og fisker Niels Povlsen fra Thyborøn, der vistnok på sin vis har været stedets »konge« og til sand skræk for sine omgivelser, også på Nørlander.

Det fortæller delefoged på Harboøre Jens Pedersen Stausholm, for hvem Niels Povlsen havde anklaget »en knægt fra Langøre, som han havde været i krakil med, og i samme alarm var hans nye kæp med sølvknapper på bleven sønderbrudt«.

Jens Pedersen Stausholm måtte følge med til Nørlander, hvor han fornam »af

samtlige folkene«, at Niels Povlsen »havde huseret stærkt både med truselsord«, som han dog ej ville røbe, såvelsom med »blotte kniv«.

Delefogden på Stausholm har været Nørlanders nærmeste verdslige myndighed, til hvem altså også folk nord for Pælediget kunne henvende sig, når de ville anklage deres naboer mod syd.

I det hele taget er Mollerup-sagen oplysende, hvad angår naboskab mellem Agger og Harboøre sogne. Et andet klagepunkt mod Mollerup var, at han lod sine folk ødelægge klitbevoksningen med sandflugt til følge. Søren Larsen fra Rønland påstår, at »Agger sogns beboere slår klittaget med deres segle indtil Mindeberig på Ryssenstens grund, og det både nat og dag«.

Hvis »Mindeberig« er det samme som »Gl. Mindesberg« på 1794-kortet (fig. 2), så har aggerboerne vovet sig langt ind på nabogodsets domæne.

SÆRLIGE EFTERNAVNE

Adskillige ægteskabsforbindelser er blevet sluttet tværs over Pælediget, men oftest fandt man sin mage blandt naboerne. Det sker påfaldende tit, ligesom det også er påfaldende, at faddere ved dåb fra Nørlander næsten altid er naboer, der jo altså også tit var slægtninge.

Tre tilnavne, dvs. efternavn efter det sædvanlige *sen*-navn, må omtales.

Navnet *Øster* forekommer ofte. Man måtte så forvente, at andre på Nørlander blev kaldt Vester. Det ses ikke; derimod i Langerhuse. Men det er svært at se nogen forbindelse herfra til navnet *Øster* på Nørlander.

Også *Bruun* (eller *Brun*) forekommer hyppigt. Antagelig er en mand fra Brunsgårdene nord for Harboøre kirke i sin tid flyttet til Nørlander og har medbragt navnet.

At folk, der bor på Langer – enten de nu er indfødt eller tilflyttet – får tilnavnet *Langer*, svarer til skik og brug. Også det modsatte forekommer. Navnet Langer i Rønlangergårdene (matr. nr. 39 og 40) må stamme fra en Nørlander-mand, der på et eller andet tidspunkt er flyttet til en af gårdene, muligvis Peder Jensen Langøer, der omtales midt i 1600-tallet.

Det samme gælder Langergårdene i Sønder Tøt eller Nørre Vrist (matr. nr. 19, 20 og 21).

Også flere Thyborøn-folk bærer navnet Langer. Det må normalt betyde, at de så er tilflyttere fra Nørlander.

UDSKIFTNING 1800 OG SELVEJE

Med undtagelse af præste- og degnejord var hele Harboøre sogn fæstegods under baroniet Ryssensten, der i 1798 bliver solgt til de såkaldte godsslægtene Peter Severin Fønss og Ulrich Christian von Schmidten, som i 1801 tilskøder »Harboøre sogn, dets jorder, gårde, huse og steder samt kirke med dens tiende« til generalauditor Hans Jacob Lindahl, birkeskriver Arent Warelmann, købmand Chr. Aggerborg og godsejer Sørensen.

Handelen må være aftalt forinden, for ved Harboøre sogn udskiftning, der foretages 11/10 1800, er det Lindahl og hans medinteressenter, der »råder for udskiftningen, for så vidt ejeren tilkommer«.

Man kan så spekulere på, hvor meget de pågældende fæstere og brugere selv har haft at sige i dette mægtige foretagende.

Skellet mellem Nørre Langer bys ejendom og Knopper enge rettes, hedder det, og nord for dette skel afsættes engskifter til »de af sognet, som før havde enge på bemeldte bys ejendom« – altså på Nørlander.

Ind imellem disse engskifter afsættes eng

og græsning til fem nye huse, hvert lod på fem tønder land.

Hertil flytter i 1820 to af Nørlanders husmænd og får tildelt matr. nr. 10 og 11. Siden – efter stormflod i 1873 – flytter de endnu længere mod syd, og området bliver kaldt Sønder Langer, hvor efterhånden flere nybyggere – især fra Nørlander – slår sig ned. De bygger som regel på den vestlige del af lodder i Knopper-enge, der ellers tilhørte folk i Harboøre sogns sydlige del.

Efter udskiftningen køber de fleste beboere efterhånden deres ejendomme til selveje. Flere mellemhandlere er inde i billedet, således birkedommer Bendix Ahlefeldt Claudi, sognepræst Peder Højland og degnen Michael Ingstrup. Et register i Ryssestenens skøde- og panteprotokoller viser vej til adskillige handlere, men ikke for alle beboere på Nørlander.

Det ses, at Christen Christensen Flyvholm (1773-1835) køber Anders P. Bruuns gård ved købekontrakt af 21/10 1801. Når købesummen, 600 rd., er betalt, udstedes skøde. Det sker 6/11 1806.

Rækkefølgen af et steds beboere synes at følge det samme mønster, enten der er tale om fæste eller selveje. Overdragelse sker normalt enten fra far til søn eller ved giftermål, hvor en ny fæster eller ejer gifter sig med den forrige enke.

Anders P. Bruun døde i 1798. Hans første hustru var død i 1794. Få måneder efter gifter han sig med Maren Christensdatter Kynde (1748-1820), med hvem Chr. Flyvholm siden indgår ægteskab.

Maren får ingen børn, og efter hendes død gifter Chr. Flyvholm sig i 1822 med Margrethe Christensdatter Skjøtt (ca. 1792-1834).

Kirkebogen beretter i årene 1823-33 om fem dødfødte børn i det ægteskab foruden en søn, der levede i knap to måneder.

I 1806 får Chr. Flyvholm sine bygninger omvurderet. Det vestre hus er nu nedbrudt »for ej igen at opbygges«.

KATASTROFEÅRET 1825

Det er 1825, der står som mærkeåret for Limfjords-tangen – ved, at en landevej ødelægges, og en vandvej åbnes.

Det med den ødelagte landevej – mellem Lemvig og Thisted – er tydeligt oplevet som en ulykke, der ikke var til at leve med.

Den åbne vandvejs betydning – sejlads mellem Vesterhav og Limfjord – fik man nok først øje for efterhånden.

I 1624 var det konge og adel, der tog af fære. Nu er det den enevældige kong Frederik VI's faderlige repræsentanter, herredsfogderne i Lemvig og Vestervig, der må tage sig af tangens ve og vel.

Ryssensten birk var nedlagt i 1821, og området, herunder Harboøre, lagt under Skodborg-Vandfuld herreders jurisdiktion, ledet af herredsfoged F. K. Schönau (1801-29).

Herredsfogdernes kopibøger rummer oplysende beretninger om stormfloden og dens følger.

Det var især den 3. februar, orkanen rasede. To dage senere er Schönau i Trans og møder da et bud fra Harboøre, der beretter om »den almindelige nød, havets overskyelse havde forårsaget«.

Den største skade var sket ved Nørlander. Her var der åbnet en svær strøm mellem hav og fjord. Den gjorde passage umulig »på anden måde end ved overfart med båd«. Mange steder var beboerne i livsfare og måtte søge frelse på lofterne; »– dog har ingen tilsat livet derved«, skriver Schönau, »og af kreaturerne ved jeg ikke nogen kommet uden 14 får, som druknede hos Nils Bruun på Nørre Langer«.

Og så nævner Schönau sin bekymring for

den brudte landevejsforbindelse. Han har måttet forlægge vejen ud til stranden, og for på nogen måde at vedligeholde passagen til Thy har han foranstaltet en stor skibsbåd bragt til Nørlander, hvorpå vogne og gods kan overføres. Hestene må svømme over.

Men nok den bedste samtidsskildring, der findes om havets angreb på Limfjords-tangen i 1825, er skrevet af amtsprovst Bendix i Vestervig. Den angives at være sendt til kongen; en kopi er indført i præstens embedsbog.¹²⁾

Det havde blæst hårdt af SV og VSV natten til den 3. februar. Med dagens komme lagde vinden sig noget, men kun for at samle nye kræfter. Stormen af SV tog igen til, og i omtrent seks timer var havet steget indtil 4 alen over sædvanlig højde og gik som en rivende strøm over landstrimlen samtidig med, at dele af kysten blev bortskullet, nogle steder 20 alen, andre steder 50, og på enkelte steder blev over 200 alen af landet bortskåret. Det var tilfældet ud for byen Toft nord for Thyborø.

Han beretter, at Tofts fire familier svævede i livsfare og dødsangst; thi havet gik ind i husene, og de måtte redde sig, og hvad de havde, på lofterne. »Denne skrækkelige skæbne delte beboerne af Langerhuse...«.

Bendix mener Nørlander – og ikke fiskerbyen, det nuværende Langerhuse, en mil længere mod syd. Det er helt tydeligt, når han straks efter beskriver den kanal, der var dannet »tæt sønden om Langerhuse, hvori beboerne havde mistet en del af deres kreaturer, én mand alene 14 får. Kun med nød bjærgede de livet; men havde stormen og havgangen varet nogle timer til, ville ingen redning have været«.

Betegnelsen Langerhuse for Nørlander har nu og da voldt forvirring i beretninger om 1825-stormfloden.

Kanalen syd for Nørlanger beskrives af provst Bendix som 150 alen bred og 10 alen dyb, men allerede 11/2, da han skriver sin beretning, er den »sunket sammen til 100 alen og tilstoppes i havstokken af sand, der dog atter skylles bort, så snart vinden blæser af V eller SV«.

Gennembrudsstedet er indtegnet på matrikelkortet og medtaget på Birks kort (fig. 6). Kanalen må have løbet temmelig tæt på Chr. Flyvholms gård, den sydligste i byen. Men formodentlig var gården på matr. nr. 5 hårdst ramt.

Den ejedes i 1825 af Jens Christensen Bruun (1776-1827), der i 1806 havde giftet sig med Simon Christensens enke. Med kone - hans tredje ægteskab - og et mindre barn flyttede han til Houe præstegård. Det må have været hen på sommeren. Sognefogden i Harboøre får 24/6 besked fra herredsfogden, at der ifølge amtmandens specielle tilladelse ydes Jens Bruun fri befordring med bygningsmateriale og bohaver over Noret eller til Harboøre sogns grænser. Derfra må han selv sørge for befordring. Sognefogden - Jens Bruuns svigerfar - må for det første tilsige 50 kørsler for Jens Bruun, »der straks behøver hjælp«.

Sognets øvrige beboere har altså kunnet pålægges den slags ydelser i en sådan situation. Nærmere regler herom var meddelt sognefogden 4/6.

Stedets bygninger må være revet ned til grunden og materialerne helt eller delvist kørt til Houe.

Jens Bruuns bortrejse ses ikke indført i kirkebogens afgangliste. Den fortæller derimod, at Anders Eriksen Berg, Nørlanger, med hustru og tre børn samt »oldingen« Lars Larsen på 70 år er bortrejst fra Harboøre sogn 1/5 til Sæby sogn i Salling, og at Henrik Pedersen, Knopper, med hu-

stru og to børn er flyttet til Fabjerg sogn 24/6 1825.

Henrik Pedersen (1781-1838) havde købt gården Engelund i Fabjerg, og ifølge ordre til sognefogden 11/6 skulle her tilsiges fire vogne af sognet til transport af byggemateriale fra Knopperhus.

Hans sted har åbenbart ikke skulle fjernes rub og stub. Det overtages af broderen Christen Pedersen (1796-1874). På et vist tidspunkt bliver bygningen flyttet ind på stedets englod, mod sydøst, hvor Knoppergård senere lå (fig. 7).

Det ses ikke, om Anders Eriksen Berg (f. 1789) fik hjælp til sin flytning til Salling. Den er formodentlig sket over vand.

Ifølge H. C. Strandgaard¹³⁾ måtte også Anders Berg »fly på loftet med sin hustru og sine børn«. Den gamle Lars ville først forlade sin seng, da vandet steg over sengekammen, og det blev fortalt, at kanalen gik tæt forbi Anders Bergs hus. Den var så dyb, »at man kunne stikke en 7 alens sprød ned i den uden at finde bund«.

- Sidst i november samme år brød vejret igen løs. Det begyndte lørdag aften den 26. og var heftigst om søndagen og den påfølgende nat.

Da blev kanalen ved Agger dannet, den kanal, der efterhånden blev sejlbar.

Først om tirsdagen får herredsfoged Schønau, ved sin karl, oplysning om, at beboerne på Nørlanger igen havde været i yderste livsfare. To af dem, Chr. Flyvholm og Niels Bruun, havde været nødt til med deres familier »aldeles at forlade deres bopæle, da nogle af husene var ganske bortskyllede og de øvrige så ilde tilrede, at ingen kunne opholde sig i dem«.

Kanalen syd for Nørlanger var blevet meget udvidet. Den holdt sig i flere år, så området med Nørlanger og Thyborøn i den

Fig. 7. Knoppergård fra SV. Knopper station bagest yderst til venstre. Formodentlig først i 1900-tallet. – Sådan har vel også gårdene på Nørlander taget sig ud, men ingen busker gården her med det udseende. Det er dog tydeligt det samme stuehus, der ses på senere billeder, nu hvidkalket og med kun æstfløjen tilbage af udbusene. – Har diget med bræddestakit mon skullet indbegne en kålgård eller have? Det er vistnok strandtømmer, der ses bagved til venstre. Er det mon i anledning af en forestående strandauktion, de tre mænd (samt fotografen) er kommet til stede? Deres køretøj (en best) anes mellem de to af mændene.

tid har eksisteret som en ø mellem to kanaler.

13/6 1826 får sognefogden instrukser om, hvordan landinspektøren kan hentes i Thyborøn. Vognen kan formodentlig køres ind i fjorden øst om kanalen ved Nørlander. Hvis ikke, må hestene svømme over og vognen overføres i en båd. Vognen måtte kunne skaffes fra Nørlander, f.eks. hos Niels Bruun.

Få dage senere, 20/6, besøger kongen de stormflodsramte steder og bevilger 120 rd. til uddeling blandt det mandskab, som førte »allerhøjstssamme« med følge over kanalerne i Agger og Harboøre sogne.

I april 1827 afskediges Chr. Flyvholm

som klitfoged, »da hans tjeneste nu som boende norden for kanalen er overflødig«. Så sent som 17/11 1829 nævnes kanalen i brev til sognefogden.

Alligevel har man på forskellig vis kunnet passere både den og Agger kanal, og det er vist først efter stormfloden 1839, at bruddet på tangen virkelig blev accepteret.

Men Nørlanders gårde måtte flyttes. 8/7 1826 får sognefogden instrukser angående de to Nørlander-mænd, Niels Bruun og Chr. Flyvholm, der »i denne tid behøver hjælp til at flytte deres bygninger«.

Formodentlig blev også Josef Jensens gård på matr. nr. 7 flyttet. Alle tre gårde bliver nytakseret 11/9 1827, og bygningerne

fremtræder betydeligt ændret, mindre og vel fattigere.

Mads Pedersen, hvis mor (fig. 8) var født på Nørlanger 1798, fortæller til folkeminde-samleren Evald Tang Kristensen, at »3 beboere måtte flytte længere nær på«, og Mads Sørensen (1809-93), »kongen« i Thyborøn, hvis kone var fra Nørlanger (fig. 9), siger ved samme lejlighed, at »Nørlanger lå først en fjerdingvej sønden for Pælediget, og så 1825 blev den flyttet hen til Pælediget«.

Ved sammenhold af oplysninger i matriklen fra ca. 1850 og matrikelkortet kan gårdenes nye beliggenhed fastslås til et sted mellem nuværende høfte 52 og 53. Byens gamle beliggenhed har været et sted i havet ud for nuværende høfte 50 (fig. 1 og fig. 16).

Herredsfogd Schönau fortæller 21/9 1826 om den »overhåndtagende nød« i det uheldige Harboøre sogn. Både landbrug og pulsvodfiskeri var mislykkedes den sommer, og man må formode, at nøden nok ikke var mindst på det mishandlede Nørlanger.

Chr. Flyvholm og hans kone synes hårdest ramt. Om deres mange dødfødte børn er fortalt. Under folketællingen 1834 står ægteparret opført som eneste beboere af »et hus med jord« på Sønder Langer – vel en skrivefejl for Nørlanger. Da Chr. Flyvholm dør i 1835, kaldes han »aftægtsmand af et boelssted på Nørlanger« med ophold hos gårdmand Peter Sand, vistnok i Vester Sandsgård (matr. nr. 28).

Hans kone var død året før.

15/2 1830 gør herredsfoged Schönau rede for omstændighederne omkring ødelæggelsen af Jens Bruuns gård og hans flytning til Houe. Jordeejendommene var de første år efter oversvømmelsen »næsten ganske bedævede, især af sand og stengrus, og først nu i et par år har de igen kunnet afbenyttes

Fig. 8. Maren Christensdatter Langer (1798-1869), datter af den Christian Laursen, der 1801 kaldes skoleholder og bor i det ene af de to buse, der i 1820 flyttes til Sønder Langer (matr. nr. 10). Hun blev gift med sognefoged Peder Madsen Tørrestak, Øster Sandsgård, og deres ældste søn var Mads Pedersen Kirkehus, en af de tre, fra hvem Evald Tang Pedersen fik beretninger om det forsvundne Nørlanger.

til græsning og høslæt«. Og så beretter han, at husmand Christen Nielsen Bruun (1790-1843) har opført bygninger, »som af ham beboes«, på den sydlige parcel af Jens Bruuns ejendom. Her lå Mandbjerg enge, og adskillige af C. N. Bruuns efterkommere bærer i dag navnet Mandbjerg. Også det sted måtte rykke sydpå i 1874. (fig. 15).

STORMFLODEN 1839

De første par dage i januar 1839 satte en vestenstorm store vandmasser ind i Limfjor-

Fig. 9. Mads Sørensen (1809-93), »kongen« i Thyborøn, der var med til at redde folk fra Nørlander i 1839, og hustru Sidsel Marie Nielsdatter (1811-76), der var fra Nørlander, datter af Niels C. Bruun på matr. nr. 6. (Anne Margrethe Christensen, Holstebro).

den gennem Agger-kanalen og et nydannet gennembrud af tangen. Natten til 8. januar drejede vinden i SV og tiltog i styrke, og umådelige vandmængder – nu gennem yderligere nye gennembrud af tangen – blev presset ind i fjorden, hvis vandstand næste morgen steg til »en højde, som ej i mands minde kan erindres og lod befrygte stor ødelæggelse«.

Det er nu herredsfoged F. Gundelach, Lemvig (1830-47), der beretter til amtmanden et døgn tid senere. Endnu til morgen var forbindelsen mellem »landet« – d.v.s. Engbjerg og Hygum bakker m. v. – og Harboøre spærret »formedelst vandflod«. Men

sognefogden i Engbjerg har meddelt, at ingen bygninger savnes.

Få dage senere skriver Gundelach en mere detaljeret beretning. Der er på Harboøre sket mere eller mindre skade på huse, jord, ildebrændsel og foder, værst på Nørlander, Rønland og i Vrist fjerding. På Nørlander var folkene i livsfare, men blev reddet med både fra Thyborøn.

En af redningsmændene var Mads Sørensen. Mange år senere, som 80-årig, fortæller han til Tang Kristensen, at de var en »4 stykker, der slog sig sammen og vadede over til Nørlander. Josef Langer havde sat et flag op igennem sin lade, »og det så vi«, fortæller Mads Sørensen. »Så blev min kone så elendig, og så måtte vi skynde os at komme af sted«.

Først bjærger de nogen med båd, men da de skal tilbage til Nørlander igen, kan de ikke ro på grund af den stærke strøm. De vader da vestpå til havet og går strandlangs til ud for Nørlander.

»Så kørte de herop«, fortsætter Mads Sørensen, »for de var kørende. De kørte her vester til byen og så lige ind i øster. Vi frelste en 14-15 mennesker dernedefra. Da vi sidste gang skulle ind vesterfra, var jeg nær druknet i en grob, hvor det havde samlet vandet fra fjorden med en stærk strøm. Da vandet faldt, kom mine svigerforældre ligegodt i stedet igen deroppe. Det var et dejligt sted, de havde; de kunne avle indtil 100 læs sylt«.

Mads Sørensens svigerfar var 79 dengang, aftægtsmand og enkemand, men han levede endnu i seks år hos sønnen Anders Nielsen Bruun.

JENS HVAS' GÅRD

Livet er fortsat på »de dejlige steder«, der nok især var betinget af gode mærskenge

mod Limfjorden. Det ser ud, som om de tre gårde for så vidt blomstrede op i de følgende årtier; deres »ejendom tiltog, og velstanden forøgedes«. ¹⁴⁾

Også Chr. Flyvholms sted.

Det blev i 1835 overtaget af Jens Hvas Sørensen (1806-86), der året før havde holdt bryllup med den 15 år ældre Sidsel Cathrine Sørensdatter (1791-1868).

De fik ingen børn, men allerede i 1840 nævnes en plejedatter, Gertrud Jensen på 12 år, datter af Jens Hvas' søster, der var gift med hans kones tvillingbror, og i 1845 nævnes plejesønnen Peder Sørensen på 3 år, søn af en anden søster til Jens Hvas.

Når min oldefar Christian Eriksen Langer (fig. 10) i 1890 fortæller til Tang Kristen- sen: »Æ har fået min kone fra Nørre-Langer, og der, hvor hun sov sidste gang i sit hjem, der kan nu de største orlogsmænd sejle« – så må også hun have opholdt sig i Jens Hvas' gård før sit bryllup i 1854. Min olde- mor, Ane Jensen Røn, var søster til pleje- datteren Gertrud. Deres mor var død i 1836, deres far i 1848.

Sidsel Cathrine har sikkert været dem en god stedmor. I 1836 får hun det skudsmål, at »hendes hele liv, indtil hun for et år siden blev gift, har været opofret hendes forældre, og efter disses død en broder for at bestyre deres hus«.

Det siger dommeren, da hun frikendes i en strand-tyverisag, ¹⁵⁾ hvis udsagn for så vidt giver et indtryk af dagligliv på Nør- langer:

En aften ved juletid 1835. Jens Hvas og hans tjenestekarl er ude i klitterne i hver sin retning at lede efter fårene. Jens Hvas kommer først hjem om natten ved to-tiden, og Sidsel Cathrine bliver bekymret for karlen. Hun går ud for at lede efter ham og træffer ham med et par fjæl, han har fundet ved

Fig. 10. Christian Eriksen Langer (1824-1906) og bustru Ane Jensen Røn (1825-82). Chr. Langer var opkaldt efter sin farfar, der i 1783 giftede sig til Ø. Rønlangergård (matr. nr. 39) fik tilnavnet Langer, som en tidligere fæster af gården må have bragt med sig fra Nørre Langer.

stranden og nu »skød dem af sin ryg over diget til kålgården, som ligger ved husenden«.

»Strandfogden, som bor noget borte, stod just med sin karl i døren og så ved månelyst 2 personer komme gående fra klitten med noget...«.

Da var klokken mellem 3 og 4.

– Er den overvågen udtryk for en strandfogs mistænksomhed over for nye naboer? Og var mistroen begrundet? Også siden blev Jens Hvas og hans kone beskyldt for ulovligheder i forbindelse med strandet gods, således i »Vertumnus«-sagen 1847. ¹⁶⁾ Men det må siges, at myndighederne i de år førte en meget hård kurs over for det, der er blevet kaldt »uretfærdighed ved strandsiden«.

Ved taksationen i 1827 efter flytningen beskrives gården på matr. nr. 8 som en vinkelejeendom med stuehus på 13 fag i øst/vest og en udbygget lade fra østenden mod syd på 9 fag.

I 1844 ses begge floje forlænget, stuehuset med 4 og laden med 8 fag, og i 1847 nævnes tillige et vesterhus på 8½ fag, indrettet til hølade, vognskjul og hestestald.

Efter reparationer og forbedringer nyvurderes de samme bygninger igen i 1856.

I juli kvartal 1867 udslettes stedet af brandforsikringen som nedbrudt. Da har Jens Hvas forladt Nørlander og er flyttet til Flyvholm i Vejlbj (matr. nr. 66), tinglæst skøde 9/1 1867, og få måneder senere overdrager han det nye sted til plejesønnen Peder Sørensen (Hvas) (1842-97), fra hvem den talrige Hvas-familie fra Harboøre stammer.

Muligvis kan stormfloden sidst på året 1862 have medvirket til Jens Hvas' flytning. Da blev Thyborøn kanal dannet, og A. B. Nielsen skriver i sin dagbog, at havet da var det højeste, det havde været siden 1839. Både dæmninger og bjerge blev nedbrudt mange steder.

Om den dagbog senere.

ANDERS BRUUNS GÅRD

Fem år efter brød det igen løs:

»År 1868, den 6. februar om morgenen mellem kl. 9 og 10, steg havet til en sådan højde, at det overskyllede hele landtungen på Harboøre og nedbrød alle dæmninger, som med megen møje og besvær var opførte...«, skriver »en gammel thyborønbo« i Lemvig Avis en uge senere.

Det blev Nørlanders endeligt. Byens to sidste gårde bliver ødelagt ved oversvømmelse og et nyt gennembrud af havet ved Pælediget syd for Thyborøn.

Det er igen – som i 1839 – herfra, de nød-stedte reddes. Flere mænd vader over til »den nordvestligste gård på Langer, nemlig Anders Bruuns, hvor de med megen møje fik folkene samt 2 heste og 4 køer med til Thyborøn«. ^{16a)}

Anders Bruuns gård (matr. nr. 6) lå formodentlig stadig der, hvortil den var flyttet efter 1825-katastrofen.

Ved taksationen i 1827 består gården af et stuehus mod syd på 11½ fag og et nordre hus på 13 fag, indrettet til hestestald, fæhus og lade. Dertil kommer en ottekantet vejr-mølle syd for gården, 105 alen fra stuehuset og over 100 alen fra nærmeste fremmede bygning, hedder det i 1860.

I 1838 befandt gårdens ombygget og forandret. Stuehuset er nu på 13 fag, af grundmur på søndre side og vestre ende. Laden i nord er forlænget med 6½ fag. Desuden findes der nu et østerhus på 4½ fag, indrettet til tørvehus og vognskjul, og et få-rehus i vest på 4 fag.

Formodentlig har gården haft de samme bygninger endnu i 1868.

Ifølge meddelelse til brandforsikringen 1/3 1869 er gården på det tidspunkt nedbrudt og bortført – til Rønland, hvor Anders Bruun bor ved folketællingen 1870. Han kaldes da – som i 1860 på Nørlander – møller, sønnen møllersvend.

Næsten alle familiesammenhænge på Nørlander mødes i den gård. Den gamle Niels Christensen Bruun (1761-1845) havde 5 søskende og 11 børn (i to ægteskaber). Og det er især herfra, familieforbindinger til Thyborøn knyttes.

P. CHR. LANGERS GÅRD

Mest dramatisk foregik redningen i 1868 fra P. Chr. Langers gård på matr. nr. 7.

En båd blev bemanded med 12 thybo-

rønboer, der først forgæves måtte ro i fire timer, hvor de var vidner til et »grueligt syn«. Bølgerne slog op imod gårdens lade og stalderne, og skummet fløj langt op på tagene, som truede med at styrte sammen.

Båden kunne ikke nå gården, og mandskabet måtte i forkommen tilstand vende om og »overlade de ulykkelige i forsynets hånd«. Henad aften løjede vinden lidt af, og Thyborøn-folkene forsøgte igen, »hvilket med Guds bistand lykkedes dem; kl. 10 1/2 ankom de hertil og havde den glæde at få alle familiens medlemmer, i alt 12, som var i yderst forkommen tilstand og ganske havde opgivet håbet om frelse, med sig tilbage til Thyborøn, hvor de ankom kl. 2 om natten«, skriver den gamle thyborønbo.

Det var nu ikke alle tolv reddede, der var familiemedlemmer. Tre af dem var proprietærer fra Lemvig-egnens større gårde. De havde været på jagt og overnattet hos P. Chr. Langer. Lemvig Avis bringer deres tak umiddelbart efter thyborønboens beretning.

Den er underskrevet: »Trans, Tørring og Engbjerg, den 11. feb. 1868. N. Kastberg. C. Agger. G. Gregersen«.

Det var den længste dag, de nogen sinde havde oplevet, skriver de og priser især de tapre redningsmænd fra Thyborøn.

Det gør også P. Chr. Langer et par dage senere i avisen. Han anfører deres navne og takker tillige sine tre gæster:

»De fik udrettet det, som jeg umulig kunne have fuldført ved egne kræfter, idet de nemlig, ved hurtigt at opkaste en dæmning langs udvæggene, brød bølgernes magt så meget, at kreaturerne undgik at blive ført bort af vandene«.

Dæmningsmaterialet var gødning fra gårdens mødding, fortæller mange år efter den i 1868 ti-årige Josef Pedersen Langer (1857-

1940). Det blev fejlet til side som ingenting af den næste bølge. Havet havde forinden væltet kostaldens mure, og køerne blev trukket ind i stuehuset, der lå en alen højere end vestfløjen, fortæller Josef Langer.

Han fortæller også, at gården i 1868 var temmelig stor, ca. 250 tdr. land, efter at de havde købt naboejendommen (Jens Hvas'). De holdt 8-10 køer og mange får.

I 1806 var gårdens stuehus nyopført efter brand. Da den takseres i 1827 efter (formodet) flytning og genopførelse, består den af stuehus i syd på 8 fag, dels af grundmur og dels af tavlemur på søndre side, en lade i nord på 8 1/2 fag og et østerhus på 6 fag, tilbygget lade og indrettet til hestestald og fæhus.

1838 befindes gården ombygget og forandret. Stuehuset er nu på 13 1/2 fag med grundmur i syd og begge ender. Ladebygningen har også indretning til ko- og hestestald samt tørvehus, og vesterhuset på 6 1/2 fag er beregnet til gæstestald, færehus og vognskjul.

Den Josef Jensen (1781-1853), der i 1816 gifter sig med Anders Sørensens enke, fik ingen børn, og deres tjenestepige gennem adskillige år, Dorthea Jensdatter Riis (1818-1911), bliver i 1853 gift med Peder Christian Poulsen (1821-90) fra Øster Brovgård i Vejlbj (her kaldt P. Chr. Langer).

Han overtager gården og flytter den, vist i 1856, »formedelst havets nærhed« ind på en hidtil ubeboet grund - uden tvivl i østlig retning. Nu er bygningerne betydeligt større, stuehuset på 17 fag, men i øvrigt beliggende efter samme plan som før.

P. Chr. Langer blev strandfoged - som Josef Jensen. Det kan have været en tak for sidst, når Jens Hvas i 1859 optræder som anklagende vidne imod strandfogden.¹⁷⁾

Endnu under folketællingen 1870 bor fa-

milien på Nørlander. Brandforsikringsprotokollen nævner under 4/4 1868 et stuehus mod nord, heste- og kostald i syd og et østre hus. Det kunne tyde på, at udbygningerne er blevet nyopført syd for stuehuset, måske midlertidigt? Det meddeles 30/3 1875, at gården er nedbrudt.

Familien var flyttet til Veje Møllegård i Hygum, tinglyst skøde 17/1 1872, og blev naboer til Trolldborg i Engbjerg. Det var datteren herfra, afdøde overlærer Nikoline Knudsen (1886-1982), der fik fortalt og optegnede Josef Langers beretning om stormfloden 1868.

STRANDFOGDER MED VIDERE

»Disse 4 mænd har et strandlen, de som strandfogder beopagter«, står der i jordebogen 1798 ud for Nørlanders fire gårdfæstere.

Også i andre kilder, fra 1785 og følgende

år, anføres de alle fire som strandfogder i Nørre Langers strandlen, vel den samme strækning, der i 1650'erne i Bøvling lens regnskaber kaldes Langøre stranderi.

Både før og siden nævnes kun to, i 1801: Simon (Christensen) Langer og Niels (Christensen) Bruun, gårdfæsterne på matr. nr. 5 og 6. Fra 1813 opregnes tre strandfogder. Der er også Chr. Flyvholm med.

Efter 1825-katastrofen sker der en nyordning, der synes at ligge fast mange år frem, med tre strandfogder fra sydkanten af Knopper-engene og nordpå til Pælediget.¹⁸⁾

For det nordligste len er Josef Jensen (matr. nr. 7) strandfoged, dernæst Lars Kruse (matr. nr. 11 på Sdr. Langer) og endelig Christen Pedersen Knopper (matr. nr. 12, Knoppergård).

Strandingsberetninger og sager om strandtyveri i forbindelse med Nørlander

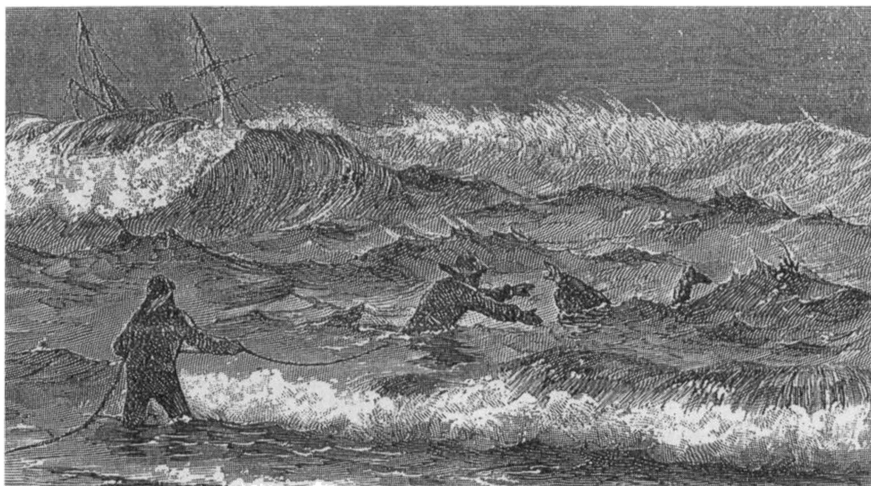

Fig. 11. Tegning fra Wisbechs Almanak 1882 med C. Jagds beskrivelse af de dramatiske strandinger i oktober 1860, ber en episode ved »Arctic«'s stranding, hvor en af de frivillige redningsmænd, en norsk styrmand, bjærges af strandede landsmænd efter redningsbådens kæntring. – Lignende redningsmetoder bar vistnok jævnlig været anvendt også af folk fra Langer. Det ses f.eks. i strandingsprotokollens beretning om skibet »Haabet«'s stranding i Lars Kruses len 12/10 1838.

kunne blive en meget omfattende historie. Et par antydninger er givet tidligere, og mere bliver der heller ikke plads til her.

Muligvis har røveri-sagnet om »Knopmandens penge« sin rod på Nørlander. En sag fra 1609 beretter om guld, som bl. a. Jens Knudsen og Christen Knudsens søn fra Langer havde fundet og siden videresolgt.¹⁹⁾

En sag fra 1699 fortæller om en vis omsorg for skibbrudne. Det år strander skibet »Helena« af Flensborg ved Langør. Folkene redder sig selv i land, og noget efter dukker en gammel bonde op, som sagde, at han var Ryssenstens strandfoged, og at han boede på Langør. Strandfogden var kørende og medbragte på vognen »lidet gangklæder«. En af de skibbrudne, der var syg, blev bragt til Langør. Det fremgår af skipperens beretning, der ellers ikke stiller Ryssenstens betjente i det bedste lys.²⁰⁾

Mange år senere, fra det store strandsingsår 1860, beretter dommerfuldmægtig E. Falbe Hansen om strandede søfolk, der var »faldet til ro og hyggeligt indkvarteret i de to (tre?) ensomme gårde, der lå deroppe i de nøgne klitter mellem hav og fjord. På steder havde man det bedre end der hos disse gæstfri, venlige folk; det var dygtige og probre koner, der forstod at lave god mad, og der var velstand.²¹⁾

Da russerfregatten »Alexander Newsky« strander i september 1868, var det forbi med velstanden på Nørlander. Da var det Knoppergård og stederne på Sønder Langer, der blev centrum for begivenhederne.

Æ SKWOLMESTER

Evald Tang Kristensens meddelelser om Nørlander blev optegnet under hans besøg på egnen i marts 1890. Da traf han også omgangsskolelærer Anders Bruun Nielsen (1827-92).

»Jeg frittede ham ud om sagn fra stranden og om strandinger, men han viste mig blot en slags skreven dagbog...«, skriver Tang Kristensen.

A. B. Nielsen (fig. 12) førte »en slags« dagbog (i privateje) omtrent hele sit liv. Som regel blev det kun til korte notater om vejr og vind, men indimellem fortæller han om familiebegivenheder, strandinger, oversvømmelser, om skoleforhold og kirkegang og om dagligt arbejde, og hans korte meddelelser kan læses som glimt, der viser,

Fig. 12. Omgangsskolelærer Anders Bruun Nielsen (1827-92) og bustru Ane Ovesen. – Billedet udtrykker, at A. B. Nielsen var en bogens mand. (Thyborøn-Harbour Lokalhistoriske Arkiv).

hvordan den daglige tilværelse har formet sig på Knopper og Langer i 1800-tallet.

Han var sønnesøn af den Anders Bruun (matr. nr. 8), om hvis tragiske køretur fra bryllup på Rønland er fortalt. Hans far blev født to år efter ulykken og kaldt Niels efter den omkomne bror.

Det har ikke ligget for, at Niels Andersen Bruun (1786-1834) kunne overtage gården; det gjorde hans kun 11 år ældre stedfar Chr. Flyvholm, om hvem også er berettet i det foregående. Niels Bruun fik som flere andre fra Nørlanger et mindre sted på Sdr. Langer, efter at han i 1824 var blevet gift med Maren, en datter af den børnerige Niels Christensen Bruun på matr. nr. 6.

A. B. Nielsen var kun syv år, da hans far døde, og han har tidligt skullet hjælpe og forsørge sin mor, som fisker, landmand, vist også som tømrer og fra 1858 tillige som omgangslærer for Thyborøn, Langer og Rønland.

Hans moster var gift med den tidligere omgangslærer Poul Ovesen, der døde i 1855. Han var ven med A. B. Nielsen, der i sin dagbog noterer hans begravelsestekst: »En from sjæl er gangen op til Herren«. Og året efter gifter han sig med Poul Ovesens søster.

Også A. B. Nielsen synes at have været »en from sjæl« – ifølge hans dagbog. Han er til alters i Harboøre kirke, nok to gange om året, som skik var, og han kan notere om en »udmærket prædiken« af sognepræst C. F. Møller, der i 1858 flytter til Hygum, men vistnok stadig søges af folk fra Harboøre. Også fremmede præster kan holde en »udmærket prædiken« i Harboøre kirke, således 20/6 1872 pastor Deichmann, Møborg. Ikke mindst hans digte, nytårsbetragtninger og mindevers udtrykker alvor og gudsfrygt (fig. 13).

Nat 1861.

Esb over os Mte. et.

Kjære Datter i Himmelens, og guds sønner af vor Nat smelte i den Guds- og
Christi Naam, vi berde dig om det Esb at du vil fremvæde vor den Naam til at men-
der i den Guds- og, at vor Esb i alle gode Deeds og sin den Guds- og, og
Espe forledet sig med sig og lever i Guds- og den Naam- og.

Esb du er vor Guds- og, og vor Guds- og, og.

Esb du er vor Guds- og, og vor Guds- og, og.
Esb du er vor Guds- og, og vor Guds- og, og.
Esb du er vor Guds- og, og vor Guds- og, og.

Januar Maaned her 12 Dage.

Fig. 13. Det er svært at afgøre, om A. B. Nielsens gengivne vers og bønner er hans egne eller afskrifter. I hvert fald giver de indtryk af fromhed og gudsfrygt. Flere år i træk bringer han nytårsbetragtninger som her, de to foregående endnu mere kunstfærdigt opstillet.

Så kan det vel undre, at han – som i 1862 – sår sin byg store bededag og den følgende søndag. Måske er tolkningen af helligdagsbudet blevet skærpet gennem den indremissionske vækkelse fra pastor Carl Moes tid (1877-85). Den har A. B. Nielsen da vist ikke holdt sig uden for, eftersom han noterer, at han var til missionsmøde i Slagelse 22/5 1888, men ifølge Tang Kristensen var det nok hans kone, der var den mest virksomme her. Hun har en tidlig søndag morgen – på hans fødselsdag – fået ham med til Harboøre kirke til alters, og siden skal han trækkes med til missionsmøde østpå i sognet. Det fandt Tang Kristensen var for meget.

Men der har altså også dengang været folk fra Langer, der som andre senere levede med i sognets kirke- og trosliv. Adskillige husker endnu, at de kom – med tog, på

Fig. 14. »Knopperdiget. Chr. Degns og Poul Ovesens buse, som skulle flyttes«, lyder teksten til dette fotografi fra 10/2 1896. (Kystinspektoratet, Lemvig). – Poul Ovesens bus var opført i 1892. Poul Ovesen Poulsen (1855-1913) var søn af lærer Poul Ovesen (Lyng), der døde fem uger før sønnens fødsel og boede længere nordpå, på matr. nr. 24. Hans bus er nævnt blandt Karen Thuborgs erindringer i »Det gamle Harboøre« (1928), side 116. – Det ser ud som om man har levnet bul i det nye dige, indtil Chr. Degns bus (det forreste) er fjernet.

cykel eller til fods – og var med til gudstjeneste i Harboøre kirke, og nogen var om aftenen til møde i missionshuset.

Man finder ikke meget i A. B. Nielsens dagbog om hans daglige skolearbejde og slet intet om, at han har undervist børn i Nørlanger. Det eneste sted, hvor der her har været skolesøgende børn i A. B. Nielsens tid som omgangslærer, har været hos P. Chr. Langer, højest tre. Det ses ikke, at Nik. Knudsen har nedskrevet beretninger fra Josef Langer om hans skoleundervisning, heller ikke fra hans mor, den gamle Dorth, der beretter, at hun altid gav sine folk en dram til davren. »Hvad så med børnene«, spurgte konen i Trolborg, »de får da vel ikke en dram?« »Æ sejer, de får en dram i, der vil hå'et!«

I 1801 kaldes Christen Laursen (matr. nr.

10) skoleholder på Nørlanger. På det tidspunkt har der på Knopper og Langer været 10 børn i alderen 7-14 år og 4 på Rønland. Men nok ingen ved, hvordan deres undervisning er foregået. I 1837 begyndte Poul Ovesen som omgangslærer på Langer. Da var A. B. Nielsen 10 år. Han må have opnået sine færdigheder gennem Poul Ovesen, hvis lærdom og kunnen må være udviklet hos Harboøre-deggen Peder Boller Ingsstrup – »denne sjældne lærer, trofaste mand og kærlige fader«, som det læses på hans gravsten.

AFSLUTNINGEN

Med det tilbagetrukne dige fra 1950'erne i forbindelse med planer om lukning af Thyborøn kanal måtte bebyggelsen på Knopper og Langer rømme. Al jordejendom vest

Fig. 15. Jens Tofts ejendom på Sdr. Langer. Luftfoto ca. 1950. Pladsen ber, matr. nr. 38 b, er stedets tredje beliggenhed, siden Jens Tofts morfar, C. N. Bruun, flyttede ud på Mandsbjerg enge (matr. nr. 5) sidst i 1820'erne. Bygningerne blev ryjopført efter brand i 1904 og lå omtrent ud for høfte 44. Høfte 45 og 46 ses i baggrunden. (Edv. Toft, Lemvig).

for det nye dige blev eksproprieret og de sidste huse og steder revet ned.

Hanne Mehl, leder af Lokalarkivet for Thyborøn-Harboøre, kunne i 1988 fremlægge et spændende lysbilledforedrag med billeder og beretninger fra folk med barn-domsrindringer fra Knopper og Langer.

Endnu kan flere hustomter påvises, og flere digerester i markskel og omkring beboelsessteder kan give et vist indtryk af liv, der engang er levet. Men for de steder, der forsvandt i havet, er alle spor udslettet af ædende bølger, der forvandler alle rester til ukendelighed ved en evindeligt rullen frem og tilbage i havstokken.

Og ingen arkæolog vil kunne finde noget som helst af det, der engang var Nørlander.

KILDER, NOTER OG HENVISNINGER

Uddrag af Harboøre sogns kirkebøger vedrørende døpte, viede og døde fra Knopper og Langer er benyttet til at identificere de enkelte personer og deres familiesammenhæng, og folketællinger fra 1787 og frem er afskrevet på sedler og forsøgt anbragt under det pågældende steds matrikelnummer. Slægtstavler er opstillet på grundlag af disse oplysninger.

Syn og taksation til indlemmelse i »den for Landet allernaadigst oprettede Brandforsikrings Casse« af Harboøre sogn 1800 findes i Dokumenter til Ryssenstus justitsprotokol 1794-1800 (Landsarkivet, Viborg (= LA): B 77 C - 11). Senere taksationsbeskrivelser er fundet i Skodborg-Vandfuld herreders vurderingsprotokoller (LA) og i vurderingsprotokoller for Harboøre sogn 1871-86 (Lokalarkiv for Thyborøn-Harboøre). Endvidere er brandforsikringsprotokoller for Skodborg herred benyttet (LA).

Oplysninger fra kopibøger for herredsfogden i Lemvig er normalt anført med datoangivelse (LA: B 77 - 170-177).

Evald Tang Kristensen besøgte Harboøre og Thyborøn i marts 1890. Beretning herom i hans »Minder og Oplevelser« III (1925), side 303 ff. Hans gengivne

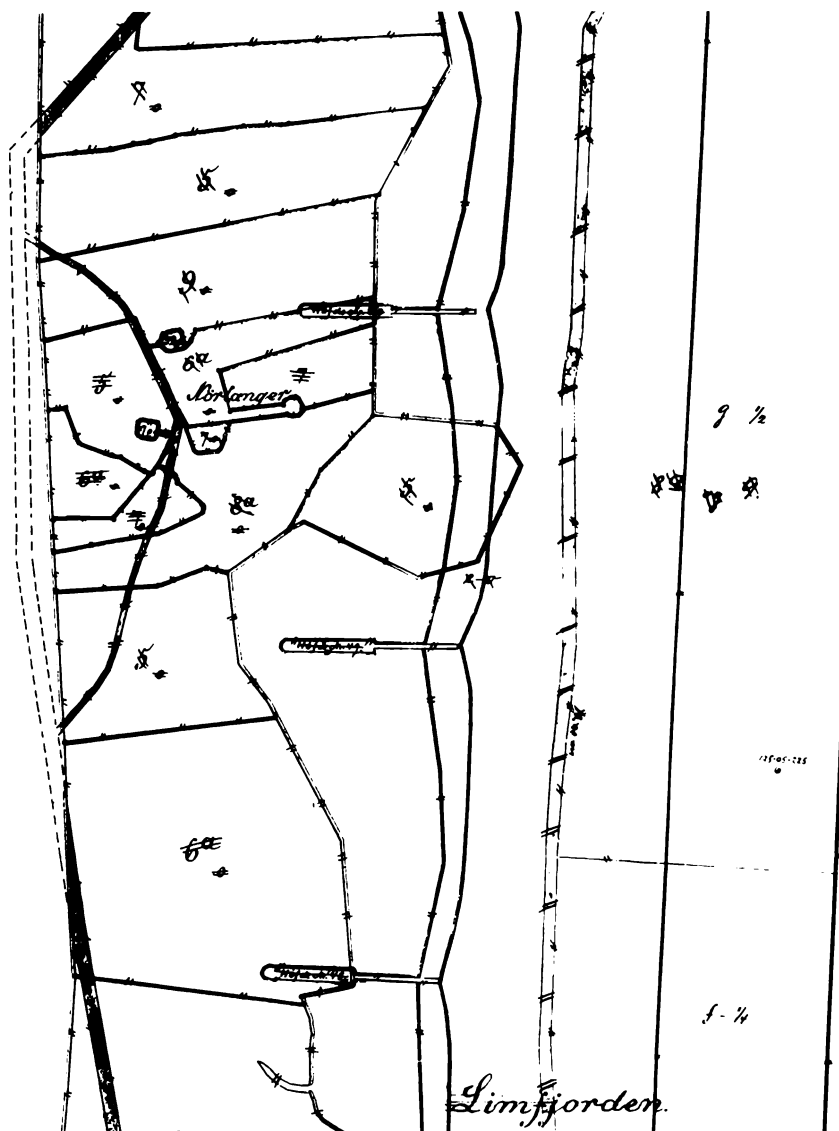

Fig. 16. Udsnit af det matrikelkort for Harboøre sogns nordlige del, der var i brug fra 1922 til 1975, nr. 4 i rækken af anvendte kort over det område. De på Birks kort (Fig. 6.) angivne havgrænser 1840 og 1868 danner vestkyst på kort nr. 2 og 3 fra henholdsvis 1841 og 1875, mens man stadig har beholdt den oprindelige østkyst. Før 1922 var også den linje gået i bålet. Derfor genoptoges området, som det var angivet i det tidligere kort, men en ny vestkyst-linje optoges med placering af de i mellemtiden udbyggede bøjler. Den overstregede dobbeltlinje inden for kystlinjen er landevejen, der stadig angives at gå til Tilsted.

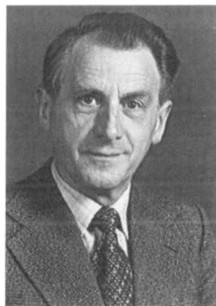

Fig. 17. Knopper og Sdr. Langer 10/5 1954, kort før de sidste huse blev fjernet. (Luftfoto, Geodætisk Institut). Et stykke af Rønland ses til højre, adskilt fra Knopperengene ved det nye dige af oppumpet sand fra fjorden (fremtræder på billedet som en lys bræmme). Til højre herfor, nederst i billedet, ses en del af fabrikken Cheminova på sin første beliggenhed her. Vejen fra Rønland forbi Knopper station ender ved højte 42. Lidt nedenfor – ud for højte 41 – ses Knoppergård og ca. tre høfdeafstande nordfor – ved højte 44 – Jens Tofts ejendom (fig. 15.). Få år tidligere var landevejen mellem høfderne 40 og 46 flyttet østpå ned langs jernbanen adskilt herfra ved vandfyldte grave. Den gamle landevej er nu dækket under havdiget og flere huse er revet ned.

meddelelser findes i »Gamle folks fortællinger om det jyske almueliv« V (1891), side 292-94.

Endelig skal jeg henvise til min udgivelse »Stormflodsramt« (Struer 1980), der oplyser om tilsvarende forhold i nabobyen Thyborøn.

1. Indført i Auktionsprotokol for Ryssensten birk 1794-1805 (LA: B 77 C - 25), side 218 ff.
2. Manuskript i Lokalarkivet for Thyborøn-Harboøre og omtalt i Hardsyssels Årbog 1987, side 8, i Rønn Christensens artikel »Harboørefolkets navne«, et emne, der er sagen her særdeles vedkommende.
3. Skalk 1976, nr. 2, og Ib Gram-Jensen: »Sea Floods« (København 1985).
4. Oluf Nielsen: »Historisk-topografiske Efterretninger om Skodborg-Vandfuld Herreder« (1894), side 376-77.
5. »Limfjorden« (2. udg. 1941), side 80 ff. med henvisninger til bl.a. Wilses rejsebeskrivelse.
6. Rigsarkivet. Omtalt i Siden Saxo 1984, nr. 2.
7. Ryssensten birks justitsprotokol 1746-57 (LA: B 77 C - 1), side 228 ff.
8. Ryssenstens skrifteprotokol 1775-1801 (LA: G 412 - 2), side 312 ff.
8. a. LA: B 8 - 343.
9. Engbjerg-Harboøre præstearkiv (LA: C 492 a - 3). Se P. Rønn Christensens artikel herom i Hardsyssels Årbog 1981, side 61-65.
10. Hardsyssels Årbog 1945, side 24-40.
11. Jeppe Aakjær: »Den mollerupske Retssag 1722-24« (Jyske samlinger, 3. række, III, side 279-356. Skrevet på grundlag af Kallske saml. 171 fol., Kgl. Bibl.) - Endvidere Vestervig godsarkiv. Diverse dokumenter 1687-1808 (LA: G 95 - 9).
12. Gengivet bl.a. i Historisk Årbog for Thisted Amt 1926.
13. »Om Udvandringen fra Agger og Harboøre« (Jyske saml., 2. række, I, side 115-23).
14. Lemvig Avis 13/2 1868.
15. Skodborg-Vandfuld herr. domsprotokol 1828-46 (LA: B 77 B - 99), side 75-76.
16. Skodborg-Vandfuld herr. politiprotokol 1843-48 (LA: B 77 B - 68) m.v. (Underrettsdom: 4/11 1847. Landsret: 7/5 1849. Højesteret: 16/1 1852.)
16. a. Ifølge Danmarks Statistik havde Anders Bruun ved kvægtællingen i 1861: 2 heste, 7 køer, 3 ungkreaturer, 3 kalve, 23 får, 12 lam og 1 svin. P. Chr. Langer havde omtrent det samme antal dyr, Jens Hvas en del færre.
17. Skodborg-Vandfuld herr. politiprotokol, retsmøde 25/3 1859 (LA: B 77 B - 74).
18. Sagen kan nu følges gennem forstrandsregnskaber, der foreligger fra 1822 efter statens overtagelse af Ryssenstens nordre forstrand (LA: B 77 - 143).
19. Bøvling lens regnskaber (Rigsarkivet). Tidsskrift for Redningsvæsen 1971 nr. 2 og 3.
20. Lemvig bytingbog 1689-1702 (LA: B 77 - 3), side 101-106.
21. Hardsyssels Årbog 1909, side 129

Anders V. Langer
Lærer og kordegn
Anders Thuborgsvej 18
7620 Lemvig
Født 1920

I al Christelig og redelig Hensigt

- om et 1700-tals gravkapel ved Nørre Lem kirke

Af Ellen Damgaard

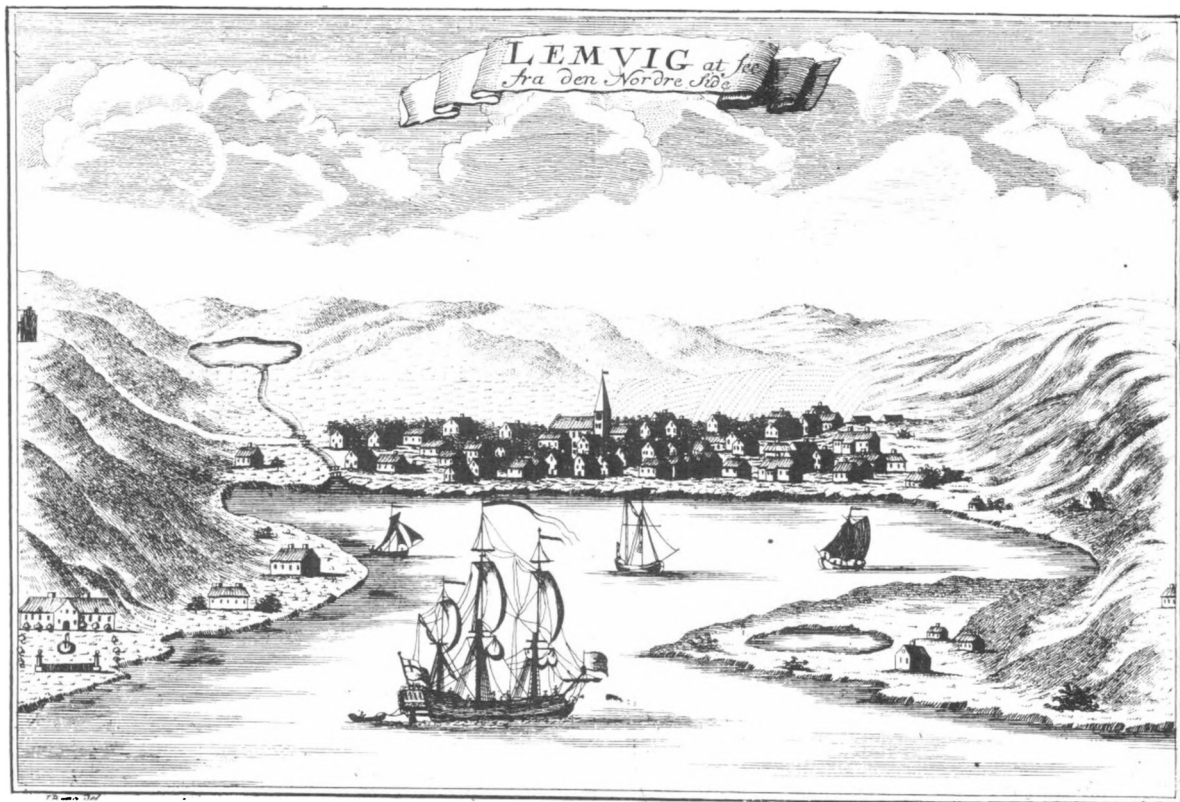
Året er 1760, vi er på Kabbel Hovedgård i Nørre Lem sogn tæt ved Lemvig. Det er December, og Julen nærmer sig, og dermed også den unge Frue Christine Marie de Stiernhielms nedkomst. Hun er atten år gammel og venter sin førstefødte. For godt et år siden er hun blevet gift ind i en velstående og gudfrygtig familie fra Lemvig. Hendes mand hedder Jens Wandborg de Stiernhielm; han fik sit adelsbrev og overtog Kabbel efter sin fader i efteråret 1759, lige før sit bryllup. Hendes svigerforældre er velfornemme handelsmand Niels Jacobsen, der altså har ejet Kabbel, men ellers bor i sin store købmandsgård i Lemvig - på hjørnet af Torvet og Søndergade - og hans hustru, Madame Anna Maria Wandborg. Niels Jacobsen er den rigeste mand i byen, og han er kendt for sin godgørenhed og fromhed. Han er også en dygtig landmand, og under hans hænder er Kabbel blevet en veldrevet gård med stude i staldene, frugthaver og fiskedamme. Hele gården er blevet bygget om, og fra stuehusets mange værelser er der en smuk udsigt til den lille købstad og ud over Limfjorden og helt til havet, hvor man kan se sejskibene på vej langs kysten. Der er dejligt på Kabbel.

Den 20. December kommer Christine Marie i barselseng; det er ingen let fødsel,

men barnet er en dreng, og efter tidens skik bliver den nyfødte straks hjemmedøbt og opkaldt efter sin farfader og får navnet Niels Jacobsen de Stiernhielm. Jens Wandborg de Stiernhielm er selv eneste barn, men nu er slægtens fortsættelse sikret; en søn er en arving til alle familiens herligheder. Men sådan kommer det ikke til at gå. Christine Marie kommer ikke op af barselsengen, hun ligger Julen over, og Helligtrekongers Nat dør hun. Hendes lille søn overlever hende i fem dage, så dør også han. Præsten skriver i Nørre Lem kirkebog: »Fredag den 16de Jan. 1761 kastede Jord paa Velædle og Velbaarne Frue Christine Marie de Stiernhielm neé de Jermin som efter en haard Forløsning, og siden paafulgte Svaghed i Hendes Barselseng, døde imellem d. 5te og 6te Jan. om Natten kl. 12 i hendes Alders 19de Aar. Ili-gemaade samme Dag og Tid kastede Jord paa Hr. Stiernhielms liden Søn Niels Jacobsen, som var 3 Uger gammel. Og vilde saa heller (Efter Guds besluttede Raad) følge sin Moder i Døden, end leve uden Hende her i Verden. Gud give Dem begge en glædelig og ærefuld Opstandelse«.

De to kister bliver hensat i tårnrummet i Nørre Lem kirke; det er kun almuefolk, der kommer i jorden ude på kirkegården.

Disse begivenheder fandt sted for over

Lemvig i 1760'erne. Ved fjordens østside ligger Kappel med springvand og træer i haven; på bakketoppen ser man tårnet på Nørre Lem kirke. Billedet er ikke nøjagtigt i detaljerne, men rigtigt nok i grundopfattelsen. Det stammer fra Pontoppidans »Danske Atlas«, bd. 5, 1769.

Nørre Lem kirke og Stiernhielms Hospital. Foto omkring 1970, Lemvig Folkeblad.

200 år siden. Mange kvinder døde i barselseng, og dødeligheden blandt spædbørn var rystende høj i alle sociale lag. Christine Marie og den lille Niels var bare to af mange skæbner. Kommer historien os ved i dag?

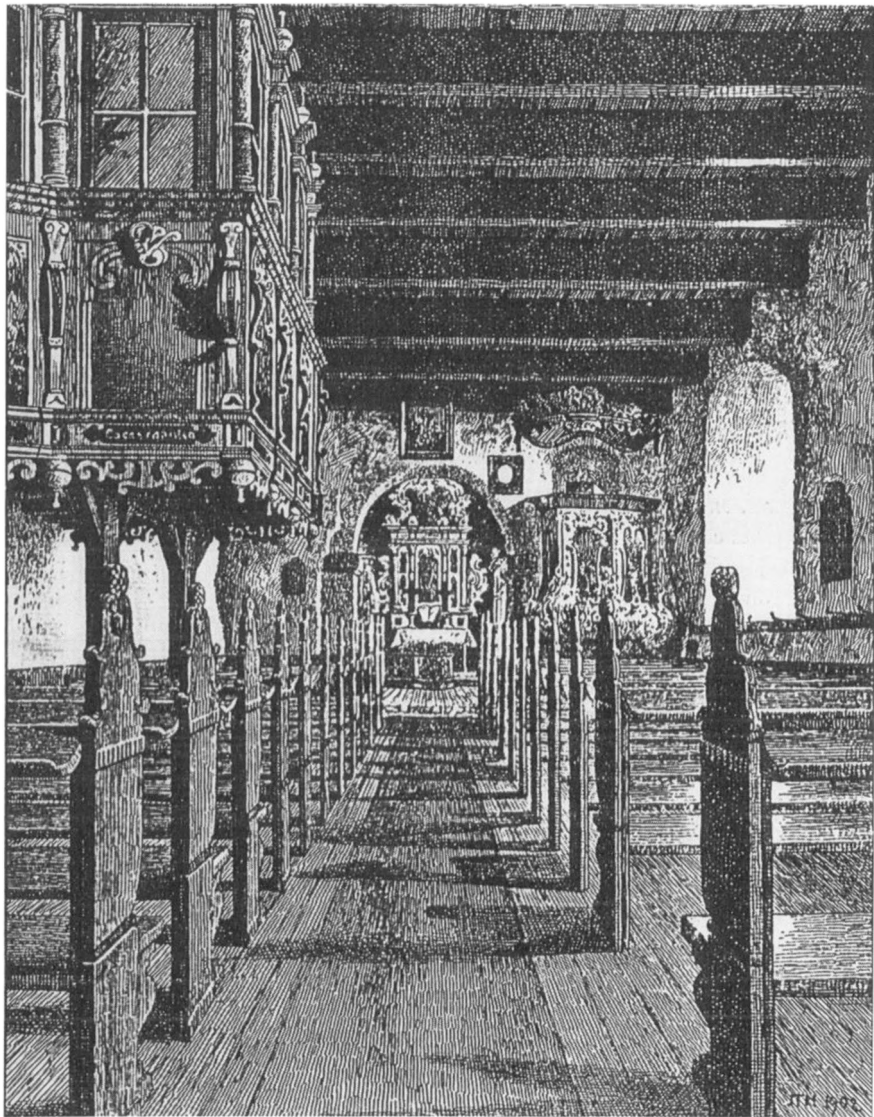
SMYKKESKRIN

Nørre Lem kirke ligger stadig på sin bakketop lige oven for Lemvigs Østerbjerg. Det er en almindelig vestjysk kvaderstenskirke med hvidkalket tårn; i kirkegårdsdiget ligger en gammel bygning med hvide mure og rødt tegltag - huset kaldes Stiernhielms Hospital. Går man ind i kirken, overraskes man over det rige Rokoko-inventar. Alt træværk er udskåret og bemalet i 1700-tallets pastelfarver, og her er en hel billedbog af scener fra Det Gamle Testamente, malet i panelfyldinger og på døre. I koret hænger i et lille glasskab et mærkeligt sølvfad, og gennem et fint smedejernsgitter kan man

kigge ind i et gravkapel, hvor der står fire store, sorte kister og én meget lille, sort kiste.

I løbet af kun femten år - fra omkring 1760 til 1775 - er næsten alt kirkens inventar blevet fornyet. Det er kirkens ejer, Jens Wandborg de Stiernhielm, der står bag hele dette store udsmykningsarbejde. Man kan få den tanke, at han vil gøre kirken til et smykkeskrin for sin døde unge hustru og lille søn.

I 1760'erne arbejder billedskærer og malar på den nye prædikestol, på altertavlen, på den nye herskabsstol og på lukkede stole til præst og degn. Der kommer nye vinduer og døre, nyt loft og nye kirkestole til menigheden, og til hver stol eller bænk køber Jens Wandborg de Stiernhielm en salmebog og et nyt testamente. Den gamle romanske granitdøbefont er blevet afløst af et stort udskåret og bemalet panelværk, fra

Nørre Lem kirke med det rige Rokoko-inventar, som blev bekostet af Jens Wandborg de Stiernbielm i årene fra 1760 til 1775. Den store herskabsstol på nordvæggen blev nedtaget i dette årbundrede. Tegning fra *Trap-Danmark* 3. udg., 1904.

hvis himmel en engel svæver i en kæde med et sølvfad i hånden. Det meste står færdigt i 1769, og Jens Stiernhielm får sølvsmeden til at indgrave under bunden på dåbsfadet: »Denne Sølf døbe Fad der Weiger 16 lod 1/2 qt, Tillige med øvrige til daaben Henhørende ornamenten, Med nye Alter Tavle, Præst og degne Stoel, Nye Prediche Stoel med Himmel, nye Loft, nye Stoele og døre, med Pulpituret Til Herskabet, nye Winduer, og til hver Stoel een Psalmebog og nye Testamente, Er aldt af Kirchens da Wærende ejer Jens Wandborg de Stiernhielm til Cabel, Bekostet og i Stand satt: Anno 1769«.

Næsten alt inventaret er bevaret i kirken. Kun herskabsstolen er taget ned, og dåbspanelet kom på loftet og siden på Lemvig Museum. Det var stort og fyldte godt i det lille kirkerum; måske var det slet ikke tænkt til kirken, men til hjemmedåben på Kabbel – det er i hvert fald en nærliggende tanke, at Jens de Stiernhielm har fået det lavet til sin førstefødtes dåb. Desværre er englen forsvundet; den hang i kirken indtil begyndelsen af dette århundrede. Men i kirkens kor kan man stadig se det gedigne dåbsfad af sølv – det har et hak i kanten, hvor englens tommelfinger har holdt på fadet.

De mange malerier i panelværkets fyldinger er i 1700-tallets Rokokostil. Motiverne er pastorale – det er Det Gamle Testamentes hyrdefolk, der optræder, men flere af personerne er malet i det tøj, som man brugte midt i 1700-tallet. Det yndigste af alle malerierne i Nørre Lem kirke sidder midt på vestvæggens pulpitur, lige over udgangen til tårnrummet. Det forestiller Farao's datter, der finder det lille barn Moses i kurven. Hun er klædt i Rokoko-tidens stramme snørliv med posede flortynde ærmer og lang vid nederdel. Hendes tjeneste-

Dåbsfadet fra Nørre Lem kirke. Der er et hak i kanten, hvor englens hånd har holdt fadet. (Foto: 1989, Joban Gadegaard, Lemvig).

piger holder en parasol over hendes lille pudrede frisur. Det er næsten uudgæeligt at tænke på Christine Marie og hendes nyfødte søn, hvis kister stod i tårnrummet indtil 1770. Sådan var også hun klædt på, da hun gik rundt i Kabbels have. Det billede har hendes mand bestilt hos maleren.

Men hvor har Jens Wandborg de Stiernhielm fundet dette og de andre motiver i kirken? Forlæggene stammer fra en veneziansk maler Jacopo Amigioni, der lever i 1700-tallets første halvdel. Han samarbejder med en tysk kobberstikker ved navn Wagner, der udgiver hans malerier som kobberstik i 1740'erne. På den måde kan malerierne som en slags reproduktioner spredes til boghandlerne og malermestre i hele Europa. Den maler, som Jens de

Stiernhielm ansætter til at dekorere i Nørre Lem kirke, har haft Amigioni's kobberstukne værker, eller måske har Jens de Stiernhielm selv købt et udvalg hos en af boghandlerne i Viborg, der falbyder sådanne varer til det store Snapsting, hvor storbønder og herremænd fra hele Jylland samles for at træffe økonomiske aftaler. Amigioni's pastorale scener tiltaler Jens de Stiernhielm og hans standsfæller, den nye jyske godsejeradel, der samler jord og tjener penge ved købmandshandel og landbrug. De føler ikke den gamle adels tilknytning til hof og hovedstad, og de har ingen romantiske forestillinger om livet på landet. Som hyrderne i Det Gamle Testamente lever de af jorden og af kvæget, sjernt fra storbyerne. Motiverne fra Nørre Lem kirke kan man genfinde i andre kirker og på herregårde i Midt- og Nordjylland; Farao's datter i nøjagtig samme udgave kan man den dag i dag se på Kommandørgården på Rømø.

Jens Wandborg de Stiernhielm gifter sig ikke igen, og der bliver aldrig en arving til familieformuen. Han beslutter sig til sammen med sine forældre, at de i levende live vil bortgive deres midler til velgørende formål. Sammen underskriver de i 1774 et gævebrev, ifølge hvilket de »Den treenige Gud, og hans allerhøieste Navn, til Ære, Lov og Priis, Hans Huus og Helligdom til Ziir og Prydelse, Enker til Husvælelse, samt de Fattige og Nødlidende til Hielp i deres Alderdom, Skrøbelighed og Elendighed, i ald Christelig og redelig Hensigt« bortgiver renterne af en kapital på 2.500 rigsdaler. Her er der midler til præsteenker, til de fattige i Lemvig by og i Nørre Lem sogn, og til et nyt orgel i Lemvig kirke.

Også i Nørre Lem kirke bliver der opsat et orgel, bekostet af Jens de Stiernhielm i 1773. Han begynder desuden at lægge pla-

ner om at bygge skole og hospital (det vil sige alderdomshjem) ved sin kirke i Nørre Lem og har besluttet sig for at sætte 2.500 rigsdaler af til formålet. Men i foråret 1780 dør han af vattersot, 50 år gammel, uden at have realiseret sine planer. Hans moder, Anna Maria Wandborg, der er blevet enke efter Niels Jacobsens død to år tidligere, er en gammel, praktisk anlagt kvinde. Hun sætter Kappel til salg, og i sommeren 1780 får hun bygget et hus ved kirkegårdsdiget ved Nørre Lem kirke; det skal hedde Stiernhielms Hospital til minde om sønnen. De penge, som han har sat af, slår ikke til, så hun lægger selv 629 rigsdaler oven i.

I hospitalet skal der være bolig for fire fattiglemmer, to af hvert køn, og den ene af kvinderne skal være så rørig, at hun kan have tilsyn med lys og ild, bage brød og lave mad, gøre rent og stå de andre lemmer bi, hvis det behøves. Hver uge skal lemmerne have udbetalt 2 mark hver, og til Juleaften 1 rigsdaler. Når et af lemmerne dør, skal ejerne af Kappel give vedkommende en tilbørlig begravelse. Men hvis lemmerne drikker eller på anden måde viser sig uskikkelige, skal de have en påmindelse, og hvis det ikke hjælper, skal de udvises, og en anden trængende sættes ind i stedet for. I skolen skal der være bolig for skoleholderen og skolestue for sognets børn, der her skal undervises i deres børnelærdom og den sande kundskab om Gud og hans hellige ord samt udi skriven og regnen. Morgen og aften skal skoleholderen holde bøn med salmesang og oplæsning af Det Nye Testamente i hospitalet for lemmerne.

Alle bestemmelserne får Anna Maria Wandborg skrevet ned i en lang fundats; hun har tænkt på alle detaljerne, også på hvem, der skal føre tilsyn, når hun nu snart selv er borte: »Til Slutning giver jeg mig den

Farao's datter, malet midt på pulpituret ved vestsiden af Nørre Lem kirke. Den lille Rokoko-dame får én til at tænke på Christine Marie og hendes nyfødte søn. (Foto: 1991. Johan Gadegaard, Lemvig).

underdanige og ærbødige Frihed at bede og anmode: at saavel Hans Høiædle højærværdighed Hr. Biskoppen udi Riber Stift, som og Herreds-Provsten, enhver paa sine Visitatzer, udi Sognepræstens Nærværelse, og efter hans Oplysning ville have nøieste Indseende med, at denne Foundation udi alle sine Ord og Clausuler saaledes, som vedbør, vorder opfyldt og efterlevet; til hvilken Ende det maatte behage Provsten, ei aleene aarlig at besigtige Hospitalet og Skolehuset, men endog over samme og Kaalhaugernes Indhegning at tage syn, hvorledes det befindes i Stand, alt paa

samme Maade, som med Kirkerne efter Loven er befalet«.

I august 1783 ligger Madame Anna Maria Wandborg på sin sotteseng og dikterer sin sidste vilje. Der skal gives penge til forarmede slægtninge, til byens klokker og kordegn, der har seks moderløse børn, tjene-stekarlen skal have sit fripas og penge oven i købet, og også de to piger bliver rundeligt betænkt med rede penge og Madamens efterladte klæder. Hun tænker også på fæstebøndernes vel; når hendes bøndergods nu skal sælges, så beder hun om, at bøndernes fæstebreve må stå ved magt, så de ikke skal blive husvilde med hustru og børn. Hun har svært ved at slippe grebet, der er så meget, der skal ordnes. En måned efter dør hun, mæt af dage, 81 år gammel.

I Nørre Lem kirke indsættes hendes kiste i det gravkapel, som hun og Niels Jacobsen har ladet indrette i 1770. Her står hendes mand og søn, den unge forlængst afdøde svigerdatter og den lille Niels, der kun blev tre uger gammel. I det gavebrev, som familien udfærdigede i 1774, har Anna Maria Wandborg efterladt sig en veritabel rengøringsplan for gravkapellet. Mindst tre gange årlig – i det ringeste til Jul, Påske og Pinse – skal degnen afstøve kister og skamler, fjerne spindelvæv og støv fra væggene, pudse vinduerne og feje gulvet. Og når der bliver kalket indvendig hver sommer, skal han påse, at der ikke kommer kalkpletter på kisterne, og tørre kalkstænk af gulvet og af døre og vinduer. Både degnen med støvekosten og provsten på kålgårdsdigesyn ved Stiernhielms Hospital har nok følt Madamens venlige, men kritiske husmoderblik hvile på sig, når de i årtierne efter hendes død udfører deres pligter. Da sognepræsten i Lemvig taler ved hendes kiste, tager han udgangspunkt i Lucas kapitel 10, vers 41 og

Mellem de to indgangsdøre til Stiernhielms Hospital sidder en sandstensplade med Anna Marie Wandborgs indskrift og Jens Wandborg de Stiernhielms våben som nyslået adelsmand. (Foto: 1991, Johan Gadegaard, Lemvig).

42 - »Martha Martha, du forvildes af mange Ting«.

KULKÆLDER

Gravkapellet i Nørre Lem kirke er et af de få, der er bevaret urørt fra 1700-tallet i Vestjylland. Det er nærmest et mirakel, at det stadig findes. I løbet af 1800-årene tabte mindet om familien sig, og kapellet blev en tidsfremmed kuriositet. I 1883 besøgte den seks-syv årige Johan Sulkjær - senere lokalhistoriker - kirken, hvor hans far arbejdede som stenhugger. I sine erindringer fortæller han, hvordan de efter arbejdstid i skumringen gik gennem gitterdøren ind i kapellet for at se på kisterne - »Fader sagde, at vi

godt kunde løfte Laaget op paa den lille Kiste. Det gjorde vi saa, og deri laa et lille indskrumpet Lig (maaske en Mumie). Det forekommer mig, at det havde en gullig Farve, og at det var ganske indtørret. Jeg følte ingen Gru ved at se det; men jeg kan endnu drømme om det, saa jeg har sikkert ikke haft godt af at se det«.

I begyndelsen af dette århundrede havde både provst og degn tilsyneladende ganske glemt Madame Wandborgs henstillinger fra gavebrevet af 1774; kapellet var nu langtfra nykalket og afstøvet. En forårsdag i 1902 foretog digteren Thøger Larsen og maleren Niels Bjerre en udflugt til Nørre Lem kirke for at se på kunst, nemlig de smukke Rokokomalierier på pulpitur og altertavle. De så også gravkapellet - »Besøget forargede os til en Artikel med Overskrift »Vandalisme« som har været trykt i »Vestjyllands Social Demokrat«. Tænk Dem Medicærnes Gravkapel forvandet til Kulkælder. Hvis man siger for meget, naar man siger Medicæer, siger man for lidt, naar man siger Kulkælder«, skrev Thøger Larsen til sin ven Ebbe Kornerup, der netop var på kunstrejse i Italien.

I den harmdirrende avisartikel får man et levende indtryk af de nye tilstande - »Med Forbavelse opdager man, at det prægtige smedejernsgitter ind til Gravkapellet nu ses paa Baggrund af en gul Træbeklædning, der fuldstændig tilintetgør Virkningen. Søger man imidlertid bag Gitteret, opdager man snart Aarsagen til, at man ikke mere, som før, maa se fra Kirken gennem Gitteret ind i Kapellet, hvor de fem Stjærnhjelmske Kister findes; thi efter at Kirken er blevet forsynet med Kakkelovn, har man taget dette Kapel i Brug som Kulskur, og der hersker der det utroligste Svineri med Kalk, Brædestumper, Kul og Fejeskarn, og de

De sortmalede kister i gravkapellet i Nørre Lem kirke. I forgrunden den lille barnekiste med den tre uger gamle Niels. (Foto: 1991, Johan Gadegaard, Lemvig).

gamle Metalkister er paa en skødesløs Maade rykkede tilbage for at give Plads til alt dette. Man maa haabe, at det kommende Kirkesyn, efter at vi har henledt Opmærksomheden paa Sagen, vil vide at raade Bod paa denne Vandalisme og sætte en Stopper for disse Usømmeligheder.«

Skal man dømme efter Johan Sulkjærs fortsatte erindringer, blev der på en særdeles radikal måde sat en stopper for usømmelighederne. Han besøgte kirken igen i 1923 - »Pulpituret og Billederne og det hele var der endnu, og de Sten, som min Fader havde tilhugget, var der saa vidt jeg kunde skønne, ogsaa; men Indgangen til Ligkapellet var muret efter, kun en ganske flad Niche betegnede Stedet, hvor den buede Indgang havde været, og Jernsprinkelværket, som i sin Tid havde dannet Dør til Begrav-

velsen, var lukket og laaset hen over Muren. Jeg var henne at kigge ind ad Vinduet paa Kapellets Østside. Man kunde skimte de støvede Kister. Der hviler nu Stjernhjelmerne i den dybeste Ensomhed, efter at enhver Adgang til deres Gravplads er spærret.«

STEMMER FRA FORTIDEN

Besøger man Nørre Lem kirke i dag, aner man påny Madame Wandborgs livskraftige ånd og husmoderlige overvågen i kapellet. Tilmuringen er væk, så smedjernsgitteret kommer til sin ret, og i det nykalkede kapel står de sorte kister på række. Sammen med det velbevarede 1700-tals inventar i kirken fortæller gravkapellet en historie om en vestjysk familie, der anså det for en dyd at være virkelysten, at tænke på sin næste og at ære Gud. Samtidig lader det os komme

tæt på menneskers sorger og glæder. Smedejernsgitteret bærer Niels Jacobsens og Anna Maria Wandborgs initialer. Selv ligger de i kisterne længst til ventre, døde af alderdom 86 og 81 år gamle. Om Niels Jacobsen skrev præsten i kirkebogen: »Hand var i sin Tid en From, Gudfrygtig, Oprigtig og Godgørende Mand«. Så kommer Jens Wandborg de Stiernhielm i sin alders 51de år og ved hans side Christine Marie i sit nittende

år og endelig - yderst ved kappellets østvæg - den lille kiste med barnet Niels.

Når vi sidder i Nørre Lem kirke, kan vi næsten høre deres stemmer. Har vi ikke stadig brug for den historie, de fortæller?

Bestemmelsen af forlæggene til malerierne i Nørre Lem kirke skyldes Carsten Bach-Nielsen, der har skrevet en artikel om emnet - »Paradis af ørke - om venezianske pastoraler i 1700-tallets Danmark« (red. Vagn Wählin, »Historien i kulturhistorien«, Århus 1988).

Ellen Damgaard
Mag. art i europæisk etnologi
og leder af Lemvig Museum
Vestergade 44
7620 Lemvig

Kalf-slægten og Vinderupegnen i middelalderen

Af Jørgen Frederiksen

Det er ikke enhver lokalitet beskåret at have skriftlig dokumentation på en alder af 716 år, som Vinderup har det; men takket være handelen med Vinderupgård, dateret i Holstebro, den 6. februar 1274, ved vi, hvornår vi her på egnen kan holde runde jubilæer. Men nysgerrigheden bliver vakt – er der ikke mulighed for at få mere at vide?

Ved at undersøge de i dokumentet nævnte personer, fru Lucie og forhenværende marsk Jens Kalf, fremkommer adskillige detaljer af lokalhistorisk interesse. Man kunne fristes til som overskrift at sætte »Lidt Danmarkshistorie omkring Vinderupgård«.

Da »Windorp« – et af lokalitetens ældst kendte navne – blev handlet i 1274, må den allerede have eksisteret i nogen tid. Arkivar Oluf Nielsen antyder i bogen om »Hjerm og Ginding Herreder« (1895), at Vinderupgård er en udflyttergård fra landsbyen Vindelev, som han henfører til en fjern oldtid, hvor også mandsnavnet Vindi hører hjemme. Man fristes til at vurdere Vinderupgårds og Landtings alder til at være samtidig med det store kirkebyggeri omkring 1200, for ikke at tale om Stubber Kloster.

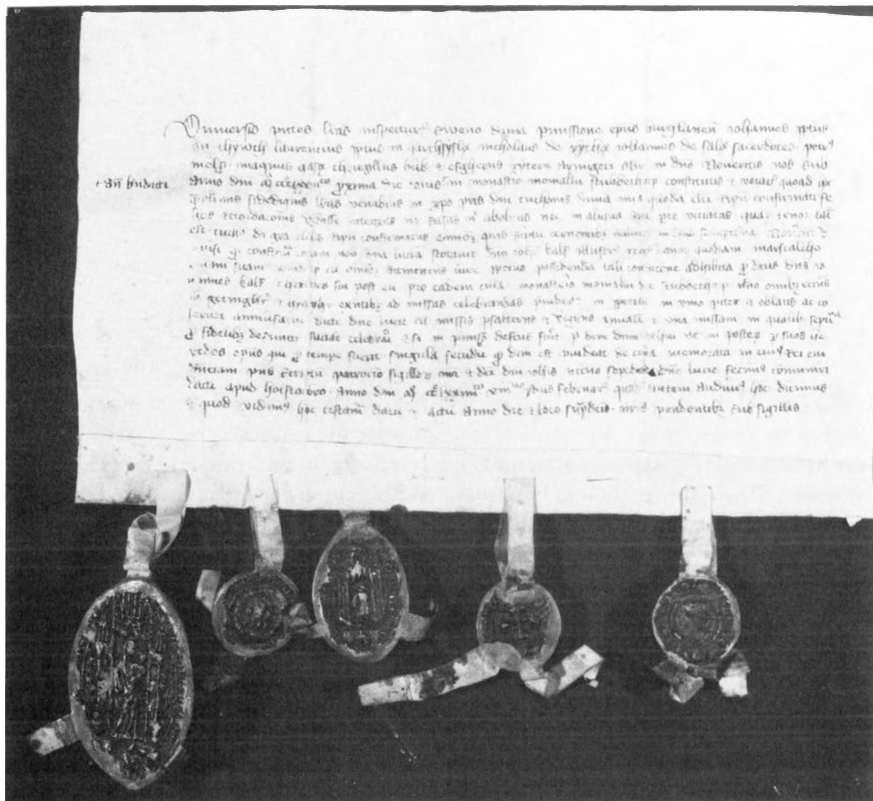
VINDERUPGÅRDS BELIGGENHED
Fra forskellige kort ved vi med sikkerhed,

hvor den statelige, firelængede gård lå, og hvor den endte sine dage; på hjørnet af det nuværende Mosevej og Agovej. Et par hundrede meter mod vest ude i et vådområde ligger stadig det fredede voldsted, som i sin tid var omgivet af dobbelte grave. En tidligere ejer undersøgte disse, og fandt rester af egetømmer samt store sten. Sådanne voldsteder har som regel været forsynet med et tårn, der fungerede som et sidste tilflugtssted i ufredelige tider. Og dem oplevede Kalfslægten nok af.

Men hvor lå middelaldergården, der har været en samling lave huse til folk og fæ. Vi ved det ikke. Tæt på voldstedet har det naturligvis været, men for langt skulle der vel heller ikke være til sognekirken i Sahl, så gården har måske ligget østpå. For dette taler også, at hele området har været plaget af højere vandstand end idag, og oversvømmelser fra Venø bugt har også truet dengang. Vikingskibe der stak mindre end en meter i vandet, har uden tvivl kunnet sejle langt ind i landet her.

FRU LUCIE

Da det således har sine vanskeligheder at nærme sig realiteter vedrørende bygninger og beliggenhed af det ældste Vinderupgård, må vi forøge vor viden gennem personer til-

Skødet fra 1274, hvori fru Lucie skøder sin gård i Vinderup til den fornbøværrende marsk Jens Kalf. Heri nævnes såvel Vinderup som Holstebro første gang i en skriftlig kilde. (Foto af original i Rigskarkivet).

knyttet stedet. En del kan findes i værket »Danmarks Riges Brev«.

Da fru Lucie i 1274 afhænder sin ejendom, er hun antagelig enke. Biskoppen i Ribe står inde for ægtheden af hendes segl. Som datidens kristne har fru Lucie været stærkt optaget af, at blive vel modtaget i Paradis efter sin død, og handelen sikrede, at der blev afholdt messer til hendes sjæls frelse. Men hundrede år senere var tiderne anderledes, og i 1376 rejstes tvivl om doku-

mentets ægthed. Præsterne og klosteret klagede, og en undersøgelseskommission bestående af biskoppen af Børglum, to provster, to præster og fire verdslige mænd blev nedsat. De satte hinanden stævne på Stubber Kloster. Den 20. marts 1376 fandt de dokumentet fra 1274 »pålideligt, uskadt, uskrabet og uforfalsket«. Om kendelsen medførte ulemper for Vinderupgårds afgiftsforpligtede vides ikke.

Fru Lucie har altså levet på kong Valde-

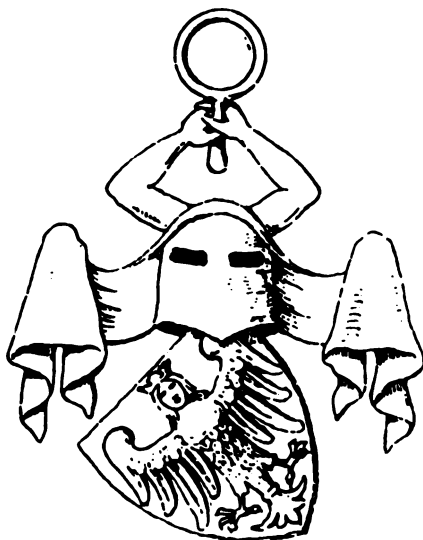
mar Sejrs tid, da Jydske Lov blev til i 1241. Hun kunne være den fru Lucie, som i 1266 gennem sin søn Gudmund, der var kannik i Lund, skænkede en gård til dominikanerordenen. Vi ved det ikke. Derimod kender vi en del mere til den Jens Kalf, der også nævnes i dokumentet fra 1274.

MARSKEN JENS KALF, CA. 1238-1304

Jens Kalf nævnes som ridder og marsk i 1255, da Kristoffer den Første var konge, som den sidste af de tre Valdemarsønner. Han tilhørte en af rigets gamle adelslægter, som dog mest var knyttet til Skåne og øerne. Som marsk må han have ledet den harniskklædte hær, der bekæmpede almuen oprør i 1255. I de år forsvarede kongemagten sig også mod angreb fra venderne og ærkebiskop Jacob Erlandsen, der havde trodset kongen ved at udnævne sin egen kandidat til biskop i Aarhus. Hele syv gange mødte Jens Kalf op ved Øm kloster for at pågribe Aarhus-bispen – men forgæves. Endnu i 1265 under kong Erik Klipping nævnes Jens Kalf som marsk. Og i et brev udsendt af kardinal Guido den 30. september 1266 nævnes »Jens kongens marsk«.

Året efter er Jens Kalf ikke længere marsk; i to breve kaldes han forhenværende. Han er blandt de 30 danske riddere, der stiller sikkerhed for et lån på 2.000 mark sølv, som kongen har optaget i Lübeck.

I 1274 var det så han købte Vinderupgård, og trak sig tilbage fra den fremtrædende position, han havde haft omkring hoffet. Vi ved ikke hvorfor den kun 40-50 årige mand tog dette skridt. Har han været involveret i tidens stridigheder mellem kongemagten og den stadig mere standsbevidste herremandsstand? Kun tolv år senere myrdes Erik Klipping i Finderup lade.

Kalfslægtens våben. I gult en sort ørn med naturligt farvet menneskebevødt. På hjelmen to naturligt farvede arme, som holder et spejl med gul ramme. (Efter Sven T. Achen »Danske Adelsvåbener«, Politikens Forlag 1973).

Og hans hustru Cecilie var faktisk beslægtet med marsk Stig Andersen Hvide.

FRU CECILIE – ET GODT PARTI

Cecilie stammede fra godset i Eljaröd i Albo herred i Skåne. Hun var ud af en meget betydningfuld slægt. I syvende led efterkommer af Skjalm Hvide, der døde i 1113, og hendes fader sad inde med den betydningfulde post som gældker i Lund og var kongens tillidsmand i Skåne. Ham var det som udførte fængslingen af sin kongefjendske broder, Jacob Erlandsen, på en hadsk og ydmygende måde. Fru Cecilie havde også en oldefar fælles med marsk Stigs anden og tredje hustru. Så gennem Cecilie var den forhenværende marsk, Jens Kalf, tæt knyttet til kredse, der opponerede kraftigt imod kongemagten.

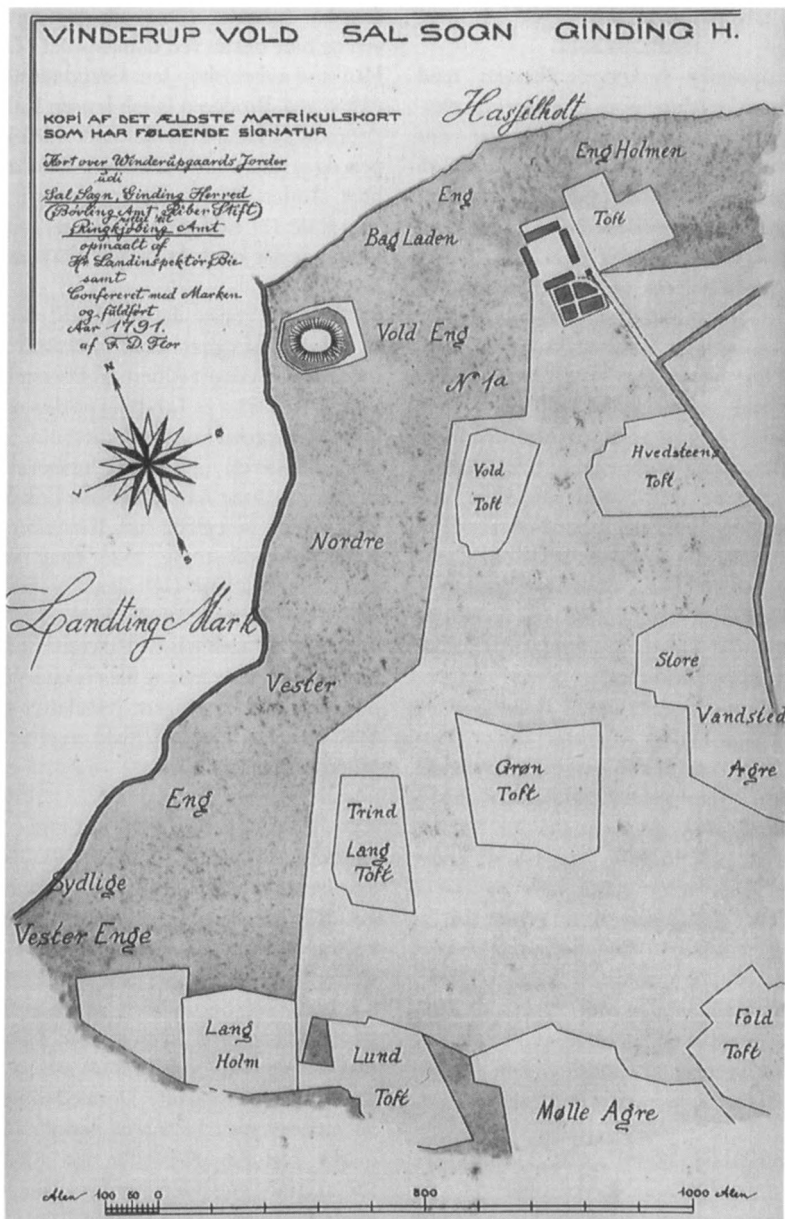

Vinderup voldsted i Sahl sogn. Kunne være anlagt af den gamle marsk. (Foto: Nationalmuseet).

En fornem husfrue har det under alle omstændigheder været, der i 1274 rykkede ind på Vinderupgård. Men med al respekt for stedet – meget tyder på hun aldrig følte sig hjemme her. I sit testamente, dateret den 10. marts 1304, betænkes hverken Stubber Kloster eller Sahl kirke. Skiftet er ellers meget omfattende, ialt betænkes mere end tres institutioner eller personer, mest kirker på øerne eller i Skåne. Testamentet indledes med, at »Jeg testamenterer for det første til det hellige land 20 mark penge jydsk mønt for at løskøbe mig for et korstogslofte. 20 mark til nærmeste kloster, hvor jeg dør«. Men den ædle frue betænker

også fattige enker og andre trængende, og klokkeren i Lomma får en halv mark jydsk mønt.

Atter i 1310 søgte fru Cecilie at sikre sin sjæls frelse. Da bevidnede landstinget i Skåne, at hun skødede alt sit gods i Vrage-rup således, at afkastet heraf med et fastsat beløb blandt andet skulle tilfalde de kanniker, der deltog i gudstjenester og messer for fruens sjæl. To øre skulle gå til en brændende lampe foran Kristi legeme. Så sent som den 27. oktober 1318 bekræftede kong Erik Menved fru Cecilies testamente og skøder. Hun var død den 28. juli samme år.

UROLIGE TIDER - OGSÅ I HARDSYSSEL

Med oprørske biskopper, konger med udenlandske lejetropper og svigtende økonomi med påfølgende pantsætninger samt stormænd, der ikke kunne få nok, forløb det mest urolige århundrede i Danmarkshistorien. Og nok opnåede bønderne forøget velstand, men på stadig mere ufri vilkår. I 1313 gjorde jyderne oprør, men led et sviende nederlag udenfor Horsens til Erik Menved og hans tyske lejetropper. Hardsyssel fremhæves som et af urocentrene, i hvert fald skriver Arild Huitfeldt: »Item Bønderne maatte ocsaa paatage dennem den Besuæring at de skulde befæste Kolding. Samme Aar bygdis det Slaat Volstruppe hos Limfiord, Riber Biscopstift til beste oc Kallø«. Erik Menved har tilsyneladende haft god grund til at overvåge egnen, hvor den lokale adel kunne søge sikkerhed i forsvarstårnene på Vinderupgård, Svendstrupgård og Hasselholt.

Kongen støttede sig til tyske riddere, blandt dem Ludvig Albertsen kaldet Eberstein, som kom til at indtage en betydende position i Hardsyssel samtidig med at han blev den nye konge, Kristoffer den Andens marsk. I 1327 indløste han blandt andet godset Nissum, som havde været pantsat til hr. Peder Jakobsen. Meget tyder på, at denne var sammen med marsk Stig ved det uopklarede kongemord i Finderup lade. Ludvig Ebersteins broder, Albert, fik Holstebro købstad og Hjerm herred i forlening og slog sig ned på Landting, som slægten skulle komme til at eje i generationer.

JENS KALFS OG FRU CECILIES BØRN - OMKRING ÅR 1300

Tre sønner og to døtre efterlod Jens Kalf sig ved sin død kort efter år 1300. Den ældste,

som bar faderens navne, gik den gejstlige vej, og blev dekan ved domkapitlet i Lund. Han stod ærkebiskop Jens Grand ret nær så vidt vi ved. Broderen Jakob Jensen Kalf var derimod på kong Erik Menveds side i kampen og arrestationen af bispen. Den tredje bror, Anders Jensen Kalf, nævnes i 1302 blandt de 177 riddere og væbnere, som garanterede for kongens lån på 15.000 mark i Rostock.

Marskens yngste datter, Ingerd, bosatte sig fast her på egnen. Hun forelskede sig i ovennævnte Albert Albertsen Eberstein og blev således frue på Landting på den anden side Oddermose, kun få kilometer fra hjemmet. Det var en diplomatisk husbond hun fik sig; i 1315 var han ridder hos Erik Menved, i 1320 beseglede han Kristoffer den Andens håndfæstning, 1326 kong Valdemars, samme år grev Gerts lensbrev på Sønderjylland, sluttede sig derpå påny til Kristoffer og fik som nævnt Holstebro i forlening. I 1330 døde han og blev bisat i Viborg domkirke. Enken Ingerd Jensdatter gav i 1349 en gård i Felde i Ryde sogn til Sct. Mikkels alter i Sahl kirke.

KALF-SLÆGTENS TREDJE GENERATION PÅ VINDERUPEGNEN

I januar 1320 var landstinget i Viborg skueplads for en ny kongehyldning. Erik Menved var død året før, og den nye konge, Kristoffer den Anden, blev nu bundet af en håndfæstning, der indførte rigsrådet for at sikre adelens magt ligesom man forlangte bortvisning af de tyskere, som sad på danske slotte og herregårde. Dermed indledtes vel nok den mest bevægede periode i Danmarks historie. Kristoffer fik tilnavnet »uden land«, grev Gert kender vi alle, fordi Niels Ebbesen i 1340 dræbte ham i Randers, riget plagedes af pesten kaldet »den

Ved højt vand går Venø Bugt helt ind til det gamle voldsted, hvis grave så fyldes med vand som i middelalderen. (Foto: forfatteren).

sorte død«, og landbrugskrise fulgte efter som følge af de mange ødegårde. Først med kong Valdemar med det flotte tilnavn »Atterdag«, blev der igen indre ro i Danmarks hus.

Mens alt dette udspillede sig levede Kalf-slægten stadig på Vinderupgård. Med de nære slægtsforbindelser til Eberstein-slægten kan det ikke undre, at Erland Kalf (søn af nævnte Jacob Kalf) var at finde blandt de urolige jyske herremænd, som i Valdemar Atterdags første regeringsår rejste oprørsfanen og gang på gang måtte skifte parti. Brødrene Jens og Anders Kalf var på samme parti, men i et stort forlig indgæet i 1353 ved Vindinge å udenfor Nyborg står blandt andet, at »- herr Bugge, marsk Erik, hans broder, og alle deres hjælpere, bispen af Ribe, herr Erland Kalv, Jens Kalv, Anders Kalv og alle deres hjælpere kan beholde deres gods, hvor det end ligger i vort, Kongens land, for så vidt de har ret til det og det er gået tabt for dem i denne krig.

Et dokument omfatter de forskellige kombattanters godser - et andet træffer overenskomst om løsladelse af begge parter fanger og heri står: »- og hvis i særdeles Jens Kalf, enten han selv eller hans mænd har taget fanger fra Kongen eller hans mænd, da skal gives fri«. Senere hedder det: »-- fremdeles med hensyn til de fanger, der blev taget paa Langtind, saa skal de gives fri, saafremt de vil opfylde det, der blev forhandlet med herr Bugge« - altså den berømte Niels Bugge. Erobringen af Landting må være gennemført af kongelige lejetropper, og den må være blevet forsvaret af den gamle marsks datter Ingerd, der nu sad enke med fire sønner.

Måske er krigshandlingerne gået ud over flere herregårde her på egnen. I Vejrum sogn fandtes således i 1638 gården Roun-

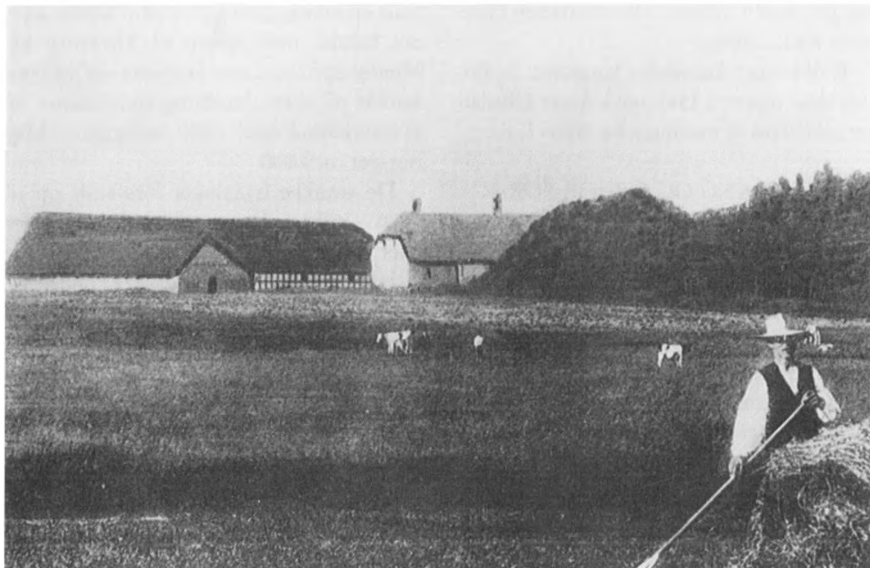
borg med volde - den siges at have tilhørt Erland Kalf. Hans levnedsløb er bevis for, hvor farlige og omskiftelige tiderne var.

I 1360 forhandlede han som kongens mand med de holstenske grevers sendebud; senere var han høvedsmand på Skanderborg slot og forhandlede med hansestæderne på kongens vegne. Derefter fik han posten som høvedsmand på det betydningsfulde Aalborghus. Men i 1369 sluttede Erland Kalf sig til holstenernes parti, og belønnedes med Riberhus. Fire år senere foretrak han igen at være på kongens side - det var efter Valdemar Atterdags sejr ved Brobjerg nær Bogense. Han blev forliget med kongen og oplod alle tre slotte for ham. Disse kovendinger skulle ifølge krønikerne have fået kongen til at udtale - med henvisning til Erlands slægtsnavn - »Kalv er en god ko. Ifjor gik han bort som en kalv, nu er han som en ko kommet igen med to«. Bag ordene lå også, at kongen nu fik sine slotte tilbage. Ifølge »Holstenerpræstens Krønike« fra ca. 1450 faldt ordene således: »Terdage! (hvilke tider, forf. anm.) Det er en god kalv, med to huse stak den af, som en stud kommer den igen med tre!«

Erland Kalf gik ikke langt fra Vinderupgård for at finde sig en brud. Moradset nord for Vinderup har måske været vidne til en kærlighedshistorie.

I ÆGTESKAB MED GUNNER BOESDATTER HØG

På Hasselholtgård levede samtidig med Erland Kalf på Vinderupgård en ung pige ved navn Gunner Boesdatter Høg. Slægten havde antagelig besiddet gården i flere slægtled. Hasselholtgård havde et jordtilliggende, der strakte sig fra Raast over Sevelsted, Hauris til Aale by. Et tilflugtssted har der også været; med Vinderupgård på den

Den nu forsvundne Vinderupgård, der blev det befæstede anlægs »efterfølger«. Her fotograferet før branden i 1913 med bestyrer Niels Steffensen i forgrunden. (Egshistorisk Arkiv for Vinderup Kommune).

ene side af ålavningen og »æ Holt« på den anden, har de måske ydet hinanden gensidig beskyttelse.

Jomfru Gunners far, Bo Høg, og dennes to brødre hørte ikke til Guds bedste børn. To gange havde de været lyst i band af rigets seks biskopper for plyndring af Ribekannikernes gods i Hard- og Vardesyssel. I et brev udstedt af biskopperne i 1354 hedder det blandt andet: »Da derfor brødrene herr Lave Rød, ridder, Bo Høg og Esger Kristiansen, væbnere, flere steder i Hardsyssel og Vardesyssel med vold har ladet korn, kvæg, huse og bygninger, penge og trækdyr, undergivne og fællesgods fjerne og bortføre fra Ribe Kirkes kannikers gods - offentligt at erklære samme Lave, Bo og Esger for bandlyste - og de gudstjenestelige handlinger skal være suspenderet i det sogn eller de

sogne, hvor de opholder sig«. Troende mennesker skulle undgå samkvem med de bandlyste, »saa at de med skamrødme bestyrtet skal føle sig skaaret ud af de troendes fællesskab«.

Erland Kalf fik ikke Hasselholtgård med Gunner Boesdatter Høg, og med dette par ebbede slægtens betydning ud på Vinderupegnen. Sønnen Jep Kalf påbegyndte i 1372 bygningen af Palsgård, og en søn af ham, Niels Kalf, bosatte sig i Hads herred. På gården Bjørnkjær har han efterladt sig et voldsted med rester af et tilflugtstårn, i hvis kælder Odder Museum har fundet Nordens ældste brændevinssæt. Dette barnebarn fra Vinderupgård fandt sig dog en kone fra de samme kanter, idet han giftede sig med Abel Tygesdatter Puder, hvis farfar var Aage Heidiesøn Puder til Rydhave, der

var gift med Cathrine Henriksdatter Eberstein fra Landting.

Kalf-navnet forsvinder langsomt, og findes sidst nævnt i 1543 med Anne Ulfsdatter, oldebarn af ovennævnte Niels Kalf.

NEDGANG OG OPHØR FOR VINDERUPGÅRD

Da Kalf-slægten uddøde var Vinderupgård imidlertid for længst overgået til en anden slægt; i 1422 således Friis-slægten. Men i det syttende århundredes midte byggedes den gamle herregård om til ladegård under Rydhave af Malthe Sehested. Ifølge markbogen fra 1683 var gårdens jorder særdeles vandlidende; hartkornet var sat til 16 ud af Rydhaves 54 tønder.

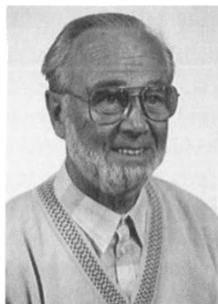
I 1805 blev Vinderupgård sat på auktion; det var i de store udstyknings tid og bønderne købte gårdene til selveje. Den stadig store gård erhvervedes af N. L. Boserup; han solgte den i 1841 til Hans Ditlev Fabricius, og med ham oprandt en ny æra for egnen. Den forudseende Fabricius oplevede – og havde måske også en finger med i spillet – at vejen fra Holstebro til Skive i 1859 blev lagt over hans jord. Og i 1865 rullede det første tog fra Skive mod Struer også over

hans ejendom. Den gamle gård havde således barslet med spiren til Vinderup by. Mindre end hundrede år senere var jordene fordelt på elleve landbrugsejendomme og et bysamfund med 1.800 indbyggere. Idag bor der ca. 3.000.

De smukke bygninger forsvandt op til 1920 – tilbage ligger voldstedet og ruger over historiens hemmeligheder. Engang indtog dets beboere hovedroller i middelalderens magtkamp mellem kongemagten og herremandsstanden.

KILDER:

- Danmarks Riges Breve», 2. rk., 1. bind – 3. rk., 5. bind, red. Franz Blatt, Munksgaards Forlag, Kbh., 1938-67.
 - Danmarks Riges Krønike» af Arild Huitfeldt.
 - Danmarks Adels Årbog» – stamtavler over slægterne Kalf, Eberstein, Galen, Rotfeld m.fl.
 - Holstenerpræstens Krønike» ved Anna Hude.
 - Hjern og Ginding Herreder» af Oluf Nielsen, 1895.
 - Dansk Biografisk Leksikon», 1. udg., bind 12., 1895.
 - Stubber Klosters Historie» af Villads Christensen, i Hardsyssels Årbog, 1911.
 - Sahl Sogns Historie» af Valdemar Frederiksen, (utrykt manuskript, kopi i Vinderup Egnshistoriske Arkiv).
- Nationalmuseet, kort og oplysninger.

Jørgen Frederiksen
Fhv. reg. revisor.
Medarbejder ved Vinderup Egnshistoriske
Arkiv
Birkevej 9
7830 Vinderup

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

Foreningsmeddelelser 1991

Årsmødet, den 17. marts 1991, blev afholdt på Herning Seminarium, hvor omkring 300 var mødt frem for at overvære foredrag og den efterfølgende generalforsamling.

Forfatteren Palle Lauring tog tilhørerne med på en lang rejse gennem menneskehedens historie. »Breve og erindringer før og nu«, kaldte Lauring sit foredrag, som begyndte med den største gave, vi nogensinde har givet hinanden, da vi for 5000 år siden opfandt skriften og således kunne give besked videre uden selv at være til stede, ja, også selv om man var holdt op med at leve. Efter at have fortalt om oldtidens og middelalderens store brevskrivere, kom Lauring til de danskere, som har efterladt sig breve og erindringer, lige fra biskop Gunnar (ham med Jyske Lov), Christian IV, Leonora Christina Ulfeldt, Johanne Luise Heiberg, Søren Kierkegaard, H. C. Andersen og mange flere. Også sine egne erindringer, hvoraf en fortsættelse ventes til efteråret, kom Lauring ind på, og han fik tid til den lille sidebemærkning, at hvis man skrev enhver tøddel om sig selv, så var man ikke rigtig klog.

På den efterfølgende generalforsamling omtalte beretningen, der blev aflagt af formanden, statsamtmand Thomas Opstrup, sidste års aktiviteter. Årsmødet i Struer

med ca. 150 deltagere (overarkivar Finn H. Lauridsen fortalte om »Byttehandel på Thyholm - om en landkøbmand fra Odby i begyndelsen af 1800-tallet«). Sommermødet i Lyne med ca. 120 deltagere (museumsinspektør Esben Graugaard fortalte om »Studehandel efter 1788 i Ringkøbing amt« og formanden for Skjern-Egvad Museumsforening, Hans Bach, berettede om Tipperne og Værnengene. På hjemvejen kunne man lægge turen omkring økomuseet i Fahlkro). Busturen til Viborg-egnen, som samlede 80 personer i to busser, blev en særdeles lærerig tur, og da disse busture ikke belaster budgettet, vil vi også fremover arrangere busture.

I 1988 udskrev Historisk Samfund en prisopgave om »Handel og håndværk i Ringkøbing amt«. Der indkom en del besvarelser, og den 6. juli 1990 fandt prisudvalgen sted i Ringkøbing. De tre vindere blev: 1) Poul D. C. Christensen (»Handelens udvikling i Brejning 1860-1915«), 2) Jørgen Mejdahl (»Du godeste lever han endnu«, en beretning om købmand Bro, Holstebro), 3) Christian Jensen (»En lille beretning om skærveslåning«). De tre vinderartikler vil blive optaget i »Hardsyssels årbog 1991«.

Under omtalen af »Hardsyssels årbog« ef-

terlyses lokalhistorisk stof, som redaktionen kan bruge til næste årbog. Man fik at vide, at hvis nogle områder i amtet var mindre godt repræsenteret, så var det med at få noget skrevet ned om disse områder og så få det indsendt til redaktionen.

Ved sidste medlemsoptælling (1.1. 1991) havde vi 1.703 medlemmer, så vi må konstatere, at den almindelige afmatning, der har lammet så meget andet i Danmark, nu også har ramt os. Den 1.1. 1990 havde vi 1.705 medlemmer. Bag disse tal ligger vor hverve-kampagne, som vi havde bedt vore medlemmer om at deltage i. Fra 55 medlemmer fik vi adresser på 211 personer, som kunne tænkes at være interesseret i et medlemskab af Historisk Samfund. Af de indkomne forslag var 19 allerede medlem i forvejen, så vi sendte 192 hvervebreve ud, og vi fik reaktion fra 38, som meldte sig ind i foreningen, heraf 5 dog først i 1991. Altså ialt 19,8%, som må siges at være et tilfredsstillende resultat. Vi fik i 1990 71 nye medlemmer, men 73 forlod os, det drejer sig om udmeldelser, dødsfald og så nogle få, som blev slettet på grund af restance.

Om de økonomiske forhold oplyste beretningen, at Historisk Samfund lever af medlemmernes kontingentindbetaling og de tilskud, som vi kan hente hjem fra amtet, kommunerne og pengeinstitutterne + tilskud fra tipsmidlerne.

Vi har altid søgt at holde årskontingentet så lavt som muligt, og det har nu bevirket, at vi står med et underskud på 40.000 kr., som vi kun kan få bugt med ved en forhøjelse af årskontingentet. Vi vil gerne fortsat kunne byde vore medlemmer en god »Hardsyssels årbog«, to årlige møder og en udenamtstur.

Beretningen sluttede med en tak til alle, der har ydet tilskud eller på anden måde

ydet en indsats til gavn for Historisk Samfund.

Regnskabet, som findes aftrykt på side 115, blev fremlagt af kassereren, regnskabschef Børge Nielsen.

Både beretning og regnskab blev godkendt af de fremmødte.

Det omtalte underskud på 40.000 kr. blev årsag til et forslag om at hæve årskontingentet til 125 kr. Desuden blev der stillet forslag om, at årskontingentet skulle opkræves først på året, i stedet for som hidtil sammen med årbogens udsendelse i oktober. En sådan ordning ville indebære, at vi straks kunne betale udgifterne i forbindelse med årbogens trykning og udsendelse. Begge disse forslag blev vedtaget.

Sommermødet, den 9. juni 1991, blev afholdt i Sevel Forsamlingsgård, hvor 160 var mødt frem for at høre museumsinspektør Gudrun Gormsen, Hjerl Hedes Frilandsmuseum, fortælle om »Mennesket og heden«. Foredraget byggede på den dagbog, som hedebonden Peder Knudsen førte fra 1829 til sin død i 1857. Peder Knudsen overtog i 1827 hedegården Staulund i Haderup sogn. Gården var på 500 tønder land, hvoraf hovedparten lå hen som hede. Gudrun Gormsen gav et spændende indblik i denne hedebondes arbejde for at sikre det daglige udkomme.

Senere gik turen til Sahl kirke, hvor kirketjener Jens P. Mølgaard orienterede om kirken og det gyldne alter.

Næste stop var Hjerl Hedes Frilandsmuseum, hvor Gudrun Gormsen igen overtog forsamlingen og fortalte om museets mange bygninger. Mange deltagere benyttede lejligheden til at se indenfor, og de ældre kunne nikke genkendende til mange af de udstillede genstande.

Næste årsmøde, søndag den 29. marts 1991,

vil blive afholdt i Brande kommune, hvor studielektor Verner Bruhn, Esbjerg, vil fortælle om de folkelige bevægelser.

Hardsyssels årbog 1991 - det 85. bind i årbogsrækken - foreligger hermed som 2. række, bind 25. Årbogens redaktion er stadig på jagt efter stof om lokaliteter og tildragelser i Ringkøbing amt - gerne aktuelt historisk stof fra vort århundrede. Redaktionens adresse er: Museumsinspektør Esben Graugaard, Mølleparken 25, 7500 Holstebro. Forfattere, som får deres artikler optaget i årbogen, belønnes med 25 sætryk.

LOKALLITTERATUR TIL SALG

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt har udgivet en del lokalhistoriske bøger, som alle kan købes af vore medlemmer til favørpris:

J. C. Hald: »Ringkøbing amt«. 1833. 289 sider. Oprindeligt udgivet som et bind i Det danske Landhusholdningsselskabs amtsbeskrivelser. Bogen indeholder en mængde historiske oplysninger af såvel lokal som almindelig interesse. Reprografisk gengivelse 1985. Medlemspris: 75,00 kr. (ikke-medlemmer: 100,00 kr.).

»Hardsyssels årbog«. Af de ældste årgange kan følgende årgange erhverves, så længe oplag haves: 1929, 1930 - medlemspris: 15,00 kr. pr. årgang (ikke-medlemmer: 25,00 kr.). 1972, 1973, 1974, 1975, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988 - medlemspris: 60,00 kr. pr. årgang (ikke-medlemmer: 125,00 kr.). 1989, 1990: Medlemspris: 90,00 kr. pr. årgang (ikke-medlemmer: 140,00 kr.). 1991 - medlemspris: 125,00 kr. (ikke-medlemmer: 160,00 kr.).

Alfred Kaae: »Fæster og busbonde i Hammerum herred«. 1971. 107 sider, ill. Belyser mange sider af fæsteforholdene på denne egn på

grundlag af tingbøgerne fra 1689-1751. Medlemspris: 12,00 kr. (ikke-medlemmer: 25,00 kr.).

Arne Vagn Nielsen: »Ringkøbing amt - geologi og landskab«. 1982. 151 sider, ill. (Hardsysselhåndbog, 1). En fyldig beskrivelse af de geologiske kræfter, der gennem årtusinder har bearbejdet og udformet det vestjyske landskab. Medlemspris: 50,00 kr. (ikke-medlemmer: 80,00 kr.).

Ejner G. Pedersen: »Hærvej og bedevej i Hardsyssel«. 1986. 174 sider, ill. (Hardsysselhåndbog, 2). Træk af de vestjyske landevejes historie og topografi. Bogen, der kommer godt rundt i amtet, fortæller både om de mennesker, hvis livsskæbne var knyttet til landevejene, og om de enkelte vejstrækninger. Bogen belyser også tidligere tiders rejseforhold. Medlemspris: 87,00 kr. (ikke-medlemmer: 125,00 kr.).

Knud Prange: »Herredssegl og kommunale våbener i Ringkøbing amt«. 1979. 21 sider, ill. Med farvetavler af samtlige kommunale våbener. Medlemspris: 12,00 kr. (ikke-medlemmer: 25,00 kr.).

»Register til Hardsyssels årbog 1907-1966«. Udarbejdet af Kr. Bjerregård. 1977. 97 sider. Nøgle til ca. 830 artikler - eller artikeludsnit - som har været optaget i årbogens første 60 årgange. Medlemspris: 48,00 kr. (ikke-medlemmer: 80,00 kr.).

Register til Hardsyssels årbog 1967-1986«. Udarbejdet af Kr. Bjerregård. 1988. 61 sider. Nøgle til ca. 1.160 artikler - eller artikeludsnit - som har været optaget i de første 20 årgange af 2. række. Medlemspris: 50,00 kr. (ikke-medlemmer: 80,00 kr.).

Peter Skautrup: »Hardsyssels stednavne«. 1979. 23 sider. Supplerende bemærkninger til »Stednavne i Ringkøbing amts nordlige del«. Medlemspris: 12,00 kr. (ikke-medlemmer: 25,00 kr.).

Lokalhistorisk Byttecentral for Ringkøbing Amt.

Adresse: Holstebro Museum, Herningvej 1, 7500 Holstebro. Her er der mulighed for at erhverve udsolgte »Hardsyssels årbøger«. Hvis en årbog ikke er på lager, kan man blive skrevet op. Husk at vedlægge svarporto, hvis De kontakter Byttecentralen.

HISTORISK SAMFUND FOR RINGKØBING AMT

Alle interesserede kan blive medlem. Det årlige kontingent er 125 kr., som fra 1991 opkræves først på året, da det skal dække udgifterne til møder og årbogens fremstilling og udsendelse.

Vi håber, medlemmerne vil følge opfordringen til hurtig indbetaling af årskontingentet. Kun medlemmer, som har betalt kontingent, vil få årbogen tilsendt.

Indmeldelse i Historisk Samfund kan ske hos alle styrelsesmedlemmer eller ved skriftlig henvendelse til sekretæren, bibliotekar Kr. Bjerregård, Døesvej 69, 7500 Holstebro. Alle nye medlemmer kan få sidst udkomne »Hardsyssels årbog« tilsendt til normal medlemspris, hvis det ønskes.

Udmeldelse sker ved skriftlig henvendelse til sekretæren.

Historisk Samfunds møder arrangeres i samarbejde med Folkeuniversitetets Holstebro-afdeling.

BUSTURE. MEDDELSER FRA TURLEDER, KONSULENT KR. RAVN

Busturen, lørdag den 22. september 1990, gik til Viborg-egnen, 80 deltagere fyldte de to busser.

I Niels Bugges Kro, Dollerup Bakker, blev der serveret kaffe med rundstykker, hvorefter statsskovfoged B. S. Knudsen først orienterede os om området og derefter førte os rundt til de gamle voldsteder, hvor

vi fik opfrisket den del af vor historie, der har tilknytning til de forskellige borg-anlæg ved Hald. Så det blev en lærerig tur, som yderligere var begunstiget af det gode vejr.

Turen fortsatte til Viborg, hvor vi nød den medbragte madpakke i Hedeselskabets kantine. Direktør Anders Petersen og andre medarbejdere fortalte om og viste film om Hedeselskabets arbejde.

Derefter besøgte vi Landsarkivet for Nørrejylland, hvor landsarkivar Chr. R. Jensen og andre medarbejdere orienterede og viste rundt. Til sidst besøgte vi Viborg Domkirke, hvor kirketjener Elith Sloth viste rundt.

HISTORISK SAMFUND FOR RINGKØBING AMTS STYRELSE

Bibliotekar Kr. Bjerregård,

Døesvej 69, 7500 Holstebro. Tlf. 97 42 25 32. Indvalgt 1963, sekretær fra 1966.

Museumsinspektør Esben Graugaard, Mølleparken 25, 7500 Holstebro. Tlf. 97 42 63 96. Indvalgt 1989, redaktør af »Hardsyssels årbog« fra 1989.

Advokat Rudolf Knudsen, Bredgade 2, 6920 Videbæk. Tlf. 97 17 34 66. Indvalgt 1987.

Slægtsforsker Rigmor Lillelund, »Nygård« Alstrupvej 1. Navr, 7500 Holstebro. Tlf. 97 43 20 44. Indvalgt 1967, medlem af årbogsredaktionen fra 1967.

Sognepræst G. N. Mundbjerg, Enghavevej 23, Hvidbjerg, 7790 Thyholm. Tlf. 97 87 11 15. Indvalgt 1982, næstformand fra 1987.

Regnskabschef Børge Nielsen, Struervej 111 B, 7500 Holstebro. Tlf. 97 42 22 06. Indvalgt 1982, kasserer fra 1982.

Redaktør Knud Erik Nielsen,
Mølleparken 15, 7500 Holstebro. Tlf.
97 42 00 67. Indvalgt 1979, medlem af år-
bogsredaktionen fra 1979.

Statsamtmand Thomas Opstrup,
»Rindumgård«, Holstebrovej 31, 6950
Ringkøbing. Tlf. 97 32 00 59. Indvalgt
1983, formand fra 1983.

Konsulent Kr. Ravn,
Langagervej 32, 6900 Skjern. Tlf.
97 35 32 87. Indvalgt 1983, turleder fra
1989.

Redaktør Jørgen Østergaard,
Rugvænget 41, 7400 Herning. Tlf.
97 12 33 28. Indvalgt 1975, medlem af år-
bogsredaktionen fra 1975.

Regnskab for 1990

Indtægter

Medlemskontingent	160.935,00
Salg af årbøger og registre	5.924,25
Salg af geologi	230,00
Salg af J. C. Hald 1833	300,00
Salg af Hærvej og Hedevej i Hardsyssel	399,00
Tilskud fra tipsmidlerne 1990	6.900,00
Tilskud fra kommuner og amtskommune (spec.)	16.850,00
Tilskud fra pengeinstitutter (spec.)	7.700,00
Anonym gave	500,00
Renteindtægter	<u>1.241,86</u>
	<u>200.980,11</u>

Udgifter

Årbogens trykning	127.357,27
Ekspedition og porto vedr. årbogen	43.172,78
Honorarer vedr. årbogen	8.600,00
Diverse særtryk og brochurer	9.960,30
Indbinding af årbøger	999,20
Kontorudgifter m. v.	10.193,35
Porto	13.660,75
Annoncer, møder og foredrag	18.084,70
Prisopgave 1990	6.000,00
Gaver og opmærksomheder	853,20
Kontingent andre foreninger	<u>3.000,00</u>
	<u>241.881,55</u>

Resultatopgørelse

Indtægter	200.980,11
Udgifter	<u>241.881,55</u>
Underskud	<u>40.901,44</u>

Status pr. 1. januar 1991

<i>Aktiver:</i>			
Beholdning Vestjysk Bank		20.709,74	
Beholdning Unibank		1.514,87	
Beholdning girokonto		<u>5.300,51</u>	
		27.525,12	
Byttcentralen		<u>840,00</u>	
		<u>28.365,12</u>	
<i>Passiver:</i>			
Kreditorer		29.077,85	
<i>Egenkapital:</i>			
Saldo pr. 1.1 1990	40.188,71		
+ årets underskud	<u>40.901,44</u>		+ 712,73
			<u>28.365,12</u>

Holstebro, den 1. februar 1991

Børge Nielsen

*Kassebogen kontrolleret med bilagene.
Beholdning (bank + giro) ved årets slutning afstemt.
Intet fundet at bemærke.*

Holstebro, den 14. marts 1991

*Else Madsen Niels Ausum**Specifikationer**Tilskud fra kommuner og amtskommune:*

Aaskov	1.000,00
Brande	300,00
Egvad	300,00
Herning	1.000,00
Holmsland	300,00
Holstebro	1.000,00
Ikast	500,00
Lemvig	300,00
Ringkøbing	500,00
Skjern	200,00
Struer	1.000,00
Thyborøn-Harboøre	300,00
Thyholm	200,00
Trehøje	350,00
Ulfborg-Vemb	1.000,00
Videbæk	600,00
Amtskommunen	<u>8.000,00</u>
	<u>16.850,00</u>

Tilskud fra pengeinstitutter:

Nordvestbank, Lemvig	500,00
Ringkøbing Bank	2.000,00
Ringkøbing Landbobank	1.000,00
Sparekassen SDS	1.000,00
Skjern Bank	500,00
Ulfborg Sparekasse	500,00
Vestjysk Bank, Holstebro	1.000,00
Nykredit	<u>1.200,00</u>
	<u>7.700,00</u>

Udvalg af litteratur om Ringkøbing amt 1989-1990

Udvalget bringer også supplement til tidligere lister, som siden 1969 hvert andet år har været optaget i »Hardsys-sels årbog«. Avisartikler og årsskrifter fra skoler og institutioner er ikke medtaget.

Listen, der er opstillet efter decimalklassedelingen, er udarbejdet af Kr. Bjerregård, som er interesseret i at høre om eventuelle mangler, der så vil blive optaget på næste liste.

Oversigt over den systematiske inddelings hovedgrupper

00-07 Skrifter af blandet indhold 00 Bogvæsen og boghåndværk 01 Bibliografi 02 Biblioteks- og arkivvæsen 04 Skrifter af blandet indhold 05 Periodica 06 Museumsvæsen 10-19 Filosofi. Psykologi. Videnskab og forakning 19 Datalogi 20-29 Religion 22 Bibelen 24 Salmer. Kirkeinventar 26 Sømandshjem 27 Kirkehistorie 28 Kirkesamfund 30-39 Samfundsvidenskab. Pædagogik. Folkellv 30 Samfundsvidenskaberne i alm. 32 Politik 33 Økonomi 34 Lov og ret 35 Militær- og politivæsen 36 Lokalforvaltning 37 Opdragelse og undervisning 38 Forsorg. Omsorg 39 Folketradition og folkeliv 40-49 Geografi og rejser 40 Kort og foreninger 46 Ringkøbing amt 50-59 Naturvidenskab og matematik 50 Naturen og mennesket 55 Geologi og geofysik 56 Biologi 57 Botanik 58 Zoologi	60-69 Praktiske fag 60 Teknik i alm. 61 Medicin. Hygiejne. Sundhedsvæsen 62 Maskinlære. Varmeteknik. Elektroteknik. 63 Landbrug. Skovbrug. Havebrug. Fiskeri 64 Husholdning. Hotelvæsen 65 Handel og samfærdsel. Søfart 66 Kemisk industri 67 Mekaniske industrier 68 Håndværk 69 Byggeteknik 70-79 Kunst. Teater. Film. Musik. Spil. Idræt 70 Kunstmuseer 71 Arkitektur. By- og egnsplanlægning 73 Skulptur 74 Malerkunst 75 Fotografi 76 Kunsthåndværk 77 Teaterhistorie 78 Musik 79 Idræt 80-89 Litteratur. Sprog 80 Taleteknik 81 Litteraturhistorie 89 Sprogvidenskab 90-99 Historie 90 Historiske hjælpevidenskaber 91 Enkelte historiske perioder 96 Historie 99 Personalhistorie

00-07 SKRIFTER AF ALMINDELIGT OG BLANDET INDHOLD

00.109 Bogtrykkerkunstens historie

Hauge Mortensen, Per: Tove og Svend Aage Jacobsens virke i Ringkøbing 1950-1990. [Jacobsens Bogtrykkeri, A. Rasmussens Bogtrykkeri]. (i: Den sorte kunst i Hardsyssel. Anden udgave. Udgivet i anledning af Ringkøbing Amts Bogtrykkerforenings 75 års jubilæum 1990. 1990, [13 sider].

Hersbøll, Sven: Ringkøbing Amts Bogtrykkerforening 1915-1990. (i: Den sorte kunst i Hardsyssel. Anden udgave. Udgivet i anledning af Ringkøbing Amts Bogtrykkerforenings 75 års jubilæum 1990. 1990, [8 sider]).

00.3 Bogbinderi

Sandager, Erik: Glemte at sikre sig mod lønnedgang. Interview med Ulla Fonager. [Rounborgs grafiske Hus, Bogbinderiet. Lønforhold]. (i: Grafiske arbejder. Årg. 11, 1990, nr. 3, side 8-9).

00.4 Bogmarkedet

H.O.B.: En vestjysk boghandel runder 125 år. [Tarm Boghandel]. (i: Bogmarkedet. Årg. 135, 1989, nr. 51/52, side 13, ill.).

-pr: Forlaget, der snubede i rabatten. Interview med P.H. Mikkelsen. [Forlaget Systime]. (i: Bogmarkedet. Årg. 135, 1989, nr. 27/28, side 4-6).

01.7 Lokalbibliografi

Udvalg af litteratur om Ringkøbing amt 1987-1988. Ved Kr. Bjerregård. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 23, 1989, side 107-142).

01.9 Billedfortegnelser

Salomon, Ib: Fod på billederne. Unge i Holstebro registrerer dynger af kommunale fotos på edb. (i: Danske kommuner. Årg. 21, 1990, nr. 21, side 13, ill.).

02.1 Bibliotekernes edb-system

Helbo, Frank: Biblioteks-system klar til eksport. [EDB-system til biblioteker, udarbejdet af Hernings biblioteksvæsen]. (i: Amt og kommune blade. Årg. 23, 1990, nr. 8, side 33).

02.11 Biblioteksbygninger

Thaarup, Lone: Skjern main library. (i: Scandinavian public library quarterly. Vol. 20, 1987, side 8-11).

02.16 Informationstjeneste

Brendstrup-Hansen, Morten: Erhvervs-service ved folkebibliotekerne. Referat af det faglige arrangement ved Faggruppens generalforsamling. [Bl.a. Brande informationstjeneste]. (i: Referencen. Årg. 18, 1988, nr. 6, side 3-6).

Bus Pedersen, Hans: Et tyndt befolket område i spidsen for udviklingen. [Egvad teknologi- og erhvervscenter]. (i: Tit. Nyhedsbrev fra Teknologinævnet. 1989, nr. 10, side 15-17).

Elkær, Lisbet: Erhvervs-service. Herning Centralbiblioteks informationsservice til erhvervs virksomheder. En rapport. Udarbejdet af Lisbet Elkær. To undersøgelser gennemført og beskrevet af Kurt Nørgaard Petersen og Peder Østergaard. 1989. 149 sider, ill.

Grønholt Pedersen, Peter: Bibliotekernes nye hit. [I anledning af rapporten "Herning Centralbiblioteks informationsservice til erhvervs virksomheder" udarbejdet af Lisbet Elkær]. (i: Bibliotek 70, 1989, nr. 21, side 652-653).

HELOS biblioteksforsøgene. Slutrapport. [EDB-udviklingsforsøgene i Herning, Egvad, Lemvig og Struer biblioteker]. [Redaktion: Egon Hansen]. 1989. Bind 1-2, ill.

HELOS-vinkel på borgerinformation. Af Kirsten Andersen, Kaj Rasmussen, Freddy Larsen, Jes Poulsen. [Om HELOS-projektet i Herning, Egvad, Lemvig og Struer]. (i: Bibliotek 70, 1989, nr. 3, side 104-107).

Hjortdal, Henrik: Baggrund og perspektiver: De statslige forsøg med informationsteknologi. [Bl.a. HELOS (Biblioteksforsøgene i Herning, Egvad, Lemvig og Struer biblioteker)]. (i: Tit. Nyhedsbrev fra Teknologinævnet. 1989, nr. 10, side 8-9).

Kaltoft, Birgitte: Informationsbehov og biblioteksservice på B&O. Interview med Carl Henrik Jeppesen, Kaj Rasmussen, Anders Sabroe Nielsen, Palle Nissen. [Struer Bibliotek indgik fra 1. november 1988 en aftale om biblioteksbetjening af B&O]. (i: Bibliotek 70, 1989, nr. 14, side 446-448).

Larsen, Gitte: Bibliotekerne i lokalsamfundene. [HELOS (Biblioteksforsøgene i Herning, Egvad, Lemvig og Struer biblioteker)]. (i: Tit. Nyhedsbrev fra Teknologinævnet. 1989, nr. 10, side 12-14).

Nyeng, Per: Bjerget der fødte en mus. Interview med Gitte Larsen. [Deltager i den uafhængige følgeforskergruppe til HELOS-projektet, der omfattede bibliotekerne i Herning, Egvad, Lemvig og Struer]. (i: Bibliotek 70, 1989, nr. 3, side 100-103).

PN: Lad HELOS gå! [Afslutningsseminaret for HELOS-projektet på Herning Centralbibliotek d. 3. marts 1989]. (i: Bibliotek 70, 1989, nr. 6, side 216-219).

02.19 Musikbiblioteker

De flotte chips og smarte fyre går forbi. Karsten Lolck, Birgitte Kaltoft interview med Freddy Larsen. [Herning Centralbibliotek. Musikbiblioteket]. (i: Bibliotek 70, 1990, nr. 7, side 212-216).

02.4 Enkelt danske folkebiblioteker

Skjern. Thaarup, Lone: Skjern main library. (i: Scandinavian public library quarterly. Vol. 20, 1987, side 8-11).

Vind. Lehrmann, Ulrik: Litteraturlæsning i den åndelige egnsudviklings tid. [Vind sognebibliotek]. (i: Folk og kultur. Årbog for dansk etnologi og folke-mindevidenskab. 1989, side 75-95, ill.).

02.7 Bibliotekmæssige særopgaver

Language stimulating materials in public libraries. Af Mette Jørgensen og Lars Aagaard. [To projekter på bibliotekerne i henholdsvis Holstebro og Sønderborg med samlinger af sprogstimulerende materialer for sproghandicappede børn]. (i: Scandinavian public library quarterly. Vol. 22, no. 2, 1989, side 21-24).

02.91 Arkiver

Rasmussen, Anna Lise: Arkivnyt. (i: Egnshistorisk Forening Thyholm og Jegindø. Årg. 16, 1989, side 54 og årg. 17, 1990, side 48).

04.6 Skrifter af blandet indhold

Den sorte kunst i Hardsyssel. Anden udgave. Udgivet i anledning af Ringkøbing Amts Bogtrykkerforenings 75 års jubilæum 1990. 1990. [482 forskelligt paginerede sider], ill.

05.6 Periodica

FRAM. Fra Ringkøbing amts museer. Udg. af Museumsrådet i Ringkøbing Amt. Årg. 8-9. 1989-90, ill.

Holstebro Museum: Årsskrift. Årg. 18-19. 1988-89, ill.

06.1 Museumsteknik

Roberts, Frances C.: Silke underbenklæder - på vandring til Konserveringscentret. [Konserveringscentret for Museerne i Ribe og Ringkøbing Amter]. (i: FRAM. 1990, side 34-41, ill.).

06.6 Museer

Clausen, Kim: Skjern-Egvad Museum 60 år. (i: FRAM. 1989, side 112-118, ill.).

Damgaard, Ellen: Lemvig Museum - museumstøv og store linjer. (i: FRAM. 1990, side 7-33, ill.).

Glimt fra museernes arbejdsmark. [Herning Museum. Hjerl Hedes Frilandsmuseum. Holstebro Museum. Lemvig Museum. Ringkøbing Museum. Skjern-Egvad Museum. Struer Museum] (i: FRAM. 1989, side 129-134, 137-152, ill.).

Glimt fra museernes arbejdsmark. [Herning Museum. Hjerl Hedes Frilandsmuseum. Holstebro Museum. Lemvig Museum. Ringkøbing Museum. Skjern-Egvad Museum. Struer Museum]. (i: FRAM. 1990, side 113-123, 125-152, ill.).

Lillelund, Finn: Med fremtiden ind i fortiden. [Holstebro Museums EDB-anlæg]. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. Årg. 18, 1988, side 102-104, ill.).

Ravn, Thomas Bloch: Ikke blot et museum, men hele byens historie. [Struer Museum] (i: FRAM, 1990, side 63-70, ill.)

Schantz, Yvonne: Kulturarbejder i hosekræmmerens land. Museumslederen på heden skal være gjort af et særligt stof. Interview med Ulla Thyrring. [Herning Museum]. (i: Magisterbladet. 1989, nr. 1, side 5-7).

Toftgaard Poulsen, Søren: Husdyr på museum - eller levende museumsgenstande. (i: FRAM. 1989, side 119-128, ill.).

Årsberetning. [Holstebro Museum]. Af Rigmor Lillelund med bidrag af Lis Helles Olesen og Esben Graugaard. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. Årg. 18, 1988, side 105-127, ill.).

Årsberetning. [Holstebro Museum]. Af Rigmor Lillelund med bidrag af Lis Helles Olesen, Esben Graugaard og Bent Holm. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. Årg. 19, 1989, side 32-57, ill.).

06.9 Udstillingsbygninger

Aebischer, Lisbeth: Herning-Messen '88. 6 fagmesser under én paraply. Interview med Jørgen Jørgensen. (i: Byggeforum. Årg. 51. 1988, nr. 8, side 9-16, ill.).

Juul, Flemming: Messecenter Herning får ny facade. (i: dpa. Årg. 27, 1989, nr. 4, side 56, 58-59, ill.).

10-19 FILOSOFI. PSYKOLOGI. VIDENSKAB OG FORSKNING**19.5 Kommunikation**

Bjerrum, Eva: Telehvsforsøg i Vestjylland. [Lemvig og Egvad lokale data- og kommunikationscentre]. (i: Teleteknik. Årg. 41, 1990, nr. 2, side 74-79, 149-150, ill.).

Hjortdal, Henrik: Baggrund og perspektiver: De statslige forsøg med informationsteknologi. [ERA (Erhvervsprojektet i Ringkøbing Amt). HELOS (Biblioteksforsøgene i Herning, Egvad, Lemvig og Struer biblioteker). Landbrugs- og tandlægeforsøg i Struer]. (i: Tit. Nyhedsbrev fra Teknologinævnet. 1989, nr. 10, side 8-9).

Jydsk Telefons rolle i forsøgene. [Struer Bredbånd]. Af Eva Bjerrum og Skjold Fink. (i: Tit. Nyhedsbrev fra Teknologinævnet. 1989, nr. 10, side 25-26, ill.).

Larsen, Gitte: Bibliotekerne i lokalsamfundene. [HELOS (Biblioteksforsøgene i Herning, Egvad, Lemvig og Struer biblioteker)]. (i: Tit. Nyhedsbrev fra Teknologinævnet. 1989, nr. 10, side 12-14).

Meyer, Gitte: Drømmen om at blive en teknologisk tykdh. [Interview med Jens Kristian Skovmose om ERA (Erhvervsprojektet i Ringkøbing Amt)]. (i: Tit. Nyhedsbrev fra Teknologinævnet. 1989, nr. 10, side 5-6, ill.).

Møller, Lars: Aktiv edb-hjælp til vestjyske virksomheder. [ERA - Erhvervsprojektet i Ringkøbing amt]. (i: Datatid. 1989, nr. 9, side 80-81).

Møller, Lars: Dansk dataeventyr forbi: Vi var for tidligt ude. [Teleprojektet i Lemvig kommune]. (i: Datatid. 1989, nr. 8, side 62, 64, 66, ill.).

Møller, Lars: Små virksomheder skal frem i søgelyset: Den jyske erhvervs database. [ERA - Erhvervsprojektet i Ringkøbing amt]. (i: Datatid. 1989, nr. 9, side 46, 48).

Rieper, Olaf: Indsatser og brugere i Egvad teknologiforsøg og erhvervsprojektet i Ringkøbing amt. Midtvejsrapport fra evalueringen af forsøgene. 1989. 94 sider, ill.

Skov, Erik: Den ny teknik set fra et telehus. [Teleprojektet i Lemvig kommune]. (i: Tit. Nyhedsbrev fra Teknologinævnet. 1989, nr. 10, side 22-24, ill.).

19.6 Datalogi

Møller, Lars: Aktiv edb-hjælp til vestjyske virksomheder. [ERA - Erhvervsprojektet i Ringkøbing Amt - udlåner edb-udstyr på prøve i et halvt år. Interview med Peter Bille]. (i: Datatid. 1989, nr. 9, side 80-81).

20-29 RELIGION

22 Bibelen

Graugaard, Esben: Præstegård, fattighus og bondegård - en 400 år gammel bibels vej til museum. [Christian den Tredjers bibel]. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. Årg. 18, 1988, side 56-66, ill.).

24.43 Salmer

Gundelach, Vibeke: Som havets lys. 1990. 43 sider, ill. (Vestjyske salmer, 4).

24.5 Kirkelinventar

The house of wisdom - Visdommen i Vestjylland. Text Otto Norn and Søren Skovgaard Jensen. Photographs of the Sahl altar by Gerard Franceschi. Drawings by Holger Schmidt. English translation Jean Olsen. Udg. af Selskabet til udgivelse af danske mindesmærker. 1990. 155, 32 sider, ill. [Engelsk og dansk tekst].

26.9 Sømandshjem

Langer, Anders Vrist: Trandbergs Minde i Struer. [Sømandshjem]. (i: Struerfolk. 1989, bind 4, side 55-65, ill.).

27.67 Kirkehistorie

Enkeltområder

Bøvling. Brorson Nielsen, Svend: Bøvling kirke. 1989. 152 sider, ill. [Indhold: Svend Brorson Nielsen: Bøvling kirkes historie. Jørgen Jørgensen: Tanker i og om Bøvling kirke].

Gjellerup. Gjellerup kirke 1140-1990. Redaktion: John Ørum Jørgensen, i samarbejde med Karl Emil Rahbek m. fl. 1990. 88 sider, ill.

Harboøre. Bech Hald, Helga: Anton M. Jensen - kendt som Harboørepræsten. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 23, 1989, side 89-96, ill.).

Harboøre. Riisgaard, Børge: Harboøre. (i: Præsteforeningens blad. Årg. 78, 1988, nr. 50/51, side 1058-1064).

Herning. Sommer, Kristian: Herning kirke 100 år. Med bidrag af Tage Lier Hansen m.fl. Redaktion: Mogens Bendixsen. 1989. 170 sider, ill.

Hover. Christoffersen, Svend: *Efter kongelig Majestæts befaling...*. [Hover kirkekasse hjælp præster i andre sogne med tilskud]. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 24, 1990, side 146).

Struerregnen. Langer, Anders Vrist: Trandbergs Minde i Struer. [Vækkelsespræsten P. C. Trandbergs virke på Struerregnen]. (i: Struerfolk. 1989, bind 4, side 55-65, ill.).

Thyholm. Rasmussen, Anna Lise: Thyhoms første missionærpar. Om Louise og Jesper Nielsens liv og virke på Thyholm. (i: Egnshistorisk Forening Thyhom og Jegindø. Årg. 17, 1990, side 37-44, ill.).

Videbæk. Videbæk kirke 1914-1989. [Redigeret af Poul Erik Pedersen]. 1989. 36 sider, ill.

Vorgod. Vorgod kirke. Tekster: Peder Birkmose Clausen, Viggo Kristensen, Harry Jørgensen. Udg. af Vorgod Menighedsråd. 1988. 24 sider, ill. [Udgivet i anledning af kirkens restaurering].

28.72 Frelsens Hær

Bech Hald, Helga: Frelsens Hær kan man ikke rive ned. (i: Struerfolk. 1989, bind 4, side 38-48, ill.).

30-39 SAMFUNDSVIDENSKAB. PÆDAGOGIK. FOLKELIV

30.1645 Flygtninge

Arly: Kommunal kulturpolitik og integrationsarbejdet. [En samtale med Holstebro-borgere om integration af indvandrere og flygtninge]. (i: Samspil - et tidsskrift om og for indvandrere. Årg. 7, 1990, nr. 5, side 12-14, ill.).

Clasen, Gry: Flygtninge er de bedste ambassadører for sig selv. [Interview med fritids- og kulturmedarbejder Lis Jørgensen om idrætsaktiviteter for flygtninge]. (i: Samspil - et tidsskrift om og for indvandrere. Arg. 7, nr. 5, side 8-9, ill.).

Clasen, Gry: Flygtninge skal ikke klientgøres. [Interview med hjemmevejleder for flygtninge Jørgen Poulsen]. (i: Samspil - et tidsskrift om og for indvandrere. Arg. 7, 1990, nr. 5, side 6-7).

Gjedsig, Claus: Flygtede fra Vietnam og fik succes i Holstebro. [China House, Holstebro]. (i: Samspil - et tidsskrift om og for indvandrere. Arg. 7, 1990, nr. 5, side 4, ill.).

Gjedsig, Claus: Lettere at finde arbejde til bistandsklienter. I Holstebro kommune kvier de fleste virksomheder sig ved at tage flygtninge og indvandrere ind - og det er der mange grunde til. Nu gør man en indsats for at finde jobs hos de helt små virksomheder. [Interviews med Johannes Mathiesen og Brian Højmark]. (i: Samspil - et tidsskrift om og for indvandrere. Arg. 7, 1990, nr. 5, side 6-7, ill.).

Gjedsig, Claus: Vi er desværre ofte blevet skuffet. Hos Vald. Birn A/S i Holstebro har man beskæftiget indvandrere i over 20 år, men det har ikke været uden problemer. [Interview med personalechef Knud Pedersen]. (i: Samspil - et tidsskrift om og for indvandrere. Arg. 7, 1990, nr. 5, side 4, ill.).

Gjedsig, Claus: Vi må ikke omklamre flygtninge og indvandrere. [Interview med lederen af sprogskolen i Holstebro Lars Graugaard]. (i: Samspil - et tidsskrift om og for indvandrere. Arg. 7, 1990, nr. 5, side 10-11, ill.).

Mølvig, Annelise: Kulturhuset. Krumtappen for samvær, aktiviteter - og integration. [Interview med Sivaanandan Sellaph, der er tamil og er kommet i Kulturhuset siden starten i 1987]. (i: Samspil - et tidsskrift om og for indvandrere. Arg. 7, 1990, nr. 5, side 14-15, ill.).

Mølvig, Annelise: Musik fra rødderne. [Interview med Ingrid Hvass, som sammen med Holstebro indvandrereforening planlægger et projekt, hvor musik, dans og sang indgår]. (i: Samspil - et tidsskrift om og for indvandrere. Arg. 7, 1990, nr. 5, side 16, ill.).

30.17 Seksuelle afvigelser

Bøsser og lesbiske i Skive & Herning. Af Kim Brint og Mona Bager Jensen. (i: Pan-bladet. Arg. 35, 1988, nr. 4, side 24-25).

32.261 Socialdemokratiet

Socialdemokratiet 100 år. Uddrag af Socialdemokratiets historie i Holstebro. 1990. 54, 11 sider, ill.

33.11 Arbejdsforhold

Den strukturelle udvikling på de regionale arbejdsmarkeder 1985-1991. Midt- og Vestjylland slår rekord i vækst. 1988. 47 sider.

33.113 Arbejdsformidling

Clasen, Gry: Flytninge skal ikke klientgøres. [Interview med hjemmevejleder for flygtninge Jørgen Poulsen]. (i: Samspil - et tidsskrift om og for indvandrere. Arg. 7, 1990, nr. 5, side 6-7).

Fall Nielsen, Hanne: Helle for et arbejdsliv. 21-årige Helle Krøjgaard fra Vemb er på bistandshjælp. På 17 uger skal hun finde sin arbejdsfylde. (i: Danske kommuner. Arg. 21, 1990, nr. 10, side 13-14, ill.).

Gjedsig, Claus: Lettere at finde arbejde til bistandsklienter. I Holstebro kommune kvier de fleste virksomheder sig ved at tage flygtninge og indvandrere ind - og det er der mange grunde til. Nu gør man en indsats for at finde jobs hos de helt små virksomheder. [Interviews med Johannes Mathiesen og Brian Højmark]. (i: Samspil - et tidsskrift om og for indvandrere. Arg. 7, 1990, nr. 5, side 6-7, ill.).

Pedersen, Lars: Osse en HK'er. Job på tilbud. [Arbejdsformidlingen i Hernings ny butik]. (i: HK bladet. Arg. 89, 1989, nr. 8, side 6-7, ill.).

33.12 Fagforeninger

25-års jubilæum. SID-klubben Cheminova. 1965-1990. 1990. 58 sider, ill.

Monggaard, Poul: En fagforening i provinsen. Interview med P. E. B. Iversen. [HK-afdelingen i Herning]. (i: LO bladet. Arg. 85, 1989, nr. 34, side 12-13).

33.194 Enkelte egne økonomiske forhold

Ringkøbing amt. Christensen, Ole: Øst - vest. Stat og vækst. Industrien har for længe rettet blikket mod vest, men de statslige arbejdspladser synes stædigt at fastholde København som Danmarks centrum. Interview med Anton Kristensen, Povl Ulrik Skifter, Jacob Kyed. (i: Dansk industri. 1989, nr. 2, side 26-27, ill.).

Egvad, Tornbjerg, Jesper: Erhvervsråd med ikke lokale topfolk. (i: Danske kommuner. Arg. 20, 1989, nr. 40, side 8).

Holstebro. Langer, Morten W.: Her vokser industrien i rekord-tempo. [Holstebro. Industriudvikling]. (i: Børsens nyhedsmagasin. Arg. 5, 1989, nr. 4, side 66-67, ill.).

33.22 Banker

Jacobsen, Sv. Ebbe: Glimt fra Sparekassen i Tarm gennem 100 år. 1889 - 13. august - 1989. 1989. 45 sider, ill.

33.26 De europæiske fællesskaber

Nørgaard, Olaf: Holstebro-komiteen mod EF-medlemskab. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. Årg. 19, 1989, side 29-31, ill.).

33.31 Arbejdsløn

Munksgaard, Henrik: Vestens hårde halse. [LO-ungdoms jobpatruljer i Ringkøbing amt]. (i: Kvindernes fagblad. 1989, nr. 7, side 28-29, ill.).

33.43 Brugsforeninger

Vemb & Omegns Brugsforening. 1915 - 30. oktober - 1990. Red. af Gudrun Aspel. 1990. 60 sider, ill.

33.86 Toldvæsen

Hauge Mortensen, Per: Om toldregnskabers troværdighed. Nogle eksempler fra perioden 1750-1800. (i: FRAM. 1989, side 77-89, ill.).

33.95 Boligforhold

Gjedsig, Claus: Her skal livskvaliteten trives. Boligselskabet Lejerbo i Holstebro er gået utraditionelle veje og bygger en "grøn landsby" efter moderne principper. Interview med Normann Andersen og Torsten Riis Andersen. (i: Boligen. Årg. 56, 1989, nr. 9, side 44-45, ill.).

møl: Nye ejendomsfunktionærer: Rigtige piger kan selv. [Ejendomsfunktionærkursus i Herning]. (i: Boligen. Årg. 56, 1989, nr. 7, side 8-9, ill.).

Møller, Helge: Renovering i Gullestrup: De får kvalitet for pengene. [Herning Andelsboligforenings afdeling Hedebyen]. (i: Boligen. Årg. 56, 1989, nr. 7, side 40-41, ill.).

Riedel, Flemming: Kampen i Hammerum, Interview med Robert Mogensen. [Hammerum Andelsboligforening]. (i: Boligen. Årg. 56, 1989, nr. 4, side 40-41).

Riedel, Flemming: Midtjysk by ved vadedst: Venter på tilsagn. Holstebro vil bygge nyt boligkvarter for at kunne følge med byudviklingen. (i: Boligen. Årg. 56, 1989, nr. 7, side 28-29, ill.).

Struer - en god lille by. Foto: Ib Bj. Sørensen. [Udgivet i anledning af 50 års jubilæet i Arbejdernes Andelsboligforening Struer]. 1989. 36 sider, ill.

34.31 Tyveri

Alstrøm, Anne Louise: Den thyholmske tyvebande. (i: Egnshistorisk Forening Thyholm og Jegindø. Årg. 17, 1990, side 31-36).

34.796 Retssager

Makholm, Ilse: Bind vej - en moderne molbohistoric. 1988. 79 sider.

Aaberg-sagen. Beretning afgivet af Kommissionsdomstolen af 26. januar 1989. 1990. 545 sider.

35.55 Luftvåben

Nielsen, Jørgen: Luftstøttepunkt Rom 1940-1945. [Med supplement]. 1983-87. 120 blade, ill. tvl.

35.57 Hjemmeværn

Thomsen, K.P.: Oprettelsen af hjemmeværnsdistrikt Holstebro. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 23, 1989, side 5-22, ill.).

36.2 Enkelte kommuners forvaltning

Ringkøbing amt. Hvor og hvem i den offentlige sektor. Ringkøbing amt. Årgang 1990. 1990. 72 sider.

Ringkøbing amt. Martus. Informationsavis til amtskommunens medarbejdere. 1985-1990. Årgang 1-6, ill.

Aulum-Haderup. De lokale håndværksmestre inddraget i projektering. [Aulum-Haderups rådhus]. (i: Kommunen. Årg. 32, 1989, nr. 1, side 12, ill.).

Holmsland. Selvstændig sejlad. Holmsland kommune - stedet, hvor skatten holdes i ro, initiativet er dit og politiken personlig. Og hvor enderne på forunderlig vis mødes. Af Lisbeth Kølster og Hanne Fall Nielsen. (i: Danske kommuner. Årg. 20, 1989, nr. 33, side 5-12, ill.). [Interview med forskellige om fritidsklubber, sociale forhold, ungdomsproblemer, dagplejemødre, arbejdsløshed og skoleforhold].

Holstebro. hem: Slut med at fare vild i kommunejunglen. Kviksranke i Holstebro skal spare borgeren tid og mange skridt. (i: Orientering. 1989, nr. 5, side 7, ill.).

Holstebro. Holstebro år 2000. Et udviklingsprojekt gennemført 1988-89 af Holstebro byråd i samarbejde med lokale institutioner og interesseorganisationer. 1989. 30 sider, ill.

Holstebro. Kurrild-Klitgaard, Peter: Holstebro går i spidsen. [Aftale mellem Holstebro kommune og ISS Danmark om samarbejde]. (i: Amt og kommune bladet. Årg. 23, 1990, nr. 8, side 6).

Holstebro. Tolbøll, Carsten: Taget på sengen. [Aftalen mellem ISS Danmark og Holstebro kommune]. (i: Kommunalarbejderen. Årg. 76, 1990, nr. 15, side 24-25).

Skjern. KuK: Bedre Service til samme pris. [Serviceydelse via edb]. (i: Amt og kommune bladet. Årg. 23, 1990, nr. 8, side 28, ill.).

Thyholm. Tornbjerg, Jesper: Thyholm sender postlister til pressen. (i: Danske kommuner. Årg. 20, 1989, nr. 13, side 10, ill.).

36.7 Mødeteknik

Lemvig Handelsskoles erhvervsvideoklub. En succes, som er te å betal-. [Kursus i møde- og taleteknik m.m.]. (i: Handlesskollen. Årg. 22, 1989, nr. 6, side 42-44, ill.).

36.8 Frimureri

Hvass, Leif: Femogtyve år i Buris. [Sankt Andreas-instruktionslogen Buris]. (i: Frimurer meddelelser. 1989, nr. 144, side 23, ill.).

37.086 Ungdomsforeninger

Ørnhøj FDF 1939 - Ørnhøj FDF/FPF 1989. Redigeret af Jens Kr. Svendsen og Preben Jørgensen. [50 års jubilæumsskrift]. [1989]. 36 sider, ill.

37.135 Naturskoler

Årbog. Udg. af Foreningen Marilyn Anne's Venner. 1989-. Bind 3-, ill. [Skonnerten «Marilyn Anne» - en skole til søs].

37.136 Skolebiblioteksarbejde

Odgaard, Knud: Projekt i skolebiblioteket i anledning af det internationale læseår. [Birkelundskolen, Holstebro]. (i: Børn & bøger. Årg. 43, 1990, nr. 1, side 6-8).

37.14639 Fiskerlundervisning

Schantz, Yvonne. Fisk på skemaet. Gymnasieelever fra Lemvig supplerer deres boglige uddannelse med praktisk viden om fiskeriervhvervet. (i: Dansk fiskeri tidende. Årg. 107, 1989, nr. 50/51, side 13).

37.363 Folkeskolen

Johannsen, Kai: Landets første portræt af en karklud. [Herning kommune har lavet en analyse af skoleledernes rolle]. (i: Danske kommuner. Årg. 19, 1988, nr. 42, side 22-23).

Lige nu bruger vi tid på at informere. Ved Niels Jacobsen, Beth Juncker, interview med Anne-Marie Steen Lind, Leif Egholm, Hanne Andersen, Lis Frimor. [Gimsing skole]. (i: Børn & bøger. Årg. 43, 1990, nr. 5, side 5-8).

37.366 Gymnasieskolen

Balslev, Estrid: De delte meningers hus. [HF-kursus og Herning VUC overtager Herning Seminariums bygning]. (i: Gymnasieskolen. Årg. 73, 1990, nr. 9, side 412-417, ill.).

Szomlajski, Leif: Inspiration og kommunikation er vejen til et bedre gymnasium. [Interviews. Forsøg i gymnasieledelse med fagbloklødere, hvis funktion er at stimulere udviklingen på og af gymnasierne i Herning og Tarm]. (i: Gymnasieskolen. Årg. 72, 1989, nr. 7, side 330-335).

37.37 Friskoler

10-års jubilæum. [Redaktion: Rigmor Andersen m.fl.] 1989. 52 sider, ill. [Det kristne gymnasium, Ringkøbing].

Hammerum Friskole. [Udgivet i anledning af 40-års jubilæet 1988]. 1988. 91 sider, ill.

37.39 Degnehistorie

Pedersen, Olga: Vestjyske vinterlærre, årgang 1986. [Fra Hoven højskole]. (i: Fra Ribe amt. 1989, bd. 24, nr. 3, side 342-356, ill.).

37.4 Voksenundervisning

Balslev, Estrid: De delte meningers hus. [HF-kursus og Herning VUC overtager Herning Seminariums bygning]. (i: Gymnasieskolen. Årg. 73, 1990, nr. 9, side 412-417, ill.).

37.414 Enkelte ungdomsskoler

Blåkilde. Blåkilde ungdomsskole. 1950-1990. Redaktion: Thomas Hornstrup, Henry Gosvig. [1990]. [Sidetal ikke oplyst].

Skærgården. Rindom, Tove: Vi overskred grænsen - og legede med børnene. At genfinde barnet og vokse med det... [Familiehøjskolen Skærgården]. (i: Børn & trivsel i tiden. Årg. 83, 1988, nr. 11, side 20-21, ill.).

Tvind. Skoleerfaringer 1988. Udg. af Skolesamvirket Tvind. 1988. Bind 1-6, ill. [1. De rejsende højskoler. 2. Det nødvendige seminarium. 3. Efterskolerne. 4. De internationale efterskoler. 5. Friskolerne. 6. Småskolerne, husholdningsskolerne, håndarbejds-skolen, søfartsskolen].

Tvind. Vores skole udtrykker vores liv. Af Svend Wøjck-Jonasson, Karen Hesselberg. (i: Efterskolen. Årg. 21, 1988, nr. 2, side 39-41).

37.5 Skolehistorie

Ringkøbing amt. Den danske skole gennem 450 år. Udarbejdet af S. Mølgaard. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Amtsentralen. 1989. 16 sider + bilag, ill.

Enkelte skoler

Barslev Hoppe, Erik: Barslev skole og A. C. Hoppe (1881-1949). (i: Egnshistorisk Forening Thyholm og Jegindø. Årg. 16, 1989, side 4-16, ill.).

Gimsing. Lige nu bruger vi tid på at informere. Ved Niels Jacobsen, Beth Juncker, interview med Anne-Marie Steen Lind, Leif Egholm, Hanne Andersen, Lis Frimor. (i: Børn & bøger. Årg. 43, 1990, nr. 5, side 6-8).

Hammerum. Hammerum Friskole. [Udgivet i anledning af 40-års jubilæet 1988]. 1988. 91 sider, ill.

Holstebro. Sct. Jørgens Skole, Holstebro. 1965-90. Idé og redaktion: G. H. Mosgaard og Helge Kristensen. 1990. 18 sider, ill.

Hvide Sande. Holm, Helle: Hvide Sande - Glostrup: 280 km. En stor afstand - også når det gælder mentalitet. (i: Folkeskolen. Årg. 106, 1989, nr. 7, side 290-291, ill.).

- Hvide Sande*. Holm, Helle: Når klokken ringer begynder det sjove. De fleste Holmsland-elever har job i fritiden og ser frem til at forlade skolen til fordel for det virkelige liv. Kun få bliver tilbage i 10. klasse - og det er skolen glad for. (i: Folkeskolen. Årg. 106, 1989, nr. 7, side 294-295, ill.).
- Resen*. Resen skole 25 år. 1963-1988. [Jubilæumsskrift]. [Redaktion: Inge Marie Dahl m.fl.] 1988. 48 sider, ill.
- Thyborøn*. Kolstrup, Anders Peder Andersen: Dagligliv og lærerkår. A. P. A. Kolstrups optegnelser 1895-1904. Ved Hanne Mehl. 1989. 104 sider, ill.
- Torsted*. Kaae, Alfred: Træk af et hedesogns skolehistorie. (i: Den danske skole gennem 450 år. Udarbejdet af S. Mølgaard. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Amtsentralen. 1989. Bilag 2 (20 sider). [Tidligere trykt i •Årbog for dansk skolehistorie 1969•].
- Ulfborg*. Bro, Kristen: Ulfborg Hovedskole. (i: Årsskrift. Udgiver: Egnshistorisk Studieceter Ulfborg-Vemb. Årg. 4, 1990, side 4-17, ill.).
- Ulfborg*. Lykke, Laura: Vinterlærer på Ulfborg Hovedskole 1902. [Optryk af artikel i •Hardsyssel årbog 1973]. (i: Årsskrift. Udgiver: Egnshistorisk Studieceter Ulfborg-Vemb. Årg. 4, 1990, side 19-22, ill.).
- 37.7 Handicappedes undervisning**
- Rav i Vestjylland• - et kulturprojekt for handicappede børn, unge og voksne i Ringkjøbing amtskommune. Af Annette Gundelach og Niels Stenbæk-Jensen. (i: Specialpædagogik. 1989, nr. 4, side 337-343).
- 37.8 Kulturpolitik**
- Arly: Kommunal kulturpolitik og integrationsarbejdet. [En samtale med Holstebro-borgere om integration af indvandrere og flygtninge]. (i: Samspil - et tidsskrift om og for indvandrere. Årg. 7, 1990, nr. 5, side 12-14, ill.).
- Kultur i Herning. Det kulturelle samråd og de kulturelle foreninger og institutioner gennem 25 år. 1965-1990. Red. af Ågnete Hagen m.fl. 1990. 131 sider, ill.
- Rav i Vestjylland• - et kulturprojekt for handicappede børn, unge og voksne i Ringkjøbing amtskommune. Af Anette Gundelach og Niels Stenbæk-Jensen. (i: Specialpædagogik. 1989, nr. 4, side 337-343).
- 37.84 Fjernsyn**
- Hansen, Tharben: TV-flimmer i Holstebro. [Boligstøtte til hybridnet]. (i: Vi lejere. 1989, nr. 3, side 5-6).
- Hansen, Tharben: Tvangsfjernsyn. [Boligstøtte til hybridnet]. (i: Vi lejere. 1989, nr. 3, side 4-5, ill.).
- Jensen, Palle R.: Sendemast i lysende forklædning. Kaos-templet i Holstebro er verdens første permanente udendørs laserskulptur. (i: Ingeniøren. Årg. 15, 1989, nr. 47, side 16-17, ill.).
- Johansen, Frithioff: Kaos tempel. [TV-sendemast med laserlys]. (i: Lys. 1989, nr. 4, side 194-199, 237, ill.).
- 37.86 Kulturcentre**
- Bune, Anders: Fjaltring, et kultursted ved havet. (i: Kvam. Årg. 9, 1989, nr. 24, side 67-72).
- Kunsten, kulturen og købmanden. Et kalejdoskopisk tilbageblik på Holstebro-Hallen gennem 25 år. Udg. af Olaf Sielemann. 1990. 104 sider, ill.
- Larsen, Esben: Kulturhus over Storåen. Arkitekterne 3 × Nielsen har skitseret et kultur- og kongrescenter til Holstebro. (i: Arkitekten. Årg. 92, 1990, nr. 3, side 90-91, ill.).
- Mølvig, Annelise: Kulturhuset. Krumtappen for samvær, aktiviteter - og integration. [Interview med Sivanandan Sellapah, der er tamil og er kommet i Kulturhuset siden starten i 1987]. (i: Samspil - et tidsskrift om og for indvandrere. Årg. 7, 1990, nr. 5, side 14-15, ill.).
- Poulsen, Anders: Holstebros aktiesalg er helt efter loven [A/S Holstebro-Hallen]. (i: Kommunen. Årg. 23, 1990, nr. 10, side 4).
- Qvist, Jens: Kulturhus som bro over Storåen i Holstebro. (i: Byggeforum. Årg. 52, 1989, nr. 6, side 20-21, ill.).
- 38.18 Sygeforsikring**
- Barner-Rasmussen, Peter: Selvhjælpsgrupper for langtidssygemeldte. Et forslag til iværksættelse af aktiviteter i Ulfborg-Vemb kommune. 1989. 17 sider, ill.
- 38.2 Privat forsorg**
- Barner-Rasmussen, Peter: Selvhjælpsgrupper for langtidssygemeldte. Et forslag til iværksættelse af aktiviteter i Ulfborg-Vemb kommune. 1989. 17 sider, ill.
- 38.3 Legatar**
- Lillelund, Rigmor: Orla Nautrupps mindelegat. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. Årg. 18, 1988, side 7-8, ill. [Gunnar Hallum] og årg. 19, 1989, side 7-8, ill. [Kristian Bjerregård]).
- 38.4 Offentlig forsorg og omsorg**
- Hjørt, Frantz: Gøgl i Vestjylland. [Gøglerprojekt for bistandsklienter afholdt af Holstebro socialforvaltning i samarbejde med AOF]. (i: Socialrådgiveren. Årg. 51, 1989, nr. 9, side 16-17).

38.409 Fattigvæsen

Green, Henry: Fattigfolk i Sdr. Lem og Ølstrup sogne i 1800-årene. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 24, 1990, side 81-90, ill.).

Nørgaard, Gert Ravn: Betlerne i Nørre- & Sønder Bork sogne 1709. (i: Vardeyssel årbog. 1987, side 52-63, ill.).

38.5 Børneforsorg

-gj: Kæmper for børneinstitution: Børnene skal passes i lokalsamfundet. [Ulfborg-Vemb kommune]. (i: Børn & unge. Årg. 20, 1989, nr. 31, side 3-4, ill.).

Gjedsig, Claus: Bussen er Eriks fritidshjem. [Skolebus i Ulfborg-Vemb kommune]. (i: Børn & unge. Årg. 20, 1989, nr. 31, side 3, ill.).

Heilberg, Anni: Suset fra Herning. Interviews med Joanna Kousgaard, Helge Andersen, Anders Vestergaard, Jette Lodahl, Inge Kjær, Jens Søndergaard, Peer Bak, Jens Jensen. [Udviklingen inden for børneområdet: Helhedsskoleforsøget på Skalmesjekolen i Sunds og specialgruppen af døve børn tilknyttet Brændgårdcentret, Ringkøbing amt]. (i: Børn & unge. Årg. 20, 1989, nr. 12, side 9-14 + DEBAT. Årg. 20, 1989, nr. 16, side 14, årg. 20, 1989, nr. 27, side 13).

Holm, Helle: Sygdom - ikke her. Interview med Lisbeth Nielsen. [Skjoldgården Daginstitution i Holstebro har kun et sygefravær blandt børnene på henholdsvis 3,6 og 1,6% i vuggestuen og børnehaven]. (i: Børn & unge. Årg. 20, 1989, nr. 19, side 11).

IE: Vestjysk »overenskomst-tænkning»: Ud med pædagoger og ind med billige medhjælpere. [Skolefritidsordning, Holstebro]. (i: Børn & unge. Årg. 20, 1989, nr. 7, side 4, ill.).

Poulsgaard, Kristen: Udfordringer til de 6-10 årige. Eksempler og ideer til pædagogisk og personlig fornyelse. 1989. [Side 42-46: På turné med rock og gøgl. Børne- og ungdomscentret i Mejdal].

38.55 Småbørnsforsorg

Bak, Hanne Frank: Babytræf styrker hele lokalsamfundet. [Mødre- og fædregrupper i sundhedsplejerskerugi i Askov kommune]. (i: Sygeplejersken. Årg. 90, 1990, nr. 37, side 8-10, 26).

38.6 Ældreforsorg

Dahl, Carsten: De gamle må ikke gå i stå. Lærere fra Plejehjemsassistentskolen i Brande har sammen med elever i praktik lavet et projekt, der i sin enkelhed beviste, at man godt kan hjælpe senile demente til en lidt bedre tilværelse. Interview med Emma Winther, Gerda Skovmand-Madsen. (i: Kommunalarbejderen. Årg. 75, 1989, nr. 14, side 6-7).

Jørgensen, Bo: Aktive ældre skal bo på legeplads. Flere velegnede boliger for ældre er blevet en af de vigtigste mærkesager for lokalkomiteen i Holstebro taktet være den utrættelige formand, arkitekt Søren Andersen. (i: Ældre sagen. Årg. 2, 1989, nr. 2, side 10-11, ill.).

Nørgaard, Leif O.: De gamles Hjem bliver moderne dagcenter. [De gamles Hjem i Brande. Arkitekt: Jan Hansen m.a.a., Vilhelm Lauritsen, Aps, Fåborg]. (i: dpa. Årg. 27, 1989, nr. 4, side 14-15, ill.).

38.7 Særforsorg

Projekt 12. Et distriktspsykiatrisk forsøg der mindrdrager sindslidende aktivt i formidlings- og evalueringopgaver. Redigeret af Vagn Frederiksen og Johnny Olsson. 1989. 88 sider.

39.06 Frilandsmuseer

Glimt fra museernes arbejdsmark. [Hjerl Hedes Frilandsmuseum]. (i: FRAM. 1989, side 132-134, ill.).

Glimt fra museernes arbejdsmark. [Hjerl Hedes Frilandsmuseum]. (i: FRAM. 1990, side 118-123, ill.).

Gormsen, Gudrun: Levendegørelse på Hjerl Hedes Frilandsmuseum. (i: Nord nytt. Nordisk tidsskrift for folkelivsforskning. 1989, nr. 39, side 53-57, ill.).

Gormsen, Gudrun: Mennesket og heden. Økologiske eksperimenter på Hjerl Hedes Frilandsmuseum. (i: Vækst. Årg. 110, 1989, nr. 3, side 21-23).

39.3 Helligkilder

Møller, Søren: »Helligkilden» i Skelhøj plantage. (i: Uldjysk historie. Årg. 2, 1990, side 55-65, ill.).

39.4 Natmandsfolk

Johansen, Thomas: Strejftog i Skjern-egnen i 1940'erne. [Om rakkerne i Dejbjerg]. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 24, 1990, side 13-28, ill.).

39.43 Dagligliv på landet

Alstrøm, Anne Louise: Den thyholmske tyvebande. (i: Egnshistorisk Forening Thyholm og Jegindø. Årg. 17, 1990, side 31-36).

Borup Jensen, Gunner: Håndværkersøn i Uglev 1920-36. (i: Egnshistorisk Forening Thyholm og Jegindø. Årg. 17, 1990, side 5-24, ill.).

Gormsen, Gudrun: Slægtskab og naboskab belyst med eksempler fra en hedebondes dagbog. [Peder Knudsens dagbøger]. (i: FRAM. 1989, side 94-111, ill.).

Green, Henry: Fattigfolk i Sdr. Lem og Ølstrup sogne i 1800-årene. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 24, 1990, side 81-90, ill.).

Kamp for tilværelsen. En gammel kones livsskildring fortalt af hende selv. 1988. 32 sider, ill.

Kolstrup, Anders Peder Andersen: Dagligliv og lærerkår. A. P. A. Kolstrups optegnelse fra Thyborøn 1895-1904. Ved Hanne Mehl. 1989. 104 sider, ill.

Kærgaard Pedersen, Vesta: Hedebonden Peder Knudsen i Haderup og hans færden for 150 år siden. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 23, 1989, side 75-88, ill.).

Laubjerg, Kirsten: Bondekone på Thyholm i halvtredserne. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 24, 1990, side 5-12, ill.).

Nørgaard, Gert Ravn: Betlerne i Nørre- og Sønder Bork sogne 1709. (i: Vardesyssel årbog. 1987, side 52-63, ill.).

Madsen, Christian: Fra barndommens dage. [Thyholm]. (i: Egnshistorisk Forening Thyholm og Jegindø. Årg. 16, 1989, side 26-38, ill.).

Toftgaard Poulsen, Søren: En skovlovgivning fra Stenholt. [Trævarer]. (i: Uldjysk historic. Årg. 1, 1989, side 90-95, ill.).

39.45 Fiskerliv og sømandsliv

Boysen, Benny: Ålestangning på Kilen. (i: Struerfolk. 1989, bind 4, side 49-54, ill.).

Petersen, Meta: Sømandskonen og småskibene. (i: Struerfolk. 1989, bind 4, side 66-74, ill.).

40-49 GEOGRAFI OG REJSER

40.2 Kortlægning. Milepæle

Pedersen, Ejner G.: Milepæle. [Om Rømer-stenene i Ringkøbing amt]. (i: Skalk. 1989, nr. 2, side 20-30, ill.).

40.6 Historisk-topografiske foreninger

Andersen, Agnes: Egnshistorisk Forening for Thyholm og Jegindø. (i: Egnshistorisk Forening Thyholm og Jegindø. Årg. 16, 1989, side 55-56).

Christoffersen, Cora: Beretning. [Egnshistorisk Forening Thyholm og Jegindø]. (i: Egnshistorisk Forening Thyholm og Jegindø. Årg. 17, 1990, side 45-47, ill.).

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt. Foreningsmeddelelser 1989 og 1990. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 23, 1989, side 99-104 og bind 24, 1990, side 148-152, ill.).

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt. Vedtægter. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 23, 1989, side 105-106).

40.8 Turistvæsen

Hansen, Tharben: Unge ledige skal pleje turister i Vestjylland. [Kursus i intens sprog- og viden]. (i: Dansk turisme. 1989, nr. 2, side 23, ill.).

Skjern å - ressourcer for turismen. Et eksempel på indlandsturisme. [Udarbejdet af: Ib Andersen & Juul Møller, byplan konsulenter, arkitekter i samarbejde med Byplanstyrelsens 10. kontor]. 1989. 15 sider, ill. kort.

Vestkystprojektet. Delprojekt. [Udarbejdet for Nordjyllands, Viborg og Ringkøbing amtskommuner]. 1989, 2 bind, ill. (1: Forbedring af eksisterende feriemråder. 2: Turismen og det lokale kulturliv).

46.4 Ringkøbing amt

Ringkøbing amt. 30 vestjyske søer. Status 1988. Udført for Ringkøbing amtskommune. Konsulenter: Miljøbiologisk laboratorium, Kirsten Orlík, Annie Sørensen. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. 236 sider, ill.

Ringkøbing amt. Graugaard, Esben: Studefolde - en kulturhistorisk kilde i det vestjyske landskab. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 24, 1990, side 91-104, ill.).

Ringkøbing amt. Hardsyssels årbog. Udgivet af Historisk Samfund for Ringkøbing Amt. Række 2, bind 23-24, 1989-90, ill.

Ringkøbing amt. Hjortaa, Harry: Naturguide Vestjylland. Naturtyper & turforslag, geologi, botanik & zoologi. [I samarbejde med Leif Schack-Nielsen]. 1990. 64 sider, ill.

Ringkøbing amt. Martinsen, Olav: Fiskerlejer i Ringkøbing amt. Registrering foretaget i aug.-sep. 1988 for Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Fredningsafdelingen. 1989, 116 sider, ill.

Ringkøbing amt. Pedersen, Ejner G.: Milepæle. [Om Rømer-stenene i Ringkøbing amt]. (i: Skalk. 1989, nr. 2, side 20-30, ill.).

Ringkøbing amt. Regionalplan 1989. Forslag. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Centralforvaltningen. 1989. 153 sider, ill. kort.

Ringkøbing amt. Udvalg af litteratur om Ringkøbing amt 1987-1988. Ved Kr. Bjerregård. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 23, 1989, side 107-142).

Enkelte områder

Amstrup søerne. Moeslund, Bjarne: Bundvegetationen i 10 vestjyske søer 1989. [Bl.a. Amstrup søerne]. Udført for Ringkøbing amtskommune af Bio/consult. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990. IX, 139, [43] sider, ill.

- Bjergby.* Undersøgelse af forureningstilstanden omkring Bjergby (jord, grundvand og overfladevand). Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. [1989]. 32 sider + 41 bilag, ill.
- Bjørnkærgård.* Vagn Petersen, Peter: Guldring og irsk vægtlod. To nye vikingefund fra Vestjylland. [Guldringen fra Bjørnkærgård, Sevel sogn]. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. Årg. 18, 1988, side 50-55, ill.).
- Borris.* Lundsgaard, Chr.: Borris sogn og dets beboere 1688-1988. 1989. 468 sider, ill.
- Bur.* Bur sogn. 1989. 15 sider, ill. kort.
- Byn.* Moeslund, Bjarne: Bundvegetationen i syv vestjyske søer 1988. [Byn]. Udarbejdet for Ringkjøbing amtskommune af Bio/consult. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1989. VI, 165 sider, ill.
- Bøllingsø.* Retablering af Bøllingsø. [Hydrobiologisk undersøgelse omfattende vurdering af eksternt og intern næringsstofbelastning]. Af Martin Søndergaard og Jens Peder Jensen. (i: Vand & miljø. Årg. 7, 1990, nr. 6, side 221-223, ill.).
- Bøllingsø.* Retablering af Bøllingsø. Hydrologisk forundersøgelse. Udarbejdet af Martin Søndergaard og Jens Peder Jensen. 1990. 48 blade, ill.
- Bøvling.* "A hower godt mi bette ti -". Folk fra hav og fjord beretter. Samlet og redigeret af Tove Math. 1989. 208 sider, ill.
- Dejbjerg.* Egeberg Hansen, Torben: På sporet af Dejbjergvognenes ejere. Det nye jernalderfund på St. Skindbjerg i Dejbjerg. (i: FRAM. 1990, side 50-62, ill.).
- Dneshøjene.* Østergaard, Else: Bronzealderbæltet fra Bredhøj. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. Årg. 18, 1988, side 35-43, ill.).
- Elværk* *sn.* Moeslund, Bjarne: Bundvegetationen i 10 vestjyske søer 1989. [Bl.a. Elværk sø]. Udført for Ringkjøbing amtskommune af Bio/consult. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990, IX, 139, [43] sider, ill.
- Engesvang.* Bjerg Mogensen, Frede: Engesvang og tørveindustrien. Med portræt af Emil Ernst (1854-1933). 2. oplag. 1989. 48 sider, ill.
- Falen.* Fahl kro. En kros eksistens og betingelser gennem 100 år. Udarbejdet af Jens Jacob Jacobsen, Rigmor Krummes, Bent Pedersen. 1989. 62 sider, ill.
- Ferring* *sn.* Ferring sø 1983-87. Tilstand og udvikling. Rapport til Ringkjøbing amtskommune. Sagsbehandler: Peer Bo Mortensen. Udarbejdet af Vandkvalitetsinstituttet. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1989. 61 sider, ill.
- Ferring* *sn.* Ferring sø 1987. Phyto- og zooplankton. Rapport udført for Ringkjøbing amtskommune af Miljøbiologisk Laboratorium. Ved Kirsten Ollrik og Arnold Nauwerck. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1989. 50 sider + 3 bilag, ill.
- Ferring* *sn.* Ferring sø, Vesperne og Hygum nor 1987. Bundfauna. Udarbejdet for Ringkjøbing amtskommune af Bio/consult. Tekst: Simon B. Leonhard. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1989. III, 43 sider + 5 bilag, ill.
- Fjaltring.* Bune, Anders: Fjaltring, et kultursted ved havet. (i: Kvam. Årg. 9, 1989, nr. 24, side 67-72).
- Frøjk.* Frøjk fiskepark. Red. af Nikolaj Brink. 1987. 40 upag. sider, ill.
- Gimsinghoved.* Boysen, Benny: Blegnet er så mangen kind. Parmo slægten på Gimsinghoved. (i: Den sorte kunst i Hardsyssel. Anden udgave. Udgivet i anledning af Ringkjøbing Amts Bogtrykkerforningens 75 års jubilæum 1990. 1990, [15 sider, ill.]).
- Gjellersø.* Moeslund, Bjarne: Bundvegetationen i 10 vestjyske søer 1989. [Bl.a. Gjellersø]. Udført for Ringkjøbing amtskommune af Bio/consult. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990. IX, 139, [43] sider, ill.
- Gullestrup.* Møller, Helge: Renovering i Gullestrup: De får kvalitet for pengene. [Herning Andelsboligforenings afdeling Hedebyen]. (i: Boligen. Årg. 56, 1989, nr. 7, side 40-41, ill.).
- Gullestrup* *sn.* Nye søer - en spændende anvendelse af marginaljorde. Af Per Bo Mortensen, Jørgen Krogsgaard Jensen. [Undersøgelser af geologiske, hydrologiske og forureningsmæssige forhold i forbindelse med planer om etablering af en kunstig Gullestrup sø ved Herning]. (i: Vand & miljø. Årg. 6, 1989, nr. 7, side 293-297, ill.).
- Gødstrup* *sn.* Gødstrup sø 1987. Tilstand og udviklingsmuligheder. Rapport til Ringkjøbing amtskommune vedrørende Gødstrup sø. Tilstandsbeskrivelse 1987 og udviklingsmuligheder 1988-2030. Ved Vandkvalitetsinstituttet. Sagsbehandler: Peer Bo Mortensen m.fl. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1989. 79 sider + bilag 1-5, ill.

- Gødstrup sø.* Gødstrup sø 1989. Phyto- og zooplankton. Rapport udført for Ringkjøbing amt. Konsulenter: Miljøbiologisk Laboratorium ApS, Bodil Aavad Jacobsen, Peter Simonsen, Kirsten Orlrik. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990. Ca. 110 sider, ill.
- Gødstrup sø.* Leonhard, Simon B.: Gødstrup sø, Stubbergård sø og Hornsø 1989. Bundfauna. Udført for Ringkjøbing amtskommune af Bio/consult. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990. IV, 107 sider, ill.
- Gødstrup sø.* Moeslund, Bjarne: Bundvegetationen i 10 vestjyske søer 1989. [Bl.a. Gødstrup sø]. Udført for Ringkjøbing amtskommune af Bio/consult. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990. IX, 139, [43] sider, ill.
- Gødstrup sø.* Mortensen, Peer Bo: Gødstrup sø 1989. Tilstand og udviklingsmuligheder. Ved Vandkvalitetsinstituttet. Sagsbehandler Peer Bo Mortensen. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990. 84 sider, ill.
- Gødstrup sø.* Sedimentundersøgelser i søer. Af Henrik Larsen, Jørgen Krogsgaard Jensen, Peer Bo Mortensen, Vandkvalitetsinstituttet, VKI. [Bl.a. Gødstrup sø]. (i: Vand & miljø. Årg. 7, 1990, nr. 1, side 15-17, ill.).
- Haderup.* Gormsen, Gudrun: Slægtsskab og naboskab belyst med eksempler fra en hedebondes dagbog. [Peder Knudsens dagbøger]. (i: FRAM. 1989, side 94-111, ill.).
- Haderup.* Kærgaard Pedersen, Vesta: Hedebonden Peder Knudsen i Haderup og hans færden for 150 år siden. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 23, 1989, side 75-88, ill.).
- Hammerum herred.* Boysen, Freddy: Myrremalmsbyggeri i Midtjylland. (i: Uldjysk historie. Årg. 1, 1989, side 20-43, ill.).
- Hanning* Hanning-bogen. Rids af Hanning sogns historie, ejendomme og dets beboeres liv og virke. 1989. 293 sider, ill.
- Harboøre.* Langer, Anders Vrist: Harboøres første fiskeforening. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 24, 1990, side 65-76, ill.).
- Herborg.* Rostholm, Hans: Nye udgravninger ved Herborg. (1. Jernalderboplads ved Bækgård. 2. Jernalderboplads ved Bækgård. 3. Jernalderboplads ved Enggård (øst). 4. Jernaldergrave ved Enggård. 5. Vejanlæg ved Enggård. 6. Jernalderboplads ved Enggård (vest). 7. Stenalderboplads ved Enggård. 8. Stenalderboplads NV for Vr. Herborg. 9. Jernalderboplads ved Vadgård. Andre oldtidsfund fra Herborg sogn. Afsluttende bemærkninger). (i: FRAM. 1989, side 25-48, ill.).
- Herning.* Bendixsen, Mogens: Slagteri i Herning i 100 år. Herning Andelssvinelagteri, C. W. S. Herning Svinelagteri, Herning-Skjern Slagterier A/S, Quality A/S, Royal Dane-Quality A/S. 1890-1990. 1990. 172 sider, ill. [Udgivet i anledning af 100 års jubilæet for svinelagtning i Herning 15.4. 1990].
- Herning.* Boysen, Benny: Dreng i Herning i 50erne. 1989. 124 sider, ill.
- Herning.* Bundesen, C. E.: Glimt af Hernings historie ca. 1680-ca. 1800. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 24, 1990, side 105-132, ill.).
- Herning.* Bundesen, C. E.: Herning - fra stationsby til købstad. 1989. 167 sider, ill.
- Herning.* Frederiksen, Doris: Fotografer i Herning i 100 år. 1870-1970. 1989. 102 sider, ill. (Herning-bogen, 1989).
- Herning.* Herning-bogen. Udg. af Historisk Forening for Herning Kommune. 1989-90. Årg. 7-8, ill.
- Herning.* Herning kommuneplan 1989-2000. [Udarbejdet for Herning byråd af Herning kommunes økonomi- og planlægningssekretariat i samarbejde med Sven Allan Jensens byplantegneste, Herningafdeling]. 1989. 229 sider, ill. kort.
- Herning.* Kultur i Herning. Det kulturelle samråd og de kulturelle foreninger og institutioner gennem 25 år. 1965-1990. Red. af Agnete Hagen m.fl. 1990. 131 sider, ill.
- Herning.* Pedersen, Ove: Der var engang et Højskolehjem. - i 100-året for stifelsen af foreningen »Herning Højskolehjem«. 1990. 111 sider, ill. (Herning-bogen, 1990).
- Herning.* Thyrring, Ulla: Eet hus - mange huse. [Hosebinderlaugets hus i Dalgasgade]. (i: FRAM. 1990, side 98-112, ill.).
- Hodsager.* Nielsen, Ronald: Hobby-landbrug med til at bevare landsbyen. En landbrugsejendom ved landsbyen Hodsager er sat til salg som parceller på hver seks-syv tønder land. (i: Danske kommuner. Årg. 20, 1989, nr. 9, side 18-19, ill.).
- Holmsland.* Holmsland og Klittens historie. 2. oplag. 1989. Bind 1-2, ill. [1: Ved H. K. Kristensen på grundlag af Thorvald Lodbergs samlinger. Med bidrag af J. Aarup Jensen. 2: Under redaktion af A. Hjorth Rasmussen].

- Holmsland.* Selvstændig sejlads. Af Lisbeth Kølster, Hanne Fall Nielsen. (i: Danske kommuner. Årg. 20, 1989, nr. 33, side 5-12).
- Holmsland Klit.* Hauge Mortensen, Per: Briggen »Espérance«s stranding 1806. (i: FRAM. 1990, 85-97, ill.).
- Holmsland Klit.* Holmsland og Klittens historie. 2. oplag. 1989. Bind 1-2, ill. [1: Ved H. K. Kristensen på grundlag af Thorvald Lodbergs samlinger. Med bidrag af J. Aarup Jensen. 2: Under redaktion af A. Hjørth Rasmussen].
- Holstebro.* Graugaard, Esben: Holstebro og den vide verden. Udg. af Holstebro Museum/Thomsens Bogtrykkeri I/S, Holstebro. 1990. 39 sider, ill.
- Holstebro.* Graugaard, Esben: Når kustoderne blander sig i fremtidens bybillede. [Om byrenovering på Holstebros Sønderland]. (i: FRAM. 1990, side 42-49, ill.).
- Holstebro.* Holstebro by night - pressefotos fra på natarbejde. Af Henrik Bjerregrav og Bent Tilsted. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. Årg. 18, 1988, side 89-101, ill.).
- Holstebro.* Holstebro år 2000. Et udviklingsprojekt gennemført 1988-89 af Holstebro byråd i samarbejde med lokale institutioner og interesseorganisationer. 1989. 30 sider, ill.
- Holstebro.* Jørgensen, Bo: Aktive ældre skal bo på legeplads. Flere velegnede boliger for ældre er blevet en af de vigtigste mærkesager for lokalkomiteen i Holstebro takket være den utrættelige formand, arkitekt Søren Andersen. (i: Ældre sagen. Årg. 2, 1989, nr. 2, side 10-11, ill.).
- Holstebro.* Mejdahl, Jørgen: Vandkraftsøen - en bid af Holstebros historie. 1990. 189 sider, ill.
- Holstebro.* Pichard, Knud: Holstebro under besættelsen. [Uddrag af Knud Pichards artikel: »Holstebro i 30'erne og under besættelsen« i Hardsyssels årbog 1974«. (i: Den sorte kunst i Hardsyssel. Anden udgave. Udgivet i anledning af Ringkøbing Amts Bogtrykkerforenings 75 års jubilæum 1990. 1990, [32 sider, ill.]).
- Holstebro.* Qvist, Jens: Kulturhus som bro over Storåen i Holstebro. (i: Byggeforum. Årg. 52, 1989, nr. 6, side 20-21, ill.).
- Holstebro.* Riedel, Flemming: Midtjysk by ved vadested: Venter på tilsagn. Holstebro vil bygge nyt boligkvarter for at kunne følge med byudviklingen. (i: Boligen. Årg. 56, 1989, nr. 7, side 28-29, ill.).
- Holstebro.* Vor by. Igår idag morgen. Redaktion: Eugenio Barba og Dorte Kærgaard. 1989. 120 sider, ill.
- Hornsø.* Leonhard, Simon B.: Gødstrup sø, Stubbergård sø og Hornsø 1989. Bundfauna. Udført for Ringkøbing amtskommune af Bio/consult. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990, IV, 107 sider, ill.
- Hover.* Stougård Thomsen, Erling: Torsted-Hover pastorat. Landskab i det vestlige Jylland. (i: Ribe stiftsbog. 1990, side 96-105).
- Husby Klit.* Klit, Niels Iversen: Husby klit. En egenskildring fra gammel tid. Skrevet i de sproglige mål teksterne fandtes i. 1989. 72 sider, ill. (Nr. 2 af flere bøger).
- Husby sø.* Husby sø og Nørre sø. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990. 4 bind.
- [1] Fiskeundersøgelse. Af Råd. biologer Hansen & Wegner I/S, Sagsbehandlere: Chr. Dieperink og Nils Wegner. 67 sider, ill.
- [2] Phyto- og zooplankton. Konsulenter: Miljøbiologisk laboratorium. Kirsten Olrik, Bodil Aavad Jacobsen, Suzanne Bosselmann. VI, 74 sider, bilag 1-13.
- [3] Statusbeskrivelse. Af ENVO. Råd. biologer, Skjern afdeling. Sagsbehandler: Nils Wegner. 61 sider, ill.
- [4] Vegetation, fugle og smådyrsfauna. Udarbejdet af Kim N. Mouritsen, Ib Helles Olesen. III, 88 sider, ill.
- Hvide Sande.* Holm, Helle: Hvide Sande - Glostrup: 280 km. En stor afstand - også når det gælder mentaliteter. (i: Folkeskolen. Årg. 106, 1989, nr. 7, side 290-291, ill.).
- Hygum nor.* Ferring sø, Vesserne og Hygum nor 1987. Bundfauna. Udarbejdet for Ringkøbing amtskommune af Bio/consult. Tekst: Simon B. Leonhard. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1989. III, 43 sider + 5 bilag, ill.
- Ikast.* Møller, Søren: Ikast-tårnet og Vandværksmuseet. (i: Uldjysk historie. Årg. 1, 1989, side 81-89).
- Ikast.* Nielsen, Orla: Ikast by og naturen omkring. [7 farvereproduktioner af Poul Johansen]. (i: Den sorte kunst i Hardsyssel. Anden udgave. Udgivet i anledning af Ringkøbing Amts Bogtrykkerforenings 75 års jubilæum 1990. 1990. [15 sider, ill.]).
- Ikast.* Nu skal vandet på museum. Ikast har fostret en fin idé til fremtidig brug af det overflødiggjorte vandtårn. Et vandværksmuseum. Ideen er så langt fremme, at åbningsdagen er bestemt. Det bliver den 17. september. (i: Vandteknik. Årg. 57, 1989, nr. 3, side 123-124, ill.).
- Ikast.* Poulsen, Thomas: Drengedage i Ikast. (i: Uldjysk historie. Årg. 2, 1990, side 33-46, ill.).

- Ikastegnen.* Uldjysk historie. Folk og egn omkring Ikast. Redigeret af Benny Boysen. 1989-90. Årgang 1-2, ill.
- Ilskov.* Ilskovs historie. Ved 7. kl. Ilskov skole, Tove Ø. Sørensen, Poul Erik Philipsen. 1988. 184 sider, ill.
- Indfjorden.* Moeslund, Bjarne: Bundvegetationen i syv vestjyske søer 1988. [Indfjorden]. Udarbejdet for Ringkøbing amtskommune af Bio/consult. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1989. VI, 165 sider, ill.
- Jegindø.* Egnshistorisk Forening Thyholm og Jegindø. 1989-90. Årgang 16-17, ill.
- Jegindø.* Gjedsig, Claus: Eksistensgrundlaget er væk. Interview med Anders Jensen. [Limfjordsfiskeriet]. (i: Dansk fiskeri tidende. Årg. 107, 1989, nr. 23, side 18-19).
- Jegindø.* Jegindø havn. 5. august 1939 - 5. august 1989. Af Johan Andersen og Poul Jensen. (i: Egnshistorisk Forening Thyholm og Jegindø. Årg. 16, 1989, side 17-25, ill.).
- Karup å Hæstrup,* Jørgen: Far, folk og fisk. Træk af min fars lystfiskerliv ca. 1900-1937. 1989. 84 sider, ill.
- Kilen.* Boysen, Benny: Ålestangning på Kilen. (i: Struerfolk. 1989, bind 4, side 49-54, ill.).
- Klosterheden.* Hofstatter, Marianne: Klosterheden plante og skovdøds-problemet. Interview med Lenart Rasmussen og J. E. Handberg. (i: Ugeskrift for jordbrug. Årg. 134, 1989, nr. 13/14, side 199-202).
- Lemvig.* Damgaard, Ellen: Med på moden. Studier i manufakturhandelens historie i Lemvig fra 1846 til nutiden. (i: FRAM. 1989, side 49-76, ill.).
- Lemvig.* Hauge Mortensen, Per: Om toldregnskabers troværdighed. Nogle eksempler fra perioden 1750-1800. [Lemvig og Ringkøbing]. (i: FRAM. 1989, side 77-89, ill.).
- Lemvig.* Poulsen, Else Marie: Frk. Wahlstrøms hus - bolig, erhverv og familieliv i Lemvig 1840-1985. (i: Historien i kulturhistorien. Red. af Vagn Wählin. 1988, side 121-130, ill.).
- Lemvigegnen.* Møller, Vagn: Røde faner over Krabbesmark - en vestjysk husmands erindringer. 1989. 106 sider, ill.
- Linnebjerg.* Møller Jensen, Tage Uffe: Et »brunkulseven-tyr« ved Linnebjerg bakke. (i: Uldjysk historie. Årg. 1, 1989, side 44-54, ill.).
- Mes sø.* Moeslund, Bjarne: Bundvegetationen i 10 vestjyske søer 1989. [Bl.a. Mes sø]. Udført for Ringkøbing amtskommune af Bio/consult. Udg. Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990. IX, 139, [43] sider, ill.
- Nissum fjord.* Andersen, Per: Vandkvalitet i Nissum fjord 1986, 1987 og 1988. Udarbejdet for Ringkøbing amtskommune af Bio/consult. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1990. VI, 93 sider, ill. + bilag [112 sider].
- Nissum fjord.* Gjedsig, Claus: Arbejdsløse havfiskere på rov i Nissum fjord. Interview med Anders Plougmann. [Heltfiskeri]. (i: Dansk fiskeri tidende. Årg. 107, 1989, nr. 23, side 14-15).
- Nissum fjord.* Knudsen, Lars: Bundvegetation Nissum fjord 1988. Udarbejdet for Ringkøbing amtskommune. Udarbejdet af Bio/consult. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. III, 54, 57 sider, ill. [På omslaget: Nissum fjord undersøgelse 1986-88].
- Nissum fjord.* Leonhard, Simon B.: Bundfauna Nissum fjord 1988. Udarbejdet for Ringkøbing amtskommune. Udarbejdet af Bio/consult. Udgivet af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1990. III, 60, 21 sider, ill.
- Nissum fjord.* Ringkøbing og Nissum fjorde. Nærings-saltsbelastning 1989. Vandløb og punktkilder. Samlerapport udarbejdet af Rambøll & Hannemann for Ringkøbing amtskommune. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990. 52, 10 sider, ill. + bilag.
- Nissum fjord.* Tungmetalinhold i sediment fra Nissum fjord. Udarbejdet af COWI/consult for Ringkøbing amtskommune. Udgivet af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. 19 sider, 3 blade, ill.
- Nørre Bork.* Nørgaard, Gert Ravn: Betlerne i Nørre- & Sønder Bork sogne 1709. (i: Vardesyssel årbog. 1987, side 52-63, ill.).
- Nørre sø.* Husby sø og Nørre sø. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990. 4 bind.
- [1] Fiskeundersøgelse. Af Rådg. biologer Hansen & Wegner I/S. Sagsbehandlere: Chr. Dieperink og Nils Wegner. 67 sider, ill.
- [2] Phyto- og zooplankton. Konsulenter: Miljøbiologisk laboratorium. Kirsten Olrik, Bodil Aavad Jacobsen, Suzanne Bosselmann. VI, 74 sider, bilag 1-13.
- [3] Statusbeskrivelse. Af ENVO. Rådg. biologer, Skjern afdeling. Sagsbehandler: Nils Wegner. 61 sider, ill.
- [4] Vegetation, fugle og smådyrsfauna. Udarbejdet af Kim N. Mouritsen, Ib Helles Olesen. III, 88 sider, ill.

- Nørre Vium.* Laustsen, Niels: Fra fygesand til fyrreskov. Interview med Johannes Hjortborg. [Renovering af et tidligere brunkulseje i Nr. Vium]. (i: Dansk jagt. Årg. 106, 1989, nr. 7/8, side 40-42, ill.).
- Nørre Vosborg.* H. C. Andersen på Nørre Vosborg og søgn og beretninger fra »bogen ved Storåens munding«, [Redaktion: Gudrun Aspel]. 1989. 121 sider, ill.
- Oldtidsvejen.* Oldtidsvejen fra Vesterhavet til Karup å. En registrering af vejforløbet historie og nuværende tilstand. Af Lis Helles Olesen og Torben Skov. Rapport udarbejdet af Holstebro Museum for Ringkøbing amtskommune. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. 85 sider, ill. + 13 bilag.
- Rabæk.* Christiansen, Villy: Slægtsbogen om Anna Cathrine Danielsdatter født i Albæk, Skjern, 1803, død i Rabæk, Ådum, 1980, samt Rabæks historie. 1990. 168 sider, ill. [Rygtitel: Slægtsbogen om Anna Cathrine Danielsdatter].
- Ringkøbing.* Ellerbek, Poul: Ringkøbing set fra Østergade. Optegnelser og begivenheder i 1800-tallet. Med en efterskrift om restaureringen af Østergade 16 af Ole Aalbæk og Kr. Geertsen. Billedtekst og redaktion: Jens Aarup Jensen. Fotografier: Jørgen Borg. 1989. 95 sider, ill.
- Ringkøbing.* Eriksen, Palle: Vestjysk vandforsyning. [Middelalderlig brønd i Ringkøbing]. (i: Skalk. 1989, nr. 1, side 28-30, ill.).
- Ringkøbing.* Garde, Peter: Byfornyelse er bybevarelse. Alle gode kræfter er gået sammen i frikommunens forsøg. (i: Tegl. Årg. 92, 1989, nr. 1, side 10-16, ill.).
- Ringkøbing.* Hauge Mortensen, Per: Da »Vestjyden« kom til Ringkøbing. [Damskibet »Vestjyden«, som sejlede fra Ringkøbing til Hvide Sande]. (i: Ringkøbing årbog. Årg. 63, 1989, side 5-17, ill.).
- Ringkøbing.* Hauge Mortensen, Per: Om toldregnskabers troværdighed. Nogle eksempler fra perioden 1750-1800. [Lemvig og Ringkøbing]. (i: FRAM. 1989, side 77-89, ill.).
- Ringkøbing.* Jul i Ringkøbing. 1989-90. Årg. 3-4, ill.
- Ringkøbing.* Ringkøbing årbog. Årg. 63-64. 1989-90, ill.
- Ringkøbing.* Skikkild, Chresten Nielsen: Chresten Nielsen Skikkilds erindringer. [3.-4. afsnit]. (i: Jul i Ringkøbing. 1989, side 7-8, 10, 12, 14, 16 og 1990, side 7-8, 10, 13-14, 16, 18, ill.).
- Ringkøbing fjord.* Frier, Claus: Slusepraksis ved Hvide Sande og miljøet i Ringkøbing fjord. (i: Vækst. Årg. 111, 1990, nr. 3, side 11-13).
- Ringkøbing fjord.* Gåsejagt i Vestjylland. (i: Dansk jagt. Årg. 107, 1990, nr. 9, side 32-34, ill.).
- Ringkøbing fjord.* Haumann, Lars: Ringkøbing fjord 1986 til 1988. Vandkvaliteten i Ringkøbing fjord 1986 til 1988. Udført for Ringkøbing amtskommune af Vandkvalitetsinstituttet ATV. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. 68 sider, ill. [På omslaget: Vandkvalitet Ringkøbing fjord 1986-88].
- Ringkøbing fjord.* Leonhard, Simon B.: Bundfauna Ringkøbing fjord 1989. Udarbejdet for Ringkøbing amtskommune. Udarbejdet af Bio/consult. Udgivet af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1990. III, 62, 24 sider, ill.
- Ringkøbing fjord.* Moeslund, Bjarne: Vegetationsundersøgelser i Ringkøbing fjord 1989. Udarbejdet for Ringkøbing amtskommune. Udarbejdet af Bio/consult. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1990. III, 69 sider, ill. [Omslagstitel: Bundvegetation - Ringkøbing fjord 1989].
- Ringkøbing fjord.* Ringkøbing og Nissum fjerne. Næringsaltsbelastning 1989. Vandløb og punktkilder. Samlerapport udarbejdet af Rambøll & Hanne-mann for Ringkøbing amtskommune. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990. 52, 10 sider, ill. + bilag.
- Rom.* Nielsen, Jørgen: Luftstøttepunkt Rom 1940-1945. [Med supplement]. 1983-87. 120 blade, ill. tvl.
- Sevel.* Pedersen, Ejner G.: De vejfarende og kgl. aceturs - Sevel kro. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 24, 1990, side 29-56, ill.).
- Skallesø.* Moeslund, Bjarne: Bundvegetationen i 10 vestjyske søer 1989. [Bl.a. Skallesø]. Udført for Ringkøbing amtskommune af Bio/consult. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990. IX, 139, [43] sider, ill.
- Skelhøj.* Møller, Søren: »Helligkilden« i Skelhøj plantage. (i: Uldjysk historie. Årg. 2, 1990, side 55-65, ill.).
- Skjern.* Clausen, Kim: Skjern vindmølle - fra stationsbymølle til museums mølle. (i: FRAM. 1990, side 71-84, ill.).
- Skjern å.* Dahl, Steen Øgaard: Retablering af Skjern å. (i: Landinspektøren. Årg. 97, 1988, bind 34, hæfte 3, side 116-127, ill.).
- Skjern å.* Dahl, Steen Øgaard: Skjern å-dalen - naturområde eller landbrugsarealer? + DEBAT. (i: Vand & miljø. Årg. 5, 1988, nr. 6, side 243-247, ill. og årg. 6, 1989, nr. 1, side 32).

- Skjern å*. Gyde- og opvækstområder for laks i Skjern å-systemet. Udarbejdet for Ringkjøbing amtskommune og Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser, Ferskvandslaboratoriet... af ENVO, rådgivende biologer. Sagsbehandler Chr. Dieperink og Nils Wegner. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. 57 sider, ill.
- Skjern å*. Moeslund, Bjarne: Skjern å-systemet 1989. Beskrivelse af vandkvaliteten med særligt henblik på forureningstilstanden. Udarbejdet for Ringkjøbing amtskommune. Udarbejdet af Bio/consult. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1990. VIII, 119 sider, ill. kort + bilagsdel [323 sider].
- Skjern å*. Qvist, Jens: Kampen om Skjern å dalen. (i: Dansk turisme. 1989, nr. 3, side 21-22, ill.).
- Skjern å*. Skjern å - ressourcer for turismen. Et eksempel på indlandsturisme. [Udarbejdet af: Ib Andersen & Juul Møller, byplankonsulenter, arkitekter i samarbejde med Planstyrelsens 10. kontor]. 1989. 15 sider, ill. kort.
- Skjernegnen*. Johansen, Thomas: Strejftog i Skjernegnen i 1940'erne. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 24, 1990, side 13-28, ill.).
- Skærum*. Dahlmann Olsen, Nina: Hans Brygge på Skærum mølle. 1989. 10 sider, ill.
- Skørsø*. Moeslund, Bjarne: Bundvegetationen i 10 vestjyske søer 1989. [Bl.a. Skørsø]. Udført for Ringkjøbing amtskommune af Bio/consult. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990. IX, 139, [43] sider, ill.
- Skånsø*. Moeslund, Bjarne: Bundvegetationen i syv vestjyske søer 1988. [Skånsø]. Udarbejdet for Ringkjøbing amtskommune af Bio/consult. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1989. VI, 165 sider, ill.
- Smedevad*. Pedersen, Ejner G.: Smedevadbro - amtets første stenbro. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 23, 1989, side 49-68, ill.).
- Stadil fjord*. Gåsejagt i Vestjylland. (i: Dansk jagt. Årg. 107, 1990, nr. 9, side 32-34, ill.).
- Storåen*. Hansen, Erik: Udsætningsplan for Storåen 1990, distrikt 24, Vandsystem 1. 1990. 30, 3 blade + 1 bilag. (DFH rapport, nr. 371).
- Storåen*. Spærringer i Storå-systemet opstrøms Holstebro. Udarbejdet for Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen af miljøkonsulenterne Hansen & Wegner I/S. 1987. 80 blade, ill.
- Struer*. Bech Hald, Helga: Frelsens Hær kan man ikke rive ned. (i: Struerfolk. 1989, bind 4, side 38-48, ill.).
- Struer*. Ravn, Thomas Bloch: Digteren i Struer, Johs. Buchholtz, digterhuset og den gode lille by. 1989. 20 sider, ill.
- Struer*. Ravn, Thomas Bloch: Ikke blot et museum, men hele byens historie. (i: FRAM. 1990, side 63-70, ill.).
- Struer*. Ravn, Thomas Bloch: Johannes Buchholtz, digterhuset og den gode lille by. (i: FRAM. 1989, side 7-24, ill.).
- Struer*. Struer - en god lille by. Foto: Ib Bj. Sørensen. [Udgivet i anledning af 50 års jubilæet i Arbejdernes Andelsboligforening Struer]. 1989. 36 sider, ill.
- Struer*. Langer, Anders Vrist: Trandbergs Minde i Struer. [Sømandshjem]. (i: Struerfolk. 1989, bind 4, side 55-65, ill.).
- Struer*. Aberg, Edith: Vestergade - vej og bebyggelse. (i: Struerfolk. 1989, bind 4, side 16-37, ill.).
- Stubbergård sø*. Leonhard, Simon B.: Gødstrup sø, Stubbergård sø og Hornsø 1989. Bundfauna. Udført for Ringkjøbing amtskommune af Bio/consult. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990. IV, 107 sider, ill.
- Stubbergård sø*. Mathiasen, Dan: Forundersøgelse til beredskabsplan for Stubbergård sø. 1990. 25 blade, ill.
- Stubbergård sø*. Moeslund, Bjarne: Bundvegetationen i 10 vestjyske søer 1989. [Bl.a. Stubbergård sø]. Udført for Ringkjøbing amtskommune af Bio/consult. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990. IX, 139, [43] sider, ill.
- Sunds*. Boysen, Benny: Biskoppens vandmølle i Sunds. (i: Uldjysk historie. Årg. 2, 1990, side 66-75, ill.).
- Sunds*. Møller Jensen, Tage Uffe: Da Sunds-bønderne avlede solbær. (i: Uldjysk historie. Årg. 2, 1990, side 29-32, ill.).
- Sunds sø*. Moeslund, Bjarne: Bundvegetationen i syv vestjyske søer 1988. [Sunds sø]. Udarbejdet for Ringkjøbing amtskommune af Bio/consult. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1989. VI, 165 sider, ill.
- Sunds sø*. Sunds sø 1988. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990. 3 bind, ill.
[1] Bundfauna. Udarb. af Bio/consult. Tekst: Simon B. Leonhard. IV, 25, 8 sider.

- [2] Phyto- og zooplankton. Konsulenter: Miljøbiologisk laboratorium ApS, Kirsten Olrik, Suzanne Bosselmann. IV, 56 sider, bilag 1-4 [34 sider].
- [3] Statusbeskrivelse. Udarb. af Bio/consult. Tekst: Bjarne Moeslund. IV, 48 sider.
- Søby sø.* Moeslund, Bjarne: Bundvegetationen i syv vestjyske søer 1988. [Søby sø]. Udarbejdet for Ringkjøbing amtskommune af Bio/consult. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1989. VI, 165 sider, ill.
- Sønder Bork.* Nørgaard, Gert Ravn: Betlerne i Nørre- og Sønder Bork sogne 1709. (i: Vardesyssel årbog. 1987, side 52-63, ill.).
- Sønder Lem.* Green, Henry: Fattigfolk i Sdr. Lem og Ølstrup sogne i 1800-årene. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 24, 1990, side 81-90, ill.).
- Sønder Lem.* Aarup Jensen, Jens: Brikkerne faldt på plads. [Lerker fra ældre romersk jernalder fundet i Sdr. Lem sogn]. (i: FRAM. 1989, side 90-93, ill.).
- Søndersund.* Moeslund, Bjarne: Bundvegetationen i syv vestjyske søer 1988. [Søndersund]. Udarbejdet for Ringkjøbing amtskommune af Bio/consult. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1989. VI, 165 sider, ill.
- Søndervig.* Vestkystprojektet. Delprojekt. [Udarbejdet af Malthas Tegnestue m.fl.]. [Udarbejdet for Viborg amtskommune, Nordjyllands amtskommune, Ringkjøbing amtskommune m.fl.]. 1989. Nr. 1: Forbedring af eksisterende feriemråder.
- Tangsø.* Moeslund, Bjarne: Bundvegetationen i syv vestjyske søer 1988. [Tangsø]. Udarbejdet for Ringkjøbing amtskommune af Bio/consult. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1989. VI, 165 sider, ill.
- Thyborøn.* Fischer Nielsen, Per: Fra nødhavn til storhavn. Thyborøn havns historie gennem 75 år. 1989. 111 sider, ill.
- Thyborøn.* Kolstrup, Anders Peder Andersen: Dagligliv og lærerkar. A. P. A. Kolstrups optegnelser 1895-1904. Ved Hanne Mehl. 1989. 104 sider, ill.
- Thyholm.* Ditlefsen, Claus: En kvartærstratigrafisk undersøgelse på Thyholm. (i: Årsskrift. Dansk geologisk Forening. 1987/89, side 55-59).
- Thyholm.* Egnshistorisk Forening Thyholm og Jegindø. 1989-90. Årgang 16-17, ill.
- Thyholm.* Helles Olesen, Lis: En barnegrav på Thyholm. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. Årg. 18, 1988, side 44-49, ill.).
- Thyholm.* Laubjerg, Kirsten: Bondekone på Thyholm i halvtredserne. (i: Hardsyssels årbog, Række 2, bind 24, 1990, side 5-12, ill.).
- Thyholm.* Marine kvartære aflejringer ved Skærshøj på Thyholm, Nordvestjylland. Af Claus Ditlefsen, Karen Luise Knudsen. (i: Årsskrift. Dansk geologisk Forening. 1987/89, side 71-75).
- Timring.* Understrup, Konrad: Timring sogn. 1990. 229 sider, ill. [Fotografisk optryk efter 1929 udgaven].
- Tipperne.* Tipperne. Årsrapport over observationer. Årg. 1986 (78 sider), årg. 87 (124 sider), årg. 1988 (106 sider), årg. 1989 (116 sider).
- Torsted.* Stougård Thomsen, Erling: Torsted-Hover pastorat. Landskab i det vestlige Jylland. (i: Ribe stiftsbog. 1990, side 96-105).
- Trabjerg.* Vang Petersen, Peter: Guldring og irsk vægtlod. To nye vikingefund fra Vestjylland. [Vægtlod fra Trabjerg]. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. Årg. 18, 1988, side 50-55, ill.).
- Tranemose.* Moeslund, Bjarne: Bundvegetationen i 10 vestjyske søer 1989. [Bla. Tranemose]. Udført for Ringkjøbing amtskommune af Bioconsult. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990. IX, 139, [43] sider, ill.
- Trudsø.* Bendtsen, K. P.: Trudsø - slægtsgård gennem 7 generationer. (i: Struerfolk. 1989, bind 4, side 5-15, ill.).
- Tværnøse.* Moeslund, Bjarne: Bundvegetationen i 10 vestjyske søer 1989. [Bla. Tværnøse]. Udført for Ringkjøbing amtskommune af Bio/consult. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990, IX, 139, [43] sider, ill.
- Ulfborg.* Kaae, Alfred: Ulfborg. Sagn og saga. 2. udg. 1990. Bind 1-2, ill.
- Ulfborg.* Årsskrift. Udgiver: Egnshistorisk Studiecenter Ulfborg-Vemb. 1989-1990. Årg. 3-4, ill.
- Vandkraftsøen.* Mejdahl, Jørgen: Vandkraftsøen - en bid af Holstebros historie. 1990. 189 sider, ill.
- Vandkraftsøen.* Søholm Jepsen, Bent: Okkerslam i søer. [Holstebro vandkraftsø]. (i: Vækst. Årg. 109, 1988, nr. 4, side 10-12).
- Vemb.* Sjældent drikkekar fra Vemb. [Udgravet af Alfred Kaae]. (i: Årsskrift. Udgiver: Egnshistorisk Studiecenter Ulfborg-Vemb. Årg. 3, 1989, side 66, ill.).
- Vemb.* Årsskrift. Udgiver: Egnshistorisk Studiecenter Ulfborg-Vemb. 1989-1990. Årg. 3-4, ill.

- Veserne.* Ferring sø, Veserne og Hygum nor 1987. Bundfauna. Udarbejdet for Ringkjøbing amtskommune af Bio/consult. Tekst: Simon B. Leonhard. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1989. III, 43 sider + 5 bilag, ill.
- Vest Stadil fjord.* Degn, Hans Jørgen: Fuglelivet i Vest Stadil fjord før anvendingen i 1985. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Fredningsafdelingen. 1988. 38 sider, ill.
- Vest Stadil fjord.* Fugletrækket i foråret 1985 ved Vest Stadil fjord. Udarbejdet af Leif Gyrsting, Peter Damgaard. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Fredningsafdelingen. 1988. 26 blade, ill.
- Vest Stadil fjord.* Gyrsting, Leif: Bundvegetationen i Vest Stadil fjord. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Fredningsafdelingen. 1988. 19 sider, ill.
- Vest Stadil fjord.* Gyrsting, Leif: Vegetationen på randarealerne i Vest Stadil fjord. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Fredningsafdelingen. 1989. 15, [26] sider, ill.
- Vest Stadil fjord.* Simonsen, Niels Henrik: Reguleret jagt og mange gæs -: (i: Dansk jagt. Årg. 106, 1989, nr. 1, side 34-35).
- Vest Stadil fjord.* Undersøgelse af ynglefugle i Vest Stadil fjord 1987. Foretaget af Dansk ornithologisk Forening i Ringkøbing amt. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Fredningsafdelingen. 1987. 33 sider, ill.
- Vest Stadil fjord.* Werngreen, Lisbeth: Undersøgelse af vandstanden i Vest Stadil fjord. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Fredningsafdelingen. 1988. 21 sider, ill.
- Vest Stadil fjord.* Vest Stadil fjord. [Rapporten bygger især på en række delrapporter, som er udsendt af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen]. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. 100 sider, ill.
- Vest Stadil fjord.* Vest Stadil fjord 1987. Bundfauna. Tekst: Simon B. Leonhard. Udarbejdet for Ringkjøbing amtskommune af Bio/consult. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1988. 20 sider, ill.
- Vest Stadil fjord.* Vest Stadil fjord 1987. Næringsstofførelse og vandkvalitet. Tekst: Kjeld Sandby Hansen. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1989. 41 sider + bilag 1-3, ill.
- Vest Stadil fjord.* Vest Stadil fjord 1987. Phyto- og zooplankton. Udført for Ringkjøbing amtskommune af Miljøbiologisk Laboratorium. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1988. 47 sider + bilag 1-3, ill.
- Vesterhavet.* Sand Kristensen, Hans: Vandkvaliteten i Vesterhavet 1984-1988. Udarbejdet for Ringkjøbing amtskommune. Udarbejdet af Bio/consult. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1990. VII, 115 sider, ill. + bilag [98 sider].
- Vestkysten.* Bågøe Anthonisen, Bent: Fæstningsværker i Ringkjøbing amt. Af Bent Bågøe Anthonisen i samarbejde med Karsten Juul. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. 159 sider, ill.
- Vestkysten.* Indhold af tungmetal og olie i sediment fra Vesterhavet ud for Hovvig, Hvide Sande og Sdr. Havvig. Udarbejdet af COWIconsult for Ringkjøbing amtskommune. Udgivet af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. 23, 3 sider, ill.
- Vestkysten.* Krarup, Jonna Majgaard: Museum for kystfiskeri ved den jyske vestkyst før industrialiseringen. [Stillet afgangssopgave 1988. Afdelingen for landskabs- og havekunst. Forslag til museum for langlinefiskeri, som blev drevet på kyststrækningen mellem Blåvands Hug og Nissum fjord]. (i: Landskab. Årg. 70, 1989, nr. 1, side 1-5, ill.).
- Vestkysten.* Vestkystprojektet. Delprojekt. [Udarbejdet for Nordjyllands, Viborg og Ringkjøbing amtskommuner. 1989. 2 bind, ill. (i: Forbedring af eksisterende ferieområder. 2: Turismen og det lokale kulturliv)].
- Vind.* Lehrmann, Ulrik: Litteraturlæsning i den åndelige og kulturelle udviklings tid. [Vind sognebibliotek]. (i: Folk og Kultur. Årbog for dansk etnologi og folke-mindevidenskab. 1989, side 75-95, ill.).
- Vind.* Vind sogns billedbog. Tilrettelæggelse: Frede Stehr Nielsen, Kaj Poulsen og Karl Gammelvind. 1989. 176 sider, ill.
- Vinderup.* Herrstedt, Lene: Erfaringer fra Vejdirektorets forsøg med miljøprioriteret gennemfart i tre forsøgsbyer: Vinderup, Skærbæk og Ugerløse. (i: Dansk vejtidsskrift. Årg. 67, 1990, nr. 1, side 7-8, 10-13, ill.).
- Vinderup.* Sørensen, Ole: Skærbæk, Vinderup og Ugerløse. effekt af miljøprioriteret gennemfart, drift og vedligeholdelse. 1990. 53 sider, bilag 1-2, ill. (Rapport, Vejdatalaboratoriet, 85).

Vinderup. Tornbjerg, Jesper: Vinderup vil vinde på turisme: Hede, havn, sø og skov. [Interview med Peter Damtoft Mikkelsen]. (i: Danske kommuner. Årg. 20, 1989, nr. 40, side 8-9, ill.).

Vinderup. Vinderup og Skærbæk, effekt af miljøprioriteret gennemfart, trafikikkerhed. [Redaktion: Jakob Høj, Else Jørgensen]. 1989. 94 sider, ill. (Rapport, Vejdatalaboratoriet, 83).

Værnengene. Sund, Thorbjørn Brunander: Gak, gak, gak du hen og gør ligeså. [Oplevelser under et besøg hos græssene på Værnengene]. (i: Natur og miljø. 1988, nr. 3, side 10-11).

Ølstrup. Eriksen, Palle: Gravhøj mellem grave. (i: Skalk. 1989, nr. 3, side 26-29, ill.).

Ølstrup. Green, Henry: Fattigfolk i Sdr. Lem og Ølstrup sogne i 1800-årene. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 24, 1990, side 81-90, ill.).

Ølstrup. Susgaard, Kr.: Ølstrup sogn. Med bidrag af Palle Eriksen m.fl. 1990. 382 sider, ill.

Ådum. Lindby, Jens: Da der i 1888 oprettedes andelsmejeri i Aadum sogn. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 24, 1990, side 77-80, ill.).

50-59 NATURKUNDSKAB OG MATEMATIK

50.1 Naturpleje

Program for projekt Grøn kommune. Et samarbejdsprojekt mellem Miljøministeriet og Odense, Balleup, Herning, Slagelse, Fredericia, Hirtshals, Tinglev, Fanø, Hadsund kommuner. 1989. 14 sider.

50.26 Naturområder

Hjortå, Harry: Naturguide Vestjylland. Naturtyper & turforslag, geologi, botanik & zoologi. [I samarbejde med Leif Schack-Nielsen]. 1990. 64 sider, ill.

Laustsen, Niels: Fra fygesand til fyrreskov. Interview med Johannes Hjortborg. [Renovering af et tidligere brunkulsleje i Nr. Vium]. (i: Dansk jagt. Årg. 106, 1989, nr. 7/8, side 40-42, ill.).

55.64 Geologi

Enkelte områder

Thyholm. Ditlefsen, Claus: En kvartærstratigrafisk undersøgelse på Thyholm. (i: Årsskrift. Dansk geologisk Forening. 1987/89, side 55-59).

Thyholm. Marine kvartære aflejringer ved Skærshøj på Thyholm, Nordvestjylland. Af Claus Ditlefsen, Karen Louise Knudsen. (i: Årbog. Dansk geologisk Forening. 1987/89, side 71-75).

55.9 Vandforurening

30 vestjyske søer. Status 1988. Udført for Ringkjøbing amtskommune. Konsulenter: Miljøbiologisk laboratorium, Kirsten Olrik, Annie Sørensen. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. 236 sider, ill.

Afstrømningsmålinger. Udg. af Ringkjøbing amtskommune. Årgang 1988. 1989. 161 sider, bilag 1-2, ill.

Andersen, Per: Vandkvalitet i Nissum fjord 1986, 1987 og 1988. Udarbejdet for Ringkjøbing amtskommune af Bio/consult. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1990. VI, 93 sider, ill. + bilag [112 sider].

DFH rapport [Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelse]. Nr. 348: Udsætningsplan for mindre vandsystemer mellem Bovbjerg fyr og Ringkøbing, distrikt 25 - vandsystem 1-20. Af Peter Geertz-Hansen, Jes Dolby. 1989. 16 blade + bilag.

DFH rapport [Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelse]. Nr. 349: Udsætningsplan for mindre vandsystemer mellem Ringkøbing og Varde å, distrikt 26 - vandsystem 1-20. Af Peter Geertz-Hansen, Jes Dolby. 1989. 16 blade + bilag.

Ferring sø 1983-87. Tilstand og udvikling. Rapport til Ringkjøbing amtskommune. Sagsbehandler: Peer Bo Mortensen. Udarbejdet af Vandkvalitetsinstituttet. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1989. 61 sider, ill.

Ferring sø 1987. Phyto- og zooplankton udført for Ringkjøbing amtskommune af Miljøbiologisk Laboratorium. Ved Kirsten Olrik og Arnold Nawerck. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1989. 50 sider + 3 bilag, ill.

Ferring sø, Vesperne og Hygum nor 1987. Bundfauna. Udarbejdet for Ringkjøbing amtskommune af Bio/consult. Tekst: Simon B. Leonhard. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1989. III, 43 sider + 5 bilag, ill.

Frier, Claus: Slusepraksis ved Hvide Sande og miljøet i Ringkøbing fjord. (i: Vækst. Årg. 111, 1990, nr. 3, side 11-13).

Gødstrup sø 1987. Tilstand og udviklingsmuligheder. Rapport til Ringkjøbing amtskommune vedrørende Gødstrup sø. Tilstandsbeskrivelse 1987 og udviklingsmuligheder 1988-2030. Ved Vandkvalitetsinstituttet. Sagsbehandler: Peer Bo Mortensen m.fl. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1989. 79 sider + bilag 1-5, ill.

- Haumann, Lars:** Ringkøbing fjord 1986 til 1988. Vandkvaliteten i Ringkøbing fjord 1986 til 1988. Udført for Ringkøbing amtskommune af Vandkvalitetsinstituttet ATV. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. 68 sider, ill. [På omslaget: Vandkvalitet Ringkøbing fjord 1986-88].
- Husby sø og Nørre sø.** Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990. 4 bind.
 [1] Fiskeundersøgelse. Af Råd. biologer Hansen & Wegner I/S. Sagsbehandlere: Chr. Dieperink og Nils Wegner. 67 sider, ill.
 [2] Phyto- og zooplankton. Konsulenter: Miljøbiologisk laboratorium, Kirsten Olrik, Bodil Aavad Jacobsen, Suzanne Bosselmann. VI, 74 sider, bilag 1-13.
 [3] Statusbeskrivelse. Af ENVO. Råd. biologer, Skjern afdeling. Sagsbehandler: Nils Wegner. 61 sider, ill.
 [4] Vegetation, fugle og smådyrsfauna. Udarbejdet af Kim N. Mouritsen, Ib Helles Olesen. III, 88 sider, ill.
- Indhold af tungmetal og olie i sediment fra Vesterhavet ud for Hovvig, Hvide Sande og Sdr. Havrvig.** Udarbejdet af COWIconsult for Ringkøbing amtskommune. Udgivet af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. 23, 3 sider, ill.
- Mathiasen, Dan:** Forundersøgelse til beredskabsplan for Stubbergård sø. 1990. 25 blade, ill.
- Moeslund, Bjarne:** Skjern å-systemet 1989. Beskrivelse af vandkvaliteten med særligt henblik på forureningstilstanden. Udarbejdet for Ringkøbing amtskommune. Udarbejdet af Bio/consult. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1990. VIII, 119 sider, ill. kort + bilagsdel [323 sider].
- Mortensen, Peer Bo:** Gødstrup sø 1989. Tilstand og udviklingsmuligheder. Ved Vandkvalitetsinstituttet. Sagsbehandler: Peer Bo Mortensen. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990. 84 sider, ill.
- Nye søer - en spændende anvendelse af marginaljorde.** Af Peer Bo Mortensen, Jørgen Krogsgaard Jensen. [Undersøgelser af geologiske, hydrologiske og forureningsmæssige forhold i forbindelse med planer om etablering af en kunstig Gullestrup sø ved Herning]. (i: Vand & miljø. Årg. 6, 1989, nr. 7, side 293-297, ill.).
- Rasmussen, Michael Bo:** Nærzoneundersøgelse ved Lemvig og Hvidbjerg spildevandsudledninger 1987. Udarbejdet for Ringkøbing amtskommune af Bio/consult. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. IV, 83 sider, ill.
- Recipientplan 1985.** Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. 58 sider, bilag 1-8, kort.
- Retablering af Bollingsø.** Hydrologisk forundersøgelse. Udarbejdet af Martin Søndergaard og Jens Peder Jensen. 1990. 48 blade, ill.
- Ringkøbing og Nissum fjerne. Næringsaltsbelastning 1989.** Vandløb og punktkilder. Samlerapport udarbejdet af Rambøll og Hannemann for Ringkøbing amtskommune. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990. 52, 10 sider, ill. + bilag.
- Sand Kristensen, Hans:** Vandkvaliteten i Vesterhavet 1984 til 1988. Udarbejdet for Ringkøbing amtskommune. Udarbejdet af Bio/consult. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1990. VII, 115 sider, ill. + bilag [98 sider].
- Sedimentundersøgelser i søer.** Af Henrik Larsen, Jørgen Krogsgaard Jensen, Peer Bo Mortensen, Vandkvalitetsinstituttet, VKI. [Bl.a. Gødstrup sø]. (i: Vand & miljø. Årg. 7, 1990, nr. 1, side 15-17, ill.
- Spærringer i Storå-systemet opstrøms Holstebro.** Udarbejdet for Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen af miljøkonsulenterne Hansen & Wegner I/S. 1987. 80 blade, ill.
- Sunds sø 1988.** Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990. 3 bind, ill.
 [1] Bundfauna. Udarb. af Bio/consult. Tekst: Simon B. Leonhard. IV, 25, 8 sider.
 [2] Phyto- og zooplankton. Konsulenter: Miljøbiologisk laboratorium ApS, Kirsten Olrik, Suzanne Bosselmann. IV, 56 sider, bilag 1-4 [34 sider].
 [3] Statusbeskrivelse. Udarb. af Bio/consult. Tekst: Bjarne Moeslund. IV, 48 sider.
- Søholm Jepsen, Bent:** Okkerslam i søer. [Holstebro vandkraftsø]. (i: Vækst. Årg. 109, 1988, nr. 4, side 10-12).
- Tungmetalinhold i sediment fra Nissum fjord.** Udarbejdet af COWIconsult for Ringkøbing amtskommune. Udgivet af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. 19 sider, 3 blade, ill.
- Wergreen, Lisbeth:** Undersøgelser af vandstanden i Vest Stadil fjord. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Fredningsafdelingen. 1988. 21 sider, ill.
- Vest Stadil fjord.** [Rapporten bygger især på en række delrapporter, som er udsendt af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen]. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. 100 sider, ill.

- Vest Stadil fjord 1987. Bundfauna. Tekst: Simon B. Leonhard. Udarbejdet for Ringkjøbing amtskommune af Bio/consult. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1988. 20 sider, ill.
- Vest Stadil fjord 1987. Næringsstoffilførsel og vandkvalitet. Tekst: Kjeld Sandby Hansen. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1989. 41 sider + bilag 1-3, ill.
- Vest Stadil fjord 1987. Phyto- og zooplankton. Udført for Ringkjøbing amtskommune af Miljøbiologisk laboratorium. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1988. 47 sider + bilag 1-3, ill.
- 56.13 Hydrobiologi**
- 30 vestjyske søer. Status 1988. Udført for Ringkjøbing amtskommune. Konsulenter: Miljøbiologisk laboratorium, Kirsten Olrik, Annie Sørensen. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. 236 sider, ill.
- Ferring sø 1983-87. Tilstand og udvikling. Rapport til Ringkjøbing amtskommune. Sagsbehandler: Peer Bo Mortensen. Udarbejdet af Vandkvalitetsinstituttet. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1989. 61 sider, ill.
- Ferring sø 1987. Phyto- og zoonplankton. Rapport udført for Ringkjøbing amtskommune af Miljøbiologisk Laboratorium. Ved Kirsten Olrik og Arnold Nauwerck. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1989. 50 sider + 3 bilag, ill.
- Ferring sø, Veserne og Hygum nor 1987. Bundfauna. Udarbejdet for Ringkjøbing amtskommune af Bio/consult. Tekst: Simon B. Leonhard. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1989. III, 43 sider + 5 bilag, ill.
- Gødstrup sø 1989. Phyto- og zooplankton. Rapport udført for Ringkjøbing amt. Konsulenter: Miljøbiologisk laboratorium ApS, Bodil Avad Jacobsen, Peter Simonsen, Kirsten Olrik. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990. Ca. 110 sider, ill.
- Husby sø og Nørre sø. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990. 4 bind.
- [1] Fiskeundersøgelse. Af Råd. biologer Hansen & Wegner I/S. Sagsbehandlere: Chr. Dieperink og Nils Wegner. 67 sider, ill.
- [2] Phyto- og zooplankton. Konsulenter: Miljøbiologisk laboratorium, Kirsten Olrik, Bodil Avad Jacobsen, Suzanne Bosselmann. VI, 74 sider, bilag 1-13.
- [3] Statusbeskrivelse. Af ENVO. Råd. biologer, Skjern afdeling. Sagsbehandler: Nils Wegner. 61 sider, ill.
- [4] Vegetation, fugle og smådyrsfauna. Udarbejdet af Kim N. Mouritsen, Ib Helles Olesen. III, 88 sider, ill.
- Leonhard, Simon B.: Bundfauna Nissum fjord 1988. Udarbejdet for Ringkjøbing amtskommune. Udarbejdet af Bio/consult. Udgivet af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1990. III, 60, 21 sider, ill.
- Leonhard, Simon B.: Bundfauna Nissum fjord 1989. Udarbejdet for Ringkjøbing amtskommune. Udarbejdet af Bio/consult. Udgivet af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1990. III, 62, 24 sider, ill.
- Leonhard, Simon B.: Gødstrup sø, Stubbergård sø og Hornsø 1989. Bundfauna. Udført for Ringkjøbing amtskommune af Bio/consult. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990. IV, 107 sider, ill.
- Rasmussen, Michael Bo: Nærzoneundersøgelse ved Lemvig og Hvidbjerg spildevandsudledninger 1987. Udarbejdet for Ringkjøbing amtskommune af Bio/consult. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. IV, 83 sider, ill.
- Sunds sø 1988. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990. 3 bind, ill.
- [1] Bundfauna. Udarb. af Bio/consult. Tekst: Simon B. Leonhard. IV, 25, 8 sider.
- [2] Phyto- og zooplankton. Konsulenter: Miljøbiologisk laboratorium ApS, Kirsten Olrik, Suzanne Bosselmann. IV, 56 sider, bilag 1-4 [34 sider].
- [3] Statusbeskrivelse. Udarb. af Bio/consult. Tekst: Bjarne Moeslund. IV, 48 sider.
- Vest Stadil fjord 1987. Bundfauna. Tekst: Simon B. Leonhard. Udarbejdet for Ringkjøbing amtskommune af Bio/consult. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1988. 20 sider, ill.
- Vest Stadil fjord 1987. Næringsstoffilførsel og vandkvalitet. Tekst: Kjeld Sandby Hansen. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1989. 41 sider + bilag 1-3, ill.
- Vest Stadil fjord 1987. Phyto- og zooplankton. Udført for Ringkjøbing amtskommune af Miljøbiologisk Laboratorium. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1988. 47 sider + bilag 1-3, ill.

57.13 Planteøkologi

Gyrsting, Leif: Bundvegetationen i Vest Stadil fjord. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Fredningsafdelingen. 1988. 19 sider, ill.

Gyrsting, Leif: Vegetationen på randarealerne i Vest Stadil fjord. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Fredningsafdelingen. 1989. 15. [26] sider, ill.

Knudsen, Lars: Bundvegetation Nissum fjord 1988. Udarbejdet for Ringkjøbing amtskommune. Udarbejdet af Bio/consult. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. III, 54, 57 sider, ill. [På omslaget: Nissum fjord undersøgelse 1986-88].

Moelsund, Bjarne: Bundvegetationen i 10 vestjyske søer 1989. Stubbergård sø, Amstrup søerne, Gjelersø, Gødstrup sø, Tranemose, Tværmose, Elværk sø, Skallesø, Skørsø, Mes sø. Udført for Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990. IX, 139, [43] sider, ill.

Moelsund, Bjarne: Bundvegetationen i syv vestjyske søer 1988. Sønderund - Indfjorden - Sunds sø - Søby sø - Skånsø - Tangsø - Byn. Udarbejdet for Ringkjøbing amtskommune af Bio/consult. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1989. VI, 165 sider, ill.

Moelsund, Bjarne: Vegetationsundersøgelser i Ringkøbing fjord 1989. Udarbejdet for Ringkjøbing amtskommune. Udarbejdet af Bio/consult. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1990. III, 69 sider, ill. [Omslagstitel: Bundvegetation - Ringkøbing fjord 1989].

58.6 Flak

Gyde- og opvækstområdet for laks i Skjern å-systemet. Udarbejdet for Ringkjøbing amtskommune og Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser, Ferskvandsfiskerilaboratoriet... af ENVO, rådgivende biologer. Sagsbehandler Chr. Dieperink og Nils Wegner. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. 57 sider, ill.

Hansen, Erik: Udsætningsplan for Storåen 1990, distrikt 24. Vandssystem 1. 1990. 30, 3 blade + 1 bilag. (DFH rapport, nr. 371).

Mulige årsager til blodudtrækninger i huden og forringet kondition hos helt i Ringkøbing fjord sommeren 1988. Tekst: Bjarne Moelsund, Simon B. Leonhard. Udarbejdet for Ringkjøbing amtskommune af Bio/consult. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. 24 sider + bilag 1-6, ill.

Nielsen, Lars: Laksens amter. [Projektet med at opbygge laksebestanden i Ribe amt og Ringkøbing amt]. (i: Fisk & fri. 1989, nr. 2, side 11-13).

58.83 Fuglens økologi og adfærd

Dejn, Hans Jørgen: Fuglelivet i Vest Stadil fjord før afvandingen i 1985. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Fredningsafdelingen. 1988. 38 sider, ill.

Fugletrækket i foråret 1985 ved Vest Stadil fjord. Udarbejdet af Leif Gyrsting, Peter Damgaard. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Fredningsafdelingen. 1988. 26 blade, ill.

Tipperne. Årsrapport over observationer. Årg. 1986 (78 sider), årg. 1987 (124 sider), årg. 1988 (106 sider), årg. 1989 (116 sider).

Undersøgelse af ynglefugle i Vest Stadil fjord 1987. Foretaget af Dansk ornithologisk Forening i Ringkøbing Amt. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Fredningsafdelingen. 1987. 33 sider, ill.

58.881 Andefugle

Simonsen, Niels Henrik: Reguleret jagt og mange gæs -! [Vest Stadil fjord]. (i: Dansk jagt. Årg. 106, 1989, nr. 1, side 34-35).

Sund, Thorbjørn Brunander: Gak, gak, gak du hen og gør ligeså. [Oplevelser under et besøg hos grågæsene på Værnengene]. (i: Natur og miljø. 1988, nr. 3, side 10-11).

58.883 Hønsfugle

Jepsen, P. Uhd: Urfuglens (*Lyrurus tetrix*) status i Danmark 1989. Med beskrivelse af vildtreservatterne Vind hede, Sønder Vosborg hede og Tihøje hede. 1989. 66 sider, ill.

60-69 PRAKTISKE FAG**60.16 Produktionsstyring**

Meyer, Gitte: CAD-CAM i Klinkby. [Værktøjsfabrik i Klinkby og ERA (Erhvervsprojektet i Ringkøbing Amt)]. (i: Tit. Nyhedsbrev fra Teknologinævnet. 1989, nr. 10, side 27-28).

60.7 Teknologisk service

Andelsbevægelsen i hi-tech-udgave. Interview med Poul Ladefoged, Knud V. Jensen, Jens Hagen Brandt, Kenneth Iversen. [240 virksomheder, pengeinstitutter samt Herning kommune står bag Midtjysk Teknologi Center (MTC) (i: Computerworld. Årg. 8, 1988, nr. 30, side 12-14).

Fra idé til produkt. Teknologisk Informationscenter for Ringkøbing amt. 1990. Bind 1-3.

Rieper, Olaf: Indsatser og brugere i Egved teknologiforsøg og erhvervsprojektet i Ringkøbing amt. Midtvejsrapport fra evalueringen af forsøgene. 1989. 94 sider, ill.

61.4 Sundhedsvæsen

Bisgaard, Anne: Profylaxe - et velkendt begreb på SMP-centret i Brande - et social-medicinsk og profylaktisk center. (Focus på sundhedscentre). (i: Danske fysioterapeuter. Årg. 71, 1989, nr. 19, side 8-11, ill.).

Opskrift på en lokal sundhedsuge. [Holstebro. Sundhedsvæsen]. Af Lilian Hove Andersen, Bodil Carstensen, Vibeke Poulsby Krøll, Kirsten Sanggård. (i: Sygeplejersken. Årg. 90, 1990, nr. 23, side 26-28).

Qvist, Jens: Cancerregistret vil også se på Cheminovaansatte. (i: Fagbladet. 1989, nr. 10, side 15, ill.).

Sandager, Erik: Født med Cheminova defekt? (i: Fagbladet. 1989, nr. 10, side 14-15, ill.).

61.44 Arbejdsbeskyttelse

Sandager, Erik: Mælkedrenge. [Om drikkeri på arbejdspladsen. Royal Dane-Quality, Holstebro]. (i: NNF arbejderens. 1989, nr. 8, side 10-11, ill.).

Strunk, Kåre W.: Anmeldelser af erhvervsygdomme fra en almen praksis i årene 1978-1987. [Thyborøn-Harboøre kommune]. (i: Ugeskrift for læger. Årg. 151, 1989, nr. 10, side 659-663, ill.).

61.55 Lægemidler

Fink Jepsen, Nis: Pharmasys på Vildbjerg Apotek. (i: Farmaceuten. Årg. 1, 1989, nr. 21, side 746-747).

61.62 Tuberkulose

Bech Hald, Helga: I turberkulosens skygge og lys. 1989. 71 sider, ill.

61.642 Psykiatri

Langt til naboen kort til hjælp. Af Mette-Marie Davidsen, Mette Ellegaard. (i: Sygeplejersken. Årg. 89, 1989, nr. 24, side 14-16).

61.66 Anæstesiologi

Møller, Carsten: Ringkøbing Sygehus rammen om sygeplejeprojekt på anæsthesiafdelingen. (i: Dråben. Årg. 4, 1989, nr. 2, side 23-25).

61.72 Hospitalsvæsen

Indlæggelse på sygehus. Sammenlignende undersøgelser af indlæggelse fra to kommuner med henholdsvis højt og lavt forbrug af sygehusindlæggelser. [Ulfborg-Vemb og Vinderup kommuner]. Af Esben Sahlholdt og Peter Barner-Rasmussen. 1989. 80 sider, ill.

62.01 Kraftvarmeværker

Effektivt samvirke bag Ringkøbings nye kraftvarmeværk. Samproduktion betyder årlig besparelse på 2,5 mio. kr. i forhold til gasfyret varmeværk. [Ringkøbing fjernvarmeværk]. (i: Fjernvarmen. Årg. 29, 1990, nr. 1, side 44-46, ill.).

Elværkernes første "combi-anlæg" indviet på Skjern Fjernvarmecenters 40 års jubilæumsdag. Malurt i "glædesbægeret", da den kombinerede drift på henholdsvis en gasturbine og en damp turbine blev sat i drift. (i: Fjernvarmen. Årg. 29, 1990, nr. 4, side 14, 16).

Juul, Flemming: Styring af kraftcentrets moderne kongrescenter. [Herning Kongrescenter]. (Sådan sparer vi hos os). (i: Dansk energi tidsskrift. Årg. 7, 1989, nr. 2, side 4-6, ill.).

62.12 Fjernvarmeanlæg

Andersen, Preben: Målerkonvertering - valg og resultater på Ulfborg Fjernvarme A.m.b.a. (i: Fjernvarmen. Årg. 28, 1989, nr. 2, side 18, 20, ill.).

Bendixsen, Mogens: Den nemme, gode varme. Hvordan Herning blev Danmarks fjernvarmeby nummer 1. [1990]. 96 sider, ill. [Udgivet i anledning af 40-året for fjernvarmen i Herning 1950-1990].

Forbilledligt energisamvirke i fjernvarme-jubilæumsbyen Tarm. 25 års jubilæet markeres med bl.a. indvielsen af nyt kraft-varme-anlæg og med friskbagte rundstykker til alle fjernvarmeforbrugere. Interview med Erik Rønne, Thomas Kjær, O. Christensen. (i: Fjernvarmen. Årg. 28, 1989, nr. 2, side 5-6, 9, ill.).

I Herning bruger man "glat vand". Af Bjarne Aastrup, Flemming Hammar, Frank-Peder Lang. (i: Fjernvarmen. Årg. 28, 1989, nr. 2, side 50, 52-53, ill.).

Ikast El- og Varmeværk mellem 2 jubilæer. 1973-1988. 1988. 56 sider, ill. tvl.

Mange og spændende forhandlinger inden det i Ulfborg blev til flis fremfor gas. Interview med Torben Aldershvile. (i: Fjernvarmen. Årg. 28, 1989, nr. 1, side 5-6).

Møller, Lars: Skorstenene uden røg. Vølund Energisystemer og Kibæk Varmeværk har med EF-støtte udviklet en varmecentral, der uden forurening fyrrer med flere typer fast brændsel. Interview med Aage Christensen. (i: Dansk energi tidsskrift. Årg. 7, 1989, nr. 9, side 4-6, ill.).

Nytænkning garanterer Kibæk miljøvenlig varmesyning. Kibæk Varmeværk har investeret i anlæg, der kan fyres med flere forskellige brændsler. Interview med Aage Christensen. (i: Fjernvarmen. Årg. 28, 1989, nr. 4, side 22-23, ill.).

Reduktion af energiudgifter i industrivirksomhed med returvarme fra kraftvarmeværk. Den utraditionelle tilslutningsform til Otto C. Jensens lager-udstillings- og kontorlokaler i projektsamarbejde med Herning Kommunale Værker og Bruun & Sørensen Energiteknik A/S gav gode resultater. Af Bjarne Aastrup, Erik Andersen, Flemming Hammer. (i: Dansk energi tidsskrift. Årg. 6, 1988, nr. 7/8, side 3-4, 6, ill.).

Udnyttelsen af returvarme fra kv-forsyning til opvarmning af industrivirksomhed. [Otto C. Jensens lager- og udstillings- og kontorlokaler i Herning]. Af Bjarne Aastrup, Erik Andersen, Flemming Hammer. (i: Fjernvarmen. Årg. 28, 1989, nr. 1, side 30, 32, 35, ill.).

62.13 Ventilationsanlæg

Juul, Flemming: SBI ene om at underkende Aabergs staldventilation. Statens Byggeforskningsinstitut har siden 1966 nægтет at anerkende et nyt staldventilationsprincip opdaget af fabrikant Aaberg. Dtt har set nærmere på produktet og den tilhørende godkendelses-sag. (i: Dansk teknisk tidsskrift. Årg. 113, 1989, nr. 3, side 4-8, ill.).

Aaberg-sagen. Beretning afgivet af kommissionsdomstolen af 26. januar 1989. 1990. 545 sider.

62.26 Vandkraftanlæg

Mejdahl, Jørgen: Vandkraftsøen - en bid af Holstebro historie. 1990. 189 sider, ill.

62.261 Vandmøller

Boysen, Benny: Biskoppens vandmølle i Sunds. [Holtingholt mølle]. (i: Uldjysk historie. Årg. 2, 1990, side 66-75, ill.).

62.28 Vindkraft

Clausen, Kim: Skjern vindmølle - fra stationsbymølle til museumsmølle. (i: FRAM. 1990, side 71-84, ill.).

Rasmussen, Peter: Vindmøllevinger af limtræ. Rapportering af projektet. Projektet er bevillet til og udført af tømrer og bygningsingeniør Viggo Øhlenschläger, Hvidbjerg, Thyholm. 1990. 22 blade, ill.

62.31 Elektricitetsværker

Elforsyning i Vestjylland gennem et halvt århundrede. 1940-1990. Udgivet i anledning af Ringkøbing Amts Højspændingsforsynings 50 års jubilæum. 1990. 39 sider, ill.

Ikast El- og Varmeværk mellem 2 jubilæer. 1973-1988. 1988. 56 sider, ill. tvl.

62.315 Elektriske installationer

Davidsen, Lisbeth: Optimisme i Nordvestjylland. Interview med Hanna Lauridsen, Leif Lauridsen. [Elektroinstallatører, Hjern]. (i: Electra. 1989, nr. 6, side 334-336).

62.386 Elektrisk servoteknik

Jensen, Palle R.: Sendemast til lysende forklædning. Kaos-templet i Holstebro er verdens første permanente udendørs laserskulptur. (i: Ingeniøren. Årg. 15, 1989, nr. 47, side 16-17, ill.).

Johansen, Frithioff: Kaos tempel. [TV-sendemast med laserlys]. (i: Lys, 1989, nr. 4, side 194-199, 237, ill.).

62.387 Radio og fjernsyn

Munksgaard, Henrik: Vellyd fra Limfjorden. [B&O]. (i: Kvindernes fagblad. 1989, nr. 3, side 12-13, ill.).

Nielsen, Franck: Hul på ny æra i Bang & Olufsen nu med to danske hovedsæder. Interview med Claus Warming, Mogens Vilhelmsen, Erik Wamberg. (i: Radiobranchen. 1989, nr. 12, side 16-18, 20, ill.).

62.4 Midler til at holde væsker i bevægelse

Sørensen, Erik B.: Slamspejlsmåling. [Royce model 2500. Holstebro Centralrenseanlæg]. (i: Automatik. Årg. 14, 1989, nr. 15, side 7, ill.).

62.65 Fæstningsvæsen

Bågeø Anthonisen, Bent: Fæstningsværker i Ringkøbing amt. Af Bent Bågeø Anthonisen i samarbejde med Karsten Juul. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. 159 sider, ill.

62.722 Automobileer

G. Bech-Hansen A/S. Ringkøbing 1. august 1950-1990. Jubilæumsavis. [Redaktion: Harald Schrøder]. 1990. 20 sider, ill.

63.06 Landboforeninger. Konsulentvirksomhed

Fink, Skjold: Billedkommunikation. Struerregnsens bredbåndsforsøg i landbruget. (i: Teleteknik. Årg. 41, 1990, nr. 2, side 85-90, 150, ill.).

Lunde, Alan: Billeder i rådgivningen. [Struer bredbåndnet]. (i: Ugeskrift for jordbrug. Årg. 125, 1990, nr. 27/28, side 427-429).

Meyer, Gitte: Korn og konsulenter konfronteres elektronisk. [Landbrugsforsøg i Struer]. (i: Tit. Nyhedsbrev fra Teknologinævnet. 1989, nr. 10, side 10-11, ill.).

Vildbjerg og Omegns Landboforening 1889-1989. 1989. 127 sider.

63.1 Jordbrugsisær

MS: Uden vanding - ingen planteavl. Interview med Poul Jensen. [Bedriftsbesøg, Lønborg, Kyvling]. (i: Agrologisk tidsskrift marken. Årg. 7, 1989, nr. 12, side 6-10).

63.13 Mergling

Toftgaard Poulsen, Søren: »En rig fader, men en fattig søn«. Mergling gennem 200 år i Ringkøbing amt. (i: Arv og eje. 1988, side 199-218, ill.).

63.16 Hedeopdyrking

Give og Omegns Plantningsforening 1889-1939. Brande-Give-Vejle Plantningsforening 1889 - 14. januar - 1989. Af Rasmus Mortensen og Søren Søndergård. 1989. 59 sider, ill.

Gormsen, Gudrun: Mennesket og heden. Økologiske eksperimenter på Hjerl Hedes Frilandsmuseum. (i: Vækst. Årg. 110, 1989, nr. 3, side 21-23).

63.19 Staldventilation

Juul, Flemming: SBI ene om at underkende Aabergs staldventilation. Statens Byggeforskningsinstitut har siden 1966 nægtet at anerkende et nyt staldventilationsprincip opdaget af fabrikant Aaberg. Dtt har set nærmere på produktet og den tilhørende godkendelses-sag. (i: Dansk teknisk tidsskrift. Årg. 113, 1989, nr. 3, side 4-8, ill.).

Aaberg-sagen. Beretning afgivet af Kommissionsdomstolen af 26. januar 1989. 1990. 545 sider.

63.28 Plantebeskyttelsesmidler

Kruse Pedersen, Lars-Erik: Dansk kemi mod Afrikas græshopper. [Bekæmpelse af ørkengræshopper i Nordafrika med Malathion fra Cheminova]. (i: Dansk kemi. Årg. 70, 1989, nr. 3, side 68-70, ill.).

63.3 Planteavl

Lunde, Alan: Videokameraet - et godt redskab i planteavlen. [Struer Bredbåndnet, dataformidling. (i: Agrokologisk tidsskrift marken. Årg. 8, 1990, nr. 1, side 38-39)].

63.4 Skovbrug

Hofstatter, Marianne: Klosterheden plantage og skovdødsproblemet. Interview med Lennart Rasmussen, J. E. Handberg. (i: Ugeskrift for jordbrug. Årg. 134, 1989, nr. 13/14, side 199-202).

63.519 Parker og haveanlæg

Have, I. P. Junggren: De geometriske haver i Herning. (i: Herning Kunstmuseums bulletin. 1985, nr. 2, side 35-36, ill.).

63.55 Bærfrugtavl

Møller Jensen, Tage Uffe: Da Sunds-bønderne avlede solbær. (i: Uldjysk historie. Årg. 2, 1990, side 29-32, ill.).

63.6 Husdyr

Toftgaard Poulsen, Søren: Husdyr på museum - eller levende museumsgenstande. (i: FRAM. 1989, side 119-128, ill.).

63.62 Studehandel

Graugaard, Esben: Studefolde - en kulturhistorisk kilde i det vestjyske landskab. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 24, 1990, side 91-104, ill.).

Graugaard, Esben: Vestjysk studehandel som binæringsvej. Om Jens Noklits handel 1828-42. (i: Bol og by. Landbohistorisk tidsskrift. 1990, nr. 2, side 136-151, ill.).

63.7 Mejeribrug

Lindby: Jens: Da der i 1888 oprettedes andelsmejeri i Aadum sogn. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 24, 1990, side 77-80, ill.).

Mælkemand i Struer gav op - nye tager ideen op i Århus. [Struer Andelsmejeri stiftede aktieselskabet »Friskmælk« med henblik på at afsætte mælken direkte til kunderne]. (i: Andelsbladet. Årg. 90, 1989, nr. 5, side 98-100).

63.9 Erhvervsfiskeri

Boysen, Benny: Ålestangning på Kilen (i: Struerfolk. 1989, bind 4, side 49-54, ill.).

el: Den eneste udvej er at skære dele af flåden væk. (Focus på Thyborøn). (i: Dansk fiskeri tidende. Årg. 108, 1990, nr. 28, side 1, 7-10).

-gj: Et dejligt job selv om arbejdsdagen kan være meget lang. Interview med havnefoged Ejnar Falsig, Jegindø. (i: Dansk fiskeri tidende. Årg. 107, 1989, nr. 34, side 12-13, ill.).

-gj: Store planer for fremtiden. [Jegindø]. (i: Dansk fiskeri tidende. Årg. 107, 1989, nr. 33, side 8-9).

Gjedsig, Claus: Arbejdsløse hav-fiskere på rov i Nissum fjord. Interview med Anders Plougmann. [Helt-fiskeri]. (i: Dansk fiskeri tidende. Årg. 107, 1989, nr. 23, side 14-15).

Gjedsig, Claus: Eksistensgrundlaget er væk. Interview med Anders Jensen. [Jegindø]. (i: Dansk fiskeri tidende. Årg. 107, 1989, nr. 23, side 18-19).

Krarup, Jonna Majaard: Museum for kystfiskeri ved den jyske vestkyst før industrialiseringen. [Stillet afgangsprøve 1988. Afdelingen for landskabs og havekunst. Forslag til museum for langlinefiskeri, som blev drevet på kyststrækningen mellem Blåvands Huk og Nissum fjord]. (i: Landskab. Årg. 70, 1989, nr. 1, side 1-5, ill.).

63.906 Fiskeriforeninger

Langer, Anders Vrist: Harboøres første fiskeriforening. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 24, 1990, side 65-76, ill.).

63.907 Fiskerlundersøgelser

DFH rapport [Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser]. Nr. 348: Udsætningsplan for mindre vandstyser mellem Bovbjerg fyr og Ringkøbing, distrikt 25 - vandssystem 1-20. Af Peter Geertz-Hansen, Jes Dolby. 1989. 16 blade + bilag.

DFH rapport [Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser]. Nr. 349: Udsætningsplan for mindre vandstyser mellem Ringkøbing og Varde å, distrikt 26 - vandssystem 1-20. Af Peter Geertz-Hansen, Jes Dolby. 1989. 16 blade + bilag.

Krag Pedersen, Stig: Vil man være dygtig hurtigt, må man tage en uddannelse. [Thyborøn Fiskerierfsterskole]. (i: Dansk fiskeri tidende. Årg. 108, 1990, nr. 6, side 16).

63.91 Fiskeavl

Frøjk fiskepark. Red. af Nikolaj Brink. 1987. 40 upag. sider, ill.

63.92 Sandorme

Ploug Hansen, Jens: De lever af sandorme. [Hvide Sande Sandormeeksport]. (i: Fisk & fri. 1988, nr. 10, side 42-43).

64.79 Storkøkkener

Udnyttelse af madaffald. Holstebro kommune. Rapporten er udarbejdet af Nellemann A/S, rådgivende ingeniører og planlæggere i Århus i samarbejde med Holstebro kommune støttet af Miljøstyrelsen. 1988. [118] blade, ill.

64.9 Højskolehjem

Pedersen, Ove: Der var engang et Højskolehjem. - i 100-året for stiftelsen af foreningen "Herning Højskolehjem". 1990. 111 sider. (Herning-bogen 1990).

64.909 Kroer. Restauranter

Fahl kro. En kros eksistens og betingelser gennem 100 år. Udarbejdet af Jens Jacob Jacobsen, Rigmor Krummes, Bent Pedersen. 1989. 62 sider, ill.

Gjedsig, Claus: Flygtede fra Vietnam og fik succes i Holstebro. [China House, Holstebro]. (i: Samspil - et tidsskrift om og for indvandrere. Årg. 7, 1990, nr. 5, side 4, ill.).

Pedersen, Ejner G.: De vejfarende og kgl. acteurs - Sevel kro. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 24, 1990, side 29-56, ill.).

65.019 Regionale databaser

Møller, Lars: Den jyske erhvervs database. [ERA - Erhvervsprojektet i Ringkøbing Amt - og Nordjyllands Erhvervsråd er gået sammen om at opbygge en regional database for det nordvestlige erhvervs-liv. Interview med Bo Hansen]. (i: Datatid. 1989, nr. 9, side 46, 48).

Møller, Lars: Små virksomheder skal frem i søgelyset: Den jyske erhvervs database. [ERA - Erhvervsprojektet i Ringkøbing amt]. (i: Datatid. 1989, nr. 9, side 46, 48).

65.06 Foreninger. Udstillinger

Aebischer, Lisbeth: Herning-Messen '88. 6 fagmesser under én paraply. Interview med Jørgen Jørgensen. (i: Byggeforum. Årg. 51, 1988, nr. 8, side 9-16, ill.).

Juel, Flemming: Messecenter Herning får ny facade. (i: dpa. Årg. 27, 1989, nr. 4, side 56, 58-59, ill.).

Lufthuller og turbulenser 1965-1990. Redaktion: Olaf Sielemann. 1990. 36 sider, ill. [En junior Chamber Holstebro-publikation i anledning af 25 års jubilæet 15.12. 1990].

65.07 Handelsuddannelse

MKr: Fremtidsscenario på Holstebro Handelsskole. [Uddannelsesreform-konference på Gl. Skovridergård i Silkeborg]. (i: Handelsskolen. Årg. 23, 1990, nr. 1, side 35-37, ill.).

65.09 Handelshistorie

Skikkild, Chresten Nielsen: Chresten Nielsen Skikkilds erindringer. [3.-4. afsnit]. (i: Jul i Ringkøbing. 1989, side 7-8, 10, 12, 14, 16 og 1990, side 7-8, 10, 13-14, 16, 18, ill.).

65.4 Kontorhuse

R.: Administrationsbygning for Færch Plast, Holstebro. Arkitekter: Henning Larsens Tegnesteue A/S. (i: Arkitektur DK. Årg. 33, 1989, nr. 2, side 87-91, ill.).

65.82 Vejtrafik

Kærgaard Pedersen, Vesta: Hedebonden Peder Knudsen i Haderup og hans færden for 150 år siden. [Trafikforhold]. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 23, 1989, side 75-88, ill.).

Uheldsrapport for Ringkøbing amtskommune. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. Årgang 1988. 1989. 12, [20] sider, ill. 2 kort. [Fortsættelse af Uheldsregistrering i Ringkøbing amt].

65.841 Enkelt jernbanestrækninger

Manøe, Søren: Den sporløse jernbane. Sdr. Omme-Ølgod-Lunde banen. [Berører Hoven, Lyne og Sdr. Vium sogne]. (i: Fra Ribe amt. Udg. af Historisk Samfund for Ribe Amt. 1988. Bind XXIV-2, side 199-215, ill.).

Troldhede-Kolding-Vejen Jernbane (TKVJ). (nedlagte baner). [Fortsættelse]. (i: Signalposten. Årg. 24, 1988, nr. 3, side 107-123, 140-146, nr. 4, side 155-172, 182-185, ill.).

65.87 Teleforsøg

Hjortdal, Henrik: Baggrund og perspektiver: De statslige forsøg med informationsteknologi. [ERA (Erhvervsprojektet i Ringkøbing Amt). HELOS (Bibliotekforsøgene i Herning, Egvad, Lemvig og Struer biblioteker). Landbrugs- og tandlægeforsøg i Struer]. (i: Tit. Nyhedsbrev fra Teknologinævnet. 1989, nr. 10, side 8-9).

Jydsk Telefons rolle i forsøgene. [Struer Bredbånd]. Af Eva Bjerrum og Skjold Fink. (i: Tit. Nyhedsbrev fra Teknologinævnet. 1989, nr. 10, side 25-26, ill.).

Meyer, Gitte: Drømmen om at blive en teknologisk tykhud. [Interview med Jens Kristian Skovmose om ERA (Erhvervsprojektet i Ringkøbing amt)]. (i: Tit. Nyhedsbrev fra Teknologinævnet. 1989, nr. 10, side 5-6, ill.).

Møller, Lars: Aktiv edb-hjælp til vestjyske virksomheder. [ERA - Erhvervsprojektet i Ringkøbing amt]. (i: Datatid. 1989, nr. 9, side 80-81).

Møller, Lars: Dansk dataeventyr forbi: Vi var for tidligt ude. [Teleprojektet i Lemvig kommune]. (i: Datatid. 1989, nr. 8, side 62, 64, 66, ill.).

Skov, Erik: Den ny teknik set fra et telehus. [Teleprojektet i Lemvig kommune]. (i: Tit. Nyhedsbrev fra Teknologinævnet. 1989, nr. 10, side 22-24, ill.).

65.89 Filateli

Howard, Svend: Nummerstemplerne 203 og 204 på Herning- og Grenåbanen. [Herning-Silkeborg banen]. (i: Nordisk filatelistisk tidsskrift. Arg. 95, 1988, nr. 3, side 104-110, ill.).

65.907 Skoleskibe

Årbog. Udg. af Foreningen Marilyn Anne's Venner. 1989-. Bind 3-, ill. [Skonnerten »Marilyn Anne« - en skole til søs].

65.909 Færgefart. Skibsfart

Hauge Mortensen, Per: Da »Vestjyden« kom til Ringkøbing. [Dampskibet »Vestjyden«, som sejlede fra Ringkøbing til Hvide Sande]. (i: Ringkøbing årbog. Arg. 63, 1989, side 5-17, ill.).

Petersen, Meta: Sømandskonen og småskibene. (i: Struerfolk. 1989, bind 4, side 66-74, ill.).

65.94 Havne

Fischer Nielsen, Per: Fra nødhavn til storhavn. Thyborøn havns historie gennem 75 år. 1989, 111 sider, ill.

Jegindø havn. 5. august 1939 - 5. august 1989. Af John Andersen og Poul Jensen. (i: Egnshistorisk Forening Thyholm og Jegindø. Arg. 16, 1989, side 17-25, ill.).

Martinsen, Olav: Fiskerlejer i Ringkøbing amt. Registrering foretaget i aug.-sep. 1988 for Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Fredningsafdelingen. 1989. 116 sider, ill.

65.98 Søulykker. Redningsvæsen

Hauge Mortensen, Per: Briggen »Esperance« strandtving 1806. (i: FRAM. 1990, side 85-97, ill.).

MRB 35 tippede rundt i Thyborøn kanal med fire redningsmænd ombord. [1. nov. 1988]. (i: Tidsskrift for redningsvæsen. Arg. 35, 1988, nr. 6, side 1, 5-7, ill.).

Thyborøn-fisker reddet under dramatiske omstændigheder. [Fisker Jens Nielsen, Thyborøn, blev reddet 14. nov. 1989 ud for Thyborøn]. (i: Tidsskrift for redningsvæsen. Arg. 36, 1989, nr. 6, side 5-7, ill.).

66.15 Kømsk Industri

Wenzel Christensen, Henrik: Cheminovas spildevand. (i: Vand & miljø. Arg. 6, 1989, nr. 6, side 261-264, ill.).

Wenzel Christensen, Henrik: Udlederkrav og kontrolstrategi i miljøgodkendelsen af Cheminova. (i: Vand & miljø. Arg. 6, 1989, nr. 6, side 267-272, ill.).

66.36 Tungmetaller

Indhold af tungmetall og olie i sediment fra Vesterhavet ud for Hovvig, Hvide Sande og Sdr. Havvig. Udarbejdet af COWIconsult for Ringkøbing amtskommune. Udgivet af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. 23, 3 sider, ill.

Tungmetallindhold i sediment fra Nissum fjord. Udarbejdet af COWIconsult for Ringkøbing amtskommune. Udgivet af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. 19 sider, 3 blade, ill.

66.51 Brænde

Baadsgaard-Jensen, Jørgen: Lagring af chunk i stedet for flis kan spare mange penge. Danske lagringsforsøg med chunk viser, at energitabet er omkring 10 gange mindre end i almindelig flis. [Birkebæk plantage]. (i: Fjernvarmen. Arg. 27, 1988, nr. 5, side 63-65).

66.52 Trækulfremstilling

Manøe, Søren: Kulbrænding i Påbøl plantage. [Påbøl plantage A/S oprettelse skyldtes lærer, senere højskoleforstander K. Kristensen, Hoven]. (i: Mark og montre. Udg. af kulturhistoriske museer i Ribe amt. 1988, side 14-21, ill.).

66.54 Biogasanlæg

Største kommunale biogasanlæg under indkøring ved Herning. [Sinding]. (i: Kommunen. Arg. 32, 1989, nr. 4, side 1, ill.).

66.815 Foderstoffer

TV, Torrecentralen Vestjylland 1864-1989. 1990. 56 sider, ill.

66.85 Slagteri

Bendixsen, Mogens: Slagteri i Herning i 100 år. Herning Andelssvineslagteri, C. W. S. Herning Svineslagteri, Herning-Skjern Slagterier A/S. Quality A/S, Royal Dane-Quality A/S. 1890-1990. 1990. 172 sider, ill. [Udgivet i anledning af 100 års jubilæet for svineslagting i Herning, 15.4. 1990].

66.88 Tobak

Bjerregrav, Henrik: Håndværk - cigarmageren og guldsmeden. To fotoserier. [Cigarmager Johannes Sørensen]. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. Årg. 19, 1989, side 17-22, ill.).

Graugaard, Esben: »Fabrikentreprenør« Laurids Buch - byens første tobaksfabrikant. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. Årg. 18, side 75-88, ill.).

66.9 Plastindustri

R.: Administrationsbygning for Færch Plast, Holstebro. Arkitekter: Henning Larsens Tegnestue A/S. (i: Arkitektur DK. Årg. 33, 1989, nr. 2, side 87-91, ill.).

Sandager, Erik: På hat med jobbet. Medarbejderne på Færch Plast skal have hvide firma-uniformer med hat. Målet er at blive Europas reneeste plastfabrik. (Præsentable arbejdere). (i: Fagbladet. 1989, nr. 31, side 8-9, ill.).

67.2 Jern-, metal- og stålbearbejdning

Gjedsig, Claus: Vi er desværre ofte blevet skuffet. Hos Vald. Birn A/S i Holstebro har man beskæftiget udvandrere i over 20 år, men det har ikke været uden problemer. [Interview med personalechef Knud Pedersen]. (i: Samspil - et tidsskrift om og for udvandrere. Årg. 7, 1990, nr. 5, side 4, ill.).

Friis-Jensen, O.: Europas nyeste støberi. Holstebro Jernstøberi A/S efter udflytning og ibrugtagning af teknologisk avanceret udstyr i fuld gang med produktionen. (i: Dansk teknisk tidsskrift. Årg. 113, 1989, nr. 7/8, side 4-5, ill.).

Graugaard, Esben: Jernstøber M. H. Petersens kopibog - vestjysk industrihistorie fra 1860'erne. (i: Erhvervshistorisk årbog. 1989, side 78-97, ill.).

67.7 Manufakturhandel

Damgaard, Ellen: Med på moden. Studier i manufakturhandelens historie i Lemvig fra 1846 til nutiden. (i: FRAM. 1989, side 49-76, ill.).

Thyrring, Ulla: Eet hus - mange huse. [Hosebinderlaugets hus i Dalgasgade, Herning]. (i: FRAM. 1990, side 98-112, ill.).

68.81 Konfektionsindustri

Havsted, Mogens: Budget på 40 mill. skal bringe Brandtex op på mia.-omsætning. Interview med Kurt Bach. (i: Markedsføring. 1989, nr. 1, side 1, 4).

69.212 Bygningsrenovering

Møller, Helge: De får kvalitet for pengene. Renovering i Gullestrup. (i: Boligen. Årg. 36, 1989, nr. 7, side 40-41).

69.214 Tagtækning

Christoffersen, Svend: Når blymesteren kom. [Blytækning af Hover kirke]. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 23, 1989, side 97-98, ill.).

69.43 Malerarbejde

Herning Malerlaug 90 år 1989. [21] sider, ill.

69.47 Tekniske installationsarbejder

Nørgaard, Jene: Et ægte vestjysk eventyr. [Blücher Metalvare A/S, Vildbjerg]. Udgivet i anledning af Blüchers 25 års jubilæum. 1990. 69, [5] sider, ill.

69.5 Vandbygning

Retablering af Bøllingsø. [Hydrobiologisk undersøgelse omfattende vurdering af ekstern og intern næringsstofbelastning]. Af Martin Søndergaard og Jens Peder Jensen. (i: Vand & miljø. Årg. 7, 1990, nr. 6, side 221-223, ill.).

69.51 Vandløbsregulering

Dahl, Steen Øgaard: Retablering af Skjern å. (i: Landinspektøren. Årg. 97, 1988, bind 34, hæfte 3, side 116-127, ill.).

Dahl, Steen Øgaard: Skjern å-dalen - naturområde eller landbrugsarealer? + DEBAT. (i: Vand & miljø. Årg. 5, 1988, nr. 6, side 243-247, ill. og årg. 6, 1989, nr. 1, side 32).

Qvist, Jens: Kampen om Skjern å dalen. (i: Dansk turisme. 1989, nr. 3, side 21-22, ill.).

69.54 Kystbeskyttelse

Sandager, Erik: Jordnære jobtilbud en succes. [Langtidsledige, bistandsmodtagere og husmødre laver kystsikring, strandrensning m.m. i Thyborøn-Harboøre kommune]. (i: Kommunalarbejderen. Årg. 74, 1988, nr. 11, side 6-7).

69.61 Gader og veje

Andersen, Karl E.: Vintervedligholdelse af hovedlandeveje og landeveje i Ringkjøbing amtskommune. (i: Dansk vejtidsskrift. Årg. 66, 1989, nr. 2, side 36-38, ill.).

Herrstedt, Lene: Erfaringer fra Vejdirektoratets forsøg med miljøprioriteret gennemfart i tre forsøgsbyer: Vinderup, Skærbæk og Ugerløse. (i: Dansk vejtidsskrift. Årg. 67, 1990, nr. 1, side 7-8, 10-13, ill.).

- Sørensen, Ole: Skærbæk, Vinderup og Ugerløse, effekt af miljøprioriteret gennemfart, drift og vedligeholdelse. 1990. 53 sider, bilag 1-2, ill. (Rapport, Vejdatalaboratoriet, 85).
- Wennike, Flemming: Nye hovedlandeveje og stianlæg ved Tarm. (i: Dansk vejtidsskrift. Årg. 66, 1989, nr. 1, side 6, 8-9, ill.).
- Wennike, Flemming: Ringkjøbing amtskommune. [Om Ringkjøbing amtskommunes vejafdeling]. (i: Dansk vejtidsskrift. Årg. 65, 1988, nr. 11, side 262-265, ill.).
- Wennike, Flemming: Ringkjøbing amtskommune. [Om Ringkjøbing amtskommunes vejafdeling]. (i: Dansk vejtidsskrift. Årg. 65, 1988, nr. 12, side 286-290, ill.).
- Vinderup og Skærbæk, effekt af miljøprioriteret gennemfart, trafikikkerhed. [Redaktion: Jakob Høj, Else Jørgensen]. 1989. 94 sider, ill. (Rapport, Vejdatalaboratoriet, 83).
- 69.79 Broer**
- Pedersen, Ejner G.: Smedevadbro - amtets første stenbro. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 23, 1989, side 49-68, ill.).
- 69.84 Vandforsyning**
- Eriksen, Palle: Vestjysk vandforsyning. [Middelalderlig brønd i Ringkøbing]. (i: Skalk. 1989, nr. 1, side 28-30, ill.).
- Møller, Søren: Ikast-tårnet og Vandværksmuseet. (i: Uldjysk historie. Årg. 1, 1989, side 81-89, ill.).
- Nu skal vandet på museum. Ikast har fostret en fin idé til fremtidig brug af det overflødiggjorte vandtårn. Et vandværksmuseum. Ideen er så langt fremme, at åbningsdagen er bestemt. Det bliver den 17. september. (i: Vandteknik. Årg. 57, 1989, nr. 3, side 123-124, ill.).
- 69.85 Spildevand**
- Kommunale spildevandsanlæg. Rapport 1988. [Aulum-Haderup kommune. Brande kommune. Egvad kommune. Herning kommune. Holmsland kommune. Holstebro kommune. Ikast kommune. Lemvig kommune. Ringkøbing kommune. Skjern kommune. Struer kommune. Thyborøn-Harboøre kommune. Thyholm kommune. Trehøje kommune. Ullborg-Vemb kommune. Videbæk kommune. Vinderup kommune. Åskov kommune]. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. 30, 226 sider, ill.
- Nærzoneundersøgelser omkring spildevandsudledninger fra Struer og B&O. Udarbejdet for Ringkjøbing amtskommune af Bio/consult. Tekst: Lars Knudsen. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. III, 66 sider, ill.
- Tornbjerg, Jesper: Struer kommune: Springbræt for den store verden. [Spildevandsrensning]. (i: Danske kommuner. Årg. 20, 1989, nr. 20, side 13).
- Udledning af industrispildevand til rensenanlæg. Samfundsøkonomisk vurdering af alternative metoder for påligning af særbidrag. Holstebro kommune, I. Krüger A/S. 1990. 109 sider, ill. (Spildevandsforskning fra Miljøstyrelsen, nr. 11).
- Wittrup, Sanne: Pilene skal tense slammet. Spændende forsøg med energiskov og rensningsanlæg i ét. Interview med Erling Damgård. [Videbæk]. (i: Ingeniøren. Årg. 15, 1989, nr. 22, sektion 1, side 8-9, ill.).
- 69.86 Renovationsvæsen**
- Affaldsplanlægning. Kortlægning juni 1989. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. 255 sider, ill. kort.
- Udnyttelse af madaffald. Holstebro kommune. Rapporten er udarbejdet af Nellemann A/S, rådgivende ingeniører og planlæggere i Århus i samarbejde med Holstebro kommune støttet af Miljøstyrelsen. 1988. [118] blade, ill.
- 69.87 Forurening**
- Ferring sø 1983-87. Tilstand og udvikling. Rapport til Ringkøbing amtskommune. Sagsbehandlere: Peer Bo Mortensen. Udarbejdet af Vandkvalitetsinstituttet. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1989, 61 sider, ill.
- Ferring sø 1987. Phyto- og zooplankton. Rapport udført for Ringkjøbing amtskommune af Miljøbiologisk Laboratorium. Ved Kirsten Olrik og Arnold Nauwerck. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1989. 50 sider + 3 bilag, ill.
- Ferring sø, Vesperne og Hygum nor 1987. Bundfauna. Udarbejdet for Ringkjøbing amtskommune af Bio/consult. Tekst: Simon B. Leonhard. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1989. III, 43 sider + 5 bilag, ill.
- Gødstrup sø 1987. Tilstand og udviklingsmuligheder. Rapport til Ringkjøbing amtskommune vedrørende Gødstrup sø. Tilstandsbeskrivelse 1987 og udviklingsmuligheder 1988-2030. Ved Vandkvalitetsinstituttet. Sagsbehandler: Peer Bo Mortensen m.fl. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1989. 79 sider + bilag 1-5, ill.
- Miljøportræt af 3 virksomheder. Red. har bedt tre markante kemiske industrier beskrive, hvorledes de løser miljøproblemerne. Cheminova, Superfos og Grindsted Products. Af Christian Bastholm,

- Jens Møller Birkebæk, Ejvind Thorsen, Anders Trautner. (i: Vand & miljø. Årg. 6, 1989, nr. 1, side 20-24, ill.).
- Mortensen, Peer Bo: Gødstrup sø 1989. Tilstand og udviklingsmuligheder. Ved Vandkvalitetsinstituttet. Sagsbehandler: Per Bo Mortensen. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1990, 84 sider, ill.
- Recipientplan 1985. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. 58 sider, bilag 1-8, kort.
- Undersøgelse af forureningstilstanden omkring Bjergby (jord, grundvand og overfladevand). Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. [1989]. 32 sider + 41 bilag, ill.
- Vest Stadil fjord 1987. Bundfauna. Tekst: Simon B. Leonhard. Udarbejdet for Ringkøbing kommune af Bio/consult. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1988. 20 sider, ill.
- Vest Stadil fjord 1987. Næringsstofftilførsel og vandkvalitet. Tekst: Kjeld Sandby Hansen. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1989. 41 sider + bilag 1-3, ill.
- Vest Stadil fjord 1987. Phyto- og zooplankton. Udført for Ringkøbing amtskommune af Miljøbiologisk Laboratorium. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen. 1988. 47 sider + bilag 1-3, ill.
- Wenzel Christensen, Henrik: Cheminovas spildevand. (i: Vand & miljø. Årg. 6, 1989, nr. 6, side 261-264, ill.).
- Wenzel Christensen, Henrik: Udlederkrav og kontrolstrategi i miljøgodkendelsen af Cheminova. (i: Vand & miljø. Årg. 6, 1989, nr. 6, side 267-272, ill.).
- 69.94 Tørv, brunkul**
- Bjerg Mogensen, Frede: Engesvang og tørveindustrien. Med portræt af Emil Ernst (1854-1933). 2. oplag. 1989. 48 sider, ill.
- Møller Jensen, Tage Uffe: Et »brunkulseventyr« ved Linnebjerg bakke. (i: Uldjysk historie. Årg. 1, 1989, side 44-54, ill.).
- 70-79 KUNST. TEATER. FILM. MUSIK. SPIL. IDRÆT**
- 70 Kunst**
- Hessellund, Birgit: Kunstnere på lønninglisten. [Herning-virksomheder forbedrer arbejdsmiljøet med kunst]. (i: She. Magasinet for erhvervskvinder. 1989, nr. 3, side 12-13, ill.).
- 70.5 Kunsttidsskrifter**
- Herning Kunstmuseums bulletin. 1985-87. Nummer 1-5, ill.
- 70.86 Kunstmuseer**
- AAH: Tag på virksomhedsbesøg. Herning Kunstmuseum. (i: Magasinet for erhvervskvinder. 1989, nr. 3, side 10-11, ill.).
- Glimt fra museernes arbejdsmark. [Holstebro Kunstmuseum]. (i: FRAM. 1989, side 135-137, ill.).
- Glimt fra museernes arbejdsmark. [Holstebro Kunstmuseum]. (i: FRAM. 1990, side 123-125, ill.).
- Herning Kunstmuseum. Fortid, fremtid, hjemligt og internationalt. Vi har afstukket kursen. Begivenheder på Herning Kunstmuseum. (i: Kunst & kommunikation. Årg. 2, 1989, nr. 4, side 25-29, ill.).
- Hvorfor Herning Kunstmuseum. Begivenheder og udstillinger på Herning Kunstmuseum. (i: Kunst & kommunikation. Årg. 1, 1989, nr. 3, side 27-29, ill.).
- Lovring, Rigmor: Carl-Henning Pedersen og Else Alfelt Museet. 10 års jubilæum. (i: Herning Kunstmuseums bulletin. 1986, nr. 4, side 7-9, ill.).
- 70.96 Kunsthistorie**
- Hessellund, Birgit: Billedkunstnere i Vestjylland. 1989. 109 sider, ill.
- 71.64 Arkitekturhistorie**
- Ringkøbing amt. Arkitektfirmaet C. F. Møllers Tegnestue. 25 år i Ringkøbing amt. [Redaktion: Mads Møller, Tom Danielsen, Jens Henrik Sandberg]. 1988. 36 sider, ill.
- Enkelte områder**
- Hammerum herred. Boysen, Freddy: Myremalmsbyggeri i Midtjylland. (i: Uldjysk historie. Årg. 1, 1989, side 20-43, ill.).
- 71.864 Kirkebygninger**
- Ringkøbing amt. Høgh, Jon: Vestjyske kirker. Ringkøbingegnen. 1987-89. Bind 1-2, ill.
- Enkelte kirkebygninger**
- Gimsing Christensen, Inga: Helle Thorborg maler prædikestol i Gimsing kirke. (i: Kvinden og samfundet. Årg. 105, 1989, nr. 1, side 3, ill.).
- Hammerum herred. Boysen, Benny: Hedekirkernes arkitektur: Claudius August Wiinholt. (i: Uldjysk historie. Årg. 1, 1989, side 7-19, ill.).
- Holstebro. Altertavler i Viborg stift: Holstebro og Skjern. Af Gudrun Meedom og Johannes Bæch. (i: Viborg stifts årbog. 1989, side 54-65, ill.).

Hover. Christoffersen, Svend: Når blymesteren kom. [Blytækning af Hover kirke]. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 23, 1989, side 97-98, ill.).

Ikast. Larsen, Esben: Kirketårne som tekstilsulpturer. [Konkurrence om ny kirke i Ikast]. (i: Arkitekten. Arg. 90, 1988, nr. 22, side 562-563, ill.).

Måbjerg. Ingvordsen, Jens: Det gamle vievandskar i Måbjerg kirkes våbenhus. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 24, 1990, side 137-143, ill.).

Sabl. The house of wisdom = Visdommen i Vestjylland. Text Otto Norn and Søren Skovgaard Jensen. Photographs of the Sahl altar by Gerard Franceschi. Drawings by Holger Schmidt. English translation Jean Olsen. Udg. af Selskabet til Udgivelse af danske Mindesmærker. 1990. 155, 32 sider, ill. [Engelsk og dansk tekst].

Staby. Brondbjerg, Egon: De nyfundne kalkmalerier i Staby kirke. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 24, 1990, side 133-136, ill.).

Staby. Uhre, Rudolf Borgen: I Erik Ejegods fodspor; Staby-Pisa-retur. [Staby kirke. Kalkmalerier i Staby kirke]. (i: Årsskrift. Udgiver: Egnshistorisk Studiecenter Ulfborg-Vemb. Arg. 3, 1989, side 6-22, ill.).

Staby. Wählin, Vagn: En ny fortolkning af Staby kirkes ældre bygningshistorie. (i: Årsskrift. Udgiver: Egnshistorisk Studiecenter Ulfborg-Vemb. Arg. 3, 1989, side 23-34, ill.).

Videbæk. Winther, Anne: Videbæk kirke 1914-1989. Uddrag af jubilæumsskrift udgivet af Menighedsrådet for Videbæk sogn. (i: Den sorte kunst i Hardsyssel. Anden udgave. Udgivet i anledning af Ringkøbing Amts Bogtrykkerforenings 75 års jubilæum 1990. 1990. [16 sider, ill.]).

Vorgod. Vorgod kirke. Tekster: Peder Birkmose Clausen, Viggo Kristensen, Harry Jørgensen. Udg. af Vorgod Menighedsråd. 1988. 24 sider, ill. [Udgivet i anledning af kirkens restaurering].

71.9564 Egns- og byplanlægning

Ringkøbing amt. Regionplan 1989. Forslag. Udg. af Ringkøbing amtskommune, Centralforvaltningen. 1989. 153 sider, ill. kort.

Enkelte kommuner

Herning. Herning kommuneplan 1989-2000. [Udarbejdet for Herning byråd af Herning kommunes økonomi- og planlægningssekretariat i samarbejde med Sven Allan Jensens byplantegnstue, Herningafdeling]. 1989. 229 sider, ill. kort.

Holstebro. Graugaard, Esben: Når kusterne blander sig i fremtidens bybillede. [Om byrenovering af Holstebros Sønderland]. (i: FRAM. 1990, side 42-49, ill.).

Ringkøbing. Garde, Peter: Byfornyelse er bybevaring. Alle gode kræfter er gået sammen i frikommunens forsøg. (i: Tegl. Arg. 92, 1989, nr. 1, side 10-16, ill.).

71.965 Vejplanlægning

De jyske tværveje. En beskrivelse. En beskrivelse af behov og muligheder for højklassede veje i Midt- og Vestjylland: Herning-Silkeborg-Århus (rute 15), Holstebro-Herning-Vejle (rute 18), Hanstholm-Viborg-Århus (rute 26). 1989. 41 sider, ill. [Populariseret sammenfatning af: De jyske tværveje. Hovedrapport, og: De jyske tværveje. Erhvervsrapport].

De jyske tværveje. En undersøgelse af behov og muligheder for højklassede veje i Midt- og Vestjylland: Rute 15: Århus-Silkeborg-Herning, rute 18: Vejle-Herning-Holstebro, rute 26: Århus-Viborg-Skive-Hanstholm. 1989. 2 bind, ill. [Hovedrapport (112 sider, tvl. kort) og Erhvervsrapport (61 sider)].

De jyske tværveje - konsulentrapport. 1989. 5 bind, ill. [1: Erhvervsudviklingen i det midt- og vestjyske område 1972-1986. En statistisk redegørelse. 2: Erhvervsundersøgelse i Midt- og Vestjylland. 3: Højklassede vejes betydning for materialestyringen i de midt- og vestjyske erhvervsvirksomheder. Den sammenlignende undersøgelse. 4: Sallingsundbroen og rute 26. En undersøgelse af erhvervs- og udviklingsmæssige effekter af vejinfrastrukturforbedringer. 5: To scenarier til belysning af den fremtidige strategiske betydning af højklassede veje, specielt ruterne 15, 18 og 26.

Omfartsvej ved Hammerum og Ikast. 1989. 44 sider, 3 blade, kort.

73.6 Billedhuggerkunst

Billedkunstnere i Vestjylland. Indsamling og bearbejdning: Birgit Hessellund. Udg. af Ringkøbing amtskommune. 1989. 109 sider, ill.

74.6 Malerkunst

Billedkunstnere i Vestjylland. Indsamling og bearbejdning: Birgit Hessellund. Udg. af Ringkøbing amtskommune. 1989. 109 sider, ill.

Brondbjerg, Egon: De nyfundne kalkmalerier i Staby kirke. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 24, 1990, side 133-136, ill.).

Dahlmann Olsen, Nina: Hans Brygge på Skærum mølle. 1989. 10 sider, ill.

Petersen, Arnold: Sømanden, der blev kunstmaler i Ikast. [Kunstmaler Arnold Petersen]. (i: Uldjysk historie. Arg. 1, 1989, side 72-80, ill.).

Uhre, Rudolf Borgen: I Erik Ejegods fodspor [Staby kirke. Kalkmalerier i Staby kirke]. (i: Årsskrift. Udgiver: Egnshistorisk Studiecenter Ulfborg-Vemb. Arg. 3, 1989, side 5-22, ill.).

75.79 Fotograflens historie

Frederiksen, Doris: *Fotografer i Herning i 100 år. 1870-1970.* 1989. 102 sider, ill. (Herning-bogen, 1989).

76.33 Guld- og sølvmedekunst

Bjerregrav, Henrik: *Håndværk - cigarmageren og guldsmeden. To fotoserier.* [Guldsmed Knud Barslund]. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. Årg. 19, 1989, side 23-28, ill.).

Graugaard, Esben: *•Erkendligheds Minde• uden historie - indtil videre.* [Personalhistorien bag et stykke Joachim Weller arbejde]. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. Årg. 18, 1988, side 25-34, ill.).

The house of wisdom = Visdommen i Vestjylland. Text Otto Norn and Søren Skovgaard Jensen. Photographs of the Sahl altar by Gerard Franceschi. Drawings by Holger Schmidt. English translation Jean Olsen. Udg. af Selskabet til Udgivelse af danske Mindesmærker. 1990. 155, 32 sider, ill. [Engelsk og dansk tekst].

Skov, Torben: *Sølvskrivetøj af Joachim Weller.* (i: Holstebro Museum: Årsskrift. Årg. 18, 1988, side 9-23, ill.).

Et sølvskrivetøjs forbindelse til Mads Staby på Gudum Kloster. Af Esben Graugaard og Rigmor Lillelund. [Personalhistorien bag et stykke Joachim Weller arbejde]. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. Årg. 19, 1989, side 9-16, ill.).

76.4 Tekstilkunst

Østergaard, Else: *Bronzealderbæltet fra Bredhøj.* [Døeshøjene]. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. Årg. 18, 1988, side 35-43, ill.).

77.096 Teaterhistorie

Anton, Jørgen: *Til teater på en skraldeplads.* Jørgen Anton, journalist på TV-avisen, beskriver et møde mellem Odin Teatret fra Holstebro og beboerne i et slumkvarter i Chile. (i: Samvirke. Årg. 62, 1989, nr. 5, side 72-75, ill.).

Christoffersen, Erik Exe: *Skuespillerens vandring. Om Odin Teatrets historie, teori og teknik.* 1989. 317 sider, ill.

77.67 Biografvæsen

Hansen, Erik: *Phønix teatret og Viggo Siefert.* (i: Uldjysk historie. Årg. 1, 1989, side 55-71, ill.).

78.06 Sangkor

Bille, Mads: *TV's Herningkor fylder 40. En samtale med stifteren ved den nuværende leder.* (i: Viborg stifts årbog. 1989, side 80-88, ill.).

Ege Møller, Einar: *Specialister i skolekoncerter.* [Herning Ensemblet]. (i: Dansk sang. Årg. 41, 1989/90, nr. 6, side 17-19).

78.07 Musikskoler

Mølvig, Annelise: *Musik fra rødderne.* [Interview med Ingrid Hvass, som sammen med Holstebro indvandrersforening planlægger et projekt, hvor musik, dans og sang indgår]. (i: Samspil - et tidsskrift om og for indvandrere. Årg. 7, 1990, nr. 5, side 16, ill.).

79.506 Gymnastikforeninger

Thygesen, Jens K.: *•Løse• ledere - et nyt begreb i idrætten.* [Nørre Nissum Gymnastikforening]. (i: Dansk ungdom og idræt. Årg. 92, 1989, nr. 13, side 4-5, ill.).

79.6 Idræt

Clasen, Gry: *Flygtninge er de bedste ambassadører for sig selv.* [Interview med fritids- og kulturmedarbejder Lis Jørgensen om idrætsaktiviteter for flygtninge]. (i: Samspil - et tidsskrift om og for indvandrere. Årg. 7, 1990, nr. 5, side 8-9, ill.).

Pedersen, Torben: *Idrætten har trange kår i kulturbyen Holstebro.* (i: Dansk ungdom og idræt. Årg. 92, 1989, nr. 10, side 4-5, ill.).

79.606 Idrætsforeninger

Hauge Mortensen, Per: *Damernes Idrætsklub 1928-1959. Glimt af klubbens historie.* (i: Ringkjøbing årbog. Årg. 64, 1990, side 5-20, ill.).

Hundrede aktive år i Hover sogn. 1890-1990. Hover Ungdoms- og Idrætsforening (HUIF). 1990. 67 sider, ill.

79.83 Kajaksport

•Pagaj• - en klub i krise. [Kajakklubben Pagaj, Holstebro]. (i: Kano & kajak. Årg. 31, 1989, nr. 1, side 10-11, ill.).

79.88 Svæveflyvesport

Weishaupt, Per: *Svæveflyvecenter Arnborg fylder 25 år, og bliver idræts-regionalcenter. Hvordan man fra Dansk Svæveflyver Union's første hangar i Lønstrup i 1939 fik skabt Arnborg i 1964, og siden har udviklet det.* (i: Flyv. Årg. 62, 1989, nr. 6, side 9-13, ill.).

79.9 Fiskeri

Boysen, Benny: *Ålestangning på Kilen.* (i: Struerfolk. 1989, bind 4, side 49-54, ill.).

79.92 Jagt

Gåsejagt i Vestjylland. [Stadil og Ringkøbing fjorde]. (i: Dansk jagt. Årg. 107, 1990, nr. 9, side 32-34, ill.).

Vase, Søren: *Det vestjyske distrikt. Interview med Leif Ahlmann Olsen.* (Landet rundt med Dansk jagt). (i: Dansk jagt. Årg. 106, 1989, nr. 5, side 20-21, ill.).

79.97 Sportfiskeri

Hæstrup, Jørgen: Far, folk og fisk. Træk af min fars lystfiskerliv ca. 1900-1937. 1989. 84 sider, ill. [Bla. Karup å].

80-89 LITTERATUR. SPROG**80.8 Taleteknik**

Lemvig handelsskoles »erhvervsvideoklub«. En succes, som »er te å betale«. [Kursus i møde- og taleteknik m.m.]. (i: Handelsskolen. Årg. 22, 1989, nr. 6, side 42-44, ill.).

81.64 Dansk litteraturhistorie

Buchholtz, Johannes: En forfattermosaik. Udg. af Johannes Buchholtz Selskab. 1989. 45 sider, ill.

Ravn, Thomas Bloch: Digteren i Struer. Johs. Buchholtz, digterhuset og den gode lille by. 1989. 20 sider, ill.

Ravn, Thomas Bloch: Johannes Buchholtz, digterhuset og den gode lille by. (i: FRAM, 1989, side 7-24, ill.).

89.07 Sprogskoler

Gjedsig, Claus: Vi må ikke omklamre flygtninge og indvandrere. [Interview med lederen af sprogskolen i Holstebro Lars Graugaard. (i: Samspil - et tidsskrift om og for indvandrere. Årg. 7, 1990, nr. 5, side 10-11, ill.).

90-99 HISTORIE**90.88 Numismatik**

Festskrift for Numismatisk Forening for Ribe Stift 1968-1988. 1989. 47 sider, ill.

91.15 Oldtiden

Oldtidsvejen fra Vesterhavet til Karup å. En registrering af vejforløbet historie og nuværende tilstand. Af Lis Helles Olesen og Torben Skov. Rapport udarbejdet af Holstebro Museum for Ringkjøbing amtskommune. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. 85 sider, ill. + 13 bilag.

Rostholm, Hans: Nye udgravninger ved Herborg. (1. Jernalderboplads ved Bækgård. 2. Jernalderboplads ved Bækgård. 3. Jernalderboplads ved Enggård (øst). 4. Jernaldergrave ved Enggård. 5. Vejanlæg ved Enggård. 6. Jernalderboplads ved Enggård (vest). 7. Stenalderboplads ved Enggård. 8. Stenalderboplads NV for Vr. Herborg. 9. Jernalderboplads ved Vadgård. Andre oldtidsfund fra Herborg sogn. Afsluttende bemærkninger. (i: FRAM. 1989, side 25-48, ill.).

91.151 Stenalderen

Eriksen, Palle: Gravhøj mellem grave. [Ølstrup]. (i: Skalk. 1989, nr. 5, side 26-29, ill.).

91.153 Bronzealderen

Østergaard, Else: Bronzealderbæltet fra Bredhøj. [Døeshøjene]. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. Årg. 18, 1988, side 35-43, ill.).

91.155 Jernalderen. Vikingetiden

Egeberg Hansen, Torben: På sporet af Dejbjergvognens ejere. Det nye jernaldersamfund på St. Skindbjerg i Dejbjerg. (i: FRAM. 1990, side 50-62, ill.).

Helles Olesen, Lis: En barnegrav på Thyholm. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. Årg. 18, 1988, side 44-49, ill.).

Sjældent drikkekar fra Vemb. [Udgravet af Alfred Kaae. (i: Årsskrift. Udgiver: Egnshistorisk Studiecenter Ulfborg-Vemb. Årg. 1989, side 66, ill.).

Vang Petersen, Peter: Guldring og irsk vægtlod. To nye vikingetidsfund fra Vestjylland. [Guldringen fra Bjørnkærgård, Sevel sogn. Vægtlod fra Tråbjerg]. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. Årg. 18, 1988, side 50-55, ill.).

Aarup Jensen, Jens: Brikkerne faldt på plads. [Lerkar fra ældre romersk jernalder fundet i Sdr. Lem sogn]. (i: FRAM. 1989, side 90-93, ill.).

96.4 Danmark. Historie. 1900-tallet

Pedersen, Ove: En episode fra provisorietiden. Da Niels Mouritsen, Vildbjerg, blev ekskluderet af Ringkøbing amts skoleråd i 1885. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 24, 1990, side 57-64, ill.).

96.6. Krigen 1864

Møller, Poul: Krigen 1864. Et 125 års minde. (i: Egnshistorisk Forening Thyholm og Jegindø. Årg. 16, 1989, side 39-53, ill.).

96.71 Danmarks besættelse 1940-45

Bågøe Anthonisen, Bent: Fæstningsværker i Ringkjøbing amt. Af Bent Bågøe Anthonisen i samarbejde med Karsten Juul. Udg. af Ringkjøbing amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen. 1989. 159 sider, ill.

Mundbjerg, G. N.: Den 9. april 1940 - oplevet af Thyholm-boere. (i: Egnshistorisk Forening Thyholm og Jegindø. Årg. 17, 1990, side 25-30, ill.).

Nielsen, Jørgen: Luftstøttepunkt Rom 1940-1945. [Med supplement]. 1983-87. 120 blade, ill. tvl.

Pichard, Knud: Holstebro under besættelsen. [Uddrag af Knud Pichards artikel: »Holstebro i 30'erne og under besættelsen« i »Hardsyssels årbog 1974«] (i: Den sorte kunst i Hardsyssel. Anden udgave.

Udgivet i anledning af Ringkøbing Amts Bogtrykkerforenings 75 års jubilæum 1990. 1990, [32 sider, ill.].

99.1 Biografiske samlinger

Billedkunstnere i Vestjylland. Indsamling og bearbejdning: Birgit Hessellund. Udg. af Ringkøbing amtskommune. 1989. 109 sider, ill.

Poulsen, Karl: Fra Harboøre til Refshammer hede. [Anders Berg, Peter Toft, Ole Peter Marcussen og deres flytning fra Langerhuse til Refshammer hede under Dueholm 1826 og 1852 og deres efterkomere]. (i: Jul på Mors. Årg. 26, 1988, side 51-54, ill.).

99.4 Biografier af enkelte personer

Aldal, J. Mejdahl, Jørgen: Arbejdet har været mig kært - et portræt af en lokalhistoriker. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 23, 1989, side 23-44, ill.).

Andersen, H. C. H. C. Andersen på Nørre Vosborg og sagn og beretninger fra »borgen ved Storåens munding«. [Redaktion: Gudrun Åspæl]. 1989. 121 sider, ill.

Barslund, Knud Bjerregrav, Henrik: Håndværk - cigarmageren og guldsmeden. To fotoserier. [Guldsmed Knud Barslund]. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. Årg. 19, 1989, side 23-28, ill.).

Bjerregård, Kristian. Lillelund, Rigmor: Orla Nautrups mindelegat. (i: Holstebro Museum: årsskrift. Årg. 19, 1989, side 7-8, ill.).

Borup Jensen, Gunner. Borup Jensen, Gunner: Håndværkerson i Uglev 1920-36. (i: Egnshistorisk Forening Thyholm og Jegindø. Årg. 17, 1990, side 5-24, ill.).

Boysen, Benny. Boysen, Benny: Dreng i Herning i 50'erne. 1989. 124 sider, ill.

Brygge, Hans: Dahlmann Olsen, Nina: Hans Brygge på Skærum mølle. 1989. 10 sider, ill.

Buch, Laurids. Graugaard, Esben: »Fabrikentreprenør« Laurids Buch - byens første tobaksfabrikant. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. Årg. 18, 1988, side 75-88, ill.).

Buchholtz, Johannes. Buchholtz, Johannes: En forfattermosaik. Udg. af Johannes Buchholtz Selskab. 1989. 45 sider, ill.

Buchholtz, Johannes. Ravn, Thomas Bloch: Digteren i Struer. Johs. Buchholtz, digterhuset og den gode lille by. 1989. 20 sider, ill.

Buchholtz, Johannes. Ravn, Thomas Bloch: Johannes Buchholtz, digterhuset og den gode lille by. (i: FRAM. 1989, side 7-24, ill.).

Damgaard, Aage. Damgaard, Aage: Fabrik som kunstværk. [Udsnit af »Mit livs rigdom«]. (i: Herning Kunstmuseums bulletin. 1985, nr. 2, side 28-34, ill.).

Ernst, Emil. Bjerg Mogensen, Frede: Engesvang og tørveindustrien. Med portræt af Emil Ernst (1854-1933). 2. oplag. 1989. 48 sider, ill.

Estbensen, H. C. Reckweg, Knud: Jyllands egen laccoca. [Portræt. Ikast Træ Holding]. (i: Børsens nyhedsmagasin. Årg. 5, 1989, nr. 3, side 77-78, 80).

Frank, Mikael. Toftgaard Poulsen, Søren: En skovlovning fra Stenholt. (i: Uldjysk historie. Årg. 1, 1989, side 90-95, ill.).

Glavind, Laust. Kjær, Henry: Af Laust Glavinds meriter - i 1840. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 23, 1989, side 45-48, ill.).

Hallum, Gunnar. Lillelund, Rigmor: Orla Nautrups mindelegat. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. Årg. 18, 1988, side 7-8, ill.).

Hiort, Erhard. Lillelund, Rigmor: Velklædt og forgældet - om skriver Erhard Hiort. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. Årg. 18, 1988, side 67-74, ill.).

Hoppe, A. C. Hoppe, Erik: Barslev skole og A. C. Hoppe (1881-1949). (i: Egnshistorisk Forening Thyholm og Jegindø. Årg. 16, 1989, side 4-16, ill.).

Ipsen, Thor. Boysen, Freddy: Thor Ipsen - den uløste gåde. (i: Uldjysk historie. Årg. 2, 1990, side 7-28, ill.).

Jensen, Anton M. Bech Hald, Helga: Anton M. Jensen - kendt som Harboørepræsten. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 23, 1989, side 89-96, ill.).

Jensen, Claus. Brusen Nielsen, Viggo: Claus Pot på Røjen hede. (i: Uldjysk historie. Årg. 2, 1990, side 47-54, ill.).

Jensen, Jens Peder. Graugaard, Esben: Vestjysk studehandel som binæringsvej. Om Jens Noklits handel 1828-42. (i: Bol og by. Landhistorisk tidsskrift, 1990, nr. 2, side 136-151, ill.).

Jespersen, Gunnar. Jespersen, Gunnar: Ung i gamle dage. 1989. 138 sider, ill.

Knudsen, Peder. Gormsen, Gudrun: Slægtsskab og naboskab belyst med eksempler fra en hedebondes dagbog. (i: FRAM. 1989, side 94-111, ill.).

Knudsen, Peder. Kærgaard Pedersen, Vesta: Hedebonden Peder Knudsen i Haderup og hans færden for 150 år siden. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 23, 1989, side 75-88, ill.).

- Kolstrup, Anders Peder Andersen.* Kolstrup, Anders Peder Andersen: Dagligliv og lærerkar. A. P. A. Kolstrups optegnelser 1895-1904. Ved Hanne Mehl. 1989. 104 sider, ill.
- Larsen, Carl Edvard.* Larsen, Carl Edvard: Møde med Vestjylland. [Uddrag af bogen af samme navn]. (i: Den sorte kunst i Hardsyssel. Anden udgave. Udgiven i anledning af Ringkøbing Amts Bogtrykkerforenings 75 års jubilæum 1990. 1990, [16 sider, ill.].
- Madsen, Christian.* Madsen, Christian: Fra barndommens dage. (i: Egnshistorisk Forening Thyholm og Jegindø. Årg. 16, 1989, side 26-38, ill.).
- Madsen, Jens Chr.* Rasmussen, Anton: Han udgav Grundtvigs sangværk. Seminarieførster Jens Chr. Madsen fra Sahl. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 23, 1989, side 69-74, ill.).
- Madsen, Mads Peter.* Andreasen, Poul: Lidt om morfar - maleren Mads Peter Madsen. (i: Årsskrift. Udgiver: Egnshistorisk Studieceter Ulfborg-Vemb. Årg. 3, 1989, side 2-5, ill.).
- Mouritsen, Niels.* Pedersen, Ove: En episode fra provisorietiden. Da Niels Mouritsen, Vildbjerg, blev ekskluderet af Ringkøbing amts skoleråd i 1885. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 24, 1990, side 57-64, ill.).
- Munk, Kaj.* Brovst, Bjarne Nielsen: Lise Munk. En pige fra Vedersø. 1989. 134 sider, ill.
- Munk, Kaj.* Munk, Kaj: Gud og paragrafferne. Kaj Munks dagbog: 1. januar til 7. februar 1936. [Udvalgt af Lise Munk]. 1989. 80 sider, ill. [Udgiven i anledning af Johnsens Bogtryk & Offsets 75 års jubilæum 1.12. 1989].
- Munk, Lise.* Brovst, Bjarne Nielsen: Lise Munk. En pige fra Vedersø. 1989. 134 sider, ill.
- Møller, Vagn.* Møller, Vagn: Røde faner over Krabbesmark - en vestjysk husmands erindringer. 1989. 106 sider, ill.
- Nielsen, Jesper.* Rasmussen, Anna Lise: Thyholms første missionærpar. Om Louise og Jesper Nielsens liv og virke på Thyholm. (i: Egnshistorisk Forening Thyholm og Jegindø. Årg. 17, 1990, side 37-44, ill.).
- Nielsen, Louise.* Rasmussen, Anna Lise: Thyholms første missionærpar. Om Louise og Jesper Nielsens liv og virke på Thyholm. (i: Egnshistorisk Forening Thyholm og Jegindø. Årg. 17, 1990, side 37-44, ill.).
- Noklit, Jens se* Jensen, Jens Peder.
- Petersen, Arnold.* Petersen, Arnold: Sømanden, der blev kunstmaler i Ikast. (i: Uldjysk historie. Årg. 1, 1989, side 72-80, ill.).
- Petersen, M. H.* Graugaard, Esben: Jernstøber M. H. Petersens kopibog - vestjysk industrihistorie fra 1860'erne. (i: Erhvervshistorisk årbog. 1989, side 78-97, ill.).
- Pichard, Knud.* Bjerregård, Kr.: Knud Pichard. * 19.10. 1921 - † 10.7. 1990. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 24, 1990, side 147-148, ill.).
- Poulsen, Thomas.* Poulsen, Thomas: Drengedage i Ikast. (i: Uldjysk historie. Årg. 2, 1990, side 33-46, ill.).
- Siefert, Viggo.* Hansen, Erik: Phønix teatret og Viggo Siefert. (i: Uldjysk historie. Årg. 1, 1989, side 55-71, ill.).
- Skikkild, Chresten Nielsen.* Skikkild, Chresten Nielsen: Chresten Nielsen Skikkilds erindringer. [3.-4. afsnit]. (i: Jul i Ringkøbing. 1989, side 7-8, 10, 12, 14, 16 og 1990, side 7-8, 10, 13-14, 16, 18, ill.).
- Stenbæk-Jensen, Grete.* Dall, Carsten: Når man er bange for ikke at gøre det godt nok. Interview med Grete Stenbæk-Jensen. (i: Kommunalarbejderen. Årg. 74, 1988, nr. 19, side 18-19).
- Stubbjær, Anders.* Stubbjær, Anders: Nogle oplevelser. Fra det virkelige liv. Ny udg. 1990. 156 sider.
- Sørensen, Johannes.* Bjerregrav, Henrik: Håndværk - cigarmageren og guldsmeden. To fotoserier. [Cigarmager Johannes Sørensen]. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. Årg. 19, 1989, side 17-22, ill.).
- Thyrring, Ulla.* Schantz, Yvonne: Kulturarbejder i hosekræmmerens land. Museumslederen på heden skal være gjort af et særligt stof. Interview med Ulla Thyrring. [Herning Museum]. (i: Magisterbladet. 1989, nr. 1, side 5-7).
- Trandberg, P. C.* Langer, Anders Vrist: Trandbergs Minde i Struer. [Sømandshjemmet]. (i: Struerfolk. 1989, bind 4, side 55-65, ill.).
- Trillingsgaard, Ernst.* Kunsten, kulturen og købmanden. Et kalejdoskopisk tilbageblik på Holstebro-Hallen gennem 25 år. Udg. af Olaf Sielemann. 1990. 104 sider, ill.
- Weller, Joachim.* Skov, Torben: Sølvskrivetøj af Joachim Weller. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. Årg. 18, 1988, side 9-23, ill.).
- Wiinbolt, Claudius August.* Boysen, Benny: Hedekirkerens arkitekt: Claudius August Wiinholdt. (i: Uldjysk historie. Årg. 1, 1989, side 7-19, ill.).
- Aaberg, C. P.* Juul, Flemming: SBI ene om at underkende Aabergs staldventilation. Statens Byggeforskningsinstitut har siden 1966 næret at anerkende et nyt staldventilationsprincip opdaget af fabrikant Aaberg. Det har set nærmere på produktet og den tilhørende godkendelses-sag. (i: Dansk teknisk tidsskrift. Årg. 113, 1989, nr. 3, side 4-8, ill.).

Aaberg, C. P. Aaberg-sagen. Beretning afgivet af Kommissionsdomstolen af 26. januar 1989. 1990. 545 sider.

Aastrup, Hans Jacob. Aastrup, H. J.: H. J. Aastrup's dagbog. [Købmand Hans Jacob Aastrup, Ulfborg]. (i: Årsskrift. Udgiver: Egnshistorisk Studieceter Ulfborg-Vemb. Årg. 3, 1989, side 38-65 og årg. 4, 1990, side 24-33, ill.).

99.8 Samlinger af stamtavler

Bensby, Hedvig: Fem Hardsyssel-familier. 1989. VI, 551 sider, ill.

99.9 Stamtavler over enkelte familier

Buur. Slægten Buur fra Snebjerg sogn. Om Christian Buur Thuesen, født 1803, og hustru, deres forfædre og efterkommere. Ved Nordisk Slægtsforskning. 1990. 728 sider, ill.

Carstens. Traberg, Emil: Slægterne Carstens og Daniels, som i 1847 kom fra Wagrien i Øst-Holsten til »Rosenvold« i Stouby sogn og siden via »Rydhave«, »Midtgaard« og »Moesgaard« i Ryde sogn i 1882 til »Vester Hedegaard« i Borbjerg sogn - og efterkommere til 1889. Ved Emma Carstens Jakobsen, født Carstens-Daniels. 1989. 54, 12 sider, ill. + slægtstavler.

Daniels. Traberg, Emil: Slægterne Carstens og Daniels, som i 1847 kom fra Wagrien i Øst-Holsten til »Rosenvold« i Stouby sogn og siden via »Rydhave«, »Midtgaard« og »Moesgaard« i Ryde sogn i 1882 til »Vester Hedegaard« i Borbjerg sogn - og efterkommere til 1889. Ved Emma Carstens Jakobsen, født Carstens-Daniels. 1989. 54, 12 sider, ill. + slægtstavler.

Danielsdatter. Christiansen, Villy: Slægtsbogen om forfædre til og efterkommere af Anna Catrine Danielsdatter født i Albæk, Skjern, 1803, død i Rabæk, Ådum, 1890, samt Rabæks historie. 1990. 168 sider, ill. [Rygtitel: Slægtsbogen om Anna Catrine Danielsdatter].

Groth. Slægten Groth fra Hjerm sogn. Joachim Heinrich Christian Groth. 1832-1908, hans forældre og efterkommere. Ved Nordisk Slægtsforskning. 1990. 237 blade, [23] blade med tavler + 3 slægtstavler.

Henriksen. Slægten Hyldgaard fra Sinding sogn (Hammerum herred). Om Poul Chr. Henriksen, født 1843, og hustru, deres forfædre og efterkommere. Ved Nordisk Slægtsforskning. 1988. 368 sider, ill.

Jacobsen. Slægten fra Store Hovdam i Hove sogn. Om ægteparret Christen Jacobsen, født 1781, død 1857, og Anne Johanne Knudsdatter, født 1792, død 1850, deres forfædre og efterkommere. Ved Nordisk Slægtsforskning. 1990. 298 blade, [26] blade med tavler + 3 slægtstavler.

Jensen. Slægtsbog for efterkommere efter Christen Jensen, gårdejer i Smedegård, Tim sogn, født 1829. Udg. af Anearkivet. 1987, 44, 80 blade + 12 blade med tavler.

Kloster. En slægt fra Gadehus i Hygum sogn i Vestjylland. Om Peder Madsen Kloster, født 1758, død 1829, og Maren Dantzemeister, født 1770, død 1837, deres forfædre og efterkommere, med tillæg om Christen Madsen (Egelund)s forældre. Ved Nordisk Slægtsforskning. 1989. 179 blade, [17] blade med tavler + 2 slægtstavler.

Krøjgaard. En slægt Krøjgaard fra Gjellerup sogn (Hammerum herred). Om Christen Krøjgaard, født 1799, og hustru, deres forfædre og efterkommere. Ved Nordisk Slægtsforskning. 1988. 376 sider, ill.

Milthers. Slægten fra Fastergaard. Slægtsregister med historiske oplysninger om gaarden, beboerne og efterslægten indtil 1987. 3. udvidede udg. Tilrettelagt af Herluf Pedersen. 1988. 2 bind (1154 sider), ill.

Nielsen. Slægten fra Vognstoft i Møborg sogn. Om de to søskende Christen og Ane Nielsen, født 1821 og 1835, deres forfædre og efterkommere. Ved Nordisk Slægtsforskning. 1988. 304 sider, ill.

99.94 Slægtshistorie

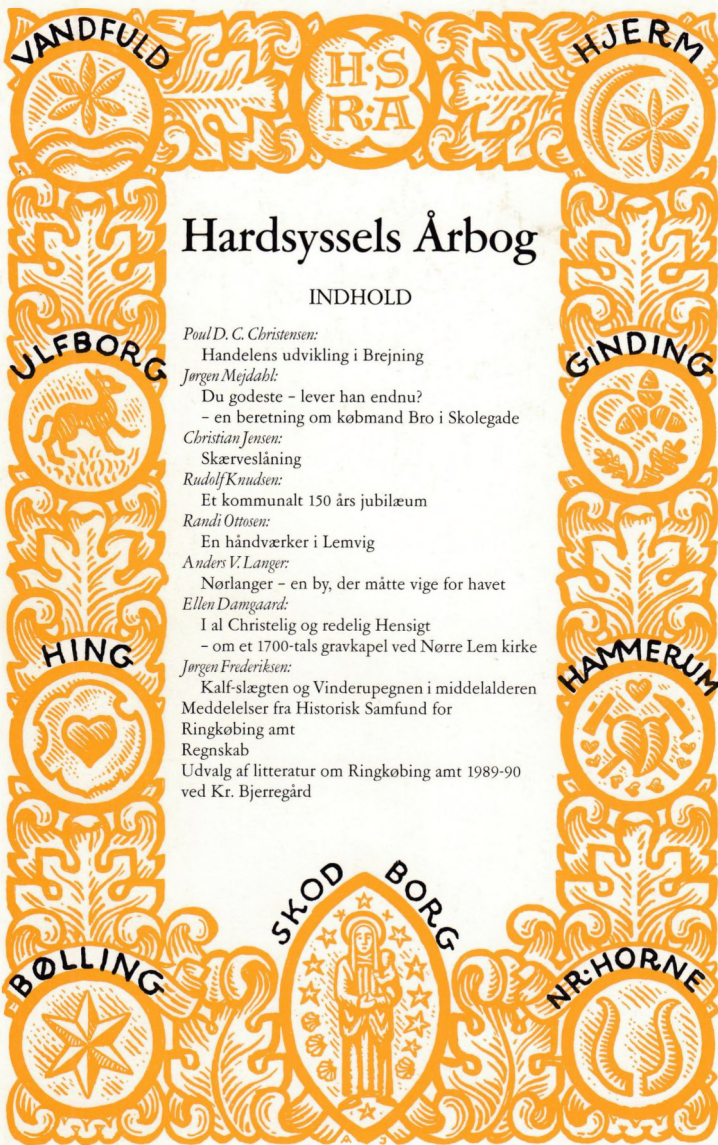
Abildtrup. Abildtrup, Marie: Abildtrup Nedergaard 1487-1987. En slægt med rod i 900-tallet. 1989. 189 sider, 2 tavler.

Parmo. Boysen, Benny: Blegnet er så mangen kind. Parmo slægten på Gimsinghoved. (i: Den sorte kunst i Hardsyssel. Anden udgave. Udgivet i anledning af Ringkøbing Amts Bogtrykkerforenings 75 års jubilæum 1990. 1990, [15 sider, ill.]).

Sebested. Graugaard, Esben: »Erkiendtligheds Mindeuden historie - indtil videre. [Personalhistorien bag et stykke Joachim Weller arbejde]. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. Årg. 18, 1988, side 25-34, ill.).

Sørensen. Slægten fra Slumstrup i Rind sogn (Hammerum herred). Om Niels Sørensen, født 1829, hans forfædre og efterkommere. Ved Nordisk Slægtsforskning. 1990. [268] sider, ill.

Trudsø. Bendtsen, K. P.: Trudsø - slægtsgård gennem 7 generationer. (i: Struerfolk. 1989, bind 4, side 5-15, ill.).

Hardsyssels Årbog

INDHOLD

Poul D. C. Christensen:

Handelens udvikling i Brejning

Jørgen Mejdaab:

Du godeste - lever han endnu?

- en beretning om købmand Bro i Skolegade

Christian Jensen:

Skærveslåning

Rudolf Knudsen:

Et kommunalt 150 års jubilæum

Randi Otosen:

En håndværker i Lemvig

Anders V. Langer:

Nørlander - en by, der måtte vige for havet

Ellen Damgaard:

I al Christelig og redelig Hensigt

- om et 1700-tals gravkapel ved Nørre Lem kirke

Jørgen Frederiksen:

Kalf-slægten og Vinderupegnen i middelalderen

Meddelelser fra Historisk Samfund for

Ringkøbing amt

Regnskab

Udvalg af litteratur om Ringkøbing amt 1989-90

ved Kr. Bjerregård